KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2004
4

A TARTALOMBÓL:

HAZAI ELLÁTÓRENDSZEREK EGY ORSZÁGOS VIZSGÁLAT ADATAINAK TÜKRÉBEN

HABENT FATA SUA LIBELLI ET BIBLIOTHECARII (GYALUI FARKAS ÉLETÚTJA ÉS KÖNYVTÁRTANI MUNKÁSSÁGA)

TÍZ ÉVES A MEK, AZ ORSZÁG ELSŐ ELEKTRONIKUS KÖNYVTÁRA

KÜLFÖLDI ETIKAI KÓDEXEK ÁTTEKINTÉSE

AZ IFLA ÁLLÁSFOGLALÁSA A TUDOMÁNYOS IRODALOM ÉS KUTATÁSI DOKUMENTÁCIÓ SZABAD HOZZÁFÉRÉSÉRŐL

ÚJ FOLYAM

Könyvtári Intézet

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

FROM THE CONTENTS

- THE LIBRARY SUPPLY SYSTEMS IN HUNGARY – RESULTS OF A COUNTRY-WIDE SURVEY
- HABENT FATA SUA LIBELLI ET BIBLIOTHECARII (THE LIFE AND LIBRARIANSHIP OF FARKAS GYALUI)
- THE 10TH ANNIVERSARY OF THE HUNGARIAN ELECTRONIC LIBRARY
- AN OVERVIEW OF PROFESSIONAL CODES OF ETHICS FOR LIBRARIANS IN FOREGIN COUNTRIES
- IFLA STATEMENT ON OPEN ACCESS TO SCHOLARLY LITERATURE AND RESEARCH DOCUMENTATION

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2004/4

ÚJ FOLYAM 14. (50.) ÉVFOLYAM 2004. 4. SZÁM

FŐSZERKESZTŐ: dr. Dippold Péter ❀ FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Kovács Katalin ❀ SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle), Feimer Ágnes és Novák István (Külföldi folyóirat-figyelő)

Tanácsadó testület: dr. Bényei Miklós, Bobokné dr. Belányi Beáta, Haraszti Pálné, dr. Katsányi Sándor, Moldován István, dr. Murányi Péter, dr. Pálvölgyi Mihály, Rácz Ágnes, Rády Ferenc, Sándori Zsuzsanna ❀ **Borítóterv:** Gerő Éva ❀ **Műszaki szerkesztő:** Nagy László ❀ **Szerkesztőség:** Könyvtári Intézet, Budapest, Budavári Palota F. épület ❀ **Telefon:** 224-3795, 224-3796 ❀ **Telefax:** 224-3795 ❀ **E-mail:** kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu, novak@oszk.hu ❀ **Megjelenik:** Negyedévenként. Ára: 750,-Ft+ÁFA és postaköltség. Éves előfizetési díj: 3000,-Ft+ÁFA és postaköltség. Számonként is megrendelhető. ❀ Külföldi előfizetési ára: 100 EUR. ❀ Terjeszti: Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár. Előfizethető a szerkesztőség címén ❀ Kiadja: az Országos Széchényi Könyvtár. Felelős kiadó: dr. Monok István. Készítette: AKAPRINT Nyomdaipari Kft. Budapest; Felelős vezető: Freier László.
HU ISSN 0023-3773 INDEX 26408 (Nyomtatott), HU ISSN 1586-5193 (On-line)

BIBLIOTHECA NATIONALIS HUNGARIAE

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

Bibliografia analityczna bibliotekoznawstwa i informacji naukowej
(a Przegląd Biblioteczny c. folyóirat melléklete)

HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)

ISA (Information Science Abstracts)

Library Literature and Information Science (The Wilson Co.)

LISA (Library and Information Science Abstracts)

MANCI (Magyar és Nemzetközi Cikkek) adatbázis

A folyóirat megjelenését a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatja.

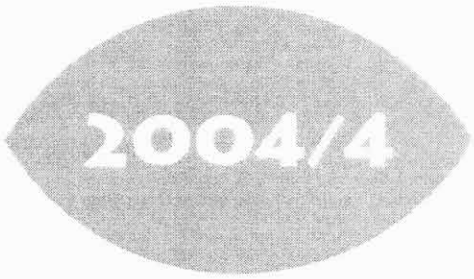

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ on-line változata a http://www.ki.oszk.hu/kf/index.html címen érhető el.

A lapban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik; nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.
A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

TARTALOM

Abstracts 714

TANULMÁNYOK

TÓTH Máté: Hazai ellátórendszerek egy országos vizsgálat adatainak tükrében 719

POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella: Habent fata sua libelli et bibliothecarii Gyalui Farkas életútja és könyvtártani munkássága 763

BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta: Segítés és segítség. *Projektmunka és projektszerű működés* 795

DRÓTOS László – MOLDOVÁN István: Tíz éves az ország első elektronikus könyvtára 801

KITEKINTÉS

PAPP István: Külföldi könyvtárosi etikai kódexek áttekintése **807**

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

FROEHLICH, T. J. : Könyvtárosok és információs szakemberek (Ism.: Iványi Kristóf) 825

Az IFLA állásfoglalása a tudományos irodalom és a kutatási dokumentáció szabad hozzáféréséről *(Ford.: Balogh Anna)* 832

COMBA, Valentina : A publikációk értékelése – a nyomtatott irodalomtól a szabad hozzáférésig *(Töm.: Mohor Jenő)* 835

BJÖRK, Bo-Christer : Szabad hozzáférés a tudományos publikációkhoz: akadályok a változások útjában *(Töm.: Koltay Tibor)* 841

NIESSEN, James P. : Német nyelvű könyvek beszerzése három budapesti nagykönyvtárban. 1900 és 1990 között. Kulturális viszonyok és könyvtári szereposztás. 1. rész: 1900–1945. 851

KOVÁCS Valéria: Múzeumok az interneten 861

KÖNYVSZEMLE

A hely szelleme és a szellem helyigénye: azonos célok, különböző műfajok a „Továbbképzés felsőfokon" két kötetében
BÉNYEI Miklós: Genius loci – A helyismereti tevékenységről;
URBÁN László: Könyvek a térben *(Ism.: Mohor Jenő)* 865

Szociális kompetenciák mint vezetési- és menedzsmentkvalifikáció
Soziale Kompetenzen als Leitungs- und Managementqualifikation. Dokumentation einer Tagung. (Hrsg. von Gerd Paul.)
(Ism.: Éger Veronika) 870

Elektronikus közép-európai kaleidoszkóp
Drehscheibe E-Mitteleuropa. Information, Pruduzenten, Vermittler, Nutzer. (Hrsg. Eveline Pipp.) *(Ism.: Éger Veronika)* 873

VÁLOGATÁS AZ OSZK GYARAPODÁSÁBÓL

Magyar könyvek bolgárul *(Hargitai Gáborné)* 876

Az AGAPÉ Kiadó szerepe a határon túli irodalom beszerzésében *(Hargitai Gáborné)* 879

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ (REFERÁTUMOK)

Könyvtár- és információtudomány 883

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtár- és tájékoztatásügy 887
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények 900
Munkafolyamatok és szolgáltatások 911
Tájékoztatási rendszerek 941
Vezetés, irányítás 945
Felhasználók és használat 950
Információ-előállítás, megjelenítés és terjesztés 960
Könyvtárgépesítés, könyvtárépület 965
Kapcsolódó területek 972

A számot szerkesztette: Kovács Katalin és Feimer Ágnes

E számunk szerzői és közreműködői:

BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta (ELTE Könyvtártudományi Tanszék, Bp.) DRÓTOS László (Miskolci Egyetem), ÉGER Veronika (Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Bp.), FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), HANGODI Ágnes (Könyvtári Intézet, Bp.), HARGITAI Gáborné (OSZK), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), IVÁNYI Kristóf (OSZK), KATSÁNYI Sándor (a FSZEK ny. főosztályvezetője, Bp.), KOLTAY Tibor (Szent István Egyetem, Jászberényi Főiskolai Kar, Könyvtártudományi Tanszék, Jászberény), KOVÁCS Valéria (Budapest Történeti Múzeum Központi Könyvtára, Bp.), MOHOR Jenő (az ELTE Központi Könyvtár ny. igazgató-helyettese), MOLDOVÁN István (OSZK), MURÁNYI Lajos (MTA Központi Könyvtár, Bp.), NIESSEN, James P. (Alexander Library - Rutgers University, New Brunswick), PAPP István (a FSZEK ny. főigazgató-helyettese, Bp.), POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella (ELTE, Könyvtártudományi Tanszék Bp.) PRÓKAI Margit (II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár,Miskolc), RÁCZ Ágnes (Könyvtári Intézet, Bp.), SZ. NAGY Lajos (Könyvtári Intézet, Bp.), TÓTH Máté (Könyvtári Intézet, Bp.), VAJDA Henrik (Könyvtári Intézet, Bp.).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ABSTRACTS

STUDIES

The library supply systems in Hungary – results of a country-wide survey

TÓTH, Máté

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.) 2004. no. 4. pp. 719 – 761.

One of the main objectives of the Hungarian library strategy focuses on the improvement of the provision of library services in small villages.

In March 2004, colleagues of the Hungarian Library Institute conducted research on the operation of the local library supply systems. The research concentrated on supply systems that meet the three following criteria:

1) They supply small villages
2) They manage centrally coordinated acquisitions
3) They provide other centrally organised services

The research did not include the system of branch libraries in towns and the supply systems for libraries serving ethnic minorities.

The survey was based on a questionnaire and interviews. The questionnaires dealt with the following topics: data of document supply, financing, collections including rotating deposits, work processes, services, staffing and technical equipment.

In 2003, there were 27 library supply systems operating in 11 counties and 26 cities, serving 656 villages. The research revealed that supply systems are the most popular in the Transdanubian counties of Hungary that have a great number of small settlements.

Supply systems differ from each other in respect of ownership and management of the collections, supporting authorities, as well as the scope of services.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

On the basis of the ownership of the collections, the supply system can be a consortium for joint acquisitions or it can operate rotating deposit collections. A third model mixes the characteristics of these two types. As for the scope of services, supply systems can be organised around county or city libraries. As far as financing is concerned, the research revealed that although the provision of library services should be supported by the local authorities, only 35% of the operational costs of the supply systems were financed out of local government budgets.

One of the advantages of the supply systems is that in addition to the supply of documents, they also provide guidance and expertise for the libraries of small villages. However, they are still not able to ensure equal opportunities in respect of access to information. One of the outcomes of the research was that the human resource and technical conditions of the supply systems are still not satisfactory. But they do offer a solution for small villages that wish to operate the library as a real community center.

Habent fata sua libelli et bibliothecarii
The life and librarianship of Farkas Gyalui

POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.) 2004. no. 4. pp. 763 – 793.

The study deals with the career path of Farkas Gyalui, with special attention to his most important theoretical works (About the public libraries in foreign countries; Objectives and tasks of library sciences in Hungary). The article also presents the Transylvanian Museum Society and the Franz Joseph University in Cluj that played a leading role in the intellectual life of Transylvania and had a decisive influence on Gyalui's career as well.

All his life, Farkas Gyalui (1866 – 1952) was struggling to find the right field for professional fulfilment: literature or librarianship. He started his career as a journalist and worked for journals in Cluj and in Budapest, but he eventually swapped his ambitions in journalism for library sciences. He directed the Cluj University Library and the library of the Transylvanian Museum Society. From 1901, he was appointed as a visiting professor at Cluj University. He was awarded a state grant to visit the most famous libraries in Europe and he summarised his experiences in several books and articles. His undeniable merit is that he introduced library studies into university education. He was the first to draft a university course in librarianship.

Besides his courses in bibliographical studies, he also held lectures on the history of books and printing.

His views were influenced by Martin Schrettinger who saw library sciences as a practical, service-oriented discipline. Gyalui also divided library sciences into several fields: library studies (library buildings and equipment, display of collections, management and preservation of books); theoretical, historical subjects (printing, history of books, bibliographical studies); and research on reading (that would correspond to the sociology of reading in our days). He recognised the importance of training in librarianship and the professional journals. He considered the knowledge of foreign languages as an essential condition to library practice.

Despite the deceptions that Gyalui encountered in his life, his career path shows a remarkable example of professional dedication and commitment.

European values and perspectives
Providing support for project planning and management

BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.) 2004. no. 4. pp. 795 – 800.

The PUBLIKA Hungarian Library Group and the Medical Section of the Technical Division of the Association of Hungarian Librarians went on a study trip to Transylvania, Romania in summer 2004. The main objective of the professional visit was to discuss the possible ways of cooperation between libraries in Hungary and Romania.

Libraries of today need to adapt to new conditions and management principles. They need to get familiar with and apply new methods and practices in order to increase the efficiency of their operation. Calls for proposals also contribute to efficient management, as they invite libraries to design special projects for clearly defined purposes, within controllable conditions. Libraries need to lay out appropriate arguments and planning documentation in order that the funding body fully understand the purpose of the project.

The study deals with the different types of management. Operational management relates to the everyday running of an organisation. Strategic management defines the tasks that need to be undertaken in order to adapt to changing conditions. Project management is an occasional task, but it has an important role in carrying out innovative activities in the quickest and most effective way. Finally the author presents a concrete example of the planning and the technical implementation of a project.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

The 10th anniversary of the Hungarian Electronic Library

DRÓTOS László – MOLDOVÁN István

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.) 2004. no. 4. pp. 801 – 805.

The Hungarian Electronic Library (Magyar Elektronikus Könyvtár – MEK, http://www.mek.oszk.hu) started ten years ago as a civil initiative and has been operating as a separate department of the National Széchényi Library for the last five years. The study summarises the ten-year development of the first Hungarian online text-archive and presents the long-term plans for a Hungarian electronic library network.

Collection development is supported from several sources. One significant source is those online and off-line electronic publications that are actually archived by the library. But more recently, many documents have been digitised by commercial companies or volunteers specifically for the Hungarian Electronic Library. Some authors and publishers even offer their documents in electronic format. As for its collection interest, the library aims to attract all kinds of user groups in various thematic fields. As a digital public library, it is building a representative collection that concentrates on core literature and documents.

The primary mission of the Hungarian Electronic Library is to offer free and uninterrupted access to its collection (currently 2114 works) available by any user in any part of the world. The system is based on open software. On the basis of the experiences of the operation of the Hungarian Electronic Library, a new digital document management system has been developed with support from the National Information Infrastructure Development (NIIF) Program. The system called eleMEK is a Java-based modular library sofware that can be used in Linux as well as Windows environment. The Hungarian Electronic Library offers a user-friendly searching interface with up to 10 search options and results can be viewed in various formats. The library has recently launched its version for the blind and visually impaired, using the "Világhalló" online reading system. The library offers a separate service called the Electronic Periodicals Archive and Database that collects and preserves Hungarian or Hungary-related digitised journal articles. Users visiting the library's portal and wishing to browse beyond the content of the collection can find useful links to other services, such as the national online reference service called Libinfo and various useful library-related resources in the section called Világkönyvtár.

Thanks to the Open Archives Initiative protocol, the collection of the Hungarian Electronic Library is also available and can be retrieved via the search engine of the Hungarian National Digital Archives.

FROM ABROAD

An overview of professional codes of ethics for librarians in foreign countries

PAPP, István

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.) 2004. no. 4. pp. 807 – 824.

The committee working on the first code of professional practice for librarians, commissioned by the Association of Hungarian Librarians and the Hungarian Library Institute (see more information, in the issue 2/2004 of HLR) studied the codes of ethics of a number of foreign library associations. Examples of codes of ethics are presented from the United Kingdom, Costa Rica, Estonia, Iceland, Japan, Norway, Russia, Sweden, Thailand and the United States. The article offers summaries in table format in order to facilitate the comparison of the various standpoints regarding core values and missions, as well as the answers to issues like meeting user needs, collection and service development, ways of cooperation, professional prestige, the relations between employers and employees, legal issues and attitudes towards the code of professional conduct.

The entry "Librarians and information professionals" in "Encyclopedia of ethics"

Summary by IVÁNYI, Kristóf

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.) 2004. no. 4. pp. 825 – 831.

The article reviews the entry related to librarians and information professionals in in the "Encyclopedia of ethics" (ed. by Lawrence C. Becker, New York, London 1992) according to the following topics: general principles for librarians and information professionals; statements of the American Library Association, examples of ethical issues relevant to libraries; issues related to special collections; as well as ethical questions of the information sciences.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

IFLA Statement on Open Access to Scholarly Literature and Research Documentation

Translated by BALOGH, Anna

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.) 2004. no. 4. pp. 832 – 834.

COMBA, Valentina: La valutazione delle pubblicazioni: dalla letteratura a stampa agli open archives (In: Bollettino AIB, 2003. 1. no. 65-75. p.)

Summary by Mohor, Jenő

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.) 2004. no. 4. pp. 835 – 840.

The author presents her views on measuring the value of scientific research as well as rating scientific communications first with examples of citations and impact factors related to articles in the medical field, then on the basis of her own experience as an author of scientific publications. The article pays special attention to the role of librarians in this process.

BJÖRK, Bo-Christer: Open access to scientific publications – an analysis of the barriers to change. (Information Research, 2004. 2. no.)

Summary by Koltay, Tibor

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.) 2004. no. 4. pp. 841 – 850.

The publishing of scientific content has been significantly enhanced with the advent of the Internet. Open access means that users do not have to pay for accessing the scientific publications provided that they do not further distribute them. From bibliographies, one can link to the full text of articles free of charge. Scientists are greatly motivated to make open access a general practice. The main channels of open access are: peer-reviewed scholarly journals in electronic form; the pre-print archives established in specific scientific fields; the article repositories of individual universities; and the authors' websites. The barriers to open access are: unclear legal frameworks; the lack of the adequate IT infrastructure, business models and indexing standards; the inadequacy of the system of promotions for scientists; the insufficiency of marketing strategies and the lack of critical mass of participants.

NIESSEN, James P.: The acquisition of German language books in three major libraries in Budapest. Cultural setting and the role of libraries. Part 1. 1900 – 1945

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.) 2004. no. 4. pp. 851 – 860.

The work investigates the acquisition of German language books at the Eötvös Loránd University Library, the Library of the Hungarian Academy of Sciences, and at the National Széchényi Library during the 20th century. In the beginning of the 20th century, a significant proportion of the population of Budapest spoke German language as a mother tongue. Thus the publishing of German language books and journals was important as well. But the number of German speakers exceeded the number of the German population. Citizens of Budapest who had German origins preferred to go to the Eötvös Loránd University Library that was purchasing the highest number of foreign books among Hungarian libraries. The acquisitions of the Library of the Academy of Sciences were ensured mainly from exchanges with other libraries, due to its narrower acquisition budget. The acquisition of German language literature depended also on the actual political situation. The author analysed the inventories, catalogues and acquisition lists of these three libraries. The investigation shows that it was the National Library that purchased the lowest number of German language books. Regarding scholarly literature in German language, it was the Library of the Academy of Sciences that excelled. However, the current availability of a title in the library's collection does not entirely prove that it was purchased as a new edition. The data need to be analysed from other perspectives too, and the second part of the study will concentrate on these factors.

Museums on the Internet

KOVÁCS Valéria

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.) 2004. no. 4. pp. 861 – 864.

Museums use exhibitions as the main channel for communication with visitors. However, the Internet has opened new perspectives both for large museums and smaller special collections. The virtual visit of museums has become widely popular. One way to find museums' pages is to link to them via the directories called Virtual Library Museums Pages (VLMP) that allow access to more and more museums and galleries worldwide. Many visitors start their search on the homepage of the International Council of Museums (ICOM). A Hungarian example

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

of virtual museums is the Web Gallery of Art (http://www.wga.hu/) that is a searchable database of European painting and sculpture of the 12th-18th centuries.

BOOK REVIEW

BÉNYEI Miklós: Genius loci. About the cataloguing of local information
URBÁN László: Books in the space and related issues of library management
(Reviewed by J. Mohor)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.) 2004. no. 4. pp. 865 – 870.

Soziale Kompetenzen als Leitungs- und Managementqualification (Hrsg..Gerd Paul)
(Reviewed by V. Éger)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.) 2004. no. 4. pp. 870 – 873.

Drehschreibe e-Mitteleuropa. Information, Produzenten, Vermittler, Nutzer. Tagunsberichte vom. 9. Österreichischen Online Informationstreffen und 10. Österreichischen Dokumentartag. (Hrsg. Von Eveline Pipp)
(Reviewed by V. Éger)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 14. (50.) 2004. no. 4. pp. 873 – 881.

FROM THE AQUISITIONS OF THE NATIONAL SZÉCHÉNYI -LIBRARY

Hungarian books published in Bulgaria. (Hargitai, R.)
Books published by AGAPE Publisher. (Hargitai, R.)

FROM FOREIGN JOURNALS (ABSTRACTS)

Carlo Azeglio Ciampi, az Olasz Köztársaság elnöke az olasz-magyar kulturális kapcsolatok területén végzett munkájuk elismeréseképpen Németh Gabriellának, az Országos Széchényi Könyvtár gyarapítási osztálya olasz referensének és Monok Istvánnak, az OSZK főigazgatójának az Olasz Köztársaság Lovagrendje kitüntetést adományozta. (OSZK levelezési lista, 2004. dec. 13.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Hazai ellátórendszerek egy országos vizsgálat adatainak tükrében

TÓTH Máté

Bevezetés

A hazai könyvtárügy „rendszerváltásának" lehetőségét biztosító 1997-es könyvtári törvény[1] megalapozta a rendszerszerű fejlesztés lehetőségét, új szemléletet, kereteket adott és forrást biztosított az ország közkönyvtári ellátásának megszervezésére. Az elmúlt években több területen jelentős előrelépés történt, azonban a kistelepülési ellátás ekkor még nem jelent meg a stratégiai tervezés során prioritásként. Az előző fejlesztési ciklus lezárását követően a 2003-2007-es időszakra készített új stratégiai tervben kiemelt feladatként jelent meg a regionális ellátás fejlesztése. Mára nyilvánvalóvá vált, hogy az ellátási rendszer javai csupán a városlakók szintjéig könnyen hozzáférhetők. Ez esélyegyenlőtlenséget szül, a hozzáférés demokratizmusát kérdőjelezi meg, így a fókuszált fejlesztés mindenképpen indokolt.

A regionális ellátásra Magyarországon jelenleg a sokszínűség, a különböző gyakorlatok egymás mellett élése és a nem megfelelő hatékonyság jellemző. Az ellátási formák egyike a különösen kistelepüléses megyékre jellemző ellátórendszer. A rendszerszerű fejlesztés tervezésének segítése céljából 2004 márciusában a Könyvtári Intézet Szervezési és Elemző Osztálya országos vizsgálatot indított útjára a könyvtári ellátórendszerek működési környezetének feltérképezésére.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A kutatás célja és feltételrendszere

A Magyarországon működő kistelepülési ellátórendszerek egy pontosan meghatározott körének a jogi és gazdasági értelemben vett működési körülményeit, teljesítménymutatókkal leírható eredményeit kívántuk vizsgálni. Ezzel kívántunk hozzájárulni a 2003–2007-es könyvtári stratégiában kitűzött célok eléréséhez, a „Regionális ellátás" munkabizottság tevékenységének előmozdításához.

A vizsgálathoz rendelkezésre álló erőforrások nem engedték meg, hogy teljes körűen elemezzük valamennyi hazai térségi ellátási formát (bár erre is égető szükség lenne), így kénytelenek voltunk a lehetséges mértékig ésszerűen szűkíteni a vizsgálat területét. Az ehhez rendelkezésre álló időt a stratégia megvalósítását előkészítő tervezési szakasz időkerete határolta be. A vizsgálat anyagi feltételeit a Könyvtári Intézet éves költségvetése, a személyi feltételeket szintén a Könyvtári Intézet saját munkatársi köre biztosította. Valamennyi Magyarországon működő kistelepülési ellátási forma vizsgálata ennél jelentősebb erőforrások mozgósításával lenne megvalósítható.

A vizsgálat menete

Első lépésként áttekintettük az 1990 után megjelent hazai ellátórendszerekről szóló szakirodalmat, majd meghatároztuk a résztvevő intézmények körét, ezekhez adatlapot juttattunk el, majd személyesen kerestük meg az ellátórendszert működtető munkatársakat, hogy az adatlap kitöltéséhez nyújtsunk segítséget, és meg tudjuk beszélni a további kérdéseket. A vizsgálati jelentésben leírt eredményeket publikálás előtt megvitattuk a munkabizottság tagjaival.

Az ellátórendszerekről 1990 után megjelent szakirodalomban nem található a jelenlegihez hasonló áttekintés valamennyi magyarországi ellátórendszerről. Az ellátórendszerek kutatásában két nagyobb vállalkozás történt az elmúlt években. A VEAB (Veszprémi Akadémiai Bizottság) a dunántúli ellátórendszerekről készített egy átfogó vizsgálatot, amelyről a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* 1997. évi különszámában számolt be *Németh Tiborné*. A vizsgálatba hét dunántúli megye valamennyi ellátórendszerét belevették. A kutatás kiterjedt az ellátórendszerek személyi, tárgyi és financiális feltételrendszerére és az ellátórendszeri tagkönyvtárak helyzetére. E mellett elvégeztek az összes vizsgált ellátórendszerre kiterjedő állománygyarapítási mintavételt is.[2]

A Berzsenyi Dániel Főiskola Könyvtár és Információtudományi Tanszéke 2001-ben egy kísérleti módszerrel meghirdetett és lebonyolított továbbképzésének írásban rögzíthető hozadékát adta ki egy tanulmánykötetben. A kötetbe foglalt tanulmányok valamennyi általunk is vizsgált témakört érintik, nem adnak azonban átfogó képet az ellátórendszerek működési körülményeiről. Az eltérő gyakorlatok szemléltetésére a kötet a tanfolyamon résztvevő, különböző ellátórendszereket működtető munkatársak záródolgozatai közül is közöl néhányat.[3]

Az ellátórendszerekről szóló cikkek legnagyobb része a helyi könyvtáros szaksajtóban, megyei hatókörű lapokban jelentek meg, és többnyire egy-egy ellátórendszer működéséről, aktuális problémáiról, megoldási javaslatokról, ötletekről számolnak be. Három elméleti tanulmány is napvilágot látott az ellátórendszerekről az említett időszakban *Czupi Gyula*[4], *Kiss Gábor*[5] és *Tóth Gyula*[6] tollából.

A szakirodalom elsősorban a kérdésfelvetésben segített, így az adatlapot annak tanulmányozását követően állítottuk össze.[7] Az adatlap kérdései azokra a témákra terjedtek ki, melyekről valamennyi ellátórendszerre vonatkozóan átfogó képet kívántunk

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kapni.[8] A következő nyolc témakörben fogalmaztuk meg kérdéseinket:

- *Ellátási adatok* (ellátott települések, az általuk befizetett összegek, az ellátási alkalmak száma, a kivitt dokumentumok száma és a tagkönyvtárak ellátórendszeren kívüli saját állományának nagysága);
- *Finanszírozás* (az ellátórendszer bevételi forrásai és kiadásai);
- *Állomány* (az ellátórendszer állományának és a működtető könyvtár állományának a viszonya, az ellátórendszer gyarapítása, a 2003. év végi állomány nagysága, dokumentumtípusok);
- *Csereletét* (nagysága, gyarapodása),
- *Munkafolyamat* (az ellátórendszer és az azt működtető könyvtár munkafolyamatai mennyire különülnek el egymástól);
- *Szolgáltatások* (milyen szolgáltatásokat kínál az ellátórendszer a tagkönyvtárainak);
- *Személyzet* (hány munkatárs végez ellátórendszeri feladatokat és a munkaideje hány százalékában);
- *Technikai felszereltség* (milyen technikai eszközökkel rendelkezik az ellátórendszer és annak megvásárlását milyen forrásból finanszírozta).

Az adatlapokat előzetesen eljuttattuk a vizsgálatban résztvevő intézmények munkatársainak. Ezt követte a személyes interjú, melynek során segítettünk az adatlap kitöltésében, illetve megbeszéltük azokat a kérdéseket, amelyeket írásban nem lehet megvitatni. A személyes interjú során a működés jogi körülményeire, szabályozottságára kérdeztünk rá (a működtetés alapját biztosító szerződések, a fenntartókkal való viszony, tulajdonviszonyok az ellátórendszerben, mi történik kilépés esetén stb.). Az egyes eltérő gyakorlatok közötti különbségekről is a személyes interjú során tájékozódhattunk.
Az eredményekből készített kutatási jelentés alapján szakmai vitát tartottunk a Regionális ellátás munkabizottság tagjainak részvételével. Az ott megfogalmazott észrevételek segítettek végső formába önteni az eredményeket.*

Köszönetet mondok Fehér Miklósnak, Pallósiné Toldi Mártának, Ramháb Máriának és Varga Róbertnek, akik kritikai észrevételeikkel gazdagították munkámat, Vidra Szabó Ferencnek, aki sok száz kilométert autózott borongós márciusi napokon, hogy az ellátórendszerek munkatársaival készítsen interjúkat, és természetesen valamennyi ellátórendszert működtető könyvtárosnak, akik mindenhol szívesen fogadtak és készségesen válaszoltak kérdéseinkre.

A vizsgálatba bevont ellátórendszerek köre

A vizsgálatba bevonni kívánt ellátórendszerek körének meghatározásához figyelembe kellett venni, hogy a gyakorló könyvtárosok körében sem teljesen egyértelmű a fogalomhasználat az ellátórendszereket illetően. A fogalom egyértelművé tételére tettek kísérletet 2001-ben a Berzsenyi Dániel Főiskola által „*Ellátórendszerek szervezése, működtetése*" címmel rendezett tanfolyamon. Bár az ellátórendszer fogalmára határozott definíciót nem adtak, a két legfontosabb típus meghatározása mindenképpen közelebb visz az egységes fogalomhasználathoz. E szerint *az ellátórendszereknek két fő típusa van: könyvbeszerzési társulás és cserélő típusú ellátórendszer.* Mindkettő alapja a szolgáltatást igénybe vevő önkormányzatokkal kötött szerződés, mely szerint azok egy szerződés szerinti összeget utalnak át az ellátórendszert működtető könyvtár számlájára, amely összeg nagyobbik részét az állománygyarapításra fordítja, a vásárolt könyveket kiszállítja a településekre. A különbség lényege, hogy a könyvbeszerzési társulások esetében a vásárolt dokumentumok a tagkönyvtárak tulajdonába kerülnek, míg a cserélő típusú ellátórendszereknél a működtető könyvtáréba, így az a közös vagyont képe-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ző állomány egy részét csereletétként forgatja az egyes községi könyvtárak között.[9]

Az ellátórendszer fogalma az utóbbi években bővült, hiszen gyakran ide értik a városi könyvtárak fiókhálózatát is,[10] melyekkel együtt nem tűnik túlzásnak *Kiss Gábor* becslése, amely szerint 1998-ban hetvenre teszi a Magyarországon működő ellátórendszerek számát.[11]

Mi az alábbi kritériumok szerint szűkítettük a kutatás területét azon magyarországi ellátórendszerekre, amelyek:

- Kistelepülések közkönyvtári ellátásában vállalnak szerepet az önkormányzatokkal kötött szerződések alapján;
- A környező településeken központi könyvellátást végeznek;
- A központi könyvellátás mellett egyéb szakmai segítségnyújtást és további központi szolgáltatásokat (pl. feldolgozás, leltárkönyvek vezetése stb.) is nyújtanak a kistelepülések könyvtárai számára;
- 2003-ban működtek;
- Nem kifejezetten nemzetiségi ellátást végeztek.[12]

A városi fiókkönyvtárak rendszerét tehát nem vizsgáltuk. Nem vizsgáltuk a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében működő Könyvtári Egyesülést sem, ugyanis itt nem működnek olyan formában központi szolgáltatások, mint a cserélő típusú ellátórendszerek, vagy a könyvbeszerzési társulások esetében.[13] Nem vizsgáltuk a vasvári szakmai társulást sem, ugyanis itt a központi szolgáltatások mellett nem működik központi könyvbeszerzés. Eltérő helyzetük és küldetésük miatt a nemzetiségi ellátórendszereket, illetve a nemzetiségi ellátási rendszert működtető megyei könyvtári tevékenységet sem vettük bele a vizsgálatba. Mivel az adatfelvétel a 2003-as évre vonatkozott, nem vettük bele a vizsgálatba a statisztikai adatokat szolgáltató, de a vizsgált évben ellátórendszeri tevékenységet nem folytató könyvtárakat sem (Balassagyarmat, Dombóvár).

Az ellátórendszerek számának meghatározásához először a 2002-es évre vonatkozó *Könyvtári statisztika* adatait hívtuk segítségül, amelyben 20 ellátórendszer található, melyek közül kettőnek a működése jelenleg szünetel (Balassagyarmat, Dombóvár). A soproni Széchenyi István Városi Könyvtár Munkahelyi Ellátó Központját a vizsgált terület szűkítése során hagytuk ki, mert tevékenysége nem a környező kistelepülések könyvtári ellátását célozza. (Ugyanezen ok miatt nincs benne a mintában a szombathelyi Siker Könyvtár Alapítvány ellátórendszeri tevékenysége sem.) Ezt követően a megyei könyvtárak munkatársaitól érdeklődtünk a megyében működő ellátórendszerekről, végül a személyes beszélgetések során szereztünk tudomást a tavaly Répcelakon beindult beszerzési társulásról.

Fontos a bevezető végén hangsúlyozni, hogy a tanulmány a vizsgált hazai ellátórendszerekről és nem a magyarországi kistelepülési ellátás egészéről nyújt átfogó képet. A továbbiakban a tanulmány valamennyi megállapítása az ezen kritériumok alapján körülírt ellátórendszerekre vonatkozik! A megállapítások érvényessége nem terjed ki az egyéb ellátási formákra és csak a vizsgált halmazon belüli összevetést tesz lehetővé, ugyanakkor alapadatokat, információkat szolgáltat e konkrét tevékenységről egy átfogó ellátási rendszer koncepció számára.

A hazai ellátórendszerek száma és hatóköre

A fenti kritériumok alapján 2003-ban 11 megyében 26 város 27 ellátórendszert működtetett Magyarországon, megyénként a következő megoszlásban:

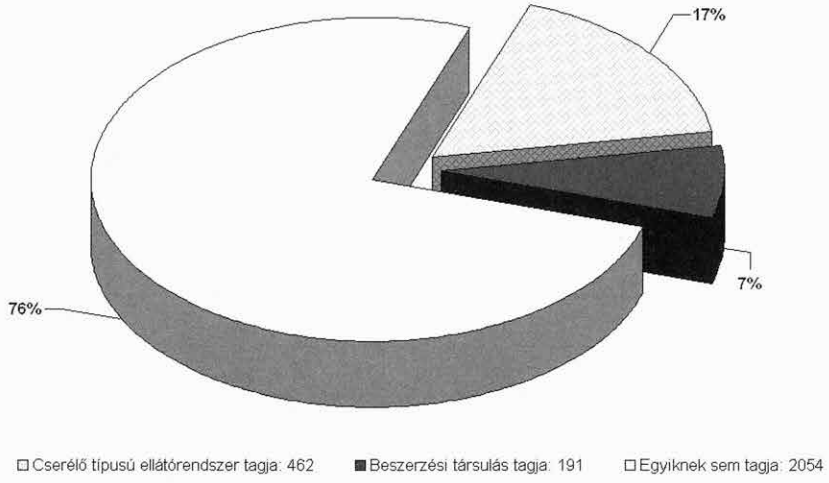
A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Megye	Ellátó-rendsze-rek száma	Ellátórendszert működtető városok
Baranya	1	Siklós
Győr-Moson-Sopron	2	Győr, Mosonmagyaróvár
Hajdú-Bihar	1	Debrecen
Jász-Nagykun-Szolnok	1	Szolnok
Komárom-Esztergom	3	Kisbér, Tata, Tatabánya
Nógrád	2	Salgótarján[14]
Pest	1	Szentendre
Somogy	1	Kaposvár
Vas	7	Celldömölk, Körmend, Kőszeg, Répcelak, Sárvár, Szentgotthárd, Szombathely
Veszprém	4	Devecser, Pápa, Tapolca, Veszprém
Zala	4	Keszthely, Lenti, Nagykanizsa, Zalaegerszeg
Összesen:	**27**	

A VEAB (Veszprémi Akadémiai Bizottság) Könyvtártudományi Munkabizottsága által készített 1996-os dunántúli felméréshez képest Komárom-Esztergom és Veszprém megyékben történt változás. Az előbbiben megszűnt az oroszlányi ellátórendszer, illetve a Tatabányán működő, sok tekintetben a fiókkönyvtárakhoz hasonló státuszt élvező két települési könyvtárt ellátó, szolgáltatást nem tekintették ellátórendszernek, így nem vették bele a vizsgálat körébe, bár már akkor is létezett. Veszprém megyében három ellátórendszer is megszűnt 1996 óta (Ajka, Sümeg, Zirc).[15] A nem Dunántúlon működő ellátórendszerek közül a debreceni,[16] a szolnoki[17] és a szentendrei[18] is 1997-ben indult. Indulásukban nagy szerepet játszott a Nemzeti Kulturális Alap által 1996-ban kiírt pályázat, mely könyvtári ellátórendszerek létrehozására biztosított jelentős pénzösszeget. Ennél régebbiek a Nógrád megyei könyvtárak ellátó központjai.

A kistelepülések központi könyvtári ellátásának fenti kritériumok mentén leszűkített körében a 2707 magyarországi községből 656 vett részt 2003-ban. Az általunk meghatározott kritériumok

Községek száma Magyarországon: 2707

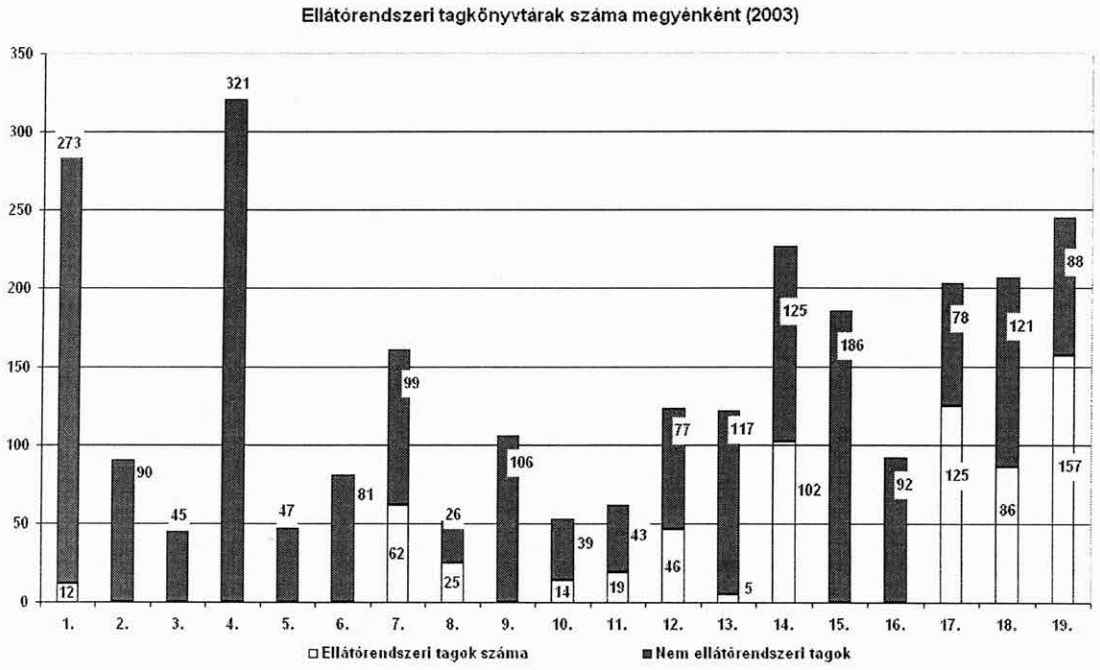
A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

alapján elmondható, hogy 2003-ban Magyarország összes községeinek 24%-a volt tagja valamely ellátórendszernek.

Az ellátórendszerek leginkább a dunántúli kistelepüléses megyékben jellemzők (Somogy, Vas, Veszprém, Zala). Ezekben a megyékben igen magas az ellátórendszeri szolgáltatásokat igénybe vevő önkormányzatok aránya, Vas és Zala megyékben meghaladja az 50%-ot. A Dunántúlon nem kifejezetten kistelepüléses településszerkezettel bír Győr–Moson–Sopron megye, a területén működő ellátórendszerek mégis a községek 39%-ának nyújtanak központi könyvellátást. A Dunán inneni területek közül a kistelepüléses Nógrád, és a viszonylag nagy lélekszámú községekből álló Hajdú–Bihar és Jász–Nagykun–Szolnok megye nyújt kiterjedt ellátórendszeri szolgáltatásokat.

Megye	Összes község	Ebből ellátórendszer tagja	
		db	%
Baranya	285	12	4
Bács-Kiskun	90	0	0
Békés	45	0	0
Borsod-Abaúj-Zemplén	321	0	0
Csongrád	47	0	0
Fejér	81	0	0
Győr-Moson-Sopron	161	62	39
Hajdú-Bihar	51	25	49
Heves	106	0	0
Jász-Nagykun-Szolnok	53	14	26
Komárom-Esztergom	62	19	31
Nógrád	123	46	37
Pest	122	5	4
Somogy	227	102	45
Szabolcs-Szatmár-Bereg	186	0	0
Tolna	92	0	0
Vas	203	125	62
Veszprém	207	86	42
Zala	245	157	64
Összesen:	**2707**	**656**	**24**

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1. Baranya (1)
2. Bács-Kiskun (0)
3. Békés (0)
4. Borsod-Abaúj-Zemplén (0)
5. Csongrád (0)
6. Fejér (0)
7. Győr-Moson-Sopron (2)
8. Hajdú-Bihar (1)
9. Heves (0)
10. Jász-Nagykun-Szolnok (1)
11. Komárom-Esztergom (3)
12. Nógrád (2)
13. Pest (1)
14. Somogy (1)
15. Szabolcs-Szatmár-Bereg (0)
16. Tolna (0)
17. Vas (7)
18. Veszprém (4)
19. Zala (4)

Az ellátórendszerek típusai

Az ellátórendszer fogalmának tisztázása kapcsán már esett szó egy lehetséges tipologizálásról *az állomány tulajdonjoga és a működtetés* alapján. Ezen túl még két lehetséges szempont mentén célszerű újabb típusokat meghatározni: működési feltételeiket tekintve csoportosíthatók: az ellátást végző *intézmény fenntartója*, és az *ellátórendszer hatóköre* alapján.

1. *Az állomány tulajdonjoga és működtetés alapján* az ellátórendszer lehet könyvbeszerzési társulás, cserélő típusú ellátórendszer, és ezek mellett léteznek ún. vegyes ellátórendszerek is, melyek az előző kettő tulajdonságaival egyszerre bírnak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- A *könyvbeszerzési társulások* tagjai önálló könyvtárak, melyek az állománygyarapítási keretüket és rendszerint ezen felül egy bizonyos mértékű szolgáltatási díjat utalnak át az ellátást végző intézmény számlájára. Az állománygyarapításra fordítandó összeget az ellátást működtető intézmény dokumentumvásárlásra költi, majd a megvásárolt dokumentumokat (rendszerint könyveket) kiszállítja az egyes településekre. A könyvek a települések könyvtárainak tulajdonába kerülnek. Az állománygyarapítás mellett a szolgáltatást végző intézmény szinte kivétel nélkül vállalja a feldolgozást, a dokumentumok szerelését, leltározását is. Előnye, hogy *mivel nagy tételben szerez be, kedvezményeket tud igénybe venni a dokumentumvásárláskor*, illetve hogy a szélesebb szakmai ismereteket igénylő munka (feldolgozás, nyilvántartásba-vétel, feltárás stb.) elvégzése is központilag történik, így a tagkönyvtárak dolgozóinak csak a kölcsönzés feladata marad. (Véleményem szerint ez a közvetlen szakmai segítségnyújtás a könyvbeszerzési társulások legfontosabb feladata.) Jellemző példája ennek a szentendrei, a győri, mosonmagyaróvári ellátórendszer

- A *cserélő típusú ellátórendszerek* közös tulajdonnal rendelkeznek, ami – mivel egyetlen hazai ellátórendszer sem önálló jogi személy – gyakorlatban azt jelenti, hogy „ideiglenesen" az ellátást működtető intézmény gyakorolja a tulajdonjogot a társult önkormányzatok befizetéseiből vásárolt dokumentumok felett. (A tulajdonjog ideiglenes gyakorlásának lehetséges jogi következményeiről „Az ellátórendszerek működésének jogi környezete" című fejezetben szólok.) A tulajdonjog gyakorlása lehetővé teszi, hogy a kiszállított dokumentumokat el is szállítsák a tagkönyvtárakból, (azaz valóban letétként kezeljék) így lehetőség nyílik csereletét forgatására. A cserélő típusú ellátórendszereken belül is két forma létezik, az egyikben az ellátást végző intézmény teljes dokumentumállományával áll a szolgáltatások mögött, azaz a saját állományát is a tagok rendelkezésére bocsátja, ezzel szintén megsokszorozza a választékot (pl. Kisbér). A másik formában az ellátórendszer állományának nyilvántartása, elhelyezése, kezelése különválik a működtető könyvtárétól. (pl. Körmenden, Nagykanizsán) A cserélő típusú ellátórendszerek jellemzője, hogy *egy-egy kistelepülésen is képes nagy dokumentumválasztékot biztosítani,* hátránya, hogy a közös vagyon, a közös leltározás miatt egy-egy a társulásból kiválni kívánó könyvtár kiléptetését csak sokszoros munkával, átleltározással, a vagyonrész újbóli átruházásával lehet megtenni.

- *Vegyes rendszer* működik például Debrecenben, ahol a tagkönyvtárak által befizetett összegekből nekik szerzeményeznek dokumentumokat, amelyek kiszállításra kerülnek és amelyek fölött a tulajdoni jogot a tagkönyvtár gyakorolja. Ezen felül létezik egy ellátórendszeri közös állomány, amelyet központi forrásokból finanszíroznak, és amelyből csereletétet forgatnak az egyes társult önkormányzatok könyvtárai között. A csereletétnek nem csak „ideiglenesen", mint a cserélő típusú ellátórendszerek esetében, hanem jogilag is a tulajdonosa a szolgáltatást működtető könyvtár. Ebben a formában rendezettek a tulajdonviszonyok, így egy esetleges kilépés sem jár nagy munkával, hiszen minden egyes tagkönyvtár tulajdonosa a helyben lévő állományának, ugyanakkor a csereletét által biztosított szélesebb választék is rendelkezésre áll az ellátott települé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sek lakói számára. Lényegében ez a forma *a két előző típus jellemzőit ötvözi.* Az egyszerűség kedvéért a továbbiakban a statisztikai adatok tekintetében a cserélő típusú ellátórendszerek között találjuk meg ezt a vegyes formát is.

2003-ban Magyarországon 11 beszerzési társulás, 14 cserélő típusú és 2 vegyes ellátórendszer működött.

2. *Az ellátást végző intézmény fenntartója alapján* is csoportosíthatók az ellátórendszerek. A megkülönbözetés azért is nagyon fontos, mert más-más elbírálás alá esnek az ellátást végző városi-, megyei- és szakszervezeti könyvtárak.[19] Fenntartó alapján három csoportot különböztethetünk meg:
   - Megyei önkormányzat. Jelenleg 8 megyei könyvtár működtet ellátórendszert Magyarországon.
   - Helyi (települési) önkormányzat. 18 ellátórendszert működtető városi könyvtár tartozik ide.
   - Volt szakszervezeti (egyesületi). A korábban Szakszervezetek Nógrád Megyei Könyvtára nevet viselő intézmény 2001-től a Területi Művelődési Intézmények Egyesületének fenntartása alatt működik Salgótarjánban.[20]
     A vizsgált térségi szolgáltatások között ez az egyetlen magyarországi ellátórendszer, amelyik nem megyei vagy helyi önkormányzat fennhatósága alatt tevékenykedik.
     A fenti adatok alapján elmondható, hogy a vizsgálatban résztvevő 27 ellátórendszer 67%-át városi könyvtárak működtetik.
3. Az ellátás hatóköre alapján két típust különböztethetünk meg:
   - Megyei hatókörű ellátórendszerek. Magyarországon jelenleg két megyei könyvtár van, amelyik a teljes megyére kiterjedően ellátórendszer formájában szervezi meg a kistelepülések könyvtári ellátását: Kaposváron és Debrecenben. A nagy távolságok miatt a megoldás költséges és időigényes, így a megvalósítása csak akkor lehetséges, ha a megyeszékhely a megye földrajzi értelemben vett középpontjában helyezkedik el. Debrecenben az ellátórendszer a kezdetektől ezzel a hatókörrel működik, míg a kaposvári megyei könyvtár a marcali városi könyvtár által ellátott községeket vette át ellátórendszerébe miután Marcaliban megszűnt ez a szolgáltatás. Egyben a kaposvári a legnagyobb ellátórendszer Magyarországon.
   - Városkörnyéki ellátórendszer. A kistelepülések könyvtári ellátását felvállaló városok a volt járási központok könyvtáraiból kerültek ki (pl. Szentgotthárd, Lenti, Tapolca, Tata) és az ellátás hatóköre is gyakran a volt járási területekre terjed ki. Vannak városkörnyéki ellátórendszert üzemeltető megyei könyvtárak is (pl. Szentendre, Szolnok, Győr, Szombathely, Salgótarján), és vannak olyan megyeszékhelyeken működő városi könyvtárak, melyek szintén ebbe a csoportba tartoznak (pl. Zalaegerszeg, Tatabánya).

A vizsgálatban résztvevő 27 ellátórendszernek a 93%-a a város közvetlen környéke kistelepüléseinek könyvtári ellátását végzi.

Természetesen még további tipizálási szempontokat is lehet találni (pl. önálló intézményként működik-e az ellátást végző könyvtár vagy más intézménnyel összevonva, nagyság alapján stb.), azonban érzésem szerint ez a három szempont (tulajdonviszonyok, fenntartó, hatókör) határozza meg a működés azon körülményeit, amelyek alapján típusjelenségekről beszélhetünk.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az ellátórendszerek gazdálkodása

Az ellátórendszerekhez eljuttatott adatgyűjtő lapon rákérdeztünk az ellátórendszerek bevételeire és kiadásaira. Az elkülönítetten nyilvántartott, az intézményi költségvetésben jól nyomon követhető összegek mellett a becsült bevételekre és kiadásokra is rákérdeztünk, ugyanis tekintve, hogy az ellátórendszerek jórészt a működtető könyvtár keretein belül végzik tevékenységüket, a költségeket gyakran nem is tudják elkülöníteni.

Az egyes ellátórendszerek bevételei a következőkből tevődhetnek össze:

A) Az ellátórendszeri tagok által befizetett összegek,
B) Érdekeltségnövelő támogatás,
C) Áfa-visszatérítés,
D) Megyei Könyvtári Alap,
E) Pályázatok,
F) A működtető könyvtár költségvetésének egy része.

A) Az ellátórendszeri tagok által befizetett összegek. Ez a bevételi forrás valamennyi ellátórendszerben megvan. A konkrét összeget a tagkönyvtárat fenntartó önkormányzat határozza meg, de sok helyen van rá példa, hogy az ellátórendszert működtető könyvtár javaslatot tesz ennek mértékére, vagy az együttműködési szerződésben megadja annak minimumát. Az önkormányzatok ezt az összeget a közművelődési normatívából szánják könyvtári ellátásra. Minél kisebb lélekszámú a település, abszolút értékben annál kisebb összeg jut könyvtári ellátásra a közművelődési normatívából.[21] Az ellátórendszeri tagok által befizetett összeg rendszerint két részből áll, a nagyobbik része az állománygyarapításra fordítandó összeg, a kisebbik, ún. térségi szolgáltatási díj, a működtetés egyéb járulékos költségeinek fedezésére szolgál. Több ellátórendszer vezetője is beszámolt arról, hogy az önkormányzatok nem szívesen fizetnek be több pénzt az ellátórendszerbe, mint amennyiért valóban dokumentumokat kapnak cserébe, annak ellenére, hogy a rendszerben való részvétel az állománygyarapítási keretek értékét, az igénybe vehető kedvezmények miatt, jelentősen képes megnövelni.

A *térségi szolgáltatási díj* mértékének meghatározása többféleképpen történik a hazai ellátórendszerek gyakorlatában. Öt típus írható le:

1. A tagkönyvtár által befizetett összeg egy meghatározott százaléka képezi a szolgáltatási díjat. Ennek mértéke 15–50% között változik.
2. A tagkönyvtár által befizetett pénzből egy meghatározott összeg a működtető intézményt illeti. Például egy magyarországi ellátórendszer egységesen 6 ezer forintot kér valamennyi tagkönyvtárától térségi szolgáltatási díjként. A megoldás következménye, hogy az önkormányzat könyvtárra fordított keretnek kisebb hányada megy állománygyarapításra azon önkormányzatok esetében, amelyek egyébként is szerényebb anyagiakat képesek könyvtárukra fordítani.
3. A térségi szolgáltatási díjat a valós költségek fényében határozzák meg, így például rosszabbul jár az a település, amelyik messzebb esik a szolgáltatást működtető könyvtártól, mert a dokumentumok kiszállításának költsége így sokkal nagyobb lesz, mint a közelebbiek esetében. Ezt a megoldást rendszerint a szolgáltatást működtető intézményt fenntartó önkormányzat határozott kérésére szokták bevezetni, hogy ne a városi lakosok könyvtári ellátására szánt pénzből finanszírozzák a környező településeknek szánt szolgáltatásokat. Az ellátórendszer összes kiadását nem lehet a községi önkormányzatokra terhelni, ugyanis ez az egyes önkormányzatok közművelődési normatívájából könyvtárra fordítható keretnek minimum 60–70%-át jelentené, azaz az önkormányzati anyagi szerepvállalás nagyobb arányban fedezné a működési költségeket, mint az új dokumentumok vásárlását. Ha

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hozzátesszük, hogy az esetek döntő többségében a tagkönyvtári befizetés öt-, de gyakran előfordul, hogy mindössze négy számjegyű, láthatjuk, hogy a megoldással meglehetősen szerény összeg maradna állománygyarapításra. A könyvtárak ezzel a megoldással így inkább a fenntartó önkormányzat megnyugtatását érik el, amelyek innentől nem firtatják, hogy menynyibe kerül az ellátórendszer, és hogy mennyi megy rá a városi lakosok pénzéből. Megoldást jelent ekkor, hogy az ellátórendszeri dokumentumállományt és a működtető könyvtár állományát nem különítik el egymástól, így „láthatatlanná" válnak a valós kiadások (Kisbér).

200, 15-ért 400, 25 ezerért pedig 600 dokumentumot szállítanak ki évente.

Hiába szednek azonban a könyvtárak a kistelepülésektől az állománygyarapításra fordított kereten felül térségi szolgáltatási díjat, *az ellátórendszerek teljes költségvetésének mindössze 35%-át fedezi az ellátott települések befizetéseiből származó bevétel, ez a* 27 ellátórendszerben összesen 35,239 ezer forint volt 2003-ban. A térségi szolgáltatási díj országos átlaga valamennyi ellátórendszer adatát egybevetve 12% volt, ami településenként átlag 6,197 forintot jelent.

A térségi szolgáltatási díj mértékének országos átlaga:

		Összeg (ezer Ft,-)	%
A tagkönyvtár befizetéséből	Állománygyarapításra	31 174	88
	Térségi szolgáltatási díj	4 065	12
Tagkönyvtári befizetések összesen:		35 239	100

A térségi szolgáltatási díj mértékének országos átlaga

4. Az ellátórendszerbe befizetendő térségi szolgáltatási díj a lakosság lélekszámától függően változik. Ennek egy példája a körmendi ellátórendszer gyakorlata, ahol a 300 lakos alatti települések öt-, 3–600 közöttiek hat-, 600–1000 lakosúak hét-, az 1000–1500 közöttiek pedig nyolcezer forintot fizetnek az állománygyarapításra szánt összegen felül.
5. A szolnoki ellátórendszer nem vásárol a települések tulajdonába kerülő dokumentumokat, csak egy rendszeresen forgatott csereállománnyal növeli a tagkönyvtárakban elérhető dokumentumválasztékot. Itt a tagkönyvtárak teljes befizetése térségi szolgáltatási díjnak tekinthető, melyet a kiszállított dokumentummennyiség alapján határoznak meg. 10 ezer forintért

B) Érdekeltségnövelő támogatás. Azon önkormányzatok kaphatják az előző évi állománygyarapításra fordított keretük alapján, amelyek nyilvános könyvtárat tartanak fenn.[22] Az ellátórendszerek gyakran ezt a pénzt is elkérik az önkormányzatoktól, hogy állománygyarapításra fordíthassák. Erre is kétféle megoldás létezik, amelyek az ellátórendszerben lévő tulajdonviszonyok alakulásának függvénye:

1. Beszerzési társulásoknál, ahol az ellátórendszer a tagok állományát gyarapítja, az érdekeltségnövelő támogatást a települések önkormányzatai külön utalják át az ellátórendszert működtető intézmény számlájára, amiből az további dokumentumokat vásárol nekik. Az érdekeltségnövelő támogatásra néhány ellátórendszer külön

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szerződést köt a települések önkormányzataival.

2. Ha az ellátórendszerben lévő dokumentumok közösek, azaz ideiglenesen a városi könyvtár tulajdonában vannak, (a cserélő típusú ellátórendszer klasszikus modelljében) akkor a befizetett összegek alapján számolja ki a szolgáltatást működtető intézmény, hogy a saját érdekeltségnövelő támogatásából mennyi az, ami a tagkönyvtárak befizetése után járt neki, és ezután vásárol további dokumentumokat, amiket kiszállít a községek könyvtáraiba.[23]

C) Áfa-visszatérítés. A dokumentumvásárlásra szánt teljes összeg 12%-át, azaz a könyvek általános forgalmi adóját a szolgáltatást működtető intézmény visszaigényelhette az APEH-től, és további dokumentumok vásárlására fordíthatta, így az mint bevétel jelent meg az ellátórendszer költségvetésében.[24]

D) Megyei Könyvtári Alap. Vas és Zala megyében a megyei önkormányzat egy bizonyos összeget különít el az ellátórendszerek és egyéb térségi szolgáltatások működésének támogatására. A pénzalap elosztására a két megye külön gyakorlatot folytat:

1) A *Vas Megyei Könyvtári Alap* 1,300 ezer forintos összegének felét, azaz 650 ezer forintot három cél támogatására osztják el a városkörnyéki térségi szolgáltatásokat is felvállaló városi könyvtárak között (ebben nem csupán az ellátórendszert működtető intézmények vannak benne, hanem az önállóan szerzeményező községi szolgáltatóhelyeknek módszertani segítséget nyújtók is):

   - Gyűjtemény-kiegészítési támogatás jár a szolgáltató könyvtárétól eltérő fenntartóhoz tartozó Vas megyei könyvtári szolgáltatóhelyek felé teljesített könyvtárközi kölcsönzések után. Ennek mértéke 100 forint dokumentumonként.[25] (Ez nem tűnik nagy összegnek, mégis van olyan Vas megyei könyvtár, amelyiknek 100 ezres nagyságrendű plusz bevételt jelentett ez a támogatás!)
   - A vonzáskörzethez tartozó önállóan szerzeményező községi szolgáltatóhelyek közül felvállaltak szakmai rendbetételének támogatása. (9,090,-Ft/ellátóhely)
   - A térségi szolgáltatásokhoz kapcsolódó állandó költségek részbeni finanszírozása a vonzáskörzetben nyilvántartott, a városi/megyei könyvtárral együttműködési megállapodást kötő szolgáltatóhelyek száma alapján. Ez a támogatás, melynek mértéke 2,468,-Ft ellátóhelyenként, kifejezetten az ellátórendszerek működéséhez járul hozzá.

A Vas Megyei Könyvtári Alapot 1993-ban hozták létre, az akkor meghatározott 1 millió forintos összeget 2001-ben emelték a jelenleg is érvényesre. A pénz a Berzsenyi Dániel Megyei és Városi Könyvtár költségvetésében jelenik meg, ez az intézmény osztja szét a fent részletezett szempontok alapján a térségi szolgáltatásokat is működtető könyvtárak között.

2) A *Zala Megyei Önkormányzat által ilyen célra elkülönített támogatás* 6,400 ezer forint volt 2003-ban. A pénz elosztásának jogi alapja a Deák Ferenc Megyei Könyvtár szerződése az ellátórendszert, vagy egyéb térségi szolgáltatást működtető könyvtárakat fenntartó önkormányzatokkal, amelyben azok vállalják a vonzáskörzetükbe tartozó kistelepülések könyvtári ellátásának segítését. Az összeget a megyében működő ellátórendszerek, módszertani gondozást vállaló intézmények között normatív alapon osztják szét. A hálózati gondozást végző intézmények a meghatározott normatívát kapják ellátóhelyenként. A kistelepülések állománygyarapításában is részt vevő intézmények a normatíva háromszorosát kapják ellátóhelyenként. Kiemelt normatívával számolnak ezen túl a kettősfunkciójú (közös iskolai és köz-) könyvtárakat is ellátó városi könyvtárak esetében. Az összeg

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

évente emelkedik, 2002-ben még mindössze 6,08 millió forint volt.[26] Az ellátórendszer működtetése a megyei könyvtár és a városi önkormányzatok közötti szerződés, és a feladathoz rendelt támogatás miatt sokkal „biztonságosabb", hiszen így az kevésbé van kiszolgáltatva a fenntartó esetleges megszűntetésre vonatkozó elképzeléseinek.

E) Pályázatok. Két szinten folyik pályázati tevékenység az ellátórendszerekben. Egyrészről maga az ellátórendszert működtető intézmény pályázik, másrészt a kiskönyvtárak. Az ellátórendszerek, térségi szolgáltatások egyik legnagyobb előnye, hogy a kiskönyvtárak nem esnek el ezen forrásoktól, mert a központi könyvtár gyakran helyettük írja meg a pályázatokat, mellyel technikai felszereltségüket, a könyvtári környezetet fejleszthetik az egyes településeken. A működtető intézmények kifejezetten ellátórendszeri kiadásokra 2003-ban 16,271 ezer forint bevételre tettek szert pályázat útján, ez az ellátórendszerek teljes költségvetésének 16%-át jelenti.

F) A működtető könyvtár költségvetésének egy része. Mivel a városi könyvtárak törvényileg nem kötelesek végezni a környező települések ellátását, a működésre fordított költségvetésükben sem szerepelhetnek az ellátórendszer költségei. Egyes könyvtárak saját maguk számára kiszámítják ezt, azonban teljes egészében ez sok esetben nem lehetséges, mivel a bérek, kommunikáció, szállítás költségei nem választhatók el élesen a működtető könyvtárétól. Az adatgyűjtő lapunkon feltüntetett költségvetési előirányzat összesen 12,449 ezer forint volt, a kiadások és a bevételek különbségéből kiszámított összeg, mely szintén a működtető könyvtárat terheli, 29,321 ezer forint. Így elmondható, hogy *az ellátórendszerek működését 2003-ban 41%-ban a működtető könyvtár finanszírozta, saját, a helyi vagy a megyei önkormányzat által biztosított költségvetéséből.*

Áttekintő táblázat az ellátórendszerek 2003. évi bevételeiről:

Az ellátórendszerek bevételei 2003-ban			Összege (ezer Ft,-)	%
A működtető könyvtár költségvetéséből	elkülönítetten kezelt	12,449	41,770	41
	„átfolyt"	29,321		
Pályázati forrásból			16,271	16
Tagkönyvtárak befizetéseiből			35,239	35
Egyéb bevételi forrásokból			8,057	8
Összesen:			101,337	100

Az ellátórendszerek 2003. évi bevételei

Az ellátórendszerek kiadásainak adatainál jellemzőek a becsült összegek. Az elkülönítetten nyilvántartott és a becsült kiadások alapján összesen 101,337 ezer forintba került a 27 ellátórendszer működtetése 2003-ban. Ennek az összegnek a megoszlása részletesen a következőképpen alakul:

- *Munkabérek és járulékai.* Összesen 51,425 ezer forint bérköltséggel számolhatunk 2003-ban. Ennek az adatnak 70%-a becsült értékeken alapul, hiszen arra kértük az ellátórendszert működtető könyvtárakat, hogy először becsüljék meg, hogy az egyes munkatársak munkaidejük hány százalékában foglalkoznak ellátórendszeri teendőkkel, majd a 2003. évi teljes bérük ennek megfelelő részét tüntessék fel az adatgyűjtő lapon.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- *Állománygyarapításra* a 27 ellátórendszer összesen 41,918 forintot költött el 2003-ban, ez a kiadások 41%-át jelenti. Érdemes vetni egy pillantást az állománygyarapítás forrásaira is.

Az állománygyarapítás forrásai (2003)	Összeg (ezer Ft,-)	%
A működtető könyvtár költségvetési előirányzatából	1,577	4
Pályázati forrásból	3,330	8
Tagkönyvtárak befizetéseiből	31,174	74
Egyéb forrásból	5,837	14
Összesen:	**41,918**	**100**

A táblázatról leolvasható, hogy az állománygyarapításra fordított összegeknek mindössze 74%-át állják az ellátórendszeri tagkönyvtárak, jelentősnek mondható itt is a működtető könyvtár szerepvállalása és a pályázati forrás.

- A *szállítási költségek* összesen 2,913 ezer forintos összegét szintén jórészt becsült összegek alapján számoltuk ki. Az a gyanúm, hogy valójában ettől sokkal költségesebb a dokumentumok kiszállítása és az ellátórendszeri tevékenységhez kapcsolódó hálózati gondozás, csak az adatgyűjtő lapok kitöltői gyakran nem vállalkoztak a becslésre. (Gyakran semmit nem írtak az adatgyűjtő lap ezen rovatába, pedig meggyőződésem, hogy ahol vállalják a dokumentumok kiszállítását a tagkönyvtárakba és ennek költségét nem terhelik rá a tagkönyvtárra, ott jelentős kiadásokat jelent ez a működtető könyvtárak számára.)
- A *postaköltség, kommunikáció* költségeinek a megbecsülésére szintén viszonylag kevesen vállalkoztak. Az adatgyűjtő lapok alapján ennek összes költsége 2003-ban 2,744 ezer forint volt, azaz a teljes működési költség körülbelül 3%-a. Egy Zala megyei helyzetjelentés szerint 2003-ban „a személyes látogatások számát jóval meghaladja a telefonon, e-mailen, faxon történő intézkedés, kapcsolatfelvétel, különösen az elektronikus levelezés terjedt el."[27]

Az ellátórendszerek kiadásainak százalékos megoszlása:

Ellátórendszerek kiadásai (2003)			Összeg (ezer Ft,-)	%
Munkabérek és járulékai			51,425	51
Dologi kiadások	Állománygyarapítás	41,918	49,912	41
	Szállítási költség	2,913		3
	Postaköltség, kommunikáció	2,744		3
	Egyéb kiadások	2,337		2
Összesen:			**101,337**	**100**

Az ellátórendszerek kiadásainak százalékos megoszlása

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az elátórendszerek működésének jogi környezete

Kiss Gábor 2001-ben a következőket írta az ellátórendszerek működésének jogi környezetéről: *„Az ellátórendszerek körében végzett eddigi vizsgálatok arra engednek következtetni, hogy leginkább a működést megalapozó jogi feltételek rendezetlensége, a társult felek közötti szerződések hiányos volta okozzák az ellátórendszerek működési problémáit, – illetve nem teszik lehetővé újabb társulások létrejöttét."*[28] A mondat igazságtartalma az azóta eltelt idő alatt semmit sem változott. A tanácsi könyvtárhálózat szétesése, és az önkormányzatok önállósodása után új alapokra kellett helyezni az ellátórendszerek működését. *„Számos helyen a városi vezetőség megtiltotta* (!) *intézményének a módszertani munka minden fajtáját; még az autókat is eladatták, s a raktárakat felszámoltatták. Más helyeken könyvtáruktól a szolgáltatás költségeinek teljes felszámítását követelték meg, s ezt a kisebb települések nem tudták kifizetni, inkább a rendszerből kiléptek – ami által halálra is ítélték a helyi könyvtári ellátást."*[29]

Nem csak az ellátórendszert működtető könyvtárat fenntartó önkormányzat önállósodása jelentette a problémát, a másik oldalon a kistelepülések vezetői sem igényelték sok helyen a központi ellátást. A szakirodalomban számos beszámoló említi az önkormányzatok önállósodása nyomán bekövetkezett tagkönyvtári kiválásokat. *„A megalakult önkormányzatok elsősorban az önállóságukkal voltak elfoglalva. Csupán a körültekintően és előre gondolkodó testületek fogadták el a könyvtárak fenntartásra, állományának ellátására vonatkozó javaslatainkat."*[30] (Körmend)

A fent említett problémák megoldására a könyvtári törvény a keretlehetőségeket biztosítja, azonban sok tekintetben további szabályozásra volna szükség. A következőkben két szinten is áttekintem az ellátórendszerek működésének jogi problémáit, egyrészt a hazai törvényi szabályozás, másrészt az ellátórendszert működtető könyvtár és a társult önkormányzatok közötti szerződések szintjén.

Az ellátórendszerek működtetésének törvényi keretei

Az ellátórendszereket működtető városi könyvtárak a magyar törvényekben két helyen találnak alapot a működésre. Egyik helyen sem írják elő kötelező jelleggel az ellátórendszer működtetését.

1. Az 1990. évi LXV. tv. 41. §-ának 1. bekezdése rendelkezik az *önkormányzatok társulásairól,* miszerint *„A települési önkormányzatok képviselő-testületei feladataik hatékonyabb, célszerűbb megoldására szabadon társulhatnak."* (Bár az együttműködési megállapodásokban gyakran hivatkoznak erre a törvényi helyre, el kell mondanunk, hogy az ellátórendszerek nem valódi társulások, hanem csupán szolgáltatási együttműködések.)
2. Az 1997. évi CXL. tv. 64. §-ának 2. bekezdése szerint a települési önkormányzat a nyilvános könyvtári ellátás biztosításának kötelezettségét teljesítheti nyilvános könyvtár szolgáltatásinak megrendelésével is.[31]

Kifejezetten a megyei könyvtárakra vonatkozik a könyvtári törvény 66. §-a, mely kimondja, hogy a megyei könyvtár *„szervezi a területén működő könyvtárak együttműködését, végzi, illetőleg szervezi a megyei nemzeti és etnikai kisebbségéhez tartozó lakosainak könyvtári ellátását, a települési könyvtárak tevékenységét segítő szolgáltatásokat nyújt."* A paragrafus a tevékenység tartalmára utal, de a működési formát nem nevesíti.

Ezek alapján egyetlen városi, megyei (vagy volt szakszervezeti) könyvtárnak sem kötelessége ellátórendszert működtetnie, hiszen egyetlen helyi önkormányzat sem kötelezhető közigazgatási területén kívül könyvtári ellátásra. Nem kötelező, de éppen megteheti, ha valami miatt fontosnak tartja,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

erre nyújt lehetőséget az önkormányzati törvény, mely kimondja, hogy az önkormányzatok társulhatnak a hatékonyabb feladatellátás érdekében. Az igazi probléma ott kezdődik, hogy ezt a tevékenységet nagyon kevés városi önkormányzat tartja kívánatosnak, *így inkább az ellátórendszer megtűrése, mint támogatása a jellemző.* Ezen nem is csodálkozhatunk, hiszen mint azt „Az ellátórendszerek gazdálkodása" című fejezetben kimutattam, a működtető könyvtárak költségvetése a szolgáltatások összes költségeinek 41%-át fedezi. Egy-egy nehezebb helyzetben lévő városi önkormányzat így biztosan szívesebben áldozná ezt a sok esetben milliós nagyságrendű összeget más, kifejezetten a saját lakosainak előnyt jelentő, beruházások finanszírozására.

Feltehetjük a kérdést, hogy a helyi önkormányzat miért tűri meg egyáltalán az ellátórendszerek működtetését. Három lehetséges válasz bontakozott ki az ellátórendszerekben dolgozó könyvtárosokkal való beszélgetésekből.

1. Helyi önkormányzatnak nincsen tudomása ezen összeg nagyságáról. (Sajnos, ez volt a legjellemzőbb válasz a háromból. Az ellátórendszerek többségében a könyvtárosoknak nem csak a szakmai munkára kell koncentrálniuk, hanem arra is, hogy „láthatatlanná" varázsolják mindazt, amit hivatástudatból, a kistelepüléseken élők hatékonyabb könyvtári ellátásáért érzett felelősségérzetből végeznek.)
2. A könyvtárosok hatékonyan képesek lobbizni a kistelepülések ellátásának ügyéért a helyi önkormányzatnál.
3. A helyi önkormányzat tudatosan felvállalja a „térségi központ" szerepkörét és ezzel együtt az ellátórendszer működtetését is. A térségre kisugárzó szolgáltatással egyben a város presztízsét növeli.

A kistelepülések könyvtári ellátásának ügye városi könyvtárak esetében így szinte teljes egészében függ az ellátórendszert működtető könyvtár fenntartójától és személyzetétől, így azok a jelenlegi törvényi szabályozás szerint állandó lét-fenyegetettségben kénytelenek működni. Ennek köszönhető, hogy az utóbbi években több ellátórendszer is megszűnt, hogy a működtető könyvtárak egyre több helyen voltak kénytelenek növelni a térségi szolgáltatási díjat, (ami természetesen a kistelepülési könyvtárak esetében az állománygyarapítási keretek csökkenésével járt együtt) és hogy több ellátórendszer is rákényszerül a helyi önkormányzat „háta mögött" folytatni ezt a tevékenységet.

Ahogy korábban már volt róla szó, a jelenlegi törvényi szabályozás szerint a megyei könyvtáraknak kell szervezniük a kistelepülési könyvtári ellátás ügyét megyei szinten.[32] Kettő megyei könyvtár egész megyére kiterjedően közvetlenül működtet ellátórendszeri szolgáltatásokat (Kaposvár, Debrecen), öt kifejezetten a megyeszékhely (Győr, Salgótarján, Szolnok, Szombathely, Veszprém), illetve egy a megyei könyvtárnak helyet adó város (Szentendre) közvetlen környezetében végez ellátórendszeri tevékenységet. A többi megyei könyvtár nem ellátórendszeri formában látja el ezt a törvényileg rá ruházott feladatot.

Egy másik modellben a megyei könyvtár közvetlenül nem is vesz részt az ellátórendszeri szolgáltatások végzésében. Zala megyében a megyei könyvtár koordináló szerepet vállal a négy városi könyvtárban működő ellátórendszer mellett. A kistelepülések könyvtárainak gondozását úgy oldják meg, hogy a megyei könyvtár szerződést köt az ellátórendszereket működtető városi könyvtárakkal, amelyben őket bízza meg a közvetlen környezetükben lévő kistelepülések szakmai gondozásával, ellátórendszer működtetésével. A feladathoz anyagiakat is rendel, 2003-ban 6,400 ezer forintot osztott szét „Az ellátórendszerek gazdálkodása" című fejezetben részletezett szempontok mentén. A megyei feladatból így lesz városi feladat, a hálózati gondozásra fordított megyei pénz így kerül az ellátórendszereket működtető városi könyvtárakhoz.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Általánosságban elmondhatjuk, hogy azon jogszabályok, amelyeket az ellátórendszerek önmagukra értenek és az ezekre épülő gyakorlat nincs egymással összhangban. A jelenlegi helyzet a rendszer egyik szereplőjének sem megfelelő. A kistelepülésen élőknek nem garantálják a hatékony könyvtári ellátást, az ellátórendszert működtető könyvtárak sokszor kénytelenek az önkormányzat „háta mögött" végezni feladataikat, a működtető könyvtárak fenntartói pedig tudtukon kívül finanszírozzák a környező kistelepülések könyvtári ellátását.

Nyilvános könyvtár vagy szolgáltatásmegrendelés?

Jogi problémákat nem vet fel, a tisztánlátás miatt azonban elengedhetetlen tisztázni, hogy a könyvtári törvény által felkínált lehetőségek közül az ellátórendszerben való részvétel nyilvános könyvtár fenntartását jelenti vagy nyilvános könyvtár szolgáltatásainak a megrendelését.

A beszerzési társulások viszonylag egyszerűbben kezelhetők. Itt két önálló intézmény szerződést köt abból a célból, hogy bizonyos szolgáltatásokat az egyik megrendeli a másiktól, másokat pedig nem. A cserélő típusú ellátórendszerek esetében azonban teljes a zavar, ugyanis itt kétségbe vonható, hogy az ellátórendszeri tagkönyvtár, mely ideiglenesen lemond a dokumentumok tulajdonjogáról az ellátórendszert működtető városi könyvtár javára, lehet-e egyáltalán önálló intézmény. A könyvtári törvény nem mondja ki, hogy a nyilvános könyvtárnak legyen saját tulajdonú gyűjteménye, de azt igen, hogy gyűjteményét folyamatosan fejleszti, feltárja, megőrzi, gondozza és rendelkezésre bocsátja,[33] ami viszont feltételez egy gyűjteményt, ami a sajátja, így tudja fejleszteni, és nem egy másik könyvtárét használja, amit az a másik könyvtár fejleszt, tár fel, őriz meg, gondoz és bocsát rendelkezésre.

Cserélő típusú ellátórendszerek tagkönyvtárainál tömegével fordulnak elő olyan esetek, hogy olyan könyvtár szerepel a nyilvános könyvtárak jegyzékén, amelynek nincs saját állománya, szakfeladaton működik (tehát intézmény sincs), nem alkalmaz könyvtári szakembert, nem biztosítja más könyvtárak állományának és szolgáltatásainak az elérését, nem vesz részt a könyvtárak közötti információcserében.[34] Ebben a név nélkül közölt, ennek ellenére konkrét esetben például azt sem lehetne eldönteni a törvény alapján, hogy létezik-e egyáltalán önálló könyvtár, vagy csupán egy nagy könyvtárnak egy szolgáltatóhelyéről van szó.

A „közös tulajdon" problémája

Problémákat okozhat az ellátórendszerek által „közös" vagyonként aposztrofált dokumentumállomány, esetleg egyéb technikai eszközök, tulajdonjoga. Feltehetjük a kérdést, hogy kié az a dokumentum, amit egy ellátórendszer vásárol egy település könyvtára számára. A beszerzési társulások esetében egyszerű a választ megadni, hiszen ott nem beszélnek közös vagyonról, minden vásárolt dokumentum a tagkönyvtárak tulajdonába kerül.

A cserélő típusú ellátórendszerek klasszikus modelljében a tagkönyvtárak befizetéseiből vásárolt könyvek közös tulajdonba kerülnek, azaz ideiglenesen az ellátórendszert működtető könyvtáréba. Közös vagyon nem lehet, mert hiába mondja ki az önkormányzati törvény, hogy az önkormányzatok társulása „jogi személy", valójában egyetlen társulás sem működik jogi személyként, erre találták ki azt, hogy a dokumentumállomány legyen ideiglenesen a működtető könyvtáré.

Minden ellátórendszerben feltettük a kérdést, hogy mi történik, ha egy település ki szeretne válni a társulásból. A beszerzési társulásoknál természetesen a község megtartja a saját tulajdonában lévő dokumentumokat, így jogilag teljesen rendezett módja van a kilépésnek. A cserélő típusú ellátórendszerek

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

esetében két problémás tényező is van. Egyrészt a működtető könyvtár és a tagönkormányzat közötti szerződések nem térnek ki az ideiglenesen a működtető könyvtár tulajdonát képező dokumentumállomány sorsára kilépés esetére. Ez a hiányosság a legtöbb szerződés tipikus hibája Magyarországon. A másik jellemző problémát nem egy ilyen hatalmas, de pótolható mulasztás okozza, hanem a rendszer sajátosságaiból fakad. A cserélő típusú ellátórendszerekben a csereanyagért az egyes települések fizetnek, így egy esetleges kilépés esetén járna nekik valamennyi dokumentum azokból a könyvekből is, azonban arra válaszolni, hogy mennyi, mi és milyen értékben, már nagyon nehéz lenne. A kilépéskor felmerülő tipikus megoldás cserélő típusú ellátórendszerek esetében a „vigye, ami éppen nála van!" tömör félmondattal jellemezhető. Ez nem jelent jogbiztonságot az ellátórendszerben részt vevő önkormányzatoknak.

Erre a jogi szempontból bizonytalan helyzetre jelent megoldást a vegyes típusú ellátórendszer modellje, melyben az ellátórendszer a települések befizetéseinek teljes összegéből a tagkönyvtárak állományát gyarapítják, a kiszállított könyvek a kistelepülési könyvtárak tulajdonába kerülnek, a csereletét a működtető könyvtár költségvetésének terhére összeállított gyűjteményből áll és a működtető könyvtár tulajdonát képezi. Kilépés esetén mindenki az addig is az ő tulajdonában lévő állománnyal folytathatja a munkát, a települési könyvtár nem fizet be több pénzt, nem szerzeményeznek helyette és nem kap többé csereletétet. A megoldás hátránya, hogy csak abban az esetben működik, ha létezik egy olyan központi pénzalap, amiből az ellátórendszer fenn tudja tartani és folyamatosan gyarapítani tudja a csereállományát. A debreceni Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár az ODR támogatását használja erre a célra. Erre meglenne a többi megyei könyvtár lehetősége is, azonban a városi könyvtárak esetében jelenleg nincs olyan központilag rájuk ruházott feladat, és nincsen a hozzá járó rendszeres központi támogatás, amivel át tudnának állni egy ilyen rendszerű működésre.

Az ellátórendszerek hatékonysága

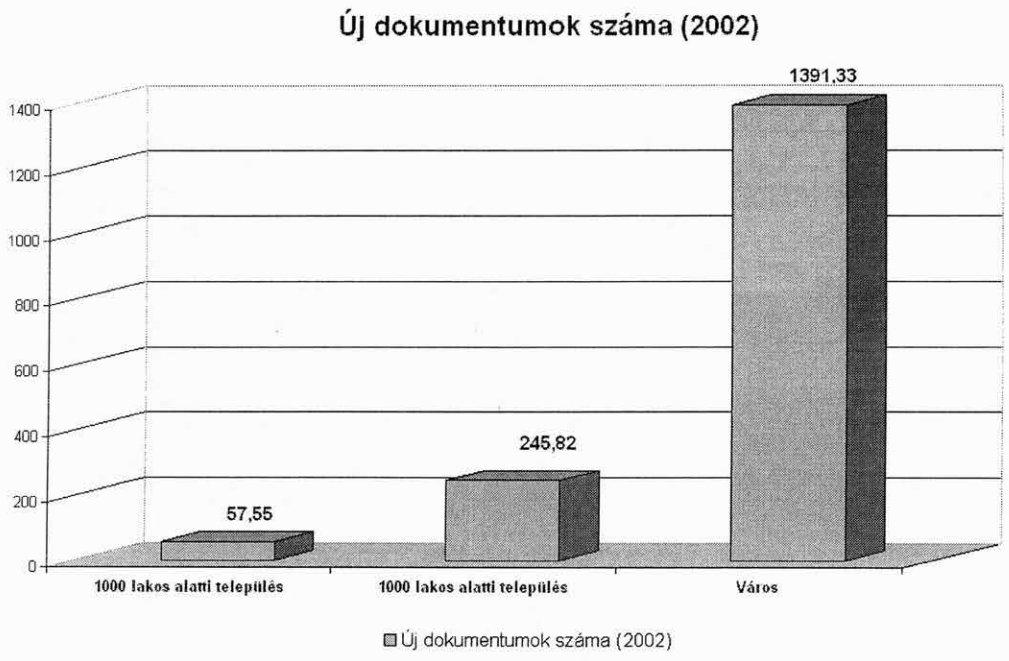
A kérdés előtt, hogy mennyire hatékonyak az ellátórendszerek, arra kell egyértelmű választ találni, hogy milyen céllal működnek ma Magyarországon ilyen társulások. Az ellátórendszerek legfontosabb feladata, hogy a rendelkezésre álló szerény anyagi erőforrások koncentrálásával a lehető legnagyobb dokumentumválasztékot biztosítsák a tagkönyvtárak, illetve a társult települések lakói számára. Mennyire képesek az ellátórendszerek ezt teljesíteni jelenlegi formájukban? A kérdést kettős tükörben célszerű szemlélni. Egyrészt a hazai átlaghoz képest lehet megállapítani az arányokat, másrészt a külföldi szakirodalom, illetve az IFLA néhány irányelvéhez lehet hasonlítani a működés hatékonyságát.

Magyarországon óriási különbség van a között, hogy az olvasó mennyi új dokumentummal találkozik évente a kistelepülések és mennyivel a városok könyvtáraiban.

Település típusa:		Átlagban hány új könyvvel találkozik az olvasó évente?
Község	1000 lakos alatt	57,55
	1000 lakos felett	245,82
Város (a megyei jogú városok és Budapest nélkül)		1391,33

A különbség eltüntetése gyakorlatilag lehetetlenség, mérséklésére azonban kísérletet lehet tenni. Ezt teszik Magyarországon az ellátórendszerek, külföldön a mozgókönyvtárak és egyéb alternatív dokumentum-ellátási formák.[36] A könyvtárközi köl-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

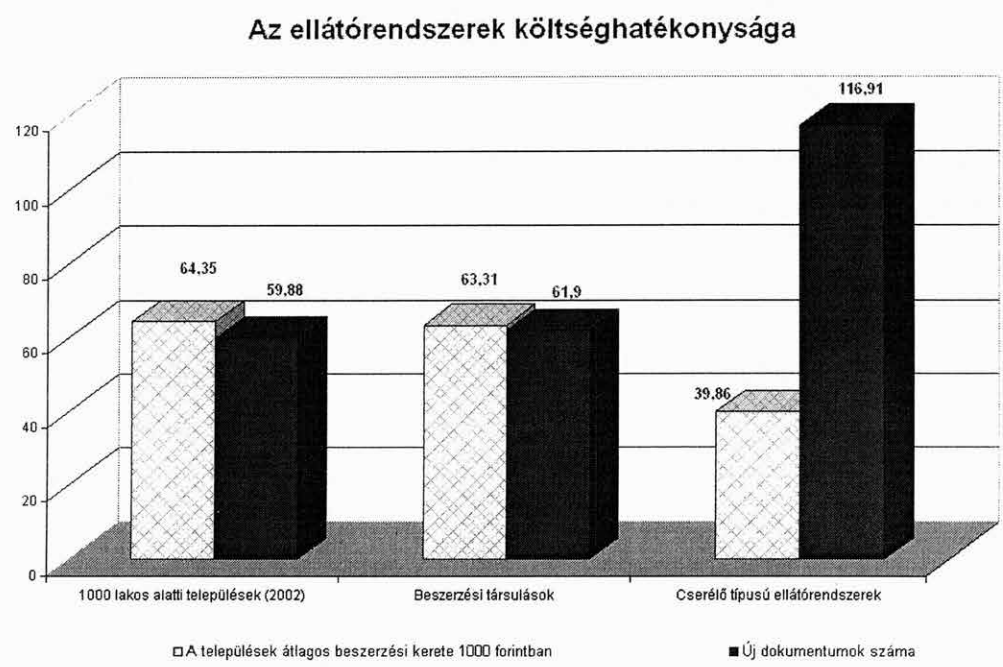
A különbség mértéke oszlopdiagramon

csönzésnek szintén komoly esélykiegyenlítő szerepe van, ám mivel ilyen irányban nem vizsgálódtunk, a következőkben kifejezetten a helyben lévő, illetve a közvetlenül elérhető állományra koncentrálva mutatunk be adatokat hazai és nemzetközi összehasonlításban. Először nézzük meg hazai tükörben, hogy mennyire képesek az ellátórendszerek növelni a hatékonyságot az erők koncentrálásával.

A könyvbeszerzési társulások a közös vásárlások miatt, a „nagy vásárlóknak" járó kedvezmények igénybe vételével tudják növelni a hatékonyságot, a cserélő típusú ellátórendszerek e mellett az állomány forgatásával még több dokumentumot tudnak közvetlenül az olvasók kezébe adni évente. Igencsak durva közelítésben tudjuk csupán felmérni, hogy hány százalékkal képesek növelni a költséghatékonyságot az ellátórendszerek. Mivel jórészt az 1000 lakos alatti községek vesznek részt az ellátórendszerekben, az összehasonlítás alapjául az 1000 lakos alatti települések országos átlagát vettem. (Nyilvánvalóan torzítja a képet, hogy Hajdú-Biharban és Jász-Nagykun-Szolnok megyében viszonylag nagy települések is tagjai az ellátórendszernek, míg Zala és Vas megyékben nem ritkák a 100 fő alattiak sem.)

Szintén torzítja az adatokat, hogy nehezen lehetne egy dokumentumot elfogadni egy egységként, mérőszámként, ugyanis nyilvánvaló, hogy a könyvek ára a 100 forinttól a 10,000 forintig változik, nem beszélve az audiovizuális és elektronikus dokumentumokról. Tekintsük tehát tájékozató jellegűnek az alábbi adatokat:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ha az 1000 lakos alatti települések költséghatékonyságát vesszük 100%-nak, akkor országosan a beszerzési társulások 5, a cserélő típusú ellátórendszerek 215%-kal képesek azt javítani:

	Településenkénti átlagos beszerzési keret (ezer forintban)	Új dokumentumok átlaga településenként	Költséghatékonyság (%)
1000 lakos alatti települések	64,35	59,88	100%
Beszerzési társulás	63,31	61,9	105%
Cserélő típusú ellátórendszer	39,86	116,91	315%

Hangsúlyozom, hogy kifejezetten egy adatsor (új dokumentumok száma) mentén készített kalkulációról van szó ebben az esetben. Hozzáférés és információs esélyegyenlőség szempontjából beszédesek lennének a nyitvatartási idők és a könyvtárközi kölcsönzések, adatai is, azonban ezek az adatok egyrészt nem állnak rendelkezésünkre jelenleg, másrészt nem az ellátórendszerek feladata ezen mutatók javítása. Ami szintén igazán lényeges eleme az ellátórendszeri tevékenységnek: a kiskönyvtáraknak nyújtott szakmai segítség, az nem írható le a rendelkezésre álló adatok alapján.

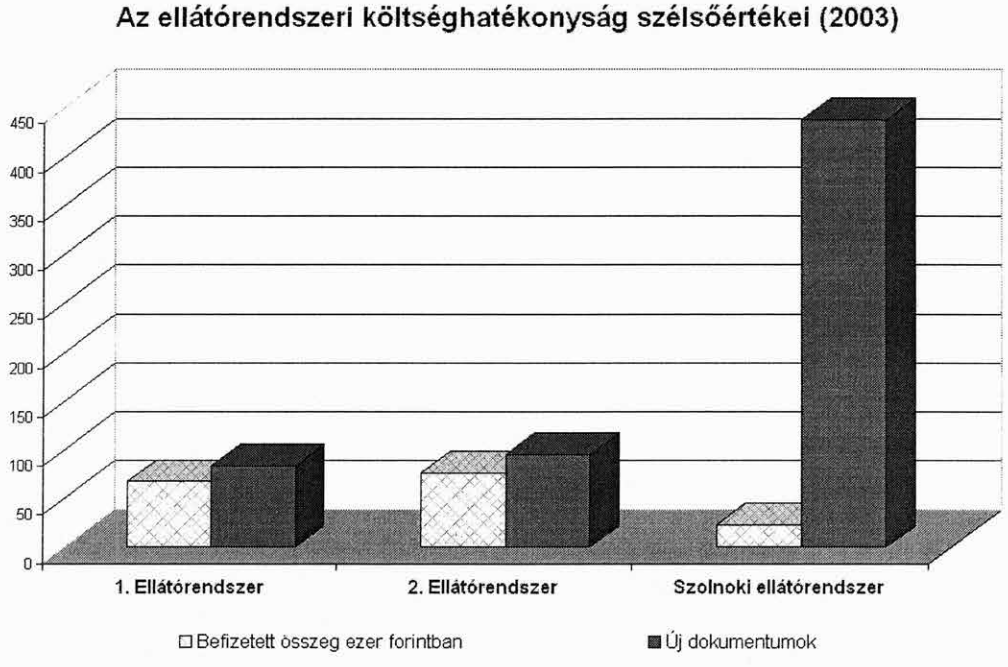
A költséghatékonyság tekintetében tehát az ellátórendszerek képesek jelentősen javítani a könyvtár teljesítményét, és a beszerzési társulások esetében átlagosan 61,9, a cserélő típusú ellátórendszerek esetében 116,91 új dokumentumot az olvasók „kezébe adni" évente, szemben az 1000 lakos alatti

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

községek átlagos 59,88 darabos dokumentumválasztékával. Az országos átlag alapján így akár azt is levonhatjuk következtetésként, hogy legalább a ellátórendszerek tagkönyvtáraiban képesek jelentősen csökkenteni a városokban és a kistelepüléseken élők közötti esélyegyenlőtlenséget az új dokumentumokhoz való hozzáférés tekintetében, előtte azonban egy nagyon fontos tényre szeretném felhívni a figyelmet.

Az országos átlag szélső értékei között óriási különbségek vannak. A különböző működő cserélő típusú ellátórendszerek költséghatékonysági mutatói nagyon különböznek egymástól. A szélső értékeket kívánja szemléltetni következő diagram, mely a legjobb mutatókkal rendelkező szolnoki ellátórendszert hasonlítja össze két másik magyarországi cserélő típusú ellátórendszer adataival.

ből viszonylag szerény összegek ellenében jelentős mennyiségű, a könyvtárnak már korábban is meglévő dokumentumot szállít ki a tagkönyvtárakba letétként. (Azaz a jó költséghatékonysági mutató nem azt jelenti, hogy évente átlag 23,46 ezer forintból képesek lennének kigazdálkodni átlag 437,43 új dokumentum megvásárlását!) Hátránya, hogy a kiszállított dokumentumok csak az adott községben élőknek újak, az viszont tagadhatatlan, hogy jelenleg a szolnoki ellátórendszer képes a legtöbb új dokumentumot a kistelepülésen élő olvasóknak közvetlenül a rendelkezésére bocsátani. A másik kettő ellátórendszer esetében látható, hogy kiszállított új dokumentumok terén alig nyújtanak valamivel többet, mint egy önállóan szerzeményező községi könyvtár, vagy egy beszerzési társulás. Mindezek alapján elmondható, hogy Magyarországon a cse-

A kiváló mutató „titka", hogy a szolnoki ellátórendszer a működtető könyvtár egy elkülönített részéállományok hatékonysága messze elmarad a kívánatostól.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Más szolgáltatási formákkal összehasonlítva, az IFLA irányelveinek tükrében szemlélve a fenti adatokat szintén szomorú következtetéseket vonhatunk le: az IFLA 3000 lakos alatti lélekszámú településeken nem tartja szükségesnek önálló könyvtár működtetését, helyette mozgókönyvtárakat és egyéb alternatív szolgáltatási formákat javasol. A mozgókönyvtárakra vonatkozó irányelvek szerint a legkisebb, ún. kisteherautó típusú bibliobusz, mely az 1500 lakos alatti lélekszámú településeken használatos, átlagosan 1500–000 kötet szállítására képes. Az IFLA irányelvként tűzi ki, hogy az állomány jelentős részét évente célszerű benne kicserélni.[37] Ezek alapján egy 1500 lakos alatti településen élő személy évente körülbelül 1500 új dokumentummal találkozik. Ez a szám körülbelül a magyarországi városok adataival egyezik meg.

Az Egyesült Államokban nagy hagyománya van az ún. books-by-mail szolgáltatásnak, melynek során a könyvtár egy 50–800 címből álló annotált katalógust készít, jórészt kurrens papírborítós (paperback) állományából. Ezt a listát (katalógust) közzéteszi a kistelepüléseken élők körében. A közönség ezt követően megrendelőlapot tölt ki, mire a könyvtár egy többször is felhasználható dobozban küldi ki a kért könyvet.[38] Ezt rendszerint 2–3 havonta megismétli, és így a saját állományából évente több száz, több ezer új dokumentumot kínál fel a falusi olvasóinak.

Az összehasonlítás alapja egyetlen adatsor volt: a használók közvetlen rendelkezésére bocsátott dokumentumok száma. Ebben a hazai kistelepülési ellátás messze elmarad a hasonló külföldi adatoktól. Célszerű lenne azonban egy másik adatfelvételt követően további tényezőket is vizsgálni, hogy megállapítható legyen: a szerény mennyiségű helyben lévő állomány miatt valóban ekkora-e a lemaradásunk más országok könyvtárügyéhez képest információs esélyegyenlő(tlen)ség tekintetében.

Az ellátórendszerek állománya

Tulajdonjogi szempontból

Az ellátórendszerek nem minden esetben rendelkeznek saját állománnyal, sőt, ha szigorúan kezeljük a kérdést, biztosan semmiféle saját tulajdonnal nem rendelkeznek, ugyanis nem léteznek mint önálló jogi személyek, így tulajdonuk sem lehet. Mint azt az ellátórendszerek típusainál már említettem három fő modell létezik. Az egyikben, a beszerzési társulásoknál, az ellátórendszer a tagkönyvtárainak az állományát gyarapítja, a másik jellemző modell, a cserélő típusú ellátórendszerek esetében, amikor a tagkönyvtárak ugyan a befizetett összegeik mértékében kapnak dokumentumokat, de azok közös ellátórendszeri tulajdonban vannak, azaz ideiglenesen a működtető könyvtáréban. Ez a közös tulajdon teszi lehetővé az állomány mozgatását a tagkönyvtárak között. Az 1977-től működő ún. „devecseri modell"-ben az ellátórendszer hatókörében élő valamennyi lakos számára a teljes könyvtári állományt kínálják fel, függetlenül attól, hogy hol található a dokumentum. Itt a közös állománynak része központi könyvtár gyűjteménye is.[39] A vegyes típusnál a működtető könyvtár gyarapítja a tagkönyvtárak állományát és e mellett egy a saját tulajdonában lévő csereállománnyal is rendelkezik, melyet forgat az egyes települések között. Ez tulajdonviszonyok tekintetében egy tisztázott modell, ahogy a szolnoki ellátórendszer gyakorlata is, melyben az ellátórendszer rendszerint nem vásárol a települések tulajdonába kerülő könyveket, a települések által befizetett összegekből csak a saját tulajdonában lévő csereanyagot forgatja a kistelepülések könyvtárai között. (Természetesen gyakran van példa arra is, hogy a kiszállított dokumentumok tartós letétként a tagkönyvtár tulajdonában maradnak, például kézikönyvek vagy ajándékba kapott dokumentumok esetében.)

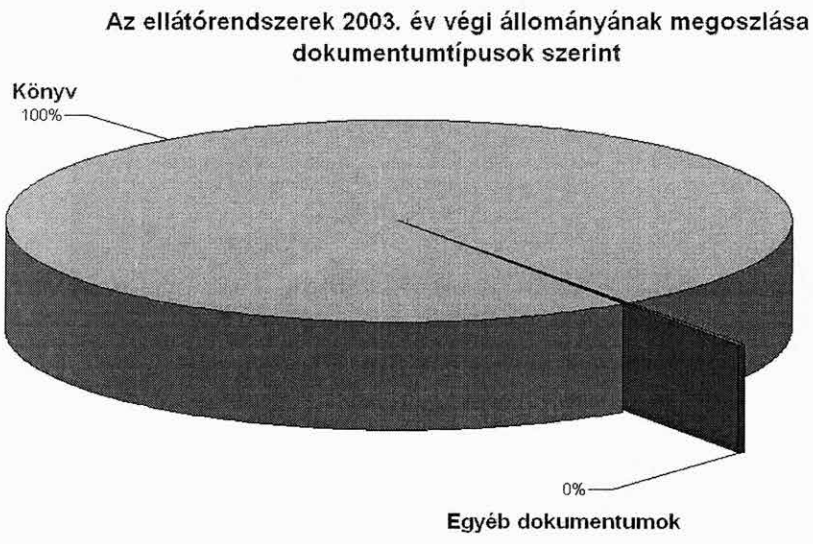
A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Dokumentumtípusok

Az ellátórendszerek régóta ismert jellemzője, hogy szinte kizárólag könyveket adnak az olvasók kezébe. Adatgyűjtő lapunkon rákérdeztünk dokumentumtípusonként a 2003. év végi állományra, a 2003. évi gyarapítás darabszámára és teljes költségeire. A 27 hazai, működő ellátórendszer adatait a következő táblázat foglalja össze:

A 27 jelenleg is működő ellátórendszer közül 16 egyáltalán nem foglalkozik könyvön kívül más dokumentumtípusokkal, és ebből is kettő 2003-ban semmilyen „egyéb dokumentumot nem vásárolt. Valószínűleg ennek köszönhető a 2003. év végi állományban a könyvek gyakorlatilag 100%-os túlsúlya, amint az a lapj alján lévő diagramon is látható:

Dokumentum-típus	Helyben lévő állomány			Csereállomány	
	2003. évi gyarapítás		2003. év végi állomány	2003. évi gyarapodás	2003. év végi állomány
	Költsége (ezer Ft,-)	Darabszáma			
Könyv	36,597	30,154	1,799,371	4,268	102,844
Kurrens folyóirat	720	59	n. a.		
AV dokumentum	703	221	4,086		
CD-ROM	689	134	444		
Egyéb dokumentum	41	30	339		
Összesen:	**38,750**	**30,598**	**1,804,240**	**4,268**	**102,844**

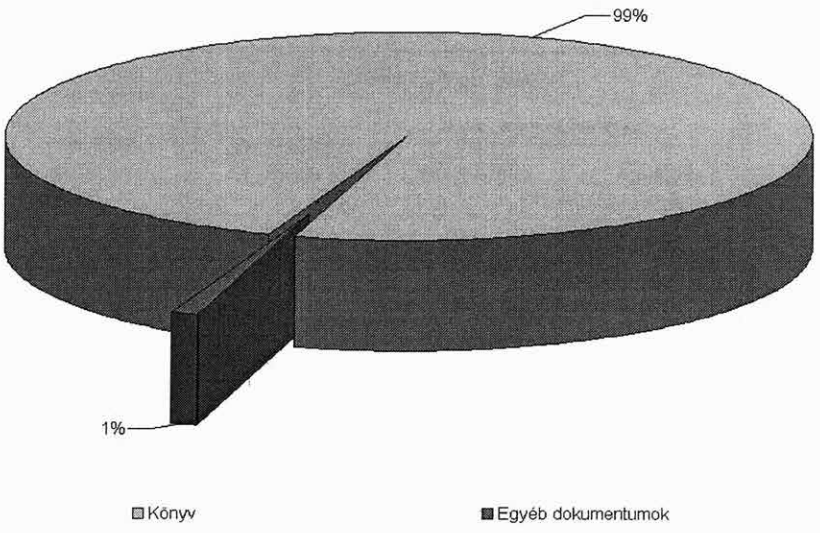

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

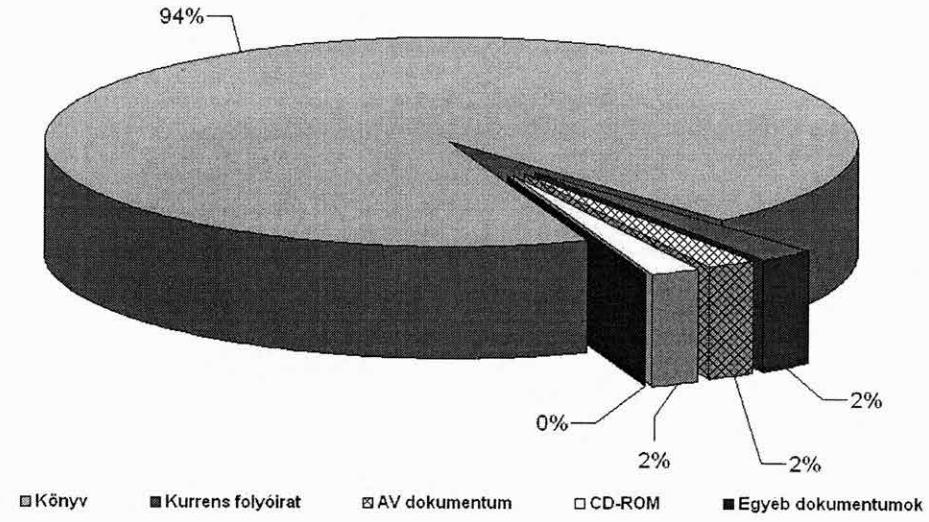
A 2003. évi gyarapításban már nagyobb hangsúlyt kaptak az „egyéb dokumentumtípusok" is mind a ráfordított összegek, mind a gyarapítás darabszáma tekintetében, a kép azonban így sem sokkal biztatóbb.

Az ellátórendszerek dokumentumtípusok tekintetében sem tudja kiegyenlíteni a kistelepüléseken élők hátrányát a városi könyvtárhasználókkal szemben. (Az IFLA mozgókönyvtárakra kiadott irányelvei szerint a nem hagyományos dokumentumtípusok

Az ellátórendszerek 2003. évi gyarapítása dokumentumtipusonként

A gyarapítás költségeinek százalékos megoszlása dokumentumtípusok szerint (2003)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

arányának körülbelül 9%-nak kellene lennie egy bibliobuszban.[43] Az 1993-ban beindított szlovák mozgókönyvtári projekt során útjukra indított bibliobuszokban az arány meghaladta a 10%-ot.[44]) Ha vetünk egy pillantást a fenti táblázat csereállományra vonatkozó oszlopaira, megállapíthatjuk, hogy a csereállomány mindenhol kizárólag könyvekből áll, tehát a meglévő „egyéb dokumentumok"-at is csupán egy-egy település lakói használhatják, szemben a csereanyagként településről településre szállított könyvekkel.

Vas megyében a könyvtárközi kölcsönzésekkel próbálják kielégíteni az AV dokumentumok, főleg videokazetták iránti igényeket, amelynek méreteit jelzi az a 2000-es adat, miszerint az összes könyvtárközi kérés 60%-ában videokazettákat kértek.[45]

Az ellátórendszerek szolgáltatásai

A hazai ellátórendszereket működtető könyvtárak a mellett, hogy központilag szerzik be a könyveket, további szolgáltatásokat kínálnak a tagkönyvtáraik számára. A központi szolgáltatások által a kistelepülések, többnyire szakképzetlen könyvtárosaira csak a könyvkölcsönzés feladata hárul.

A társulások központi könyvtáraiba előzetesen eljuttatott adatgyűjtő lapokon azokat a központi szolgáltatásokat tüntettük fel, amelyek a szakirodalom alapján jellemzők az ellátórendszerekre. A következő táblázat a központi szolgáltatásokat foglalja össze:

Központi szolgáltatás	van	nincs	nincs adat	%
Központi könyvbeszerzés	27			100
Szaktanácsadás	27			100
Dokumentumok szerelése	26	1		96
Dokumentumok kiszállítása	25	2		93
Nyilvántartásba vétel (összesített)	25	1	1	93
Selejtezés	25	2		93
Állományellenőrzés (leltározás)	24	3		89
Dokumentumok feltárása cédulakatalógusban szolgáltatóhelyenként	24	2	1	89
Tájékoztatás	23	4		85
Pályázati tevékenység	22	5		81
Dokumentumok feltárása közös cédulakatalógusban	20	4	3	74
Könyvtári rendezvények	20	6	1	74
Gépi nyilvántartás	18	9		67
Csereállomány forgatása	17	9	1	63
Helyismereti tevékenység	16	9	2	59

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

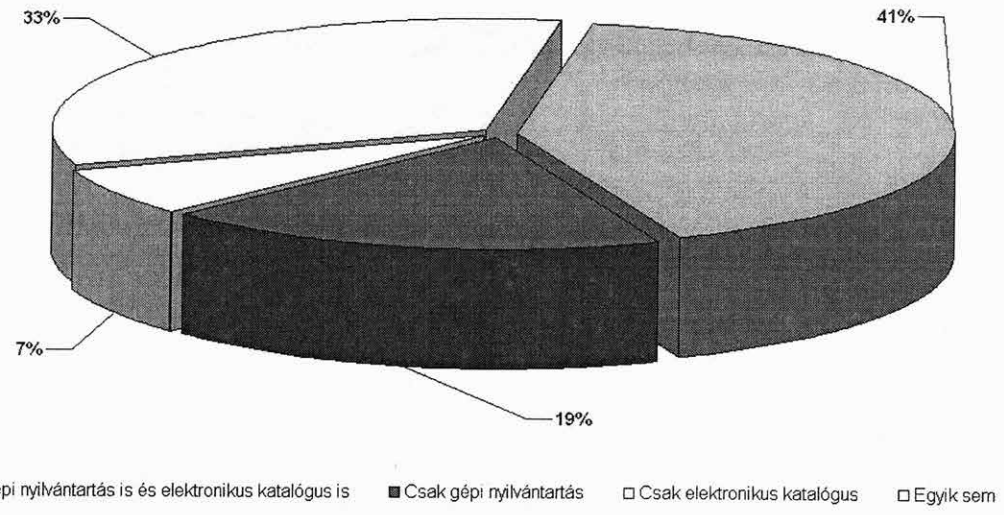
Központi szolgáltatás	van	nincs	nincs adat	%
Közhasznúinformáció-szolgáltatás	16	10	1	59
Cédulakatalógus a szolgáltatási helyszíneken	14	13		52
Dokumentumok feltárása elektronikus katalógusban	13	11	3	48
Nyilvántartásba vétel szolgáltató helyenként	13	12	2	48
Könyvkötészet	12	14	1	44

Valamennyi ellátórendszeri tagkönyvtár gyűjteményét rendszeresen gyarapítják, minden tagkönyvtár állományáról készül (cédula-, vagy elektronikus) katalógus, minden ellátórendszeri szolgáltatásokat igénybe vevő település lakói számára biztosított más könyvtárak, illetve a magyar könyvtári rendszer elérése, ha máshogy nem, a rendszeres szakmai kapcsolat folytán. Az elmúlt évek sok tapasztalatot szolgáltattak az ellátórendszerből kilépő könyvtárak elsorvadására.[46] Véleményem szerint jelenleg az ellátórendszerek legfőbb érdeme a szakmai munka, a központi könyvtárban dolgozó munkatársak szaktudásának rendszeres közvetítése a kistelepüléseken élők felé.

Szintén fontosnak tartom a könyvtári szolgáltatások, a kapcsolattartás rendszerességét. A kiszállítási (bizonyos helyeken a csere-) alkalmak rendszeressége országosan 2003-ban az 1-16 alkalom/év közötti széles skálán mozgott, azonban évente átlagosan 3-4 alkalommal eljutottak egy-egy településre a hálózati könyvtárosok.

Viszonylag kevés ellátórendszer használ gépi nyilvántartást, épít elektronikus katalógust. A következő diagram ezt szemlélteti:

Gépi nyilvántartás és elektronikus katalógus az ellátórendszerekben (2003)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Összesen 9 olyan ellátórendszer működik Magyarországon, ahol sem az állományba vétel, sem a feldolgozás nem gépen történik. 2 helyen csak a katalógus van gépen, 5 helyen pedig csak a nyilvántartás. Mindössze 11 ellátórendszerben működik gépi nyilvántartás és elektronikus katalógus is párhuzamosan. (A használatban lévő szoftverekről „Az ellátórendszerek technikai felszereltsége" című fejezetben lesz szó.)

Ahol van elektronikus katalógus, ott rákérdeztünk, hogy annak adatai elérhetők-e az egyes tagkönyvtárakból is? Mindössze 4 ellátórendszer esetében van erre lehetőség a 13-ból. Ott is természetesen csak azon településekről, ahol rendelkeznek számítógéppel és hálózati hozzáféréssel.

A központi könyvellátás képes lehet a településen élők információs és művelődési igényeinek kielégítésére, azonban a könyvtári ellátásnak ennél komplexebb feladatai vannak, különösen a kistelepüléseken élők számára. A könyvtár a mellett, hogy törekszik arra, hogy a publikált tudást elérhetővé tegye valamennyi valós és potenciális felhasználó számára, olyan közösségi tér, melynek akár lakosságmegtartó ereje is lehet. Ezért tartom nagyon fontosnak, hogy az ellátórendszerek nagyobbik része könyvtári rendezvények szervezésével, helyismereti tevékenységgel, közhasznú-információszolgáltatással az adott településeken felvállalják a könyvtár professzionális kultúraközvetítő szerepét, ezzel erősíthetik az adott közösséghez-tartozás érzését.

Az ellátórendszeri tagkönyvtárakban szervezett helyismereti tevékenység jellemző példája a kőszegi ellátórendszer – az angol „Village Outline" példájára létrehozott – helyismereti másolatgyűjteménye. Lényege, hogy az ellátórendszeri települések tagkönyvtáraiba az adott településre vonatkozó irodalomból készített szakszerű és alapos válogatást juttatnak el, amiből az olvasók helyben tudakozódhatnak településük múltja és jelene felől.[47] A módszert sikeresen vette át és alkalmazza a debreceni ellátórendszer is.[48]

Néhány ellátórendszer általunk fel nem sorolt szolgáltatást is említett. Ezek közül kiemelném a tanfolyamok szervezését, ahol a központi könyvtár a tagkönyvtárak dolgozóit készíthetik fel, láthatják el a kistelepülési könyvtár működtetésének legfontosabb ismeretanyagával, ezzel erősítik a szakmaiságot.

Lényegében ellátórendszeri szolgáltatásnak tekinthető a tudatos marketingtevékenység. Egyetlen ellátórendszernek sincs egységes arculata, megjelenése, logója. Nagyon kevés könyvtár szán a saját weboldalán külön lapot az ellátórendszernek. Általánosságban elmondható, hogy hiányzik a tudatos marketingtevékenység az ellátórendszereknél.

Az ellátórendszerek technikai felszereltsége

Adatgyűjtő lapunkon megkérdeztük, hogy van-e olyan technikai eszköz, szoftver, amit kizárólag az ellátórendszer használ, melyek ezek, és azt, hogy hány százalékban saját és hány százalékban az ellátórendszeri tagkönyvtárak befizetéseiből finanszírozták a megvásárlását.

Mivel kifejezetten az ellátórendszer által használt technikai eszközökre kérdeztünk rá, számtalan olyan eszköz nem került bele ebbe a táblázatba, amelyet szintén használ az ellátórendszer, de nem csak ilyen célból, így senki ne gondolja, hogy ilyen szerény technikai felszereltséggel látnak el 656 települést könyvtári szolgáltatásokkal. Az azonban elgondolkodtató, hogy a technikai eszközök vásárlását szinte teljes egészében működtető könyvtárak finanszírozzák, és szinte teljes egészében a kistelepüléseket látják el belőle. A személyes beszélgetések alkalmával azonban kiderült, hogy ezen eszközök jelentős részének megvásárlására pályázat útján sikerült megteremteni a fedezetet, tehát az ellátórendszer működtetéséből ezen a ponton származhat valamennyi haszna is a működtető könyvtár-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Technikai eszköz		Finanszírozás forrásai százalékban		
Megnevezése	Db	Saját	Tagkönyvtár	Összesen
Számítógép	11	92	8	100
Nyomtató	3	100	0	100
Szoftver	8	86	14	100
Gépkocsi	3	100	0	100
Fénymásoló	1	100	0	100
Összesítve:	26	92	8	100

nak. Az ellátórendszert működtető könyvtárak számára számos olyan pályázati lehetőség van, amiből az egyéb intézmények kimaradnak. Jelenleg egyedül ezek a pályázatok képesek érdekeltté tenni a városi könyvtárakat az ellátórendszer működtetésében.

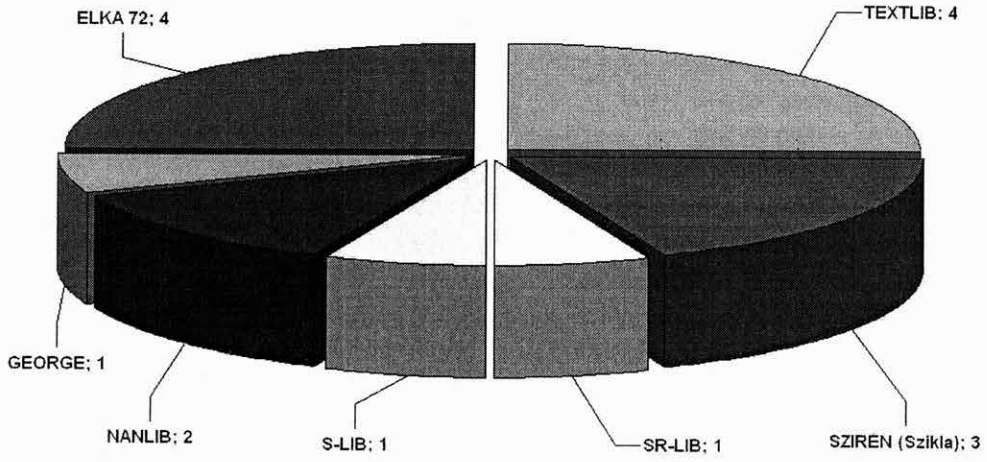
Az ellátórendszerek által használt szoftverek

Összesen 16 ellátórendszer 7-féle könyvtári szoftvert használ nyilvántartásra.

Még ennél is tarkább a kép az elektronikus katalógusok terén, ahol mindössze 13 ellátórendszert működtető intézmény 8 különböző szoftvert használ! Az ellátórendszeri szoftverek közül a NanLIB a győri Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár, az ELKA pedig a zalaegerszegi József Attila Városi Könyvtár belső fejlesztésű szoftvere, és kifejezetten ellátórendszeri célokra lett kifejlesztve.

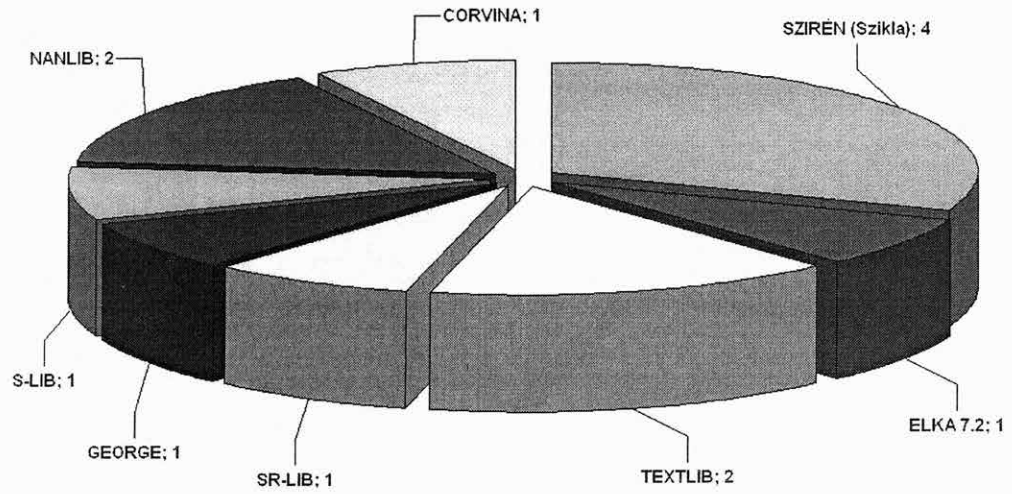
- A **NanLIB** 1999 májusában készült el, 1999 augusztusától használják, 2000. január 1-jétől pedig kizárólag ezen végzik a nyilvántartást a győri megyei könyvtárban. Kifejlesztője *Papp Nán-*

Nyilvántartó szoftverek megoszlása típus szerint

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Katalógusszoftverek a hazai ellátórendszerekben (2003)

dor, a megyei könyvtár informatikusa. A program négy fő részből áll: a katalogizáló, a kereső, az adatbázis-karbantartó és a kölcsönzői modulból, így *„kivált minden hagyományos nyilvántartást a megrendeléstől az állományfeltáráson keresztül az állományellenőrzésig. Tudja mindazt, amire az olvasó, a fenntartó, a könyvtáros, a statisztika rákérdez, illetve amire kíváncsi lehet."* [49] Három verziója van: 1. az ellátórendszer központjában egyidejűleg több gépen, hálózaton működtethető és több könyvtár adatait képes tárolni. 2. Kisebb ellátórendszeri központokban egy gépen üzemeltethető verzió, mely szintén több könyvtár adatait képes egyszerre tárolni. 3. A tagkönyvtárak számára készített verzió, mely egy gépen használható, egy könyvtár adatait lehet vele rögzíteni, de keresni a teljes ellátórendszeri adatbázisban lehet. Jelenleg a két Győr-Moson-Sopron megyei ellátórendszer (Győr és Mosonmagyaróvár) használja.

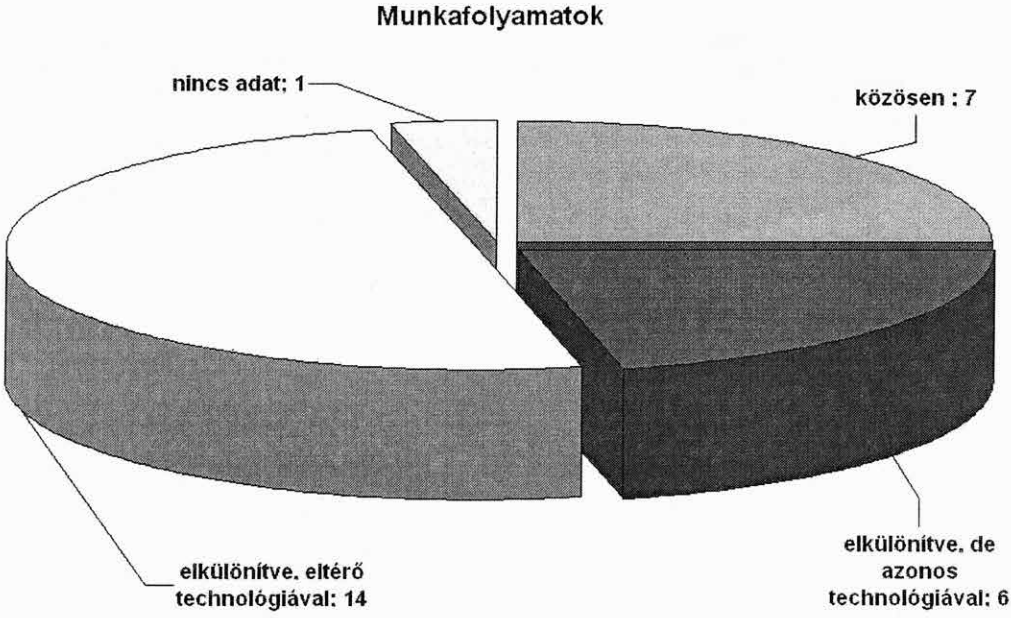
Az **ELKA 7.2** a zalaegerszegi József Attila Városi Könyvtár által 1993-ban kifejlesztett ELKA 4.1-es szoftverének továbbfejlesztett változata. A szoftvert kifejezetten könyvtári ellátórendszerek könyvállományának nyilvántartására és a kapcsolódó munkafolyamatok gépesítésére hozták létre.[50] A szoftver öt modulból áll: karbantartás, keresés, ellátó, statisztika és állományellenőrzés. Az „Ellátó" modulban találhatók a tagkönyvtárak adatai. Minden könyvtár kap egy kódot, amihez hozzárendelhető azon könyvek leltári száma, ami már volt az adott könyvtárban, így a csereállomány forgatásához is hatékony segítséget nyújt a program. Ellenőrizhető az adott tagkönyvtárak aktuális állapota is. Amennyiben a hálózati könyvtáros laptoppal a helyszínen dolgozott, az adatállományt lemezre menti, amit az „import" művelettel tölt be a központi gép a saját adatai közé.[51] Az ELKA továbbfejlesztett, kölcsönzés modullal is kiegészített változatát jelenleg a lenti, a nagykanizsai és a sárvári ellátórendszerek használják.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az ellátórendszeri munkafolyamatok és a személyi feltételek

Az ellátórendszerek személyzete a működtető könyvtár alkalmazottai is egyben. Ahogyan a bérezésükre fordított összeget, az ellátórendszerre fordított munkaidejüket is igen nehéz megbecsülni, elkülöníteni a működtető könyvtárétól, különösen azokban az esetekben, ahol az ellátórendszeri munka teljes mértékben összefolyik a működtető könyvtáréval. (Pl. Kisbéren, ahol még az ellátórendszerben részt vevő dokumentumállományt sem különítik el a központétól, így az állományba vételtől a feltáráson keresztül a dokumentumok forgatásáig minden munkafolyamatot együtt végeznek valamennyi, a városi könyvtárban dolgozó munkatárs részvételével.) Bizonyos esetekben az ellátórendszer munkatársai külön osztályon dolgoznak, de többségben vannak az ún. egyszemélyes ellátórendszerek, ahol egyetlen könyvtáros felelős valamennyi környező település ellátásáért, és egyben ő végzi valamennyi munkafolyamatot.

A következő diagram szemlélteti, hogy az ellátórendszeri munkafolyamatok milyen mértékben folynak össze a működtető könyvtáréval:

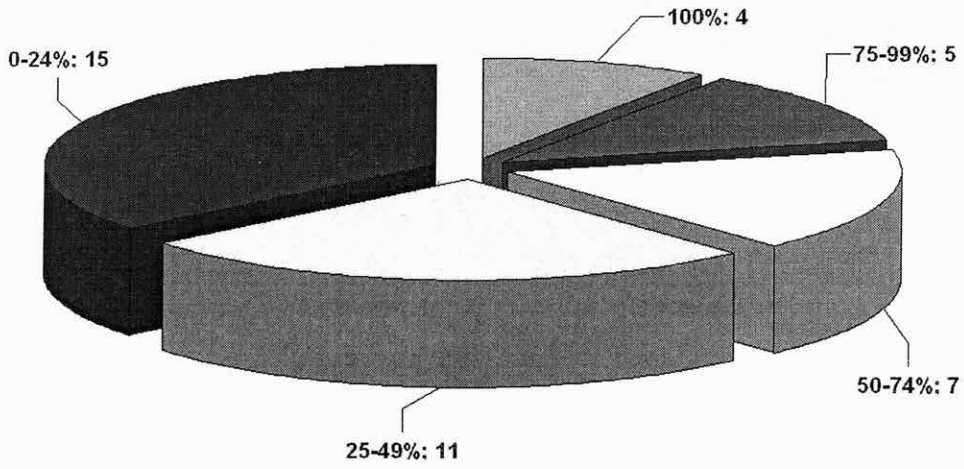

Mindössze hét ellátórendszer esetében végzik a munkafolyamatokat a működtető könyvtárral közösen, az esetek több mint felében a könyvtár állományától külön, eltérő technológiával dolgoznak. A különbség lényege az esetek döntő többségében az eltérő szoftver, illetve, hogy az ellátórendszer még hagyományos módszerekkel dolgozik, szemben a működtető könyvtárral, amely már számítógéppel. Az azonos technológia gyorsabb és költséghatékonyabb működést tesz lehetővé. A munkafolyamatok és a személyzet elkülönítése viszont szerencsésebbnek, illetve bizonyos esetekben elkerülhetetlennek tűnik. (Gondoljunk bele például, hogy mennyire nem tükrözné a környező lakosok olvasnivaló iránti

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

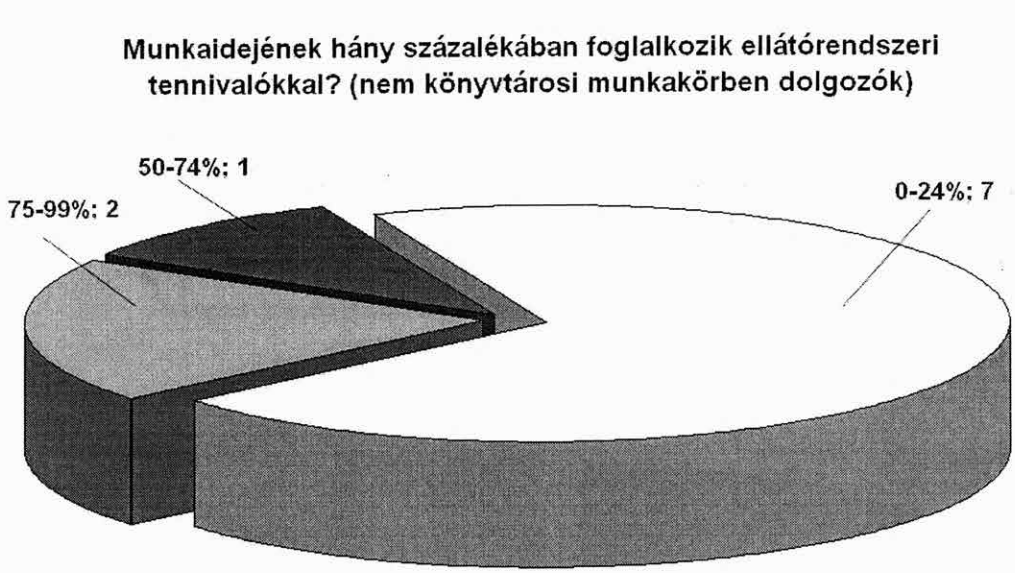
igényét, ha a központi könyvtár beszerzéssel foglalkozó munkatársai gondolnák ki, hogy mit vásároljanak a kistelepülésen élőknek és nem az, aki napi kapcsolatban áll a községek könyvtárosaival.) Jelenleg öt ellátórendszerben dolgoznak a működtető könyvtártól elkülönítve, de azonos technológiával.
Az adatgyűjtő lapunkon rákérdeztünk, hogy hány munkatárs végez ellátórendszeri feladatokat és munkaidejének hány százalékában. Sajnos 4 ellátórendszer esetében nem kaptunk erre vonatkozó adatokat, így azok nélkül értendők a következők. 2003-ban 42 könyvtáros (módszertanos, feldolgozó, igazgató, igazgatóhelyettes) végzett ellátórendszeri feladatokat, ehhez jött 10 további munkatárs (adatbevivő, könyvtáros asszisztens, gépkocsivezető, rendszergazda), akik kisegítő feladatokat láttak el a könyvtárosok mellett. A 4 ellátórendszer által gondozott 56 település kivételével ők összesen kereken 600 ellátórendszeri tagkönyvtárról gondoskodnak. A 42 könyvtárosként dolgozó munkatársból településenként 0,07 jut átlagosan. Megfordítva, a 600 településből egy könyvtárosra átlagosan 14,29 jut. A nem könyvtári munkakörben dolgozók közül településenként 0,017 jut, megfordítva egy munkatársra átlagosan 60 könyvtár jut.
A következő diagram mutatja be, hogy a 42, kifejezetten könyvtárosi teendőket ellátó, munkatárs hány százalékban foglalkozik ellátórendszeri tennivalókkal:

Munkaidejének hány százalékában foglalkozik ellátórendszeri tennivalókkal? (Könyvtárosok)

Összesen ez azt jelenti, hogy a 42 könyvtáros átlagosan munkaidejének 40,12%-ában végez ellátórendszeri feladatokat. (Hangsúlyozom ez az adat a könyvtárosok becslésén alapul!) Ha figyelembe vesszük, hogy ezt az adatot is, akkor már egy településre csupán 0,028 könyvtáros jut, és egy „egész" könyvtáros átlagosan 35,71 könyvtárat lát el. Ebből azt is kikövetkeztethetjük, hogy az adatok tanúsága szerint egy teljes munkaidejében ellátórendszeri feladatokat végző könyvtáros 35,71 települést képes ellátni. Az adatok ismeretében azt hiszem nem véletlenül panaszkodtak sok ellátórendszernél, hogy túl sok munkára nagyon kevés dolgozó áll rendelkezésre.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A 10 további ellátórendszeri feladatokat is végző munkatárs legnagyobb hányada munkaidejének csak egy nagyon kis részében – átlagosan 27,7 százalékában – foglalkozik ellátórendszeri tennivalókkal.[52]

Arra is találunk példát, hogy a központi könyvtár nem saját dolgozójával oldja meg az ellátórendszeri tevékenységet, hanem külső vállalkozónak adja ki azt bérmunkában. Így a munkafolyamatok, a személyzet és a költségek nem folynak össze a működtető könyvtáréval. A megoldás biztonságot jelent az ellátórendszer számára, hiszen a fenntartó előtt teljesen világosan ki tudja mutatni, hogy ő gyakorlatilag az ellátórendszeri tevékenységnek csupán szervezője és nincsenek vele költségei, viszont fokozott terhet jelent a kistelepülések önkormányzatai számára, mert így nekik kell állni az ellátórendszer teljes működési költségét.[53]

Összegzés

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának Könyvtári Főosztálya által megfogalmazott stratégiai célok között kiemelt helyen szerepel a kistelepülések könyvtári ellátásának javítása.[54] A rendszerszerű fejlesztés tervezéséhez célszerűnek tűnik a rendkívül sokszínű hazai kistelepülési ellátási formák vizsgálata. Ennek keretében az ún. ellátórendszert vontuk vizsgálat alá.

A vizsgálat anyagi, személyi és időbeni feltételrendszere egy fókuszált elemzés elvégzését tette csupán lehetővé, így a vizsgálat tárgyának szűkítése vált szükségessé. Azon ellátórendszereket vizsgáltuk, melyek (1.) Kistelepülések közkönyvtári ellátásában vállalnak szerepet; (2.) végeznek központi könyvellátást; (3.) e mellett szakmai segítségnyújtást és további központi szolgáltatásokat is nyújtanak; (4.) nem kifejezetten nemzetiségi ellátást végeznek; (5.) 2003-ban nem szüneteltették tevékeny-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ségüket. A vizsgálat két módszerrel folyt, adatgyűjtő lap és személyes interjú párhuzamos alkalmazásával gyűjtöttünk adatokat.

2003-ban 11 megye 26 városában 27 ellátórendszer működött, melyek 656 kistelepülés könyvtári ellátását végezték. 2003-ban Magyarország összes községeinek 24%-a volt tagja valamely ellátórendszernek. Az ellátórendszeri tagönkormányzatok száma két dunántúli kistelepüléses megyében (Vas és Zala) haladja meg a 60%-ot.

Az ellátórendszereket három szempont szerint tipologizáltuk: (1.) az állomány tulajdonjoga és működtetés; (2.) a működtető intézmény fenntartója; és (3.) az ellátórendszer hatóköre alapján. Az állomány tulajdonjoga és működtetés alapján megkülönböztetünk cserélő típusú ellátórendszert, könyvbeszerzési társulást és vegyes típusú ellátórendszert. Az ellátást végző intézmény fenntartója lehet: megyei önkormányzat, helyi (települési) önkormányzat, és egyesület. A vizsgált ellátórendszerek 67%-át városi könyvtárak működtetik. Ellátás hatóköre alapján léteznek megyei hatókörű és városkörnyéki ellátórendszerek. A vizsgált ellátórendszerek 93%-a a város közvetlen környékének ellátását végzik.

Az ellátórendszerek működési költségeit az alábbi forrásokból fedezték: (1.) az ellátórendszeri tagok által befizetett összegek; (2.) Érdekeltségnövelő támogatás; (3.) ÁFA visszatérítés; (4.) megyei könyvtári alap; (5.) pályázatok; (6.) a működtető könyvtár költségvetésének egy része. Az ellátórendszeri tagkönyvtárak befizetéseiből a teljes működési költségeknek csupán 35%-át finanszírozták. A legjelentősebb finanszírozási forrás a működtető könyvtár költségvetésének egy része volt, melyből 2003-ban a hazai ellátórendszerek összes költségeinek 41%-át fedezték.

Az általunk vizsgált ellátórendszerek összes kiadásainak 51%-át az ellátórendszeri munkatársak munkabérei és annak járulékai adták ki. A második legnagyobb kiadás az állománygyarapítás (41%) volt. Az állománygyarapítást 74%-ban a tagkönyvtárak befizetéseiből befolyt összegekből fedezték.

A megyei könyvtárak az 1997. évi CXL. törvény 66. §-ának b) pontjában megfogalmazott azon feladata, hogy szervezze a megye területén működő könyvtárak együttműködését, a leghatékonyabban működő modellekben a városi könyvtárak bevonásával teljesítik.

A jelenlegi törvényi keretek között a városi könyvtáraknak nem feladata a környező települések könyvtári ellátásának felvállalása, és nem is érdekeltek abban, hogy ezt végezzék, hiszen a vállalt többletfeladathoz nem biztosítanak számukra többletforrást. A megyei könyvtárak törvényileg előírt feladatai között szerepel a megye egész területére vonatkozóan a könyvtárak közötti együttműködés szervezése. A jelenlegi rendszerben a leghatékonyabb megoldás Zala és Vas megye példája, ahol a megyei könyvtár a megye területén működő könyvtárak együttműködését olyan módon szervezik meg, hogy az ellátórendszerek működtetését a városi könyvtárak feladatává teszik, és ehhez többletforrást biztosítanak.

Nem tisztázott, hogy a cserélő típusú ellátórendszerekben való részvétel nyilvános könyvtár fenntartásának, vagy szolgáltatás megrendelésnek minősül. A cserélő típusú ellátórendszereken belül a tulajdonviszonyok is rendezetlenek. A települési önkormányzatok által befizetett összegekből vásárolt dokumentumok ideiglenesen a működtető könyvtár tulajdonába kerülnek. Ez a megoldás nem garantálja a településeknek az ellátórendszerből való kilépés esetére, hogy a befizetett összegnek megfelelő vagyonrészt vihetnek magukkal a társulásból. A beszerzési társulások esetében ez a probléma nem áll fenn. A csereletéttel járó szélesebb dokumentumválasztékot a tulajdonviszonyok rendezettsége mellett képes biztosítani a vegyes típusú ellátórendszer modellje.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az ellátórendszerek legfőbb célja, hogy az erők koncentrálásával és a szolgáltatások decentralizálásával képesek legyenek csökkenteni a kistelepüléseken és a városokban elérhető dokumentumválaszték közötti szakadékot. A jelenleg Magyarországon működő ellátórendszerek sem a dokumentumválaszték, sem a dokumentumtípusok sokfélesége tekintetében nem képesek megközelíteni a városi könyvtárak által kínált szolgáltatások színvonalát. Bár a beszerzési társulások 5, a cserélő típusú ellátórendszerek 215%-kal képesek javítani a rendszer költséghatékonyságát, a városi könyvtárhasználók több mint tízszer annyi új dokumentummal találkoznak évente, mint az ellátórendszeri tagkönyvtárak használói. Az ellátórendszerek 2003. év végi állományának csaknem 100%-a, a 2003. évi gyarapításnak 99%-a könyv.

Az ellátórendszerek egyik legnagyobb erénye, hogy a dokumentum-ellátáson túl felvállalják a környező települések könyvtárainak szakmai gondozását, ezzel szakszerű szolgáltatásokat közvetítenek a kistelepüléseken élők felé.

Az ellátórendszerek személyi és technikai feltételei nem kielégítők. Egy ellátórendszeri könyvtári munkakörben dolgozó munkatársra átlagosan 35,71 tagkönyvtár jut. A 27 vizsgált ellátórendszerből 14-ben a munkafolyamatokat a működtető könyvtártól elkülönítve, eltérő technológiával végzik. A nyilvántartás és a katalogizálás is sok helyen hagyományos, manuális módon folyik. A használt szoftverek sokfélesége jellemző mind a katalogizálás, mind a nyilvántartás terén.

A 2003–2007-es évekre kiadott stratégiai célkitűzésekben megfogalmazott igényt, hogy a kistelepüléseken élők ugyanolyan színvonalú ellátásban részesüljenek, mint az ODR tagkönyvtárak közvetlen használói55, az ellátórendszerek nem képesek teljesíteni. Azonban a kistelepüléses megyékben jelenleg az ellátórendszerek teremtik meg az esélyt arra, hogy a könyvtár a legkisebb településeken is kulturális, közösségi interakciós térként funkcionáljon.

Jegyzetek

1. 1997. évi CXL. tv. a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről.
2. NÉMETH Tiborné: A dunántúli központi ellátórendszerek helyzetének változása 1989–1995 között. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1997. Különszám 24–35. p.
3. Ellátórendszerek szervezése, működtetése. Továbbképzési, módszertani segédlet. Sajtó alá rendezte: Pallósiné Toldi Márta. Szombathely, Berzsenyi Dániel Főiskola Könyvtár és Információtudományi Tanszék, 2001.
4. CZUPI Gyula: Ellátási rendszerek jelen helyzete. In: Könyvtári Figyelő, 1991. 1. sz. 31–37. p.
5. KISS Gábor: Az ellátórendszer strukturális problémái. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1998. 11. sz. http://www.ki.oszk.hu/3k/valcikkek9811/kiss.html
6. TÓTH Gyula: Könyvtári ellátórendszer működtetése apró falvas megyékben. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1998. 11. sz. http://www.ki.oszk.hu/3k/valcikkek9811/toth.html
7. Az adatgyűjtő lap összeállításában részt vett: Fehér Miklós, Somogyi József, Vidra Szabó Ferenc, és Ramháb Mária (konzulens).
8. A teljes adatgyűjtő lap a mellékletben.
9. KISS Gábor: Az ellátórendszerek működésének jogi garanciái. In: Ellátórendszerek szervezése, működtetése. Szombathely, Berzsenyi Dániel Főiskola Könyvtár és Információtudományi Tanszék, 2001. 29–34. p.
10. TÓTH Gyula, 1998.
11. KISS Gábor, 1998.
12. A kistelepülési könyvellátás olyan szolgáltatási formái, mint a nemzetiségi ellátórendszer, a könyvtárközi kölcsönzés, a környező településeken fenntartott fiókkönyvtári hálózat szintén fontos tényezői a rendszernek, nem vállalkozhattunk azonban arra, hogy valamennyit ilyen mélységig vizsgáljuk, ezért kénytelenek voltunk a lehetséges mértékig szűkíteni a kutatás területét.
13. NAGY László: Ellátórendszer Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. In: Könyvtári Levelező/lap 1998. (42. évf.) 8. sz. 3–5. p

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

14. Salgótarjánban két ellátórendszer is működik.
15. NÉMETH Tiborné, 1997.
16. SZILÁGYI Irén: Könyvtári ellátórendszer Hajdú-Bihar megyében. In: Hírlevél, 1996./8. 1–2. p.
17. CSÁTI Péterné: Könyvtári ellátórendszer megyénkben. In: Kaptár, 1999. 3-4. sz. 1–2. p. http://www.vfmk.hu/vfek/kaptar/kap_7374.htm
18. MAGYARNÉ FEKETE Katalin: Ellátórendszer Szentendrén. In: Pest megyei könyvtáros, 1998. 1. sz. 37–38. p.
19. Az NKA Könyvtári Szakmai Kollégiumának a kistelepüléseken élők könyvtári ellátásának korszerűsítésére kiírt pályázatában például csak a megyei könyvtárak igényelhettek forrást állománybővítésre: „Pályázatot nyújthatnak be: Azok a megyei könyvtárak, amelyek a kistelepülésen él?knek állományt biztosítanak letéti rendszerben, vagy valamilyen ellátási formában, illetve azok a megyei könyvtárak, amelyek megkezdik ennek a szolgáltatásnak a biztosítását 2004. évben." http://www.nka.hu/pages/sub4/felhivasok/fkonyvtar04.html
20. A Szakszervezetek Nógrád Megyei Könyvtárának története http://www.sznmk.hu/tortenet.html
21. A tanulmánynak nem feladata feltérképezni, hogy az önkormányzatok honnan teremtik elő azt az összeget, amelyet könyvtári ellátásra fordítanak, ezért a továbbiakban az önkormányzatok közművelődési normatívájával nem számolunk.
22. 2004-től ez úgy változott, hogy amennyiben az állománygyarapítási keret olyan alacsony, hogy a támogatás nem haladná meg a 10,000 forintot, akkor ez az összeg nem fizethető ki.
23. A két megoldás között csak elvben van különbség, a tagkönyvtárak mindkét esetben megkapják a befizetésük után járó támogatásból vásárolt dokumentumokat. A második megoldásban talán csak annyi a pozitívum, hogy 2004-től azok a könyvtárak is részesednek érdekeltségnövelő támogatásból, amelyek saját forrásból nem képesek annyit szánni állománygyarapításra, hogy az járna nekik.
24. 2004-től megszűnt a könyvek általános forgalmi adójának visszatérítése.
25. A Vas Megyei Könyvtári Alap elosztásával kapcsolatos pontos számértékek a 2004-es évre vonatkoznak, de mivel 2001 óta nem változott az elosztásra kerülő teljes összeg nagysága (1 300 ezer forint), és az elosztás elvei sem, bátorkodom az idei év adataival dolgozni, hiszen nagyságrendileg nem különbözhetnek az előző évitől.
26. BANGÓ Béla: Zala megye településeinek könyvtári ellátása 2002-ben. In: Zalai Könyvtári Levelező, 2003/1-2. sz. 3-9. p.
27. BANGÓ Béla: Zala megye településeinek könyvtári ellátása 2003-ban. Zalaegerszeg, 2003. 2. p.
28. KISS Gábor, 2001. 29. p.
29. KISS Gábor: Ellátórendszerek. In.: Könyvtári Levelező/lap, 1996./4. 15. p.
30. PAPP Gyula: A Faludi Ferenc Városi Könyvtár Központi ellátórendszeréről In.: Vas Megyei könyvtárak Értesítője. 1996./3. 20. p
31. Arról még lesz szó, hogy az ellátórendszeri szolgáltatások igénylése mennyiben tekinthető szolgáltatás-megrendelésnek. Azt hiszem megérthetjük Németh Tiborné bizonytalanságát ezen a téren: „Több évtized után, ha több nem is, de legalább egy félmondat jutott az ellátórendszereknek, bár a törvényalkotó nem mondja meg, hogy mire gondol valójában. Így az olvasatba többféle szolgáltatási megrendelési típus is beleférhet." (Németh Tiborné: Gondolatok a kistelepülési könyvtári ellátás törvényi gyökereiről. In.: Ellátórendszerek szervezése, működtetése. Szombathely, Berzsenyi Dániel Főiskola Könyvtár és Információtudományi Tanszék, 2001. 64. p.
32. 1997. évi CXL. tv. 66. §
33. 1997. évi CXL. tv. 55. § (1.) b)
34. A 2003. évi szakfelügyeleti jelentések alapján.
35. 2002-es Könyvtári statisztika alapján
36. A kistelepülési ellátás külföldi módszereiről az áttekintést ld. Tóth Máté: Kistelepülési ellátási formák. Szakirodalmi szemle . In: Könyvtári Figyelő, 2004./2. 365-402. p.
37. PESTELL, Robert: Mobile Library Guidelines. IFLA Headquarters, The Hague, 1991.
38. SUVAK, Daniel: Fourteen Percent & Growing – The Case for Mail Library Service. In: Library Journal, 1984./12. 1294-1297. p.
39. KOVÁCS Emil – PAPP Gyula – PÁL Éva – BALI Aranka: Hogyan működnek az ellátórendszerek? Devecserben, ahol 20 éve modell született. Körmenden. Zalaegerszegen, a József Attila Városi Könyvtárban. Somogy megyében. In.: Könyvtári Levelező/lap. 1996./4. sz. 16. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

40. Három ellátórendszer adatai nélkül
41. Három ellátórendszer adatai nélkül
42. Öt ellátórendszer adatai nélkül
43. PESTELL, Robert: Mobile Library Guidelines. IFLA Headquarters, The Hague, 1991.
44. KALINOVA, Vesta – HRABINSKA, Tatiana: Bibliobuszok – egy holland-szlovák projekt. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1994./6. 56–61. p.
45. NÉMETH Tiborné: Helyzetkép Vas megye kistelepüléseinek könyvtári ellátásáról. In.: Könyvtári Levelező/lap, 2001./11. 8. p.
46. Weisz Gábor: Ellátórendszeri ki-be... és a következmények. In: Könyvtári Levelező/lap, 1992./3. 22-23. p.
47. KAPPEL János: Új szolgáltatás az ellátórendszeri helyeken Kőszeg vonzáskörzetében. Műhelymunka – Három tételben. A Vas Megyei Könyvtárak Értesítője, 1998./1. 17–22. p.
48. BELGYÁR Lászlóné: Ellátórendszer Hajdú-Biharban Nagytelepüléses megye ellátórendszerének sajátosságai. In: Ellátórendszerek szervezése, működtetése. Szombathely, Berzsenyi Dániel Főiskola Könyvtár és Információtudományi Tanszék, 2001. 76–82. p.
49. SZALAI Gáborné: A Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár ellátórendszerének számítógépes fejlesztése. NanLIB. In: Kisalföldi Könyvtáros, 1999./1-2. 34–40. p.
50. Az ellátórendszerek sokoldalú segítőtársa: ELKA 4.1. In: Könyvtári Levelező/lap, 2000./5. 43. p.
51. PÁL Éva: A nyilvántartás, feltárás hagyományos és számítógépes lehetőségei a zalaegerszegi József Attila Városi Könyvtárban . In: Ellátórendszerek szervezése, működtetése. Szombathely, Berzsenyi Dániel Főiskola Könyvtár és Információtudományi Tanszék, 2001. 44–48. p.
52. Az adatgyűjtő lapokon sajnos nem mindenhol tüntették fel ezeket a személyeket, így fordulhat elő az a furcsa helyzet, hogy míg három gépkocsi van kizárólag ellátórendszeri használatban, erre mindössze 2 gépkocsivezető jut, akik ráadásul munkaidejüknek csak egy kicsiny töredékében foglalkoznak ellátórendszerrel... Szintén furcsa lehet annak, aki nem tudja, hogy az ellátórendszerek gyakorlatilag teljes mértékben a működtető könyvtáron belül helyezkednek el szervezetileg, hogy egyetlen takarító, raktáros, karbantartó sem végez „ellátórendszeri feladatokat". Az ellátórendszerek működtetésének teljes munkaerő-igényének felmérése gyakorlatilag lehetetlenség!
53. Az ellátórendszer ebben a konkrét esetben a tagkönyvtári befizetéseknek csupán 50%-ot fordítja állománygyarapításra, a fennmaradó rész egyéb költségekre megy, illetve a vállalkozót illeti. Így sajnos a helyzet „tisztázottságának" kárvallottja az ellátórendszeri hatékonyság lett.
54. SKALICZKI Judit: Az információs esélyegyenlőség és a demokrácia helye: a könyvtár. A könyvtári terület stratégiai céljai 2003-2007 között. In: Tudományos és műszaki tájékoztatás, 2003. 9–10. sz. 375–385. p.
55. „A demokratikus könyvtári ellátás érdekében el kell érnünk, hogy a kistelepüléseken és a kisvárosokban élők ugyanazt a könyvtári ellátást kapják, mint az ODR tagkönyvtárainak közvetlen használói." (Skaliczki Judit, 2003. 380. p.)

Irodalom

1. BANGÓ Béla: Zala megye településeinek könyvtári ellátása 2002-ben. In: Zalai Könyvtári Levelező, 2003.1–2. sz. 3-9. p.
2. BANGÓ Béla: Zala megye településeinek könyvtári ellátása 2003-ban. Zalaegerszeg, 2003.
3. BELGYÁR Lászlóné: Ellátórendszer Hajdú-Biharban Nagytelepüléses megye ellátórendszerének sajátosságai. In: Ellátórendszerek szervezése, működtetése. Szombathely, Berzsenyi Dániel Főiskola Könyvtár és Információtudományi Tanszék, 2001. 76–82. p.
4. CSÁTI Péterné: Könyvtári ellátórendszer megyénkben. In: Kaptár, 1999. 3–4. sz. 1–2. p. http://www.vfmk.hu/vfek/kaptar/kap_7374.htm
5. CZUPI Gyula: Ellátási rendszerek jelen helyzete. In: Könyvtári Figyelő, 1991. 1. sz. 31–37. p.
6. Az ellátórendszerek sokoldalú segítőtársa: ELKA 4.1. In: Könyvtári Levelező/lap, 2000. 5. sz. 43. p.
7. FEHÉR Miklós: Kistelepülések könyvtári ellátása. Helyzetkép és szakirodalmi szemle . In: Könyvtári Figyelő, 2002. 3. sz. 367–428. p.
8. KALINOVA, Vesta – HRABINSKA, Tatiana: Bibliobuszok – egy holland-szlovák projekt. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1994. 6. sz. 56–61. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

9. KAPPEL János: Új szolgáltatás az ellátórendszeri helyeken Kőszeg vonzáskörzetében. Műhelymunka – Három tételben. In: A Vas Megyei Könyvtárak Értesítője, 1998. 1. sz. 17–22. p.
10. KISS Gábor: Az ellátórendszer strukturális problémái. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1998. 11. sz. http://www.ki.oszk.hu/3k/valcikkek9811/kiss.html
11. KISS Gábor: Ellátórendszerek. In.: Könyvtári Levelező/lap, 1996. 4. sz. 15. p.
12. KISS Gábor: Az ellátórendszerek működésének jogi garanciái. In: Ellátórendszerek szervezése, működtetése. Szombathely, Berzsenyi Dániel Főiskola Könyvtár és Információtudományi Tanszék, 2001. 29–34. p.
13. KOVÁCS Emil – PAPP Gyula – PÁL Éva – BALI Aranka: Hogyan működnek az ellátórendszerek? Devecserben, ahol 20 éve modell született. Körmenden. Zalaegerszegen, a József Attila Városi Könyvtárban. Somogy megyében. In.: Könyvtári Levelező/lap. 1996. 4. sz. 15–20. p.
14. MAGYARNÉ FEKETE Katalin: Ellátórendszer Szentendrén. In: Pest megyei könyvtáros, 1998. 1. sz. 37–38. p.
15. NAGY László: Ellátórendszer Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. In: Könyvtári Levelező/lap 1998. (42. évf.) 8. sz. 3–5. p
16. NÉMETH Tiborné: A dunántúli központi ellátórendszerek helyzetének változása 1989-1995 között. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1997. Különszám 24–35. p.
17. NÉMETH Tiborné: Gondolatok a kistelepülési könyvtári ellátás törvényi gyökereiről. In.: Ellátórendszerek szervezése, működtetése. Szombathely, Berzsenyi Dániel Főiskola Könyvtár és Információtudományi Tanszék, 2001. 64. p.
18. NÉMETH Tiborné: Helyzetkép Vas megye kistelepüléseinek könyvtári ellátásáról. In.: Könyvtári Levelező/lap, 2001. 11. sz. 5–9. p.
19. PÁL Éva: A nyilvántartás, feltárás hagyományos és számítógépes lehetőségei a zalaegerszegi József Attila Városi Könyvtárban. In: Ellátórendszerek szervezése, működtetése. Szombathely, Berzsenyi Dániel Főiskola Könyvtár és Információtudományi Tanszék, 2001. 44–48. p.
20. PAPP Gyula: A Faludi Ferenc Városi Könyvtár Központi ellátórendszeréről In.: Vas Megyei könyvtárak Értesítője. 1996. 3. sz. 20. p
21. PESTELL, Robert: Mobile Library Guidelines. IFLA Headquarters, The Hague, 1991.
22. SKALICZKI Judit: Az információs esélyegyenlőség és a demokrácia helye: a könyvtár. A könyvtári terület stratégiai céljai 2003–2007 között. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2003. 9-10. sz. 375–385. p.
23. SUVAK, Daniel: Fourteen Percent & Growing – The Case for Mail Library Service. In: Library Journal, 1984. 12. no. 1294–1297. p.
24. A Szakszervezetek Nógrád Megyei Könyvtárának története. In.: http://www.sznmk.hu/tortenet.html
25. SZALAI Gáborné: A Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár ellátórendszerének számítógépes fejlesztése. NanLIB. In: Kisalföldi Könyvtáros, 1999. 1–2. sz. 34–40. p.
26. SZILÁGYI Irén: Könyvtári ellátórendszer Hajdú-Bihar megyében. In: Hírlevél, 1996. 8. sz. 1–2. p.
27. TÓTH Gyula: Könyvtári ellátórendszer működtetése apró-falvas megyékben = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1998. 11. sz. http://www.ki.oszk.hu/3k/valcikkek9811/toth.html
28. WEISZ Gábor: Ellátórendszeri ki-be... és a következmények. In: Könyvtári Levelező/lap, 1992. 3. sz. 22–23. p.

BOBCATSSS 2005 – 2005. január 31. és február 2-a között rendezik meg Budapesten a XIII. Nemzetközi BOBCATSSS szimpóziumot a norvégiai Hogskolen i Oslo és az ELTE Tanárképző Főiskolai Kar közös szervezésében.
Tájékozódni lehet: a www.bobcatsss.hu címen, valamint Tóth Máténál (thmate@oszk.hu).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Melléklet

Könyvtárvezető részére

SZÉKHELYÉN

Tisztelt Igazgató Asszony/Úr!

A térségi szolgáltatások fejlesztése érdekében folyó kutatásunkhoz kérjük szíves közreműködését. Az adatgyűjtő lappal a Magyarországon működő ellátórendszerek tevékenységéről, működési feltételeiről kívánunk pontos képet kapni. A jelenlegi állapot felmérése elősegíti a térségi szolgáltatások fejlesztésére vonatkozó tervek kidolgozását. Kérjük, hogy tekintse át és töltse ki az adatgyűjtő lapot. Az adatgyűjtő lap átvételére személyesen szeretnénk sort keríteni egy konzultáció keretében, amely során lehetőség nyílik az adatlapon nem rögzített kérdések megbeszélésére is. Telefonon fogom keresni a konzultáció időpontjának egyeztetésére.

Tisztelettel:

Tóth Máté
Könyvtári Intézet
Szervezési és Elemző Osztály
thmate@oszk.hu
T: 06/1/4878-676

Adatgyűjtő lap

1. Általános adatok:

A szolgáltatási ellátást (ellátórendszert) működtető intézmény neve:
.....
.....

Címe:
.....
.....

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2003. évre vonatkozó működési adatok! 1. sz. tábla

A	B	C	D	E	F	G
Sor-szám	Ellátott település (szolgáltató hely) neve	Az ellátott település által befizetett összeg (Ft)	Kapott dokumentumok száma		Cserék (ellátási alkalmak) száma	Ellátórendszeren kívüli saját állomány(db)
			Új dokumentumok (db)	Cserélt dokumentumok (db)		
1						
2						
3						
4						
5						
6						
7						
8						
9						
10						
11						
12						
13						
14						
15						
16						
17						
18						
19						
20						

(a táblázat bővíthető)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2. Finanszírozás

A, Milyen bevételekből finanszírozzák az ellátórendszer működését és ebből mennyit fordítottak állománygyarapításra?

2. sz. tábla

A	B	C	D
2003. évre vonatkozó adatok	Elkülönítetten kezelt bevétel (Ft)	Becsült bevétel (Ft)	B + C értékből állománygyarapí-tásra fordított összeg (Ft)
Költségvetési előirányzat			
Pályázat, támogatás			
Az ellátórendszeri tagok által befizetett összeg			
Egyéb, forrás éspedig:			
Egyéb forrás, éspedig:			
Egyéb forrás, éspedig:			

B, Milyen kiadásai voltak az ellátórendszerrel kapcsolatban

3. sz. tábla

A	B	C
2003. évre vonatkozó adatok	Elkülönítetten nyilvántartott kiadás (Ft)	Becsült kiadás (Ft)
Munkabérek és járulékai összesen		
Dologi kiadások összesen		
– Dologiból állománygyarapítás		
– Dologiból szállítási költség		
– Dologiból postaköltség, kommunikáció (telefon, fax)		
Egyéb költség:		

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

3. Állomány

A megfelelő választ húzza alá!

Az ellátórendszer

1. saját állománnyal rendelkezik
2. a működtető könyvtár állományának egy elkülönített részéből szolgáltat
3. a működtető könyvtár teljes állományából szolgáltat

Ha a válaszokból az 1-est vagy a 2-est húzta alá, akkor töltse ki a 4. sz. táblázatot!

4. sz. tábla

A	B	C	D
Dokumentumtípus	2003. évi gyarapítás költsége (Ft)	Gyarapítás darabszáma (db)	2003. év végi állomány (db)
Könyv			
Kurrens folyóirat			
AV dokumentum			
CD ROM			
Egyéb dokumentum			

4. Csere, avagy forgatott állomány

Arra az állományra vagyunk kíváncsiak, mely az ellátórendszer tagkönyvtárai között rendszeresen cserélődik, forog. (A tartós letétbe kihelyezett dokumentumok nem tartoznak ide!)

Rendelkezik-e az ellátórendszer központilag nyilvántartott és követett csereállománnyal?

igen nem

Amennyiben igen töltse ki a csereállományra vonatkozó 5. sz. táblázatot!

5. sz. tábla

A	B	C
Dokumentumtípus	2003. év végi állomány (db)	2003. évi gyarapodás (db)
Könyv		
Kurrens folyóirat		
AV dokumentum		
CD ROM		
Egyéb dokumentum		

5. Munkafolyamat *A megfelelő választ húzza alá!*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az ellátórendszer az állománnyal kapcsolatos munkafolyamatokat (beszerzés, leltározás, katalogizálás stb.)

1. a működtető könyvtár saját állományával közösen végzi el
2. a működtető könyvtár saját állományától elkülönítve, de azonos technológiával végzi el
3. a működtető könyvtár saját állományától elkülönítve, eltérő technológiával végzi el. Mi az eltérés?

.....
.....
.....

6. Szolgáltatások

Az ellátórendszer szolgáltatásai (az ellátott helyek számára)

A megfelelő választ húzza alá!

– Nyilvántartásba vétel szolgáltató-helyenként	van	nincs
– Nyilvántartásba vétel összesített	van	nincs
– Van-e gépi nyilvántartás?	van	nincs
– Ha van, akkor a nyilvántartó program neve:		
– Dokumentumok szerelése	van	nincs
– Dokumentumok feltárása cédulakatalógusban szolgáltató helyenként	van	nincs
– Dokumentumok feltárása közös cédulakatalógusban	van	nincs
– Dokumentumok feltárása elektronikus katalógusban	van	nincs
– Ha van elektronikus katalógus, akkor a katalógusszoftver neve:		
– Ha van elektronikus katalógus, az hozzáférhető-e a szolgáltatás helyszínéről	igen	nem
– Építenek-e a szolgáltatási helyszíneken cédulakatalógust	igen	nem
– Dokumentumok kiszállítása	van	nincs
– Állományellenőrzés (leltározás)	van	nincs
– Selejtezés	van	nincs
– Könyvtári rendezvények	van	nincs
– Csereállomány forgatása	van	nincs
– Könyvkötészet, restaurálás	van	nincs
– Pályázati tevékenység	van	nincs

7. Személyzet (könyvtári munkakörben az ellátórendszeri központban(nak) dolgozó munkatársak)

A, Munkaköri leírás szerint teljes munkaidejében ellátórendszeri feladatokat ellátó személyzet:

Teljes munkaidőben foglalkoztatottak száma:	.....	fő
Részmunkaidős foglalkoztatottak száma:	.....	fő
Önkéntes munkások (Díjazás nélküli munkatársak) száma:	.....	fő
Megbízási díjasok száma:	.....	fő

B, Munkaideje valamely részében ellátórendszeri feladatokat végző könyvtári munkakörben dolgozó személyzet esetében a 6. sz. táblát töltse ki:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

6. sz. tábla

A	B	C
Sorszám	Munkakör megnevezése	A munkaidő hány százalékában végez ellátórendszeri feladatokat?

8. Az ellátórendszer technikai felszereltsége

A, Van-e olyan technikai eszköz, felszerelés, szoftver amit kizárólag az ellátórendszer használ?

van nincs

B, Amennyiben van, sorolja fel ezeket a 7. sz. táblázatban és adja meg, hogy milyen forrásból finanszírozták a beszerzést!

7. sz. tábla

Megnevezés	Saját (költségvetési, pályázati) forrásból valahány százalékban (érték: 0-tól 100-ig)	Tagkönyvtári befizetésből valahány százalékban (érték: 0-tól 100-ig)

Közhasznú információszolgáltatás van nincs

- Helyismereti tevékenység van nincs
- Tájékoztatás van nincs
- Szaktanácsadás, módszertani tanácsadás van nincs
- Egyéb..... van nincs
- Egyéb..... van nincs

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

FONTOS KÉZIKÖNYVEK A PROSPERO KÍNÁLATÁBÓL

The World of Learning 2005

A comprehensive directory and guide to the organizations and institutions within the sphere of higher education and learning.

Sep 2004, Europa Publications; Hardback
ISBN 1857432592 £ 435.00 ≈ 158775 Ft+áfa

International Encyclopedia of Military History

(Ed.) *James Bradford*

With its impressive breath of coverage - both geographically and chronologically - the International Encyclopedia of Military History is the most up-to-date and inclusive A-Z resource on military history.

Dec 2004, Routledge; Hardback
ISBN 0415936616 £ 200.00 ≈ 73000 Ft+áfa
Kedvezményes bevezető ár 2005. március 15-ig:
£ 175.00 ≈ 63875 Ft+áfa

Encyclopedia of International Development

The Encyclopedia of International Development is a large-scale work that concentrates on presenting explanations of thematic concepts and debates associated with 'development', both as an academic field of study and as an activity engaged in by governments and aid agencies around the world, thus providing theoretical context and organizational background for the subject.

Nov 2004, Routledge; Hardback
ISBN 041525342X £ 130.00 ≈ 47450 Ft+áfa

Central and South-Eastern Europe 2005

An in-depth survey of the region presenting the latest economic and political developments. It includes expert comment on issues of regional importance, up-to-date statistics, a directory of institutes and companies and political profiles.

Sep 2004, Europa Publications; Hardback
ISBN 1857432622 £ 310.00 ≈ 113150 Ft+áfa

Documents in International Economic Law

(Ed.) *Francis Botchway*

Presents the full texts of over 100 international treaties and agreements to provide an essential understanding of the global economy and trade. Appearing chronologically, the treaties encompass a period of world history that includes the Treaty of Westphalia (1648) and the Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization (1994), to provide both an up-to-date record and an indispensable background in the study of international economic law.

Sep 2004, Europa Publications; Hardback
ISBN 1857432096 £ 300.00 ≈ 109500 Ft+áfa
Kedvezményes bevezető ár 2004. december 6-ig:
£ 275.00 ≈ 100375 Ft+áfa

European Foundations and Grant-Making NGOs

This comprehensive new directory lists some 2,000 major national and international foundations, NGOs and other charitable and grant-making organizations located in Europe. All of the major established foundations and NGOs are included, as well as some of the less well-known grant-making organizations, and a number of growing organizations in Central and South-Eastern Europe.

Oct 2004, Europa Publications; Hardback
ISBN 1857432681 £ 150.00 ≈ 54750 Ft+áfa

The Territories of Indonesia

A new addition to Europa's popular 'Territories of the World' series, The Territories of Indonesia provides invaluable information on this diverse country. The book supplies an in-depth guide to both the regional dimensions of the area and its inter-provincial politics.

Nov 2004, Europa Publications; Hardback
ISBN 1857432150 £ 120.00 ≈ 43800 Ft+áfa
Kedvezményes bevezető ár 2005. február 15-ig:
£ 110.00 ≈ 40150 Ft+áfa

A Political and Economic Dictionary of the Middle East

(Ed.) *David Seddon*

This reference volume is the definitive guide to the economics and politics of the Middle East. It provides clear definitions detailing terms, concepts, names and organizations used in relation to current economic or political affairs in the Middle East. Entries define, explain and give further relevant information on countries, regions, ethnic groups, political parties, organizations, policies and disputes.

Sep 2004, Europa Publications; Hardback
ISBN 1857432126 £ 120.00 ≈ 43800 Ft+áfa
Kedvezményes bevezető ár 2004. január 6-ig:
£ 100.00 ≈ 36500 Ft+áfa

A Political and Economic Dictionary of Western Europe

(Ed.) Claire Annesley

A Political and Economic Dictionary of Western Europe is an invaluable guide for those seeking clarification of terms, or a quick reference source. The range of entries is broad and encompasses the recent history and economy of each country of the region as well as political parties, geographical features, prominent individuals, international organizations and key businesses.

Oct 2004, Europa Publications; Hardback
ISBN 1857432142 £ 120.00 ≈ 43800 Ft+áfa
Kedvezményes bevezető ár 2005. január 15-ig:
£ 100.00 ≈ 36500 Ft+áfa

A hirdetésben közölt forintárak az esetleges kiadói árváltozások és az árfolyamváltozások mértékéig módosulhatnak.

Ha egyéb külföldi könyvre lenne szüksége, mi azt is beszerezzük!
Bővebb információért hívjon minket vagy keresse fel honlapunkat:

www.prospero.hu

Prospero Könyvei Budapest, a vezető szakkönyvimportőr
1066 Budapest, Weiner Leó u. 20.; Tel.: (06-1) 302-8444; Fax: (06-1) 302-8410
E-mail: prospero@prospero.hu

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Habent fata sua libelli et bibliothecarii[1]

Gyalui Farkas életútja és könyvtártani munkássága

POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella

Elöljáróban

A könyvek regényes, tanulságos, elgondolkodtató és sokszor megrendítő sorsáról számos érdekes adalékkal szolgál a könyv- és könyvtártörténet; nem kevésbé eseménydús azonban szakmánk egy-egy régebbi jeles művelőjének, például *Gyalui Farkas*nak életútja sem.

A jövő újabb és újabb elvárásainak való megfelelési kényszer szorításában a múlt feltérképezésére irányuló törekvések, az ihletmerítés érdekes összecsengése, „az érett alma könnyen lehull" esete, hogy éppen az idén tavasszal hívta fel a figyelmet *Sonnevend Péter* Gyalui munkásságára[2] és arra, hogy illő lenne még időben a feledés teljes homályából (vissza?)emelni őt a szakmai köztudatba és méltó helyére, amikor az anyaggyűjtés e hosszúra nyúlt tanulmányhoz már folyamatban volt.

*György Lajos*nak – Gyalui biográfusának – 1926-ban megjelent egyik munkájában olvasható[3], hogy az 1919. január 1-je és 1924. december 31-e közötti időszakban Kolozsvárott jelent meg az erdélyi magyar könyvtermés (összesen 1066 kiadvány) majdnem fele (47%-a), amely mennyiség 7%-kal haladja meg az utána következő kilenc város összesített kiadvány-produkcióját. Igaz ugyan, hogy ez az adat az 1920-as évekből származik, amikor a ránk erőltetett trianoni „béke"-diktátum a nemzet Ki-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rályhágón túli részét idegenbe szakította, de nem véletlen – Kolozsvár kulturális életének korábbi fejlődéséből következett –, hogy az erdélyi magyarság számára éppen a „Szamos-parti Athén" volt a nemzeti identitás spirituális végvára. A XIX. század második felében a város két olyan intézménnyel is gazdagodott, amelyek párhuzamosan (átmeneti konkurencia-harcok után az egymáshoz kötöttségben összecsiszolódva és ekkor már egymás működését támogatva) valóban meghatározó szerepet vállaltak egész Erdély szellemi és tudományos életében. Jelen írásnak nem feladata e két fontos szellemi centrum, az Erdélyi Múzeum-Egylet és a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem történetének részletes bemutatása, mégis – mivel Gyalui Farkas életében mindkettő több szempontból meghatározó szerepű volt – célszerű históriájuk néhány releváns eseményének felelevenítése.

Az Erdélyi Múzeum-Egylet könyvtára és a kolozsvári egyetem

Az 1859. november 23-án megalapított Erdélyi Múzeum-Egylet alapszabályának 46. pontja kimondta, hogy az intézmény alapvető feladata a gyűjtő- és feldolgozó tevékenység mellett „*a honismeret és az erre vonatkozó tudományok iránti kedv élesztése [...] azáltal, hogy azon választmányi üléseken kívül, melyekben a múzeum anyagi ügyei intéztetnek, tartatni fognak olyan választmányi ülések is, melyeknek tárgyai lesznek a honismeretre vonatkozó tudományokbóli értekezések és felolvasások*".[4] Így hamarosan (az 1861. január 2-án tartott választmányi ülésen) felvetődött és február 6-án elhatároztatott, hogy az előadások szervezésével külön természet-, illetve történettudományi szakosztályokat kell megbízni.

Az Erdélyi Múzeum a különféle provenienciájú és tartalmú muzeális tárgyi gyűjtemények mellett kezdettől fogva könyvtárral is rendelkezett; az egylet alapításával egyidejűleg létrehozott bibliotéka első könyvtárosa *Szabó Károly* volt, azonban 1860. május 1-jéig még *Mike Sándor* levéltáros gondozta azt[5]. Szabó Károly könyvtárszervezési munkája alapjául a *Toldy Ferenc* által készített akadémiai könyvtári szabályzatot vette; az állomány kiépítésében szerzett érdemeiről György Lajos így nyilatkozott[6]: „*Nyomtatványokon kívül kéziratokat és okleveleket is gyűjtött s érdeklődése kiterjedt az erdélyi és a magyar szellem minden könyvtári emlékére, nagyszerűen kihasználva a[z 18]70-es évek pénzügyi válságában a családi relikviák megmozdulását és új elhelyezkedését. [...] Így fejlődött a múzeumi könyvtár közművelődési jellege mellett olyan erdélyi magyar nemzeti gyűjteménnyé, amilyent az alapítók legszebb álmaikban elképzeltek s amelynek párját sem pénzzel, sem a legbuzgóbb utánjárással összehozni még egyszer nem lehetne.*" (Érdemes megjegyezni, hogy az 1897-es XLI. törvénycikk megszüntette ugyan az intézmény 1871. május 17-én kelt 1498. sz. bel- és igazságügy-miniszteri rendelet[7] alapján biztosított kötelespéldány-jogosultságát, de a VKM 1900. március 20-ai 10.836. számú, és az augusztus 11-ei 47.274. számú rendeletei az erdélyi főügyészségek sajtóügyi köteles példányainak összességét, a budapestiekből pedig szükséghez mérten válogatva a múzeum könyvtárára ruházták[8], így hozva létre a legteljesebb transylvanica gyűjteményt. Gyalui Farkas éppen az *Egyetemes Repertórium*mal kapcsolatosan hívta fel arra *Schönherr Gyula* figyelmét, hogy a Nemzeti Múzeum könyvtára erdélyi vonatkozású könyvek tekintetében nem teljes, az erdélyi és hangsúlyozottan a kolozsvári kútfők jól ki tudják azt egészíteni – és egyébként sem lenne szerencsés a repertórium munkálatait teljes egészében centralizálni.[9])

Erdély másik meghatározó szellemi bástyája a kolozsvári egyetem. Megteremtésének kezdeményezése még 1868-ra datálható, tehát Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter nevéhez fűződik,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

de a Ferenc József Tudományegyetemet – többszöri próbálkozás után – csak az 1872. október 12-én szentesített XIX. és XX. törvénycikk hívta életre. Az universitas első ünnepélyes tanévnyitója 1872. november 10-én volt; *Berde Áron* (1819–1892) jogtudós rektor beszédében abbéli reményének adott hangot, hogy „*Kolozsvárnak ez a harmadik egyeteme nem jut az első kettőnek sorsára* [Báthory István 1579-es és I. Lipót 1693-as alapítására utalva], *mert míg azokat fejedelmi kegy, közhit szerint a lelkiösmeret szabadságának veszedelmére alapította, emezt a közakarat teremtette*"[10].

Az egyetemi oktatás nélkülözhetetlen előfeltételeként azonban gondoskodni kellett megfelelő könyvtár megszervezéséről. *Pauler Tivadar* közoktatásügyi miniszter ebben a tekintetben éppúgy elődje, *Eötvös József* elképzelését követte: az 1872. augusztus 2-án kelt szerződés 50 évre kötötte össze az egyetem és az Erdélyi Múzeum-Egylet könyvtárát. Augusztus 29-én az Egylet közgyűlése szintén jóváhagyta az együttműködési megállapodást.[11] A gyűjtemények egymástól elkülönített, de azonos helyen, az egykori jezsuita kollégiumban – később a főkormányszéki levéltár Farkas utcai épületében – való elhelyezése 1874 szeptemberében valósult meg, a mintegy 45 000 kötetes bibliotéka katalógusa 1875 tavaszára készült el Szabó Károlynak és összesen három munkatársának köszönhetően. Az állomány elrendezése Denis rendszere alapján[12] történt, a múzeumi rész nagyság, az egyetemi pedig szakrend szerinti tagolásban. Ez a rend jellemezte a bibliotékát az 1895-ös újabb költözés után is egészen 1908-ig, az új könyvtárépület felépítéséig és használatba vételéig.[13]

A két testület integrációja könyvtári szempontból valóban mindkét fél számára kedvező volt, nem így a Múzeum-Egylet tudományos működését tekintve. Az új egyetem számos tudóst, oktatót vonzott a városba, akik természetesen más irányú kapcsolatokkal, tudományos ambíciókkal, tevékenységgel rendelkeztek, ezért az 1880-as évek elejéig nem kötődtek szorosabban az Egylethez. Az egyesület tudományos működésének fellendülése 1883-ban kezdődött: a viszonylag nagyobb számú újonnan csatlakozó, valamint az előadások tematikájának kikristályosodása 1883. október 18-ára elvezetett az önálló (a jogtudományi szekciótól elkülönülő) Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály megalakulásához, amely feladatául „a tárgykörébe eső tudományszakok művelését"[14] tűzte ki. (Az újonnan életre hívott szervezet első ülését 1883. október 19-én tartotta, a rendezvényen Szabó Károly mutatta be Régi Magyar Könyvtárának éppen készülő második kötetét[15].)

Ez az esemény az egylettel majdhogynem egyidős 'muzeális' és 'akadémiai eszme' vitájának, ha nem is végérvényű, de mindenesetre átmeneti lezárását jelentette – *Finály Henrik* 1882-es titkári jelentésében sürgette: „*A változott viszonyok újra megkívánják az alapszabályok módosítását. [...] E reform egyik fő követelménye lesz a tudományos működés tüzetes hangsúlyozása, mert az erre irányuló törekvés helyes és jogosult*"[16].

Egyéb művészeti, társadalmi szervezetekkel való kapcsolat

Az Erdélyi Múzeum-Egylet és a Ferenc József Tudományegyetem mellett azonban a XIX-XX. század fordulóján a város egyéb tudományos, művészeti, társadalmi, vagyis identitásmegtartó, -formáló, -erősítő kulturális szerveződéssel is büszkélkedhetett, kiterjedt körükből – a teljesség igénye nélkül – csak azokat említem, amelyek kapcsolódtak Gyalui Farkas életéhez, munkásságához.

Az *Erdélyi Irodalmi Társaság* megalapításának apropója *Petelei István* programadó cikke a *Kolozsvár* című lap 1888. február 24-ei számában: „*Egy irodalmi társaság hiányát elevenen érezzük. Ezennel felhívjuk az illetékes egyleteket és az irodalommal*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

foglalkozó egyeseket, segítsenek egy irodalmi társaság alakításán [...] Állandóan panaszkodunk Budapestre, hol nem veszik észre a vidéki embert [...] De hát segítsünk, ha bajt látunk, csak rajtunk áll."[17] Petelei felhívására (valamint az *Ellenzék*ben, az *Erdélyi Híradó*ban és a *Szabadság*ban publikált hasonló tartalmú közlemények) hatására még márciusban létre is jött a Társaság; 1888. március 25-én pedig már az első felolvasását tartotta.

1891-ben indult útjára az *Erdélyrészi Kárpátegyesület*, mely kiadványok, társas összejövetelek, természet- és néprajzi gyűjtemény, szakirodalmi és térképtár szervezésével *„Magyarország erdélyi részének túristasági kiművelése, az országrész természeti szépségeinek ismertetése s honismertető adatainak terjesztése és különösen fürdőinek [...], a hazai és külföldi személyforgalom emelése"*[18] érdekében ténykedett. (A Kolozsvárt ismertető kötetecske Gyalui Farkas és *Hamvas József* szerkesztők munkájaként került az olvasók kezébe.)

Gyalui önéletrajzából[19] ismeretes, hogy ezeken felül tagja volt a marosvásárhelyi *Kemény Zsigmond Irodalmi Társaságnak*, az *Erdélyi és Bánáti Újságíró-szervezetnek*, a *Pen Club* romániai magyar tagozatának; a *Petőfi Társaság* 1934-ben levelező, 1941-ben pedig rendes tagjául választotta.

Az erdélyi magyarság szellemi, tudományos életének e néhány intézménye fémjelezte Kolozsvár kulturális életét Gyalui Farkas ifjú korától, a XIX. század utolsó évtizedeitől kezdődően, és neki is meghatározó szerepe lett a későbbiekben ezen egyesületek, szervezetek működésében, fejlődésében.

Gyalui Farkas élete (1866–1952)

Gyalui Farkas (az 1891-es BM 27636-91. sz. alatt engedélyezett névváltoztatása[20] előtt – melynek során szülőfaluja, Gyalu község nevét vette fel – *Mendel Farkas*) 1866. november 24-én született; szülei Mendel Lázár és Schönfeld Janka. *Gulyás Pál 'Magyar írók élete és munkái'* című művében[21] 1901-ig zsidó vallásúként tartja számon, 1918. november 21-éig felekezet nélküliként, majd reformátusként. Önéletrajzi jegyzetei szerint[22] azonban régi református családból származik, *„melyből szombatos lett és pár generáción át zsidó templomba jártak. Atyám 9 éves koromban azzal a megokolással, hogy menjek csak abba a vallásba, melybe eleink voltak, reversalissal (szülei akarata nyilvánításával) a kolozsvári ref. kollégiumban taníttatott, neveltetett ref. vallásban is, amelynek tagja vagyok."*

Gyaluit Kolozsvár, az alma mater és magántanítója, kollégiumi tanára, későbbi igazgató kollégája, *Ferenczi Zoltán*[23] meghatározó élményekkel, szemlélettel indította útjára: *„Két intézmény: a kolozsvári református kollégium és az akkori kolozsvári nemzeti színház szelleme irányították, vezették az én olvasmányaimat is."*[24] – vall „tanulóéveiről". A színház később is fontos helyet foglalt el az életében: sok darabja ősbemutatójának adott otthont, ezenfelül *Janovics Jenő* igazgatósága idején (1906–1919) az „új, de a régi kolozsvári hagyományokhoz igazodó közönség megteremtése" érdekében megrendezett diák-előadásokon többek között az ő bevezető előadásai „mintegy szellemi irányítói voltak a feltörekvő új ízlésnek".[25]

Az érettségi letétele után az 1883/84-es tanévben Pesten volt orvostanhallgató[26], ám tanulmányait megszakítva visszatért Kolozsvárra, ahol végül 1891-ben szerzett magyar–francia szakos diplomát illetve doktori fokozatot.

Első művei (fordítások és önálló cikkek vegyesen) már 16 éves korától, 1882-től jelentek meg a kolozsvári *Magyar Polgár* című lapban, de publikált Budapesten is; íróvá, publicistává azonban Petelei István (1852–1910) nevelte 1886 után az akkor még csak húszéves – orvosi pályára készülő – ifjút a *Kolozsvári Közlöny* szerkesztőségében. Gyalui így emlékezik meg e barátság kezdetéről:[27] 1886 márciusában *Abonyi Árpád* író, akkoriban a Kolozsvári Köz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

löny munkatársa behurcolta őt a szerkesztőségbe, ahol *„egy szép, komoly, megnyerő arcú, fekete szakállú úr, aki csodás jósággal, egész lényéből kiáradó szeretetteljes érdeklődéssel"* fogadta. Petelei István addigra már hallott irodalmi próbálkozásairól és állást kínált neki, amit némi vívódás után el is fogadott. Ekkor a mester egy új tollat adott neki e szavak kíséretében: *„Az a hit, hogy aki a szerkesztőségben egy üveg tintát kiír, az holtáig a penna munkatársa marad."* (Igaza lett.) Az író, novellista, publicista élete végig atyai jó barátja maradt fiatal kollégájának – bizonyítja ezt levelezésük[28], de maga Gyalui úgyszintén többször meghatóan vall erről a kapcsolatról: *„Petelei, a hírlapírásnak Don Quijotéja volt és sajnos nekem testálta rozoga lándzsáját"*[29], vagyis az újságírók kötelező ars poetikáját: *„Csak igazat, fiam, egyébbel ne törődjék"*[30] vagy máshol: *„Peteleinek hívebb 'követője', tanítványa, famulusa – mint ő nevezett: fia, nincs, mint magam"*[31]. (Talán van abban valami végzetszerű, ahogyan gondolkodásuk, értékítéletük, hitvallásuk azonossága mellett írói pályafutásuk szintén hasonlóan alakult: kortársaik nagyjai mellett tehetségük ellenére is csak „kismesterek" maradtak. *Bisztray Gyula* írta Peteleiről: „az írók írója titulussal tisztelték meg kortársai. De ez a díszítőjelző, sajnos végzetévé vált, mert három emberöltő óta nem lett az írók írójából a nagyközönség írója"[32].)

1891-ben Gyalui élete többszörös választóhoz érkezett: Kolozsvár és Budapest, irodalmi vagy könyvtárosi hivatás között kellett döntenie. Ekkoriban *Rákosi Jenő* invitálta Pestre lapjához, a *Budapesi Hírlap*hoz, de ő végül a kolozsvári egyetemi könyvtár munkatársa lett[33], később sem fogadta el a budapesti egyetemi, illetve a nemzeti múzeumi bibliotéka ajánlatait. 1897-ben a British Museum magyar részlegének leendő vezetőjeként tekintettek rá és Londonba hívták – szintén sikertelenül[34]. 1893-ban még megpályázta ugyan Budapesten a képviselőház könyvtáros állását, de végül egész életére elköteleződött Erdély, Kolozsvár mellett: oda kötötték családi gyökerei, ott születtek gyermekei (1893. október 29-én kötött házasságot *Brachfeld Gizellával*[35]): *Ilona*[36] és *Jenő*[37], és Kolozsvárott temette el övéit. Szűkebb pátriájához láncolta hazaszeretete is.

Hivatástudata és ügybuzgalma – külföldre tett gyakori kirándulásai során szintén törekedett a fontosabb gyűjtemények meglátogatására, megismerésére[38] –, a magyar könyvtári tudományok fejlődése szempontjából jelentős tanulmányutakra indította: első alkalommal (1897-ben) Európa leghíresebb könyvtárait látogatta sorba, másodszor Torinóba kapott kiküldetést a vallás és közoktatásügyi minisztertől.

1897 tavaszán-nyarán *Wlassics Gyula* miniszternek köszönhetően állami ösztöndíjból több hónapos európai körutat tett Németország, Svájc, Franciaország, Belgium, Hollandia és Ausztria jelentős könyvtárainak, illetve a könyvtártudomány külföldi eredményeinek megismerésére, „a könyvtárak és azok berendezésének, igazgatásának tanulmányozására"[39], mivel *„A könyvtári szakemberek, ők a könyvtári tudomány átültetői a gyakorlatba. És a mi könyvtáraink régi törzsébe bele kell ültetni a külföldi faiskolából néhány nemes gallyat. Gyümölcsözzenek."*[40] Útjának célja tehát az volt, hogy néhány ilyen „ojtó-gallyat" hozzon. Külön ki kell emelni, hogy brüsszeli látogatása során az *Otlet* és *La Fontaine* kezdeményezésére megalapított *Institut International de Bibliographie*-t, a Nemzetközi Bibliográfiai Intézetet szintén felkereste. A szervezetről útja tanulságait összegző – imént már idézett – könyvének második részében ígért beszámolót, de az sajnos nem jelent meg. Mindazonáltal az iroda és vezetőinek munkája, törekvései – ahogyan e tanulmány második részében részletesebben, művei tükrében is szó lesz róla – meghatározó impulzust adott Gyalui munkásságának: hazatérve Kolozsvárra levélben[41] tudósította *Schönherr Gyulát*, a *Magyar Könyvszemle* szerkesztőjét, hogy megbízatott az intézet propaganda-füzetének lefordításával[42].

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Egyik későbbi levelében[43] hitet tesz az egyetemes repertórium mellett, kívánatosnak tartja Magyarország részvételét: *„Nekünk föltétlenül kell egy nemzeti repertóriumunk, hogy ez egyúttal egy kő abba az internacionális épületbe, melyre a brüsszeli intézet vállalkozott, az annál nagyobb szerencse ránk nézve. [...] hiszen a történelem szakban van Szinnyei bácsitól alapunk is reá – más nemzetnek még ennyije sem volt és hozzá fogott."* – írja, de a tizedes osztályozás bevezetését, a könyvtárak egy szisztéma szerinti rendszerezését akkor még „nehéz, sőt lehetetlen" kihívásnak érezte. (Érdemes megjegyezni, hogy Dewey rendszerének átvételéről, illetve magáról a táblázatról akkoriban – a magyar könyvtári gyakorlat számára több tekintetben meghatározó – német „szakférfiak" sem gondolkodtak másként: egyrészt a rekatalogizálási munka mennyisége és költséges volta tűnt riasztónak számukra, másrészt az egységes rendszer elfogadását nem feltétlenül látták garanciának egységes jelzetek alkotására is.[44])

Másik jelentős, Gyalui egész további életére hatással lévő tanulmányútja 1904 telére esett. Mint ismeretes a torinói Bibliotheca Nazionale 1904. január 25-éről 26-ára virradó éjszaka leégett – a katasztrófa okozója állítólag egy villanyvezeték volt, melyet a fa polcokra erősítettek. A gyűjtemény vezetője ugyan többször is felhívta a hatóságok figyelmét ennek veszélyeire, de a fenntartó nem ítélte meg az ennek kiküszöböléséhez szükséges kb. 4000 lírát. Mivel ekkor már tervbe vették, hogy a kolozsvári egyetemi könyvtár új épületet kapjon, *Berzeviczy Albert* kultuszminiszter Gyaluit küldte ki a katasztrófa körülményeinek feltárására és tanulságainak összegzésére, a könyvtári tűzvédelmi 'rendszer' legfontosabb elemeinek meghatározására[45]. (Az ő ajánlásai alapján végezték el például a budapesti egyetemi könyvtár tűzbiztonsági vizsgálatát is[46].)

A kiküldetés azonban a szakmai szempontokon túl további fontos eseménnyel szolgált: ekkor ismerkedett meg az Ambrosiana egyik könyvtárosával, *'Dottore' Achille Rattival*. Önéletrajzi közleményeiben, leveleiben többször felidézte e találkozást és büszkén sorolta fel az akkor már egyházfői teendőit ellátó XI. Piusz pápától kapott ajándékokat: az arcképes érmet, pápai pecséttel és aláírással ellátott arcképet[47]. 'Mikor a Szentatyát „kollégá"-nak szólítottam'[48] című írásában azzal a könyvtári vonatkozású adalékkal is szolgál, hogy 1904-ben az Ambrosiana munkatársától szerzett tudomást egy új építőanyag, a később a kolozsvári egyetemi könyvtár raktárszintjeinek elválasztásánál szintén felhasznált, vasbeton alkalmazásáról. A pápával való ismeretségére visszagondolva, sajnálkozott túlzott fegyelmezettségén, hogy mikor utazása során beteg lett és a szállodában szobafogságra ítéltetett, nem írta ezt meg szaktársának, hogy magányát és unalmát enyhítő beszélgetésre invitálja.

Az 1890-es, 1900-as évek számos megpróbáltatást hoztak Gyalui számára: szülei halálát, egyik öccse „megtébolyodását"; új könyvéről pedig (a 'Külföldi közkönyvtárakról' című munkájáról) kedvezőtlen és általa rosszindulatúnak érzett kritika jelent meg a Könyvszemlében[49]. Szintén nagy csalódásként élte meg, hogy a kolozsvári egyetemi bibliotéka élére *Erdélyi Pál*t nevezték ki, annak ellenére, hogy Ferenczi Zoltán távozása után megbízottként már vezette az intézményt.[50]

Tevékenységének igazi elismerését és a szomorú esztendők utáni „kárpótlást" 1901. október 10-e[51] jelentette számára: ekkor nevezték ki magántanárrá, melyet később, 1911. július 14-én a címzetes rendkívüli tanári titulus követett[52]. Tagadhatatlanul elévülhetetlen érdemei vannak Gyalui Farkasnak abban, hogy a könyvtári ismeretek sok országhoz képest megkésve ugyan, de Magyarországon úgyszintén egyetemi diszciplínává – ha nem is 'igazi' tanszékké, de egyetemen oktatható és oktatandó elismert tudománnyá – emelkedtek. A korabeli külföldi és magyar szaksajtó sokat foglalkozott e kérdéssel, a *Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége* 1898-tól kezdődően rendszeresen tartott „Könyvtárnoki tanfolyam"-okat, a felsőokta-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tás bevonása a szakképzésbe azonban minden kétséget kizáróan az ő kezdeményezésére történt meg[53].

A nagy eseményről, a magántanári kinevezésről így tudósított az akkori egyetlen hazai könyvtári folyóirat, a Magyar Könyvszemle:

„A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr ő méltósága dr. Gyalui Farkas [1898. január 6-a óta[54]] *kolozsvári egyetemi könyvtárőrnek a kolozsvári egyetemen a könyvtártudományokból történt magántanári képesítését jóváhagyta s nevezettet ezen állásában megerősítette. [...] Különös jelentőséget ad egyébként ez eseménynek az a körülmény, hogy a bibliografia először foglal helyet általa magyar főiskolán a tudományos kollégiumok sorában. S a kolozsvári egyetem kétség nélkül büszke lehet arra, hogy ebben a tekintetben megelőzte az ország első egyetemét. A Magyar Könyvszemle, amely több ízben fejtegette annak szükségét, hogy az egyetemeken kellene a könyvtárnoki szakképzés problémáját megoldani, szívesen gratulál Gyalui Farkasnak, mint aki magyar egyetemen első képviselője a bibliografiai stúdiumoknak."*[55]

... és így gratulált a régi „atyai" jó barát, Petelei István: *„Szeretettel köszöntöm édes fiam! bátor, el nem csüggedő, el nem fáradó kedves jó barátom! Ha maga valami jeles vérből származó úrfi lenne, most lehetne előkelő állást betöltő gőgös úr, de nem dolgozna semmit. Így szegény Gyalui Farkas küszködik, dolgozik: minden lépésének rózsájáért megdolgozik – és minden sikerének kétszeresen örvend is, mert verejtéke árán kapta. Én is szívem szerint örvendek a sikerein, s íme e görbe betűkkel ölelem magát. S maga dokumentált szakember, édes fiam! gyermekei, édes asszonya, boldog házatája. Ha netalán társa (de ez nem igaz) nem volna, aki igazán örvendjen kinevezéséhez, íme egy években vén ember igazán örvend, t. i. Petelei István"*[56]

... és így kommentálta a történteket maga az érintett: *„Ami az egyetemi katedrát illeti, ha három egyetem volna, s három katedra volna, az is kevés volna. Mert nem könyvtárosokat [...], de ügybarátokat, bibliofileket, könyvszerető s ismerő embereket képezni kell, s ha ilyeneket ezrével*[57] *képezünk ki: annál jobb."*[58] Ebben az értelemben az általa megindított „bibliográfiai képzés" – és könyvtártudományi elképzelései – magukon viselik Denis bibliológiai megközelítésének jegyeit is; de természetesen tükrözik a könyvtártudomány atyjának, *Martin Schrettinger*nek elképzelését: a könyvtárosnak nem elegendő a 'könyvtudomány' (Bücherkunde) elsajátítása, az csak alapja a könyvtári szakismereteknek.[59]

Gyalui egyetemi előadásainak megkezdése előtt, mellett, illetve azok megszűnte (1918) után is számos alkalommal tartott könyv- és nyomdászattörténeti, bibliográfiai, bibliológiai ismeretterjesztő előadásokat a kolozsvári iparosok körében, az Erdélyi Múzeum-Egylet, az Erdélyi Irodalmi Társaság rendezvényein és a kolozsvári református líceumban, de tudományos közleményein túl publicisztikai tevékenységében úgyszintén nagy hangsúlyt kapott e témakör. Rendszeresen bíztatta a még nem rendezett és csak korlátozottan hozzáférhető bibliotékák könyvtárosait a gyűjtemények feldolgozására, katalógusuk kinyomtatására és az intézmények nyilvánossá tételére[60]. A millenniumban különösen jó apropót látott a (köz)könyvtárügy fellendítésére: *„Minő lélekemelő, hatalmas és következményeiben kimondhatatlan értékkel bíró ünnepélyesség volna az a millenniumi ünnepélyességek között, ha amaz időben egyszerre másfélezernyi könyvtárt teljesen rendezetten nyilvánossá tennének."* – írta.[61] (A könyvtárak nyomtatott katalógusainak közzététele akkoriban a tájékoztatásban és a tájékozódásban legalább annyira fontos szerepet játszott, mint a mai olvasók számára az internet és az OPAC-ok használata, a különféle adatbázisok lekérdezése. Az Erdélyi Múzeum-Egylet könyvtára hosszú éveken keresztül sikertelenül birkózott e feladattal, pedig *„nyomtatásban kiadott, mindenki számára hozzáférhetővé tett alapkatalógus nélkül s annak rendszeres*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

pótlása nélkül a könyvtár használata csak a bejárók részére nyílik meg, de a kívülállók és másutt lakók részére szinte teljesen lehetetlenné van téve" – vallotta Erdélyi Pál igazgató.[62])

Gyalui még 1892-ben indított mozgalmat Ferenczi Zoltán, Gámán Zsigmond és a nyomdász szervezet közreműködésével Tótfalusi Kis Miklós sokáig jeltelennek tartott sírjának rendbehozataláért. Részt vett 1902. május 19-én[63], Tótfalusi halálának 200. évfordulóján rendezett emlékünnepélyen valamint ez alkalomból tette közzé a 'Mentség' szöveghű kiadását.[64]

A XIX–XX. század fordulója a magyar könyvtári igazgatási intézményrendszer kialakulásának időszaka volt. 1894. április 27-én alakult meg a *Múzeumi és Könyvtári Bizottság „Magyarország közművelődési, tudományos és irodalmi egyesületei valamint közművelődési intézetei, a múzeumok, könyvtárak s általában a közművelődési célokat szolgáló gyűjtemények gyarapítása és szaporítása érdekében"*; 1898 márciusában, utolsó ülésén pedig jogutódjaként ismerte el a Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter által 1897-ben életre hívott *Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsát*[65]. A Tanács, illetve a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége mellett – az összes magyarországi közgyűjtemény tisztviselői számára kapcsolattartási lehetőséget biztosítandó – 1901-ben szervezték meg a *Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségét* is[66].

Gyalui Farkast meghívták ugyan e szervezetek munkájába, de – ahogyan több 1903-ban kelt levelében is elpanaszolja[67] – érdemi feladatot nem kapott, holott ő nem a „státusz"-t akarta, hanem használni, tenni szeretett volna; így cikkeit, egyetemi előadásait „ne szeparatisztikus ellenségeskedésnek" értékeljék, hanem „hozzájárulásnak a saját munkájukhoz" – kéri levelei címzettjét, Schönherr Gyulát. Néhány alkalommal azonban mégis részt vett e grémiumok életében: a Szövetség 1903. december 6-án tartott gyűlésén olvasta fel *'A magyar könyvtárak jövőjéről'* című alapvető fontosságú írását[68]; az 1906. május 24-ei rendezvényen a népkönyvtárak létesítése, fejlesztése és gyarapítása érdekében emelt szót és nagyobb állami támogatás kieszközlésére szólította fel a Tanácsot[69]; az 1913. október 5-én, Sopronban tartott közgyűlésen pedig az Országos Tanács tagjául választották[70].

Az Erdélyi Múzeum-Egylet és a kolozsvári egyetemi könyvtár őreként[71] meghatározó szerepe volt a bibliotéka új épületének megterveztetésében és megépíttetésében, a költözés lebonyolításában. A „palota" Gyalui tanácsa, szakvéleménye alapján a bázeli bibliotéka mintájára készült Korb Flóris és Giergl Kálmán építészek tervei szerint. Az új olvasóterem átadására 1909. február 8-án, a hivatalos megnyitásra május 19-én került sor *Apponyi Albert* kultuszminiszter és *Náray-Szabó Sándor* jelenlétében[72]. A gyűjtemények korszerű elhelyezése szakmai körökben nagy érdeklődést váltott ki: a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa által szervezett hatodik tanfolyam (1909. július 5–7.) hallgatói *Fejérpataki László* vezetésével utaztak Mátyás király városába, a téka megtekintésére.

Annak ellenére, hogy 1911-ben az egyetem előterjesztésére könyvtárigazgatói címmel és jelleggel ismerték el tevékenységét,[73] illetve II. Károly román király még trónörökösként megígérte neki, hogy a bukaresti egyetemi könyvtár építésében is szerepet kap majd[74], egyik visszaemlékezésében mégis sértetten és kissé epésen jegyezte meg: *„Hatalmas modern könyvtár épült ide (igaz, hogy Erdélyi Pál igazgatótársam lett érte Hofrat – sógora, Szász Károly alapján)"*[75].

Az első világháború évei a megfogyatkozó anyagi lehetőségek és a személyzet létszámának drasztikus csökkenése miatt nagy megtorpanást okoztak az intézmény fejlődésében – Gyalui egyik leveléből tudható: volt időszak, amikor a könyvtár munkatársai közül 27-en voltak a háborúban[76]. Az intézmény folyamatos működését gátolták, szolgáltatásainak színvonalát rontották a háborús körülmények, a ro-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mán fenyegetés és betörés – a VKM még 1914. szeptember 14-én kelt 4247. sz. rendeletében felszólította a közgyűjteményeket közveszély esetén a legértékesebb anyaguk mentésére, vagyis a megőrzés érdekében a Magyar Nemzeti Múzeum, illetve az Országos Levéltár részére való átadására [77].

Az erdélyi és a teljes kárpát-medencei magyarság, illetve közgyűjteményeink számára azonban a háború befejezése sem hozott enyhülést. Gulyás Pál adatközléséből ismeretes[78]: *„Állami egyetem és főiskola volt 19 intézet 966 254 kötettel, 3435 kézirattal, 1008 ősnyomtatvánnyal és 1750 régi magyar könyvvel, ebből elveszett: 7 intézet (36,84%), 272 251 kötettel (28,15%), 47 kézirattal (1,4%), 33 ősnyomtatvánnyal (3,3%), 210 régi magyar könyvvel (12%).”*

Az 1918. december 1-jén tartott gyulafehérvári gyűlés képviselői – a trianoni diktátumot jóval megelőzve – már kimondták Erdély Romániához csatolását, a magyar kormány pedig még a megszállás előtt magára hagyta az egyetemet, arra számítva, hogy a román uralom csak átmeneti jellegű lesz és a kétmilliós erdélyi magyarságtól később sem veszik (nem vehetik) el az universitast[79]. Nem így lett. A könyvtár „elesés”-éről *Winis Nándorné*, az intézmény akkori tisztviselője, később a pécsi Erzsébet Tudományegyetem könyvtárának munkatársa tett közzé szívet szorongató visszaemlékezést, valamint az átadás jegyzőkönyvének pontos textusát[80]. 1919. május 12-én a nagyszebeni kormányzótanács megbízásából *Vazul Bichigean* középiskolai tanár a bibliotékát a román hatalom tulajdonának nyilvánította, – ekkor még – az alkalmazottaktól esküt nem követeltek, viszont letartóztatással és 24 órán belüli kitoloncolással fenyegetve kényszerítették őket a szolgálat folytatására. Gyalui Farkas mint a Magyarországra távozott Erdélyi Pál utódja tiltakozott, hogy a rektoron és az egyetemi tanácson kívül más hatóságnak nincs joga a gyűjtemény felett rendelkezni, *„minthogy azonban a Nagyszebeni Tanács küldöttje fegyveres erőszak alkalmazását helyezte kilátásba, és az erőszak jelképéül nevezett igazgatónak vállát érintette, dr. Gyalui Farkas kijelenti, hogy az egyetem minden jogának fenntartásával a további tárgyalásokat folytatja.”* – áll a jegyzőkönyvben. Az intézmény vezetője kitért az egyetemi könyvtárral egy épületben elhelyezett és vele egyként kezelt másik gyűjtemény, az Erdélyi Múzeum-Egylet könyvtárának helyzetére is: *„E könyvtár magántulajdona az Erdélyi Múzeum-Egyletnek és mint magántulajdon egyáltalán nem esik a jelenlegi átadás aktusába”*, ezt a másik fél valóban elismerte. Ami a bibliotékák további sorsát illeti: a Múzeum-Egylet állományát – hangsúlyozott magyar jellege miatt – nem fejlesztették; az egyetemi könyvtárban *„a munka – sajnálkozással kell megállapítanunk – nagyobb anyagi támogatás mellett folyik, mint a megszállás előtt. Magyar kultúrán nevelkedett* [1920-ban Gyalui mellé rendelt] *román* igazgatójuk [Barbul Jenő[81]] *felismerte a könyvtár nagy jelentőségét Románia szempontjából, s ez ma Románia legnagyobb, legmodernebbül megalapozott és legszervezettebb könyvtára”* – olvasható Winis Nándorné írásában. Gyalui – az események legközelebbi és legilletékesebb tanúja – így kommentálta e „fellendülést”: a könyvtár megmaradásában nagy szerepe volt a román királyok személyének; *„I. Ferdinánd* [...], *aki nagy bibliofil, megszerette a könyvtárt és kérésemre védője maradt haláláig. Éppígy* [II. Károly] *király, aki Amerikában tanulta meg a könyvtárak szeretetét”.*[82] Az állománystatisztikák alapján valóban többszörösére nőtt a különféle dokumentumok száma – köszönhető ez az 1923-as köteles példány rendeletnek is – de úgyszintén az adatok manipulált voltának.[83]

Az 1919/1920-as tanév II. félévét az egyetem kettészakadva[84], a magára hagyott (és sokszor kollaborációval vádolt) eredeti székhelyén, Kolozsvárott és átmenetileg – csupán két évig a szegedi „letelepedés” előtt – Budapesten kezdte meg. (1920 novemberében Debrecen is felajánlotta segítségét, az országhatáron túlra szakadt kolozsvári és a pozsonyi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

egyetem befogadására, de félő volt, hogy ez hamarosan a száműzött oktatási intézmények „integrálódás"-ával járt volna[85].)

Gyalui Farkas nyolc esztendőn keresztül őrizte a magyar kultúrának e várát – azzal az elhivatottsággal, melyet egy 1907-ben megjelent publicisztikai írásában Orosz-Lengyelország könyvtáraival kapcsolatban említett[86] –: *„súlyos tanulság az, hogy ott, ahol a könyvtár mint hódító erő nem szerepelhet: bevehetetlen védőbástyája a zsarnokság ellen a nemzeti nyelvnek és a nemzeti szellemnek"*. Tudva, érezve ezt 1926-ban a román kormány „hogy magyar ember ne legyen ily közművelődési intézmény vezetője" az egyetem akarata és a király „kifejezett parancsa"[87] ellenére nyugdíjazta; csak csekély vigasz volt számára, hogy ekkor az uralkodó pályája elismeréseként a 'közoktatásügyi munkáért való érdemérem' első osztályával jutalmazta[88].

1926 után Gyalui – személyes veszteségei és a hazáját ért csapások alatt megtörve – csak irodalmi, művelődéstörténeti tevékenységét folytatta: számos újságcikkel, tanulmánnyal, előadással gazdagította addig is terjedelmes és szerteágazó életművét[89].

Az Erdélyi Irodalmi Társaság, melynek munkájában szinte megalapításától kezdve részt vett – első felolvasásán, az 1890/91-es évadban *'Az egyetlen megoldás'* című elbeszélésével ismertette meg az érdeklődőket és később szintén sok rendezvényének volt előadója – méltán szentelte 1932. május 3-ai ünnepélyes ülését ötven éves írói működésének tiszteletére, illetve választotta tiszteletbeli elnökké és igazgató-választmányi taggá 1937. március 21-én.[90]

Azonban irodalmi működésében is meg kellett tapasztalnia Erdély elhagyatottságát: *Szekfű Gyulához* írott levelében olvasható[91], hogy 1932-ben a budapesti könyvkiadók (ahogyan ő nevezte őket: „könyv-ki-nem-adó-cégek") erdélyi írótól egyetlen könyvet sem adtak ki *„ezért csupán az bosszant* – írta –, *hogy a derék 'magyar' könyvkiadók, akik száz és ezerszámra adják ki a bűnügyi és más internacionális szemetet és akik saját tejgazdaságuk állományát itt hihetetlenül tolakodó fogdmegekkel: utazókkal terjesztik, magukat önelégültséggel hazaffyaknak tartják és el is tartatják."*

Saját emlékiratait, éppúgy, mint *Újfalvy Sándor*[92] (revíziósnak bélyegzett) memoárjait Erdély román időszakában nem lehetett megjelentetni *„hacsak fel nem akarjuk robbantani az Egyesületet és becsukatni mindenkit, akinek ebben a könyvben mint kiadónak része van"*[93], ezért „pótlékul" legalább annak regényváltozatát akarta közzétenni. (Az emlékiratok 1910-ben kerültek az Erdélyi Múzeum-Egylet könyvtárába, Gyalui tüstént hozzá is látott a szöveghű kiadás sajtó alá rendezéséhez, ám az teljes egészében csak Erdély visszacsatolása után hagyhatta el a sajtót[94], addig csupán részletek, illetve feldolgozásai láthattak napvilágot különféle erdélyi lapokban[95].) Ám a regény publikálása sem volt nehézségektől mentes: kéziratát Gyalui még 1934 áprilisában átadta Szekfű Gyulának – nem a közlés reményében, hiszen tudta, hogy az nem illett volna bele a Magyar Szemle profiljába, sokkal inkább a történész személyes érdeklődésére számítva. Mindenesetre az egyetlen kéziratos változatnak a szerkesztőségben (vagy Szekfű Gyula lakásán) nyoma veszett éppen akkor, amikor a kiadásról az Erdélyi Múzeum Egylet megállapodott a Révai Testvérekkel[96].

Gyalui később arról tudósította a történészt, hogy „csikorgó fogakkal" [97] hozzálátott a regény újraírásának – ameddig a rendelkezésemre álló forrásokból nyomon tudtam követni –, a manuscriptum egyáltalán nem került elő, a másodszor is papírra vetett változat azonban elkészült és valóban megjelent[98]; érdekessége, hogy a kötetben szereplő fényképek szintén a könyv szerzőjétől származnak, aki magát több levelében lelkes és tehetséges amatőrfotósnak titulálta.

Gyalui Farkas későbbi éveiről – a számomra elérhető forrásokban – egyre inkább elhalványodnak a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyomok: 1942. július 2-án lemondott az Erdélyi Irodalmi Társaság igazgatóválasztmányi tagságáról[99], a második világháború valamint az azt követő évek ismételten az amúgy is szűkös lehetőségek apadását eredményezték, az erdélyi magyar lapok, folyóiratok megszűnését, az irodalom és kulturális élet majdhogynem teljes ellehetetlenülését.

Általam ismert egyik utolsó, bár a második világégés előttről származó levelében fájó nosztalgiával gondol vissza a „boldog békeidők" korszakára, saját fiatalságára, a XX. század első évtizedére: *„akkor volt első feleségem* [Brachfeld Gizella 1914-ben halt meg[100]], *fiam, kiket azóta elvesztettem, el a házamat is, keresztülmentem olyan szörnyűségeken, hogy olyan vén lettem, mint a magyar szenvedés"*[101]. 1939-ben még leányát is elvesztette, unokáját messze sodorta tőle a történelem. Megnyugvást már nem tudott találni. Hogyan is tudhatott volna?

Gyalui Farkas könyvtártani művei

Gyalui Farkas kiterjedt szépírói, fordítói és publicisztikai tevékenysége mellett számos tanulmányt szentelt Erdély művelődéstörtének, könyv- és könyvtártörténetének, és alapvető művekkel gazdagította magántanári szakterületének, a könyvtártudománynak irodalmát is. Terjedelmi okok miatt jelen tanulmány nem vállalkozhat e szertágazó szakirodalmi munkásság teljes körű bemutatására, csupán a legfontosabb könyvtárelméleti és könyvtártani közleményeiről ad számot:

- A nyomdatermékek köteles példányai. Kolozsvár : Minerva, 1897.
- Külföldi közkönyvtárakról : tanulmány Németország, Svájc, Franciaország, Anglia, Hollandia, Belgium és Ausztria nevezetesebb közkönyvtárairól. Kolozsvár : Ajtai, 1900.
- A könyvtári tudományok célja és feladata Magyarországon. Kolozsvár : Ellenzék Ny., 1903.
- Legkedvesebb könyveim. Budapest : Singer és Wolfner, 1902
- A magyar könyvtárak jövőjéről. Budapest : Franklin, 1904.

(A továbbiakban csak az első három műről lesz szó részletesebben, *A magyar könyvtárak jövőjéről* c. írás nemrégiben látott napvilágot e folyóirat hasábjain [Könyvtári Figyelő, 2004. 1. sz. 17–25.p.], a *Legkedvesebb könyveim* részletesebb elemzése pedig inkább az olvasásszociológia- és -lélektan tárgykörébe tartozik.)

A szakterület első magyarországi katedrájának birtokosa – korábban már említettem –1891-ben került a kolozsvári egyetemi könyvtárba, első feladatai közé tartozott a könyvtár szakkatalógusának sajtó alá rendezése és közzététele. *'A kolozsvári m. kir. Ferencz-József-Tudomány-Egyetem Könyvtárának szak-czímjegyzéke'* 1892 és 1902 között jelent meg öt tomusban: az első három kötet az egyetemen oktatott nagy tudományszakok 1895 előtt beszerzett irodalmáról nyújt tájékoztatást, a negyedik és ötödik rész pedig a következő évek, 1896, illetve az 1897. és 1898. év gyarapodását tartalmazza.[102] Az Erdélyi Múzeum-Egylet korabeli állományáról csupán a bibliotéka működéséről beszámoló jelentésekben található mennyiségi mutatók ismeretesek. A gyűjtemény pontos összetételét tükröző, az egyes állományegységek könyvészeti adatait regisztráló katalógus nyomtatásban nem jelent meg[103]. Így biztosan csak az tudható, hogy a XIX. század utolsó, illetve a XX. század első esztendőiben, amikor Gyalui jelentős szakirodalmi közleményei keletkeztek – nem kifejezetten tudományos céllal és igénnyel közzétett publicisztikai írásaiban később is számos alkalommal fordult könyvtári vonatkozású témákhoz – mely forrásokra alapozhatott, utazásain és személyes kapcsolatain túl milyen irodalmi bázisra építhetett. A kolozsvári egyetemi könyvtár publikált katalógusaiban felsorolt művek közül a könyv- és nyomdászattörténeti vonatkozásúakat, más gyűj-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

temények katalógusait, illetve különféle bibliográfiai összeállításokat figyelmen kívül hagyva a folyóiratok, önálló monográfiák, tanulmánygyűjtemények és különlenyomatok majdnem teljességéhez hozzájutottam, így módom nyílt Gyalui olvasmányai e szegmensének áttekintésére[104].

A nyomdatermékek köteles példányai

Ahogyan már szó volt róla, Gyalui 1897-es európai szakmai körútján látogatást tett a brüsszeli Nemzetközi Bibliográfiai Intézetben, ahol a rendelkezésére álló forrásoknál mélyebben, személyesen is megismerkedett a szervezet működésével és azonosult fő célkitűzésével, az egyetemes repertórium tervével.

A világbibliográfia megteremtésének előfeltételei azonban – látható lesz – nemcsak Magyarország tekintetében voltak hiányosak: *Carl Junker* a második nemzetközi bibliográfiai konferencián tartott előadásában[105] utalt *Alois Karpf*-nak először 1877-ben a *Neuer Anzeiger für Bibliothekswesen und Bibliographie*-ban közzétett javaslatára: a Monarchia vonatkozásában bécsi székhellyel egy kizárólag bibliográfiai feladatokat ellátó hivatalt kellene alapítani, amely az egész ország kiadványtermését egy „könyvtári", tehát konkrét könyv visszakeresésére alkalmas betűrendes [leíró] katalógusban és egy „bibliográfiai", az egyes szakterületek irodalmát összerendező szakrendi katalógusban tartaná nyilván. Mindazonáltal az aktuális állapotot vázolva arról panaszkodott, hogy az egyes nemzetiségeknek maguknak kellene az illetékességüknek megfelelő patriotikum-irodalmukat saját köteles példány törvényre alapozva begyűjteni és nemzeti bibliográfiájukban regisztrálni – egységes szabályozás, központi statisztikai nyilvántartás és azonos feldolgozási elveken, katalogizálási, szakozási módszereken nyugvó, az állam egészét lefedő állandó országos bibliográfia azonban még mindig nem létezik. (Junker tanulmányával kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy a Monarchia könyvjegyzékei között szót sem ejtett például a Magyar Könyvszemle bibliográfiai tevékenységéről vagy *Szabó Károly* és *Petrik Géza* retrospektív könyvészeteiről.)

A legalább országos szinten egységes feldolgozási alapelvek, szabályzatok kidolgozása és lehetőleg törvényben kötelezően előírt bevezetése, mely úgy a nemzeti, mind a nemzetközi központi katalógusok alapja, még váratott magára. A XIX. század utolsó éveiben a leíró katalogizálásban alapvetően az angol, a német és az újlatin nyelvterület eltérő megoldásai – a testületi szerzőség elfogadása vagy negligálása illetve a címek mechanikus vagy grammatikai elvű besorolása – még semmiféle közeledést sem mutatnak. A címtározásban pedig Magyarországon egyértelműen a német minta – még nem is igazán – tudatos követése volt jellemző[106].

A tartalmi feltárás metódusát tekintve a Dewey-féle tizedes osztályozás, és annak brüsszeli, helyenként átdolgozott változata mellett a tárgyszavazás[107], illetve másik oldalon az egyes forrásokban bemutatott vagy valamely könyvtár(ak) gyakorlatában esetleg bibliográfiákban alkalmazott szakrendek álltak egymással szemben[108]. (Gyalui a maga részéről a tizedes osztályozás bevezetését csupán az új alapítású gyűjtemények feldolgozásánál tartotta lehetségesnek, de kifejezetten ajánlotta bibliográfiák, repertóriumok készítésénél.[109]) Annak ellenére, hogy a külföldi szakirodalomban már sokszor elutasították a könyvtár egészére kiterjedő részletes szakrend szerinti elhelyezést – a kérdés alapos elemzése olvasható már a *Serapeum* 1849-es évfolyamában[110] is – Magyarországon az 1870-es években még a nagykönyvtárak újrarendezése volt napirenden, és csak később kapott hangot az a nézet, hogy a szakrendet *„nem a könyvek folytonos bolygatásában, hanem a nyilvántartásban kell érvényesíteni."*[111] Hasonló állásponton van *Hellebrant Árpád* is: *„erős meggyőződésem, hogy a rendszert a katalógusban kell feltüntetni és keresztülvinni"*[112].

Ami a repertórium, vagy legalábbis a teljes magyar nemzeti bibliográfia, illetve teljességre törekvő

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gyűjtemények megteremtése érdekében megtehető volt: a köteles példányok kérdésének rendezése. A korábbi magyarországi – az 1804-es helytartótanácsi – rendelet csak a cenzurális példányok, az 1840-ben szentesített VI. törvénycikk 11. §-a már tudományos célokra, az Akadémiai Könyvtár számára való beszolgáltatást tett kötelezővé. Az 1848. évi XVIII. törvény az előírt három példányból egyet a Nemzeti Múzeum Könyvtárának juttatott, de mindezen előírások sem biztosították, hogy az illetékes gyűjtemények valóban hozzájussanak a magyar impresszumú nyomtatványok összességéhez[113]. Így az 1894-ben létrehozott Országos Múzeum és Könyvtárbizottság egyik fő feladata a köteles példányok törvényi rendezésének kieszközlése volt[114]. Az 1896 elejére elkészült javaslatterv[115] és végső változata, az 1897. évi XLI. törvénycikk már csak a tudományos célú beszolgáltatásról intézkedett: a három példányt az Akadémiai Könyvtárba, a Nemzeti Múzeum Könyvtárába és a nyomda szerint illetékes törvényhatóságának területén lévő – és a kultuszminiszter által kijelölt – gyűjteménybe utalta[116].

Mindeközben *„általánosan elfogadott és úgyszólván nemzetközileg megállapított elv s egyúttal még hazafias kötelesség is [lett], hogy minden állam köteles a maga irodalmát az utókor részére emberileg lehető legteljesebb egészében megőrizni."*[117] Szintén a brüsszeli célokkal összhangban lévő kezdeményezésről tudósított a Budai Könyvtáregyesület lapja: *„A főváros tudományos köreiben mozgalom indult meg egy magyar bibliográfiai társaság megteremtése ügyében, mely a hazai könyvtárak és könyvbarátok érdekeinek szolgálata mellett első sorban az összes hazai sajtótermékek s a világirodalomnak Magyarországra vonatkozó termékei tudományos könyvészeti alapokon leendő feldolgozását tűzi ki feladatául. A létesítendő társaságot a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárával is szoros összefüggésbe kívánják hozni."*[118] Mivel azonban a kereskedelmi jegyzékek nem biztos, hogy a kiadványtermés teljességét regisztrálják – a mai terminológiával „szürke irodalom"-nak nevezett dokumentumok összegyűjtése mindenkor majdhogynem lehetetlen feladatot jelentett a bibliotékák számára – más módon nem is lehetne teljességre törekvő gyűjtésre és megőrzésre törekedni.

A nyomdák – természetesen? – nem fogadták osztatlan örömmel a rendelkezést. Gyalui *'A nyomdatermékek köteles példányai'* című írásában kötelességének érezte még a törvény elfogadása előtt ellenvetéseiket megcáfolni és meggyőzni őket a rendszer hasznosságáról; tanulmánya egy, az Esti Újságban *'Köteles harács'* címmel megjelentetett írásra reagál. A 2–3 [végül 3] beszolgáltatandó példány nem „potya" beszerzés a könyvtárak számára; a mű csak így kerülhet be biztosan az ország bibliográfiai rendszerébe – tehát reklámként úgyszintén hatékonyabb lehet, mint különféle lapokkal recenziókat íratni. A külföldi nagykönyvtárak tapasztalataiból is ismeretes – és közlése az írás recenzensének megfogalmazásában „gyakorlatias érzékű könyvtárnok"[119]-ra vall –, hogy ez mennyi többletmunkával jár, mindamellett komoly helyhiányt okozhat a beérkező hatalmas mennyiségű dokumentum integrálása az állományba, de ezzel a nyomdák és könyvtárak egyaránt a közművelődésnek tesznek szolgálatot. Egy új kiadvány megjelenésekor nem lehet minden kétséget kizáróan megállapítani, hogy mikor lesz az esetleg nem igazán tudományos igényűnek tartott közlemény mégis alapvetően fontos a tudomány vagy gyakorlat számára – a kötelespéldány-szolgáltatás hiányában sok dokumentum, információ 'elveszne' az utókor számára.[120] (Joggal hangsúlyozta Gyalui és a cikket ismertető *Esztegár László* is, hogy az erdélyi nyomtatványok harmadik beküldött példánya továbbra is a Múzeum-Egylet könyvtárába, az egyedülálló transylvanica-gyűjteménybe kerüljön, de az elfogadott törvény – szó esett már erről – végül máshogyan rendelkezett.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A közlemény valójában hírlapcikk, illetve különlenyomatban közzétett röpirat – szerzője nem is akarta, hogy szigorú értelemben „szakirodalom"-ként olvassák –, témájának fontossága és a 'könyvtári ügyben' meghatározó folyamatokhoz kapcsolódása azonban indokolta, hogy a könyvtártudományi művek között tartsuk számon.

Gyalui Farkas könyvtártudományi nézetei: Külföldi közkönyvtárakról; A könyvtári tudományok célja és feladatai Magyarországon

Az 1897-es tanulmányút – már valóban – szakirodalmi hozadéka a 'Külföldi közkönyvtárakról' szóló 1900-ban publikált úti beszámoló[121]. A terjedelmes dolgozat Európa számos könyvtárának ismertetését tartalmazza: a bibliotékák történetéről, elhelyezéséről, működéséről, berendezéséről ad számot; az egyes fejezetek végén olvasható irodalomjegyzékek a maga korában különösen praktikussá tették a kiadványt. Mindazonáltal e mű jóval többnek tekinthető, mint a meglátogatott intézmények, gyűjtemények puszta leírása – bár, ahogyan a szerző a bevezetőben írta: „*A helyszínére megyünk, együtt az olvasóval és látni fogjuk együtt Európa legnevezetesebb könyvtárait*"[122] –, benne foglaltatik Gyalui úti élményeinek, olvasmányainak és ekkor már mintegy tíz esztendős pályafutásának minden tapasztalata, könyvtártudományi nézeteinek, szakmai 'ars poetica'-jának teljessége. „*Egy tudományos szakmunkámat fejezem most be, és ebbe beleveszem mindazt, amit a könyvtári szakból tudok.*"[123] – olvasható a mű keletkezéséről tudósító levélben. És valóban a szakírói működésének korai szakaszából idézett sorokból, gondolatmenetből már körvonalazódik egész életműve, későbbi tevékenysége, munkásságának tematikája. Érdemes a könyv bevezetőjéből szó szerint idézni diszciplínánk kvintesszenciáját: „*A modern könyvtár-tudomány egyik főfeladata, hogy a meglevő könyvkincset célszerűen elhelyezve, rendezve, a közönséghez hozzáférhetővé tegye. Segítsen könyvtárakat építeni úgy, hogy azok alkalmas és kellemes közmívelődési műhelyekké váljanak. Tanítson meg arra, hogy mi a könyvtár hivatása, kötelessége, miként teljesítse ezt, minő berendezéssel, szervezéssel, minő kezeléssel. Világosítsa fel a közönséget, hogy minő jogai vannak. Mert a könyv nem a könyvtáré, az a közé. A könyvtár megőrzi a közhasználat számára a könyvet, de csak azért, hogy minél tovább, minél többen használhassák. Viszont a közönségnek vannak kötelességei, de csak maga iránt: éppen a könyvek életben tartása és a hozzá való egyenlő jogok tisztelete szempontjából. A könyvtári tudomány feladatául vallom azt is, hogy mutasson reá a nagy könyvtárak históriájára, buzdítás, serkentés és példaadás okáért. [...] nincs okunk csüggedni, ha a magyar társadalmat, az egész nemzetet annak tudatára ébresztjük, hogy a könyvtári ügy csak az ő szeretetében képes fejlődésnek indulni és felvirulni. Éppen ezért kell a könyvtári szaktudományt most már Magyarországon is fejleszteni.*"[124]

A könyvtárügy előtt álló legfontosabb feladatok tehát egyrészt gyakorlati jellegűek, másrészt az elméleti-tudományos területre is ki kell terjedniük:

- a köz- és nyilvános könyvtári rendszer megszervezése, valamint a meglévő, de a nagyközönség számára publikussá, látogathatóvá nem tett gyűjtemények megnyitása és ezzel párhuzamosan megfelelő szolgáltatások kiépítése hazai és nemzetközi viszonylatban;
- a könyvtártudomány körülhatárolása, a tudományos kutatás fellendítése, valamint kellő mélységű és az oktatási intézmények megfelelő szintjére rendelt rendszeres könyvtárosképzés megteremtése.

Gyalui publicisztikai tevékenységében éppúgy nagy szerepet kapott a közkönyvtárügy előmozdítása – számos cikkében sürgette a bibliotékák anyagának rendezését, feldolgozását és az intézmények megnyitását. Többször hivatkozott *Kudora Károly* –

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

György Aladártól vett[125] – adatközlésére[126]: az összesen majd 2500 magyar könyvtár közül mintegy másfélezer közkönyvtár, de csak 14 – más forrásban 20–25[127] – amely könnyen hozzáférhető az érdeklődők számára.

Az általa (bizonnyal) ismert külföldi szakirodalomban, továbbá a György Aladár művében található adatokkal összehasonlítva, hazánk a könyvtárak összesített számát tekintve egészen előkelő helyen áll[128]; a nyilvános közkönyvtárak viszonylatában azonban lemaradása valóban szembetűnő más országokkal szemben[129]. Gyalui nézetei szerint nem – vagy legalábbis nem kizárólagosan – központi intézkedésekre van szükség, hanem magának a társadalomnak is támogatnia kell a könyvtárügyet. Követendő példaként állította kollégái elé a híres angliai Ewart-törvényt, mely szerint a befolyó adó meghatározott részét kell közkönyvtár fenntartására fordítani; úgyszintén jelentős szerepet szánt a lakosság 'civil' kezdeményezéseinek a már meglévő bibliotékák gyakori használtatásával és az olvasás társadalmi méretekben való népszerűsítésével, terjesztésével. (Ugyanis *„a kultúregyesületek legnehezebb feladata nem a könyvtárak felállításában, hanem azok megkedveltetésében rejlik"* – olvasható a Budai Könyvtár Közlönyében[130].) Így természetes, hogy a magyar könyvtárügy központosított, illetve decentralizált irányításának, fejlesztésének kérdésében határozottan a helyi érdekeket, érdeklődést, specialitásokat figyelembe vevő struktúrát részesíti előnyben a Budapest-centrikus irányítással szemben. Jól példázza ezt, hogy míg egy 1897-es írásában[131] az amerikai Bureau of Education 1893-as kiadványának példájára még „népkönyvtári címjegyzék" közrebocsátását sürgette, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa által készített jegyzékekről[132] azonban már így nyilatkozott: *„A mostani centralizáció mellett csak egyet érhetünk el. Miután a fővárosban összeállított könyvgyűjteményt beletették a fővárosban készített szekrénybe* [e kifejezéssel a nem megfelelő szakmai színvonalú vidéki könyvtárakat illette], *s ide leküldték, s miután utána küldtek ide notabilitásokat a fővárosból, akik vizsgálgatták itt könyvszekrényünket, most már csak olvasókat kell szintén a fővárosból szállítani, mert nem csoda, hogy ezek sem telnek ki a vidékről."*[133]

Írásaiban a 'hivatalos' „népkönyvtár" (Volksbibliothek) terminus technicus-szal szemben inkább az angolszász és decentralizált szervezeti keretekben működő, demokratikusabb intézmény, a „közkönyvtár" (public library) megnevezését preferálja (igaz nem tejesen következetes alkalmazza ezt a fogalmat) – nem csak szóhasználata szintjén, hanem minőségileg is különbséget téve e két intézmény között. Érzékelteti ezt egyik újságcikkének – kissé sarkított – megfogalmazása: *„Az amerikai, a világ legpraktikusabb népe nem ismer népkönyvtárt, csak közkönyvtárt"*, vagyis saját hellyel, olvasóteremmel, nyitvatartási idővel rendelkező, hírlapokat is gyűjtő és mindenki számára nyilvános gyűjteményt. (Fraknói Vilmos alapvető tanulmányában[134] a nyilvános könyvtár minőségi ismérvei között még felsorolja a saját beszerzési keretet, a könnyen használható katalógusokat és a *„szakképzett és más hivatalos állásban el nem foglalt legalább egy tisztviselő"*-t.) Gyalui átfogó céljai tekintetében tehát közel állt Szabó Ervin elképzeléseihez; terveik, nézeteik további részleteiben azonban már pregnáns különbségek mutatkoznak.

A közkönyvtárak alapvető funkciójában – a tudás minél szélesebb körben való terjesztésében, minél demokratikusabbá tételében – természetesen egyetértettek, nem így a feladatok megvalósításának módjában, eszközeiben, szervezeti kereteiben. Az egész országot behálózni hivatott „communalis jellegű nyilvános közkönyvtárak"[135] rendszerét a kolozsvári egyetemi könyvtár munkatársa az 1892-ben alapított német Comenius-Gesellschaft[136], illetve az University Extension[137] mozgalom mintájára az iskolarendszeren kívüli, az iskolán túli képzés intézményének, „kulturális erőközpont"-nak tekintette, ahol „mindenki, mint a jó pap, holtig tanul-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hat"[138]. Gyalui a tulajdonjog megtartásával a tanintézmények gyűjteményeit kívánta közkönyvtárként is működtetni, azokat fejleszteni és a nagyközönség számára szintén megnyitni[139]. Ezzel szemben Szabó Ervin az iskolai tanulmányokban résztvevők számára is a közkönyvtárak szolgáltatásait bocsátotta volna rendelkezésre: köztudottan az iskolai könyvtárak helyett – azok beolvasztásával – a public librarykben megszervezett gyermekkönyvtárakat tartotta a legmegfelelőbbnek.

Budapest és Kolozsvár eltérő helyzete – az ország közepében lévő főváros, világváros, illetve a kissé végvár szerepű vidéki kulturális központ – valamint a két elméletalkotó személyes meggyőződése, kötődései magyarázzák, hogy a könyvállomány megválogatásában egészen más szempontokat kívántak érvényesíteni. *Szabó Ervin* szerint *„Nem tartozhatik* [...] a *népkönyvtár föladatai közé, hogy a «hazafiságot», a «vallást», a «nemzeti eszmét» stb. védelmezze, terjessze."*[140]; *Gyalui azonban „minden könyvtárt egy-egy várnak* [tekint], *a nemzeti művelődés védelmére és terjesztésére."*[141] Előadásai és levelei is pregnánsak tükrözik a könyvtárak feladatáról, az olvasásról és az irodalomról alkotott nézeteit; irodalmi kánonja inkább kötődik a XIX. század klasszikusaihoz, mint a kortárs 'avantgard' literatúrához. Adyval való szembenállása már ismeretes[142]; érdekes adalékot szolgáltat saját meggyőződéséről, de a kor irodalmi ízléséről, hivatalos értékítéletéről is *Pintér Jenő*höz írott egyik levele: *„Erdélyben Makkai* [Sándor (1890–1951)] *református püspök úr példájával és tollával szentesítette – nemcsak Adyt, mint a 'legvallásosabb költőt', hanem a trágárságot, úgyhogy ő maga kénytelen volt előterjesztésre kitiltani saját regényét a ref. leánygimnáziumból"*[143].

Az Institute International de Bibliographie kezdeményezéséhez kapcsolódóan felvetődött a magyar bibliográfiai intézet megszervezésének terve is; csak a nemzeti irodalmak teljességre törekvő számbavétele teszi lehetővé a „nemzetközi könyv-kiköl-csönzés"-t, amelynek mielőbbi rendezését, szervezeti kereteinek megteremtését és működtetését Gyalui Farkas szorgalmazta a brüsszeli szervezetben: *„Legyen módjában minden civilizált európai államnak a másik állam könyvtárából biztonsággal és szállítási költségmentesen könyvet kapni kölcsön"*[144].

A magyar nemzeti bibliográfia teljessé tételében Gyalui számára tagadhatatlanul fontos és hangsúlyos szempont volt a jobb, teljesebb körű szolgáltatások megteremtésének lehetősége – a később Ranganathan öt törvényében, valamint az IFLA UBC és UAP magprogramjaiban foglalt célkitűzések megvalósítása – mellett az ún. reprezentatív funkció ellátása, vagyis bizonyítása azon (feltehetően a maga korában is szélsőségesnek ítélt) tételnek, mely szerint *„a magyar faj az, mely a kultúrában, irodalomban, költészetben s művészetben is termékeinek: műveinek úgy mennyisége, mint minősége tekintetében évszázadok óta magasan fölötte szárnyal más, itt élő fajokon és uralkodik fölöttük"* [145]. Logikusan következik ebből Gyalui könyvtártudományi nézeteinek sajátos színezete: a „nemzeti tudomány" művelőinek *„a közművelődés, de céltudatosan [...] a magyar állameszme szolgálatában kell dolgozniuk és küzdeniük"*[146], amely egyébként – mielőtt még a mai olvasói indulat jelzőket sorolna e felfogás jellemzésére – a kor könyvtárügyének hivatalos képviselői részéről szintén hangot kapott. Wlassics Gyula a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa elnökének a közkönyvtárak fejlesztése tárgyában Apponyi Albert kultuszminiszterhez intézett előterjesztésében olvasható: *„Magyarország és társországaiban élő nemzetiségek nyelvére le kellene fordíttatni olyan ismeretterjesztő és szórakoztató magyar munkákat, melyek a magyar állameszme és a nemzeti múlt iránti tisztelet és rokonszenv fejlesztésére alkalmasak"* [147].

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Gyalui Farkas könyvtártudományi nézeteinek forrásai

A már idézett mondatokban benne foglaltatik Gyalui értelmezése a könyvtártudomány területeiről és feladatairól – érdemes azonban nézeteinek gyökereihez is visszanyúlni.

Köztudott, hogy a könyvtárosság a XIX. századra/században vált önálló hivatássá, a professzió szakmai ismereteinek összességét először *Martin Schrettinger* illette a *'Versuch eines vollständigen Lehrbuchs der Bibliothek-Wissenschaft'* című művében a megtisztelő 'tudomány' névvel. Sommás definíciója szerint *„egy könyvtár célszerű működtetéséhez szükséges, biztos alapelveken nyugvó, rendszeresen felépített és egy felsőbb princípiumra visszavezetett ismeretek összessége", melynek célja, hogy „magában foglalja azon eszközök teljességét, amelyek a különféle irodalmi igényeknek megfelelő könyvek gyors megtalálását lehetővé teszik."* [148] A két részletben megjelent vaskos kötetecske először a különféle olvasói igényeket vizsgálja: irányulhatnak ezek meghatározott műre vagy művek egy bizonyos csoportjára (valamely témakör irodalmára, egy szerző írásaira, egy korszakra, ezeken felül fontos szempont lehet a könyv formai jegyeinek egyike-másika is, például a kiadó, a megjelenés helye, a textus nyelve), de adott esetben egy-egy, a kiadás többi példányától speciális jellemzők által megkülönböztetett könyv-egyedre is. Így a keresett gyűjteményelemek (információk) fellelhetőségének alapvető feltétele a megőrzés biztonsága és folyamatossága valamint a logikus rend – úgy a könyvek, mind a róluk tudósító különféle katalógustételek között[149].

Schrettinger Lehrbuch-jának legnagyobb része a könyvek rendezéséről, felállításáról és a feldolgozó munkáról – tehát a megtalálhatóság mint elsődleges cél biztosításáról – szól, a könyvtár fenntartásáról és vezetéséről csak összesen 24 oldal terjedelemben olvashatunk[150]. E rövid fejezetben a szerző a könyvtártípusok felsorolása után a könyvtárépület és berendezés, valamint a dotáció problematikáját tárgyalja; tulajdonképpen csak utalásszerűen említ olyan alapvető kérdéseket, mint a könyvtárépület, az intézmények rendszerbe foglalása, a könyvtáros hivatás, a szakképzés és a könyvtári szabályzatok funkciója. Mindebből jól látható, hogy Schrettinger felfogása szerint a könyvtártudomány szigorúan gyakorlatorientált, inkább csak az „élő" és színvonalas szolgáltatások nyújtására képes egyedi könyvtárak működtetéséhez szükséges ismereteket foglalja bele a diszciplínába; azonban nem csökkenti (csökkentheti) érdemeit, hogy kisebb teret enged a bibliotékák közötti lehetséges együttműködési formáknak. „Csak" elengedhetetlen előfeltételnek – és így a fogalom tágabb értelmezése részének – tekinti a 'Bücherkunde'-t, a leginkább *Michael Denis* és *J. G. Schelhorn*[151] nevével fémjelzett bibliológiai (könyvtudományi, könyv- és irodalomtörténeti valamint általában bölcsészettudományi) ismereteket.

A könyvtári 'igazgatástan' *Friedrich Adolf Ebert*nél kapott hangsúlyt egyrészt a könyvtártörténetírás[152] egyik fontos területeként, másrészt *'Die Bildung des Bibliothekars'* című művében[153] a könyvtárossá válás grádicsainak ismertetésében. Az írás természetesen nem a munkafolyamatok teljességének bemutatására törekedett –, szembetűnő azonban, hogy Schrettingernél pregnánsabban emeli ki a 'szolgálat'-ot, a könyv gyors megtalálhatóvá tételének megkérdőjelezhetetlen szakszerűsége mellett. Jelmondata – aliis inserviendo consumor[154] – ihlette a dán *Christian Molbech*et is, aki a könyvtárépületben már nemcsak a gyűjtemény otthonát – a biztonságos megőrzés helyszínét – látta, hanem a célszerűség szempontját szem előtt tartva a szolgáltatásnak, a könyvek használtatásának előfeltételét[155]. Ez a hangsúlyeltolódás nála az ismeretek elrendezésében, logikájában is megnyilvánul – a mű tartalmi egységei: rövid történeti bevezető, a könyvtárépület (építészet, tűzvédelem, világítás, páratartalom, stb.), a könyvtár elrendezése, a katalógusok,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

speciális dokumentumok katalógusai, a könyvtáros és képzése, a könyvtár igazgatása, állományvédelem, a gyűjtemény gyarapodása, a könyvtár használata. A Schrettinger – Ebert – Molbech vonulaton is jól megmutatkozik, hogyan alakult át a könyvtár alapvető funkciója a megőrzéstől (adott esetben a biztonság garantálása érdekében a 'zárva' tartástól[156]) a szétsugárzásig, a 'szolgáltatásig'[157].

Bár *Leopold August Constantin* (eredeti nevén Leopold August Constantin Hesse) Bibliotheconomie[158] című munkájában úgyszintén a könyvtáros hivatás önállósága mellett foglal állást és részletesen ismerteti a könyvtári munkafolyamatokat, mégis a bibliológiai irányzathoz áll közelebb. Bizonyítja ezt egyrészt, hogy műve előszavában *Denis, Schelhorn, Panzer, Ebert, Peignot* és *Brunet* (bibliológiai, bibliográfiai) munkáira utal. A szerző elfogadja, hogy a könyvtár névre csak rendezett és szolgáltatásra alkalmas gyűjtemény méltó[159], de saját monográfiáját a bibliográfia fogalmára építi. Felfogásában – a XIX. század első felére jellemző francia értelmezésével összhangban[160] – tehát újabb elem jelenik meg: a bibliográfia szerepe a könyv és olvasó közötti kommunikáció, a tudományra, társadalomra való hatás lehetőségének biztosítása, a művek áthagyományozása; így a gyűjteményekben a könyvek (és különféle dokumentumok) nemcsak a rendezés tárgyát képezik, hanem immateriális, szellemi oldaluk, vagyis tartalmuk válik egyre hangsúlyosabbá. (Gyalui a Constantin 'Bibliotheconomie'-ja mellett megemlíti még *Namur* nevét is, művére azonban nem szükséges részletesebben kitérni, mivel az Hermann Ladewignak a Serapeumban megjelent cikkével igazoltan Constantin munkájának plagizálása[161].)

Gyalui XIX. század második feléből, illetve a XX. század első éveiből származó külföldi olvasmányai közül fontos még *Ferdinand Eichler, Edmund Reyer* és *Anton Klette* műveit, azok egy-egy momentumát kiemelni.

Eichler az 1897. szeptember 29-e és október 2-a között megtartott német filológus-tanácskozáson megjelent könyvtárosokat köszöntő előadásában a könyvtárügy aktuális feladatait és a kihívásoknak való megfelelés útjait vázolta. Megfogalmazásában a könyvtártudomány az írás, a könyv és a könyvtár hármasságára épül[162], vagyis e diszciplína vizsgálódási területe a tudás áthagyományozására, a textusok közzétételére és az irodalom „hasznosítás"-ára és hatására is kiterjed – természetesen beleértve ebbe mindezen területek történeti szempontú feldolgozását valamint az egy-egy időszakra, időpontra vetített módszertani, technológiai kérdések megválaszolását. A könyvtártudomány tárgykörének – a bibliológiai, a könyvtártani, a szolgáltatást, valamint a közvetítést (kommunikációt) hangsúlyozó megközelítésekhez képest való – ilyen mértékű kiszélesítéséből következik, hogy *„a könyvtáros, a tudományos irodalom kezelőjének hivatása nem csak meghatározott szakismereteket követel, hanem ezen ismeretek speciális birtoklását és megközelítését, amelyet könyvtártudományi gondolkodásnak nevezhetünk"*[163].

Reyer jelen szempontból releváns könyveiben a nép- illetve közkönyvtárügy aktuális helyzetét mutatja be integrálva a könyvtártudományba a XIX. században önállósodó tudomány – valamint egyik részterületének, a kialakulóban lévő irodalom- és könyvtárszociológiának – szemléletmódját, módszereit[164]. 1893-ban napvilágot látott munkájában a könyvtárak olvasótáborának statisztikai vizsgálatára alapozva megállapította, hogy a bibliotékák alacsony látogatottságának okai az állomány összetételében (a képzettebb rétegeket szem előtt tartó, nem megfelelő irodalmi kánonban és a cenzúrában), valamint bizonyos csoportok érdeklődésének (teljes) hiányában keresendők[165]. A szerkesztésében tíz évvel később megjelent tanulmánykötetben már több dolgozat is foglalkozik az olvasás és az olvasmányok vizsgálatával[166].

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Anton Klette a tudományos fellendülés tükrében látja, láttatja a könyvtári diszciplína fejlődését, a nemzet könyvtári rendszere így nem csupán az ország kulturális életének jelentős szegmense, hanem nemzetgazdasági szempontból is kiemelt ágazat – így a szakképzés kérdése sem csupán a szakma önállóságát hivatott támogatni és reprezentálni, hanem a jövő záloga is[167].

A magyar irodalomból a Könyvszemlében megjelent cikkek, tanulmányok mellett Gyalui ismerte *Toldy Ferenc* tervezett könyvtártanának szinopszisát[168], az első magyar könyvtári összefoglaló monográfiát, *Kudora Károly* művét[169]; de érdemes „mesterének", Ferenczi Zoltánnak rövid, ám szakmánkat akkor foglalkoztató minden kérdésre választ kereső és adó, a *'Modern könyvtárak vezetéséről'*[170] című publikációját külön is megemlíteni.

A könyvtártudomány területei Gyalui Farkas értelmezésében

A fenti (meglehetősen töredékes) tudománytörténeti kitekintés csak háttérül szolgál Gyalui Farkas könyvtártudományi nézeteinek bemutatásához, csupán az általa adatokkal bizonyíthatóan ismert forrásoknak és a bennük felmerülő újabb szempontoknak vázlatát adja.

Gyalui a könyvtárak mint „tudományos és közmívelődési intézmények", illetve a könyvtári rendszer feladatának az állandó és rendszeres megőrzést, valamint a legteljesebb nyilvánosságot, a szolgáltatást[171], a tudás minél demokratikusabbá tételét[172] tartja. Nézetei szerint a könyvtártudomány több, egymástól jól elkülöníthető részre tagolódik[173].

- Az intézmények jelenére és jövőjére vonatkozik a könyvtártan, amely magában foglalja a könyvtárak építésével, berendezésével és kezelésével kapcsolatos összes ismereteket. A tágabb értelemben vett könyvtárépítészet mellett a könyvtártan másik tartalmi egysége az állomány kezelése: elhelyezése, védelme, rendezése és feldolgozása, melynek lehetőség szerint nemzetközileg egységes elvek, szabályok szerint kell történnie.

- Történeti megközelítésben a könyvnyomtatás históriája, a könyvtörténet és a bibliográfia (összességében a bibliológiai irányzat), ezek a kutatások teszik lehetővé a múlt patriotikum irodalmának – nemzetközi viszonylatban az egész világ dokumentumtermésének – regisztrálását, ezáltal hozzáférhetővé válását, szolgáltathatóságát is; de éppily elengedhetetlen a könyvtárak, könyvtári intézmények történetének feldolgozása és megismertetése. A(z iskolai) könyvtárak katalógusainak közreadása az állomány használhatóságának előfeltétele, az intézmény históriájának bemutatása helytörténeti, művelődéstörténeti hozadéka mellett fontos hozzájárulás a bibliológia tudományához – vallja[174].

- Könyvtári vonatkozású műveiben külön területként nem említette, de szintén e diszciplína részének tekintette az olvasás vizsgálatát, a – mai terminológiával – művelődés- és olvasásszociológiát. *„Legkedvesebb könyveim"*[175] című összeállításában híres magyar írók, tudósok vallanak legjelentősebb olvasmányélményeikről. Falk Miksának küldött felkérő levelében azonban egyértelműen tudományos tevékenysége részeként határozta meg ezen kutatásait: *„Segítségét kérem egy szakmunkám létrejöttéhez. Magyarországon egészen új szakkal (a könyvtári tudományokkal) foglalkozom, melynek magyar egyetemen első előadója vagyok. E szakom nevezetes része a könyvek fejlődése, története, hatása. Könyvet állítok össze s munkám tárgya ez: megkérdezem Magyarország legkiválóbb szellemi munkásait, az elsők közül is az elsőket, hogy gyermekkoruktól kezdve mely könyvek tettek reájuk nevezetesebb hatást?"*[176]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Gyalui és a könyvtárosképzés

A könyvtártudomány körülhatárolása, a releváns ismeretek összegyűjtése és egységes rendszerbe foglalása azonban még mit sem használ az egyes intézmények hatékony működése érdekében akkor, ha nem áll rendelkezésre olyan szakmai infrastruktúra, amely ezen ismeretek továbbadását is lehetővé teszi és színtere lehet a tudományos kutatásnak illetve kommunikációnak. Az előző századforduló időszakára a szaksajtó – bár ekkor még csak a Magyar Könyvszemle a majdnem egyedüli orgánum – már megteremtődött hazánkban; a valódi szakmai egyesület még sokáig váratott magára (a *Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete* csak 1935-ben szerveződött meg), de az 1901 óta működő *Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetsége* rendszeresen megrendezett köz- és 'vándor'-gyűlésein némi keretet biztosított a szakmai eszmecserének. A legpregnánsabban a képzés hiánya érződött – ezen a területen mutatkozott meg legszembetűnőbben lemaradásunk sok országhoz képest.

Esztegár László már 1898-ban felvetette, hogy a bibliográfiát (könyvtártudományt) az egyetemi diszciplínák közé kellene emelni[177], még ugyanezen esztendő július 4-e és 23-a között a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa megtartotta első „levéltári és könyvtártani szaktanfolyam"-át[178], amely mindössze 16 (naponta ½ 10-től ½ 1-ig tartó előadás és szemináriumi) foglalkozás keretében közvetítette a két intézménytípusban alkalmazandó ismereteket. A Magyar Könyvszemle következő, 1899-es évfolyamában *Fraknói Vilmos,* a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőjének javaslata olvasható: *„Az iskolaév alatt tanárjelöltek számára rendezendő tanfolyamokat czélszerűnek látszik szerves kapcsolatba hozni a középiskolai tanárképzéssel [...], hogy a tanároknak legalább egy része a könyvtártudományban elméleti és gyakorlati jártassággal bírjon"*[179]

A XIX. század utolsó éveire bebizonyosodott, hogy a könyvtárosság a többitől elkülönülő professzió és szakismeretei önálló tudományt alkotnak, tehát átadásukra rendszeres szakképzés szükséges, de az első tanfolyam tapasztalatai azt is megmutatták, hogy e terület komplexitása és az információk nagy mennyisége miatt azok nem sűríthetők ily rövid kurzusba[180].

A könyvtártudomány első magyar magántanárát – ahogyan már szó esett róla korábban is – 1901. október 10-én nevezték ki a kolozsvári tudományegyetemen Gyalui Farkas személyében; kurzusai 1902. februárjában kezdődtek meg. Ekkorra már számos külföldi példa is igazolta, hogy a szakképzés ügyének rendezése nemigen tűrhet halasztást: *„Míg külföldön a könyvtári szak hatalmas tudományszakká fejlődött, melynek egyetemi tanszéke is van* [Göttingenben Karl Dziatzko, Amerikában Melvil Dewey nevéhez fűződik a rendszeres könyvtárosképzés megteremtése], *megállapított törvényei, szabályai, melyek nélkül könyvtári kezelésre senkit sem engednek, nálunk a meglévő néhány állami könyvtáron kívül csupa dilettáns kísérletező van"* – mondja ki Gyalui a szigorú ítéletet[181]. Mindamellett határainkon túl sorra fogadták el azokat a könyvtári törvényeket, amelyek a szakemberképzés szervezeti kereteire, tartalmi és vizsgakövetelményeire vonatkozóan részletes előírásokat tartalmaztak.

Mégis hangot kapott a magyar szakmai körökben az a nézet, mely szerint e kérdés csak másodlagos a népkönyvtárak ügyéhez képest[182]. Gyaluinak 'A könyvtári tudományok célja és faladata Magyarországon' című művét a Magyar Könyvszemle hasábjain névtelenül ismertető kolléga kissé pikírt megjegyzése szerint a mű *„czélja tulajdonképpen nem más, mint igazolása annak, miért kellett a kolozsvári tudományegyetemen a könyvtári ismeretek számára magántanári állást szervezni"*. A két felfogás közötti nézeteltérés a következőben rejlik: míg egyikük azt rója fel a könyvtárügy vezetőinek hibájául, hogy *„Magyarországon könyvtárakat akarnak csi-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nálni – könyvtárosok nélkül" [183], addig a kritikus meggyőződése, hogy *„a könyvtárnokok tömeges kiképzését hagyjuk akkorára, amikor lesz minek az élére állítani őket. Gyémántos gombokat ne akarjunk varrni a foltos ócska szűrre"* [184]. Más véleményen volt *Stockinger*, aki a *Zentralblatt für Bibliothekswesen* hasábjain örömmel üdvözölte az új tudományos műhelyt – büszkén sorolja az első szemeszterek látogatottsági mutatóit és örvendetesnek tartja a magyar könyvtárosképzésben, kultúrában, könyvtári rendszerben megnyilvánuló decentralizációt[185].

Mindazonáltal Gyaluit nem térítette le útjáról, hogy törekvéseit néhányan félreértették, őt magát nem kellően becsülték; nem mondott le azon terve megvalósításáról, hogy a kolozsvári katedrát „igazi" könyvtártudományi tanszékké fejlessze, bizonyítja ezt Apponyi Albert miniszterhez intézett 1906-os keltezésű „emlékirat"-a[186] – sajnálatos, hogy ezek a törekvései már nem jártak sikerrel. Minden elismerés mellett és minden mellőzöttség ellenére azonban tette amit tennie kellett – ahogyan visszaemlékezik életére – *„mint könyvtáros rendbe hoztam a könyvtárt [...] egyetemre vittem szakomat tudománynak"* [187].

A könyvtárosságról és a könyvtártudományról vallott nézetek alakulásából következően e hivatás gyakorlásának alapjaként még a 'szakvizsgák' előírása után is a bölcsészetben (történet- és irodalomtudományban) való jártasságot és természetesen a nyelvismeretet definiálták. Schrettinger, Ebert és Petzholdt[188] előfeltételnek tekintették ezeket és a könyvtári gyakornoki rendszer megteremtése szintén ezen felfogást szentesítette: 1885-ben láttak napvilágot a párizsi Bibliothéque Nationale-ban bevezetendő vizsga követelményei[189], ugyanebben az évben készült el az olasz könyvtárügyet szabályozó dokumentum, a gyakornoki képzésről 1889. október 25-én lépett hatályba rendelkezés[190], Poroszországban 1894. április 1-jén[191], Ausztriában 1895. november 28-án[192] fogadták el a könyvtárosok gyakorlati képzéséről és minősítéséről szóló előírásokat. De úgy a szakmai bizonyítvány elnyerését segítő kurzusok, tanfolyamok, mind a felsőoktatási rendszerbe integrált intézetek, tanszékek keretében vagy valamely könyvtárhoz kötötten működő szakiskolákban nyújtott képzés tematikái már tulajdonképpen „csak" a könyvtártudományra (a könyvtártanra és a szűkebb értelemben vett bibliológiára) koncentrálnak.

Gyalui az egyetemi szintű könyvtárosképzés megszervezésének egyik első szószólójaként hivatkozik *Rullmannra*[193], aki röpiratában a bevezetendő képzést a következő súlypontok köré szervezi:

- előfeltétel a hivatás gyakorlásához a megfelelő nyelvtudás (latin, görög, francia mellett héber, angol, olasz, spanyol);
- ehhez kell társulnia a segédtudományoknak (történet- és irodalomtudománynak, tudományfelosztásoknak) illetve
- ezekre az alapokra épülnek a „szaktárgyak", a kézirattan, nyomdászattörténet, könyvkereskedelem története, művészeti ismeretek (pl. illusztrációs technikák), a könyvtártudomány tudománytörténete, a könyvtárismeret, könyvtártan és levéltártan és a katalogizálási gyakorlatok.

A szakirodalom tanúsága szerint[194] – magától értetődően intézményenként más-más struktúrában és tantárgy-megnevezésekkel, de közel azonos tartalommal – indult meg szakmánkban a képzés. Gyalui előadásairól a *Grafikai Szemle*ben jelent meg tudósítás; az első, magyar egyetemen rendszeresített könyvtári kurzus „vázlatos terve:

1. *Az írás és könyvnyomtatás fejlődése és története, főtekintettel a magyar könyvnyomtatás történetére;*
2. *A könyv története és formája napjainkig. A nyomtatott könyvekre főtekintettel ezek fejlődésére, technikai és művészi kiállítása, díszítése, árviszonyai. Könyvkötések. A magyar könyvkötés és speciális stíljai (Corvinák jellemző kötése, régi er-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

délyi kötések). Ötvösműdíszítések. Az illusztráció.

3. *A könyvtárak története. A magyar könyvtárak története. A Korvin-könyvtár története és maradványai.*
4. *Elméleti és gyakorlati könyvtártan. A modern könyvtárak fejlődése és kialakulása, föladata és kötelessége. Új könyvtárak építése. Könyvtárak berendezése, kezelése. Könyvtárak rendezése. Katalógusok készítése. Népkönyvtárak, szak-könyvtárak, egyetemi, magán- és nyilvános könyvtárak. A könyvtárakra vonatkozó törvények, rendeletek és nemzetközi megállapodások.*
5. *Bibliográfiai gyakorlatok: Nyomtatványok, könyvek meghatározása, egyes korok típusának ismertetése. Bibliografiák és repertóriumok készítése. Útmutatás arra, hogyan kell tudományos művekhez az anyagot gyűjteni, összeállítani. A meglevő nagyobb bibliográfiai művek ismertetése."*[195]

Az egyetem tanrendjei[196] alapján ismeretes, hogy Gyalui Farkas – néhány félév kivételével – heti két órában tartott ingyenes előadásokat[197] mindegyik tantárgyat általában két szemeszteren keresztül oktatva a hallgatóknak.

A meghirdetett leckék (tanegységek) címei nagyjában megegyeznek a Grafikai Szemlében közöltekkel, apróbb eltérések azonban a képzés megvalósítása során természetesen adódtak:

- *'A könyvtárak története és fejlődése'* elnevezésű előadások tartalma átnyúlhatott a tervezetben könyvtártanként felsorolt előadássorozat tematikájába, a különféle könyvtártípusok ismertetésére is ennek keretében kerülhetett sor – indokolható e feltételezés azzal, hogy a XIX. századi könyvtártudományi kézikönyvekben a könyvtári munkafolyamatok, az épület, a képzés stb. tárgyalása nem kötődött konkrét könyvtártípusokhoz, ezek bemutatása nem azoknak megfelelően differenciáltan történt, még akkor sem, ha bibliotékák a különféle fajtáit el is különítették[198];
- *'Az elméleti és gyakorlati könyvtártan'*-t – a korabeli, még kissé kialakulatlan terminológiai rendszer miatt –'bibliotheconomia' megjelöléssel szintén illette;
- a *'Bibliográfia'* című tantárgy hangsúlyozottan a magyarországi könyvészetek történetével, fejlődésével foglalkozott;
- az 1912/1913-as tanévben *'Az időszaki sajtó története és bibliographiája'* címmel új kurzust indított, az első félév a magyar, a második az egyetemes sajtótörténetbe vezette be az érdeklődőket.

A foglalkozások az új könyvtárépület elkészülte után leginkább a könyvtár „előadási termében" voltak. (Gyalui is, de a korabeli szakirodalom úgyszintén többször hangsúlyozta, hogy modern könyvtárépület nem képzelhető el – akár a könyvtárt, olvasást népszerűsítő – rendezvények vagy tudományos előadások megtartására alkalmas előadóterem nélkül.)

Gyalui önéletrajzában büszkén hirdette, hogy összesen több mint 1000 hallgatója volt előadásainak, és megemlékezett később híressé vált tanítványairól[199]: első hallgatói között volt *Lukinich Imre* történész (1880–1950), aki 1924 és 1929 között az Országos Széchényi Könyvtár igazgatója és a Magyar Könyvszemle szerkesztője volt, de oktatta a két jeles hitszónokot, *Ravasz Lászlót* (1882–1975) és *Makkai Sándort* (1890–1951) is. (Mindkét püspökről megjegyezte, hogy később ő is hallgatta őket: a templomban.) Az 1920 utáni magyarországi tudományosságnak és könyvtárügynek számos meghatározó személyisége kezdte (vagy már folytatta) szakmai munkásságát a kolozsvári egyetemen – vajon hányuknak volt még Gyalui mestere, hányan tanultak még tőle szakmát, hivatást és emberséget?

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Zárszó

Összességében elmondható, hogy Gyalui Farkas hivatásszeretetének, műveltségének, utazásainak, olvasmányélményeinek és személyes kapcsolatainak köszönhetően már-már 'újságírói szimattal', de mondhatjuk azt is: művészi érzékenységgel figyelt fel e szakterület fejlődésére, újdonságaira, minden rezdülésére. Kiterjedt tematikájú tevékenységének, törekvéseinek számos eleme csak évtizedekkel később válhatott valósággá, ő „csak" előre megálmodta azt, amiben még a ma könyvtárosának is akad tennivalója. Mi mással lehetne méltóbban lezárni, összegezni ezt az elkötelezett, a haza és a tudományosság hasznára, üdvére szolgáló életutat, könyvtárelméleti, könyvtártani munkásságot bemutató tanulmányt, mint Gyaluinak saját életére visszatekintő soraival: „[Kolozsvárott] *maradtam könyvtárosnak* [...] *testemmel megvédeni azt a könyvtárt és levéltárt, melyben Erdély múltjának annyi kincse* van. [...] *egyetemre vittem szakomat tudománynak, mert magam elé tűzött legfőbb feladatom volt, legyen az országban minden faluban és városban nyilvános könyvtár. Ezen dolgoztam, agitáltam, több mint 1000 hallgatómnak 18 éven át ezt tanítottam s erre képeztem ki őket. A szépirodalom, melyre Petelei szánt, első szerelmemnek megmaradt, de amint megszólalt bennem, önként egy-egy bájos téma, feljegyeztem és félretettem. Író és poéta volt elég, de, külföldön megtanultam, hogy könyvtárépítő és könyvtárakért agitáló nincs. Végeztem ezt. Itt maradtam 1918 után is, megszidattam is érte magam ...*"[200]

Jegyzetek

1. A latin mondás kiegészítése – és saját életére vonatkoztatása – Gyalui Farkasnak [a továbbiakban Gy. F.] a Magyar Szemle Társasághoz, pontosabban Szekfű Gyulához írott, 1935. január 31-én kelt levelében olvasható. OSZK Kézirattára, 7/707.
2. Sonnevend Péter : Gyaluiról, műveiről, teendőinkről. In: Könyvtári Figyelő, 2004. 1. 13-15. p.
3. György Lajos : Az erdélyi magyarság szellemi élete. Budapest : Pallas, 1926. 5-10. p.
4. Rajka László : A Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály története : 1860-1934. In: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület háromnegyedszázados tudományos működése : 1859-1934. Kolozsvár : Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1938. 3. p.
5. György Lajos : Az erdélyi könyvtárügy és a kolozsvári egyetemi könyvtár. In: Erdély magyar egyeteme. Kolozsvár : Erdélyi Tudományos Intézet, 1941. 223. p.
6. Uott, 225. p.
7. Hivatkozza: György Lajos uott, 226. p.
8. Magyar Minerva. 2. (1901-1902). Budapest : Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége, 1902. 251. p.
9. Vö. Gy. F. Schönherr Gyulához írt Kolozsvárott 1897. július 18-án kelt levele. 3. p. OSZK Kézirattár, Levelestár.
10. Márki Sándor : A m. kir. Ferencz József-Tudományegyetem története : 1872-1922. Szeged : Szeged Városi Ny. és Könyvkiadó, 1922. 35. p.
11. György Lajos : Az erdélyi könyvtárügy és a kolozsvári egyetemi könyvtár. In: Erdély magyar egyeteme. Kolozsvár : Erdélyi Tudományos Intézet, 1941. 226-227. p.
12. Denis nézete szerint a könyvek szakrendi elhelyezését csak a tudományterületek szintjéig kell részletezni, az egyedi alosztályokra bontást csak a szakkatalógusban kell tükrözni. Vö. Denis, Michael : Einleitung in die Bücherkunde. 1. Wien : Trattner, 1777. p. 276. Idézi: Schrettinger, Martin : Versuch eines vollständigen Lehrbuchs der Bibliothek-Wissenschaft. 1. München : Lindauer'sche Buchhandlung, 1808. p. 55-56.
13. Vö. György Lajos : Az erdélyi könyvtárügy és a kolozsvári egyetemi könyvtár. In: Erdély magyar egyeteme. Kolozsvár : Erdélyi Tudományos Intézet, 1941. 227-231. p.
14. Az 1883. november 28-án elfogadott alapszabály. Idézi: Rajka László : A Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály története : 1860-1934. In: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület háromnegyedszázados tudományos működése : 1859-1934. Kolozsvár : Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1938. 11. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

15. Uott, 11., 17. p.
16. Idézi Rajka László uott, 10. p.
17. Idézi Gy. F. : Az Erdélyi irodalmi Társaság ötven éve : 1888-1938. Kolozsvár : Erdélyi Irodalmi Társaság, 1939. 4. p.
18. Erdélyrészi Kárpát-Egyesület. In: Gy. F. – Hamvas József (szerk.) : Kolozsvári kalauz. Kolozsvár : Erdélyrészi Kárpátegyesület, 1894. 52. p.
19. Gy. F. : Irodalmi munkásságom : 1882 – 1933. Kolozsvár : Minerva, 1933. 4. p.
20. Századunk névváltoztatásai : Helytartósági és miniszteri engedéllyel megváltoztatott nevek gyűjteménye : 1800-1893. Budapest : Hornyánszky, 1895. 90. p.
21. Gulyás Pál : Magyar írók élete és munkái. 11. kötet. Budapest : Argumentum : Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1992. 679. col.
22. György Lajos : Dr. Gyalui Farkas. Kolozsvár : Pásztortűz, 1926. Gy. F. kézírásos életrajzi jegyzeteivel kiegészítve. OSZK Kézirattára, Analekta 10.901.
23. Gy. F. : Amit eddig próbáltam. 1. rész. In: Keleti Újság, 1931. augusztus 10. 2. p.
24. Kőhalmi Béla : Könyvek könyve : 87 magyar író, tudós, művész, közéleti ember és kiadó vallomása kedves olvasmányairól. Budapest : Lantos, 1918. 196. p.
25. Jancsó Elemér : Kolozsvári magyar színjátszás : 1821-1918. In: Kincses Kolozsvár. 2. köt. Budapest : Magvető, 1987. 171-172. p.
26. Romániai magyar irodalmi lexikon. 2. köt. Bukarest : Kriterion, 1991. 101. p.
27. Gy. F. : Első és utolsó találkozásom Petelei Istvánnal. In: Pásztortűz, 1924. október 12. 184-185. p.
28. Gy. F. közzétette nyomtatásban Petelei István hozzá írott leveleinek egy részét: Petelei Isván negyven levele Gyalui Farkashoz. In: Erdélyi Helikon, 1928. 350-364. p.
29. Gy. F. Jakab Ödönhöz írott levele. Kolozsvár, 1930. március 25. OSZK Kézirattára, Levelestár
30. Gy. F. : Petelei küldetése. Kolozsvár : Minerva, 1935.
31. Gy. F. Pintér Jenőnek írott levele. Kolozsvár, 1937. február 23. OSZK Kézirattára, Levelestár
32. Idézi: Romániai magyar irodalmi lexikon. 4. köt. Bukarest : Kriterion, 2002. 471. p.
33. Gy. F. Jakab Ödönhöz írott levele. Kolozsvár, 1930. március 25. OSZK Kézirattára, Levelestár
34. Gy. F. Kolozsvárott, 1934. január 16-án kelt levele Pekár Gyulához. OSZK Kézirattára, Levelestár.
35. Gy. F. levele Schönherr Gyulához. Kolozsvár, 1893. október 19. OSZK Kézirattár, Levelestár.
36. Gyalui Ilona 1894. augusztus 28-án született Kolozsvárott, francia szakos egyetemi tanulmányait Genfben és Lausanne-ban végezte, 1916-ban doktorált a kolozsvári egyetemen. Férjével, Haimann Henrikkel Budapesten lakott, gyermekük Haimann Gizella. 1937-ben vagy 39-ben kivitte lányát Londonba, de már nem tudott visszatérni, ott halt meg 1939 novemberében [Gulyás Pál : Magyar írók élete és munkái. 11. köt. Budapest : Argumentum : Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1992. 682. col.]. Unokája, „Gizuka" idősebb korában és az élet számos megpróbáltatásai között nagy vigaszt jelentett Gyalui számára, a kislány mellett „vice-dada"-ként eltöltött évekről könyvet is akart írni „és ez lesz aztán a legkedvesebb könyv, melyet írtam" – nyilatkozott tervéről. [Gy. F. : Amit eddig próbáltam. 2. r. In: Keleti Újság, 1931. augusztus 24. 8. p.]
37. Gyalui Jenő Kolozsvárott született 1897. augusztus 24-én, orvosi tanulmányait megszakította, hírlapíró, majd 1917-ben a Transsylvania Filmgyár Rt. mozgószínház-főnöke lett, számos forgatókönyvet ír és filmet rendezett. 1921. május 9-én Kolozsvárott öngyilkosságot követett el [Romániai magyar irodalmi lexikon. 2. köt. Bukarest : Kriterion, 1991. 103-104. p.]. Poszthumusz jelent meg Atyám című dramolettje, amelyet néhány hónappal halála előtt nyújtott be a kolozsvári Magyar Színházhoz, öngyilkossága után azonban családja azonnal visszavette a darabot [Gyalui Jenő : Atyám = Mon Pére : Dramolett egy felvonásban. Kolozsvár : Minerva, 1923. 3. p.].
38. Gy. F. : Külföldi közkönyvtárakról. 1. köt. Kolozsvár : Ajtai, 1900. XII. p.
39. Gy. F. : A strassburgi egyetemi és országos könyvtár. In: Magyar Könyvszemle, 1897. 352. p.
40. Gy. F. : Külföldi közkönyvtárakról. 1. köt. Kolozsvár : Ajtai, 1900. XI-XII. p.
41. Gy. F. levele Schönherr Gyulához. Kolozsvár, 1897. július 15. OSZK Kézirattár, Levelestár.
42. A fordításra megkapott ismertetésről, annak céljáról és tartalmáról ez olvasható az 1897. július 18-ai levélben [OSZK Kézirattára, Levelestár, p. 4.]: „a sémát bő kivonat-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ban [...] továbbá egy tárgymutatót, hogy egyes szakoknak alfabetikus nevük után mi a számuk, lefordítás végett kaptam. [...] A nagy séma lefordításáról egyelőre nincs szó, ők ezt a propaganda füzetet óhajtják minden európai nyelvre lefordíttatni".

43. Gy. F. Schönherr Gyulához írott Kolozsvár, 1897. július 18-ai keltezésű levele. 2. p. OSZK Kézirattár, Levelestár.

44. Dewey rendszerének európai bevezetéséről vö. Joachim, Johannes : Das Brüsseler (Melvil Dewey'sche) Decimalsystem. In: Dziatzko, Karl : Beiträge zur Kenntnis des Schrift-, Buch- und Bibliothekswesens. 3. Leipzig : Spirgatis, 1896. 73-78. p. Joachim a mindenkori „könyvtár-egyéniségekhez" (nem a könyvtártípust, hanem a különféle jellemzőket emeli ki), a gyűjtemény összetételéhez, a bibliotéka történetéhez és céljához illő szakrendet tart megfelelőnek; ugyanez fogalmazódik meg egy korábbi forrásban is: Gräsel, Armin : Grundzüge der Bibliothekslehre. Leipzig : Weber, 1890. 148-154., 154-155. p.; Gräsel művének második kiadásában [Leipzig : Weber, 1902. 228-231. p.] is változatlanul fenntartotta nézeteit.

45. Gy. F. : A torinoi könyvtári tűzvész és tanulságai : Közkönyvtárak megvédése tűz esetén. In: Magyar Könyvszemle, 1904. 322-333. p. Írásában megfogalmazott ajánlásait a kolozsvári új könyvtárépület elkészítése során, de a budapesti egyetemi könyvtárban is figyelembe vették.

46. A budapesti magyar királyi tudományegyetem könyvtára az 1905. évben. In: Magyar Könyvszemle, 1907. 260. p.

47. György Lajos : Dr. Gyalui Farkas. Kolozsvár : Pásztortűz, 1926. Gy. F. kézírásos életrajzi jegyzeteivel kiegészítve. OSZK Kézirattára, Analekta 10.901.

48. Gy. F. : Mikor a Szentatyát „kollégá"-nak szólítottam. In: Hirschler József : A bronzkapuk mögött. Kolozsvár : Lengyel, 1928. 145-149. p.

49. Dr. Gyalui Farkas. Külföldi könyvtárakról : [Ismertetés]. In: Magyar Könyvszemle, 1900. 410-412. p. Az ismertetés '–szt–' névmegjelöléssel jelent meg, Gulyás Pál Magyar írói álnévlexikona [Budapest : Akadémiai Kiadó, 1956. 426. p.] alapján feltehetően Esztegár László tollából.

50. A pályázati felhívást a Kolozsvári Egyetemi Lapok 1900. január 1-jei száma is közzétette [43. p.]. Gyalui reflexióiról a pályázat eredményével kapcsolatban vö. pl. Gy. F. Kolozsvárott, 1901. február 10-én írt levele Schönherr Gyulához. 1. p. OSZK Kézirattár, Levelestár. illetve Gy. F. Jakab Ödönhöz írott levele. Kolozsvár, 1907. augusztus 8. OSZK Kézirattára, Levelestár.

51. A kolozsvári „Ferencz-József" Magyar Királyi Tudományegyetem almanachja és tanrendje az MCMI-II-ik tanév II. felére. Kolozsvár : Ajtai, 1901. 21. p. Érdemes megjegyezni, hogy a budapesti egyetemen könyvtártudományból (könyvtártanból) elsőként Gulyás Pál kapott magántanári címet [A könyvtártudomány a budapesti magyar tudományegyetemen. In: Magyar Könyvszemle, 1914. 286. p.].

52. Márki Sándor : A M. Kir. Ferencz József-Tudományegyetem története : 1872-1922. Szeged : Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó, 1922. 172. p.

53. Sebestyén György : Az egyetemi könyvtárosképzés ötven éve. Budapest : ELTE Eötvös Kiadó, 2001. 33. p.

54. Kinevezés. In: Magyar Könyvszemle, 1898. 108. p.

55. A könyvtári tudományok a kolozsvári M. Kir. Ferencz-József Tudomány-Egyetemen. In: Magyar Könyvszemle, 1901. 417. p.

56. Petelei István Marosvásárhelyt 1901. novemberében kelt levele Gy. F-hoz. OSZK Kézirattár, Oct. Hung. 1823. Gyalui kézírásával: „Mikor egyetemi magántanár lettem".

57. Több forrásban is olvasható, hogy Gyalui egyetemi előadásainak összesen mintegy ezer hallgatója volt, konkrét adat magántanári működésének kezdetéről, hogy egy-egy kurzusán 60-100 egyetemista vett részt. [Stockinger : A magyar könyvtárak jövőjéről. Írta Gyalui Farkas. [Ismertetés]. In: Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1905. 586. p.]

58. Gy. F. Kolozsvárott, 1903. január 22-én írt levele Schönherr Gyulához. 2. p. OSZK Kézirattár, Levelestár. Módis László egyik tanulmányában külön kiemeli Gyalui szerepét a könyvtári szakismeretek terjesztése (és az ismeretterjesztés) terén. [Módis Lászó : Könyvtári szakképzésünk néhány kérdése. In: Könyv és könyvtár. 1. Budapest : Tankönyvkiadó, 1958. 34. p.]

59. Schrettinger, Martin : Versuch eines vollständigen Lehrbuchs der Bibliothek-Wissenschaft. München : Lindauer'sche Buchhandlung, 1808. V. p.

60. Vö. például: Gy. F. : Kolozsvár könyvtárairól. 1-3. rész. In: Kolozsvár, 1893. április 29. 2-3. p.; 1893. május 1. 2. p.; 1893. május 5. 2. p. ; Közkönyvtárak Amerikában. In: Budapesti Hírlap, 1899. november 1. 3-4. p.; A magyar műveltség s a könyvtárak. In: Budapesti Hírlap, 1907. június 2. 14-15. p.

61. Gy. F. : Könyvtáraink és a millennium. In: Budapesti Hírlap, 1898. május 21. 25. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

62. Jelentés az Erdélyi Múzeum-Egylet könyvtára 1909. évi állapotáról. Kolozsvár : Ajtai, 1910. 9. p.

63. Kolozsvári Egyetemi Lapok, 1902. május 11. 358. p.

64. Gy. F. Kolozsvárott, 1898. november 13-án Szilágyi Sándornak írott levele. OSZK Kézirattár, Fond IX/227. illetve Tótfalusi Kis Miklós emlékünnepélye Kolozsvárt. In: Magyar Könyvszemle, 1902. 198-199. p.

65. Az Országos Múzeumi és Könyvtárbizottság jelentése. Budapest : Pesti Könyvnyomda, 1901. Idézi: Voit Krisztina : A magyar közgyűjteményrendszer történetének vázlata a századfordulótól 1949-ig. 1. rész. In: Magyar Könyvszemle, 1992. 32-34. p.

66. Voit Krisztina : A magyar közgyűjteményrendszer történetének vázlata a századfordulótól 1949-ig. 1. rész. In: Magyar Könyvszemle, 1992. 39-40. p.

67. Gy. F. Kolozsvárott, 1903. január 16-án és január 22-én írott levelei Schönherr Gyulához. OSZK Kézirattár, Levelestár

68. Megjelent a Budapesti Szemlében 1904-es évfolyamában és különlenyomatként: Budapest : Franklin, 1904. A közgyűlésről tudósító beszámoló: A Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetsége. In: Magyar Könyvszemle, 1903. 435. p.

69. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetsége 1906. évi közgyűlése. In: Magyar Könyvszemle, 1906. 190. p.

70. Jegyzőkönyv a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetsége 1913. október 5-én ... megtartott közgyűléséről. In: Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1913. 283. p.

71. Az egyetemi könyvtár működésére vonatkozó utasítás 5. §-a szerint „A munkamegosztásban az egyetemi és Erdélyi Múzeum-Egylet egyesített könyvtárai egy könyvtárt alkotnak s így a két könyvtár hivatalnokai és alkalmazottai a két könyvtár teendőivel megkülönböztetés nélkül bízandók meg." [Utasítás a kolozsvári Ferencz-József Magyar Királyi Tudomány-Egyetem könyvtára részére. Kolozsvár : [s. n.], 1900. 1-2. p.]

72. Gy. F. : Az első modern magyar könyvtár. In: Budapesti Hírlap, 1909. február 9. 8. p.; Uő :Az egyetemi könyvtár megnyitása. In: Budapesti Hírlap, 1909. május 19. 5. p.

73. A kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem almanachja az MCMXI-XII. tanévre. Kolozsvár : Ajtai, 1911. 55. p.

74. Gy. F. : Amit eddig próbáltam. 2. rész. In: Keleti Újság, 1931. augusztus 24. 8. p. Hogy Károly király nem válthatta be ígéretét, már nem az ő hibája volt.

75. Gy. F. Kolozsvárott, 1934. január 16-án kelt levele Pekár Gyulához. OSZK Kézirattára, Levelestár.

76. Gy. F. Jakab Ödönhöz írott levele. Kolozsvár, 1915. november 30. OSZK Kézirattára, Levelestár.

77. Vö. Mihalik József : Erdélyi múzeumaink és az oláh betörés. In: Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1916. 180-193. p.

78. Gulyás Pál : Magyarország könyvtárai és a trianoni béke. In: Magyar Könyvszemle, 1922. 227. p.

79. Bíró Sándor : A kolozsvári egyetem a román uralom alatt. In: Erdély magyar egyeteme. Kolozsvár : Erdélyi Tudományos Intézet, 1941. 305-306. p.

80. Winis Nándorné : A Kolozsvári Egyetemi Könyvtár román kézre jutása. Pécs : Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem, 1933. 1-7. p.

81. György Lajos : Az erdélyi könyvtárügy és a kolozsvári egyetemi könyvtár. In: Erdély magyar egyeteme. Kolozsvár : Erdélyi Tudományos Intézet, 1941. 244. p.

82. Gy. F. Kolozsvárott, 1934. január 16-án kelt levele Pekár Gyulához. OSZK Kézirattára, Levelestár

83. Vö. György Lajos : Az erdélyi könyvtárügy és a kolozsvári egyetemi könyvtár. In: Erdély magyar egyeteme. Kolozsvár : Erdélyi Tudományos Intézet, 1941. 244. p.; Csengery Ilona, S. : A kolozsvári egyetemi könyvtár. In: Magyar Könyvszemle, 1942. 255. p.

84. Az egyetem e zavaros és szomorú időszakával kapcsolatban vö. részletesebben: Kiss József Mihály : Párhuzamos utak : A kolozsvári és a pozsonyi egyetem válságos időszakának történetéhez. In: Tanulmányok a magyar felsőoktatás XIX-XX. századi történetéből. Budapest : ELTE, 1991. 123-161. p.

85. Vö. Márki Sándor : A M. Kir. Ferencz József-Tudományegyetem története : 1872-1922. Szeged : Szeged Városi Nyda és Könyvkiadó, 1922. 125-146. p.

86. Gy. F. : A magyar műveltség s a könyvtárak. In: Budapesti Hírlap, 1907. június 2. 14. p.

87. Gy. F. : Amit eddig próbáltam. 2. rész. In: Keleti Újság, 1931. augusztus 24. 8. p.

88. György Lajos : Dr. Gyalui Farkas. Kolozsvár : Minerva, 1935. 8. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

89. Gyalui 1926 és 1942 közötti irodalmi tevékenységéről számot ad 'Irodalmi munkásságom : 1882-1933' [Kolozsvár : Minerva, 1933] illetve 'Irodalmi munkásságom hatvan éve : 1882-1942' [Kolozsvár : Minerva, 1942] című bibliográfiáiban, de életének – többek között erről a szakaszáról is – érdekes adalékokkal szolgálnak Pintér Jenőnek írott önéletrajzi jegyzetei [György Lajos : Dr. Gyalui Farkas. Kolozsvár : Pásztortűz, 1926. Gy. F. kézírásos életrajzi jegyzeteivel kiegészítve. OSZK Kézirattára, Analekta, 10901.] A kiegészítéseket a Kézirattár katalógusa 1926 körülre datálja, a bennük közölt információk alapján azonban bizonyos, hogy Gyalui sorai későbbi, 1932-es 1933-as keltezésűek. A nyugdíjazás után publikált anyag mennyisége (80-90 életrajz és számos dolgozat) se valószínűsíti e dátumot, de az ötven esztendős irodalmi működésre való utalás is későbbi keletkezést bizonyít.

90. Gy. F. : Az Erdélyi Irodalmi Társaság ötven éve. Kolozsvár : Erdélyi Magyar Irodalmi Társaság, 1939. 12., 27., 34. p.

91. Gy. F. levele Szekfű Gyulához, Kolozsvár 1934. január 10. OSZK Kézirattára, Fond 7/707.

92. Ujfalvy Sándor (1792-1866) erdélyi földbirtokos, vadászati szakíró, a Vadász és Verseny Lap munkatársa. A reformkori és negyvennyolcas idők irodalmi, társadalmi emlékeit felidéző memoárjait 1854-55-ben vetette papírra. 1865-ben készített végrendeletében vagyonát a kolozsvári Nemzeti Színházra hagyta.

93. Gy.F. levele Szekfű Gyulához, Kolozsvár 1935. február 11. OSZK Kézirattára, Fond 7/707.

94. Újfalvy Sándor : Mezőkövesdi Újvalvy Sándor emlékiratai / sajtó alá rendezte és kiegészítésekkel közreadta Gyalui Farkas. Kolozsvár : Erdélyi Múzeum Egyesület, 1941.

95. Vö: Gy. F. : Irodalmi munkásságom : 1882-1933. Kolozsvár : Minerva, 1933.

96. Gy. F. levele Szekfű Gyulához. Kolozsvár 1935. január 9. OSZK Kézirattára, Fond 7/707.

97. Gy. F. levele Szekfü Gyulához. Kolozsvár, 1935. február 11. OSZK Kézirattára, Fond 7/707.

98. Gy. F. : Letűnt világ : Újfalvy Sándor életének regénye. Kolozsvár : Minerva, 1940.

99. Gy. F. levele Walter Gyulához, Kolozsvár 1942. július 2. OSZK Kézirattára, Levelestár.

100. Gy. F. Jakab Ödönhöz írott levele. Kolozsvár, 1915. november 30. OSZK Kézirattára, Levelestár.

101. Gy. F. Jakab Ödönhöz írott levele. Kolozsvár, 1930. március 25. OSZK Kézirattára, Levelestár.

102. A kolozsvári M. Kir. Ferencz-József-Tudomány-Egyetem Könyvtárának szak-czímjegyzéke. Kolozsvár : Ajtai, 1892-1902.

103. Vö. az Erdélyi Múzeum-Egylet éves jelentéseit, különösen az 1909-ről beszámoló füzetet [Jelentés az Erdélyi Múzeum-Egylet könyvtára 1909. évi állapotáról. Kolozsvár : Ajtai, 1910. 9. p.].

104. Gyalui műveinek, a korabeli tudományos paradigmának bemutatásához tehát tudatosan csak azokat a forrásokat használom fel, amelyek a kolozsvári egyetemi könyvtár nyomtatott katalógusai alapján vagy a műveinek hivatkozásaival bizonyítottan rendelkezésére álltak, későbbi szakirodalmat csak a magyarázatokhoz veszek igénybe.

105. Junker, Carl : Ueber den Stand der Bibliographie in Oesterreich. Wien : Hölder, 1897. 18. p.

106. Vö. Kudora Károly : Könyvtártan. Budapest : Dobrowsky és Franke, 1893. 90-111., 130-141. p.

107. Vö. pédául Schrettinger, Martin : Versuch eines vollständigen Lehrbuchs der Bibliothek-Wissenschaft. 1. München : Lindauer'sche Buchhandlung, 1808. 5-19. p. Az 1890-es években már Cutter szótárkatalógus szabályzatának első kiadásai is megjelentek, de Gyalui az említett dokumentumok szerint nem ismerte, vagy csak nem hivatkozott rá.

108. Kudora Károly 'Könyvtártan'-ában [Budapest Dobrowsky és Franke, 1893] közzétett néhány magyar szakrendszert, számos külföldi könyvtár rendjéről tudósított a 'Serapeum' [Serapeum : Zeitschrift für Biblithekwissenschaft, Handschriftenkunde und ältere Litteratur. 1840-1870. Leipzig : Weigel, 1840-1870.] című folyóirat.

109. Gy. F.: A könyvtári tudományok célja és feladata Magyarországon. Kolozsvár : Ellenzék Ny., 1903. 15. p.

110. Germar, J. H. : Sollen in öffentlichen Bibliotheken nach einem wissenschaftlichen Systeme aufgestellt werden oder nicht. In: Serapeum, 1849. 17. 257-266. p.

111. Sebestyén Gyula : A katalóguskészítés kérdéséhez. In: Magyar Könyvszemle, 1895. 27-28. p.

112. Hellebrant Árpád : Kudora Károly. Könyvtártan. In: Magyar Könyvszemle, 1892/1893. 348. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

113. Fülöp Sándor : A köteles példányok kérdése. In: Magyar Könyvszemle, 1896. 247-248. p.

114. Vö. Voit Kriszina : A magyar közgyűjteményrendszer történetének vázlata a századfordulótól 1949-ig. 1. rész. In: Magyar Könyvszemle, 1992. 32. p.

115. Fülöp Sándor : A köteles példányok kérdése. In: Magyar Könyvszemle, 1896. 250-251. p.

116. A köteles példányok ügye az országgyűlésen. 2. In: Magyar Könyvszemle, 1897. 372-391. p.

117. Gy. F. : A nyomdatermékek köteles példányai. Kolozsvár : Minerva, 1897. 4. p.

118. Bibliográfusok társasága. In: Budai Könyvtár Közlönye. 1897. december. 12. p.

119. Esztegár László : A nyomdatermékek köteles példányai. In: Magyar Könyvszemle, 1897. 414-415. p.

120. Vö. a Gyalui által ismert korabeli szakirodalomból: Roquette, Adalbert : Die deutschen Universitats-Bibliotheken, ihre Mittel und Bedürfnisse. In: Dziatzko, Karl : Bieträge zur Theorie und Praxis des Buch- und Bibliothekswesens. 1. Leipzig : Spirgatis, 1894. 52. p.

121. Gy. F. : Külföldi közkönyvtárakról. 1. rész. Kolozsvár : Ajtai, 1900.

122. Uott, XII. p.

123. Gy. F. Jakab Ödönhöz írott levele. Kolozsvár, 1899. december 28. OSZK Kézirattára, Levelestár.

124. Gy. F. : Külföldi közkönyvtárakról. Kolozsvár : Ajtai, 1900. XI. p.

125. György Aladár : Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben. Budapest : Országos Statisztikai Hivatal, 1886. 9., 602-604. p.

126. Kudora Károly : Könyvtártan. Budapest : Dobrowsky és Franke, 1893. XIII. p.

127. Gy. F. : Közkönyvtárak Amerikában és nálunk. In: Budapesti Hírlap, 1899. november 1. 3. p.

128. Vö. György Aladár : Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben. Budapest : Országos Statisztikai Hivatal, 1886. 9. p.

129. Gy. F. : Közkönyvtárak Amerikában. In: Budapesti Hírlap, 1899. november 1. 3. p.; uő : A magyar könyvtárak jövőjéről. Budapest : Frankllin, 1904. 4-8. p.

130. Budai Könyvtár Közönye, 1897. december. 13. p.

131. Gy. F. : Népkönyvtárak. In: Kolozsvár, 1897. április 8. 1. p.

132. Magyarországon az első népkönyvtári ajánlójegyzék 1902-ben látott napvilágot 'Utasítás népkönyvtárak szervezésére' címmel [Budapest : Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetsége, 1902.]; második kiadását, a 'Népkönyvtárak és kisebb könyvtárak számára általában ajánlható művek jegyzéke' 1905 júliusában tette közzé a szervezet.

133. Gy. F. : A magyar könyvtárak ügye. In: Budapesti Hírlap, 1908. október 11. 34. p.

134. Fraknói Vilmos : Vidéki könyvtáraink jövője. In: Magyar Könyvszemle, 1899. 19. p.

135. Gy. F. : A magyar könyvtárak jövőjéről. Budapest : Franklin, 1904. 10. p.

136. A Charlottenburgban megszervezett kiterjedt tevékenységi körű közművelődési egyesület célja – számos társához hasonlóan – könyvtárak létesítésével és a felnőttképzési programokkal járult hozzá az ország lakosságának szellemi felemelkedéséhez. [Lexikon des Bibliothekswesens. Bd. 1. Leipzig : Bibliographisches Institut, 1974. 282-283., 396. col.]

137. Az 1874-ben New York államban indult kezdeményezés a különféle tudományszakokban napi húszperces olvasással négy év alatt elvégezhető tananyagokat (olvasmánylistákat) bocsátott az önművelésre kész „hallgatók" rendelkezésére. [Fazekas József : A felnőttek oktatásáról. In: Kolozsvári Egyetemi Lapok, 1902. január 5. 155-156. p.]

138. Gy. F. : A könyvtári tudományok célja és feladata Magyarországon. Kolozsvár : Ellenzék Ny., 1903. 4., 24. p.

139. Uott, 23-24. p.

140. Szabó Ervin : Általános irányelvek népkönyvtárak könyveinek megválogatására. In: Szabó Ervin könyvtártudományi cikkei és tanulmányai. Budapest : Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1959. 90. p.

141. Gy. F. : A könyvtári tudományok célja és feladata Magyarországon. Kolozsvár : Ellenzék Ny., 1903. 24. p.

142. Vö. Sonnevend Péter : Gyaluiról, műveiről, teendőinkről. In: Könyvtári Figyelő, 2004. 1. 14. p.

143. Gy. F. Pintér Jenőnek írott levele. Kolozsvár, 1936. május 26. OSZK Kézirattára, Levelestár.

144. Gy. F. : Külföldi közkönyvtárakról. p. XII. illetve uő : Die Bibliotheken in Ungarn. Wien, 1901.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

145. Gy F. : A könyvtári tudományok célja és feladata Magyarországon. Kolozsvár : Ellenzék Ny., 1903. 18. p.

146. Uott, 25. p.

147. Wlassics Gyula : A közkönyvtárak ügyének fokozottabb fejlesztése érdekében ... In: Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1909. 59. p.

148. Schrettinger, Martin : Versuch eines vollständigen Lehrbuchs der Bibliothek-Wissenschaft. Bd. 1. München : Lindauer'sche Buchhandlung, 1808. 16-17. p.

149. Uott, 11-25. p.

150. Screttinger, Martin : Versuch eines vollständigen Lehrbuchs der Bibliothek-Wissenschaft. Bd. 2. München : Lindauer'sche Buchhandlung, 1829. 173-196. p.

151. Schelhorn, Johann Georg : Anlietung für Bibliothekare und Archivare. Ulm : Stettinische Buchhandlung, 1788-1791.

152. Ebert, Friedrich Adolf : Geschichte und Beschreibug der Königlichen öffentlichen Bibliothek zu Dresden. Leipzig : Brockhaus, 1822. [Vö. Weimann, Karl-Heinz : A német könyvtártörténetírás és módszerei. In: A könyves kultúra : XIV-XVII. század. 2. Szeged : Scriptum, 1997. 39. p.]

153. Ebert, Friedrich Adolf : Die Bildung des Bibliothekars. Leipzig : Steinacker und Wagner, 1820.

154. Uott, 55. p.

155. Molbech, Christian : Om offentlige Bibliotheker, Bibliothekarer og det man har kaldet Bibliotheksvidenskab. Kiöbenhavn : Gyldendalske Boghandlings Forlag, 1829. p. 15-16. [Hasonmás kiadása: København : Danmarks Bibliotheksskole, 1973.]

156. Gy. F. : Könyvtárak Amerikában és nálunk. In: Budapesti Hírlap, 1899. november 1. 3. p.

157. Bényei Miklós : Gondolatok a könyv- és könyvtári kultúra két évszázadáról. In: Egyetemes könyv- és könyvtárrtörténet : 19-20. század : szöveggyűjtemény. Debrecen : Debreceni Egyetem Matematikai és Informatikai Intézete, 2001. 18. p.

158. Constantin, Leopold August : Bibliothéconomie ou nouveau manuel complet pour l'arrangement, la conservation et l'administration des bibliothéques. Paris : Roret, 1841.

159. Uott, 9. p.

160. A bibliográfia korabeli értelmezése szerint e diszciplína magában foglalja a könyvvel kapcsolatos ismeretek összességét: a könyvtörténet mellett (vagy az óriási terület áttekinthetőségét biztosítandó azt kizárva) beleértették a könyv (formai és tartalmi) leírását és a könyvtári ismeretek összességét illetve esetleg még a könyvgyűjtés (bibliofília), -kereskedelem kérdéskörét is. Vö. Blum, Rudolf : Bibliographia : Eine wort- ung begriffswissenschaftliche Untersuchung. In: Archiv für Geschichte des Buchwesens. Bd. 10. Lieferung 4-5. Frankfurt am Main : Buchhändler-Vereinigung, 1969. 1115-1144. col.

161. Ladewig, Hermann : Litterarische Creditverhältnisse. In: Serapeum, 1840. 14. 213-215. p.

162. Eichler, Ferdinand : Bibliothekspolitik am Ausgange des 19. Jahrhunderts. Leipzig : Harrassowitz, 1897.4. p. Ugyanezen nézet kicsit korábbi és bővebb kifejtése olvasható szintén Eichler tollából [Eichler, Ferdinand : Begriff und Aufgabe der Bibliothekswissenschaft. Leipzig : Harrassowitz, 1896.].

163. Eichler, Ferdinand : Bibliothekspolitik am Ausgange des 19. Jahrhunderts. Leipzig : Harrassowitz, 1897. 22. p.

164. Weimann, Karl-Heinz : A német könyvtártörténetírás és módszerei. In: A könyves kultúra : XIV-XVII. század. 2. Szeged : Scriptum, 1997. 43-44. p.

165. Reyer, Edmund : Entwicklung und Organisation der Volksbibliotheken. Leipzig : Engelmann, 1893. 21-25. p.

166. Leser, Leselust und Leih-Heller. In: Reyer, Edmund : Fortschritte der volkstümlichen Bibliotheken. Leipzig : Engelmann, 1903. 97-109. p.; Kulke, Leopoldine : Frauenlektüre? Uott, 112-116. p.; Allgemeine Statistik der Lektüre. Uott, 116-121. p.; Benützung bestimmter Werke und Stand der Leser. Uott, 123-126. p.

167. Klette, Anton : Die Selbständigkeit des bibliothekarischen Berufes in Deutschland als Grundlage einer allgemeinen Bibliotheks-Reform. Marburg : Elwert'sche Verlagsbuchhandlung, 1897. 36-47. p.

168. Toldy Ferenc : Könyvtárakról. In: Athenaeum, 1843. 201-210. p.

169. Kudora Károly : Könyvtártan. Budapest : Dobrowsky és Franke, 1893.

170. Ferenczi Zoltán : Modern könyvtárak vezetéséről. In: Magyar Könyvszemle, 1894. 222-243. p.

171. Gy. F. : A könyvtári tudományok célja és feladata Magyarországon. Kolozsvár : Ellenzék Ny., 1903. 5. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

172. Gy. F. levele Szabó Ervinhez. Kolozsvár, 1903. február 5. In: Szabó Ervin levelezése : 1893-1904. Budapest : Kossuth, 1977. 248. p.

173. Vö. Gy. F. : A könyvtári tudományok célja és feladata Magyarországon. Kolozsvár : Ellenzék Ny., 1903. 12-19. p.

174. Gy. F. : A székely-udvarhelyi ev. ref. gimnázium könyvtára. In: Magyar Könyvszemle, 1895. 332. p.

175. Gy. F. : Legkedvesebb könyveim. Budapest : Singer és Wolfner, 1902. Ez a kötet hagyományteremtő lett Magyarországon, később több hasonló kiadvány is az olvasók kezébe került: Kőhalmi Béla 1918-ban tette közzé „Könyvek könyve" cím alatt összeállítását [Budapest : Lantos, 1918; újabb kiadása: Uő : Az új könyvek könyve. Budapest : Gergely R., 1937], melyben Gyaluit úgyszintén felkérte, hogy számoljon be régi olvasmányairól (p. 192-203.); Batári Gyula szerkesztésében látott napvilágot az „Írók könyvek közt" [Budapest : Népművelődési Propaganda Iroda, 1974] és Gyalui munkájából is származó válogatás olvasható a Magyar Bibliofil Társaság 1991-es évkönyvében [Írók, költők vallomásai a könyvről. In: A Magyar Bibliofil Társaság évkönyve. 1991. Budapest : Magyar Bibliofil Társaság, 1991. 5-32. p.].

176. Gy. F. 1901. december 14-én Kolozsvárott kelt levele Falk Miksához. OSZK Kézirattára, Fond IV/328.

177. Esztegár László : A bibliografiai szakismeretek megszerzése. 2. In: Magyar Könyvszemle, 1898. 369. p. Esztegár kétrészes tanulmányában a könyvtárosképzés külföldi helyzetét vázolja, bemutatja a képzőintézményeket, a vizsgakövetelményeket és tematikákat, majd vázolja a hazánkban járható utat. [Magyar Könyvszemle, 1898. 212-225.; 357-371. p.]

178. Az első levéltári és könyvtártani szaktanfolyam. In: Magyar Könyvszemle, 1898. 352-356. p.

179. Fraknói Vilmos : Vidéki könyvtáraink jövője. In: Magyar Könyvszemle, 1899. 39. p.

180. Az első levéltári és könyvtártani szaktanfolyam. In: Magyar Könyvszemle, 1898. 356. p.

181. Gy. F. : Közkönyvtárak Amerikában és nálunk. In: Budapesti Hírlap, 1899. november 1. 3. p.

182. Gyalui Farkas: A könyvtári tudományok czélja és feladata Magyarországon. Kolozsvár. 1903. : [Ismertetés]. In: Magyar Könyvszemle, 1903. 180. p.

183. Gy. F. : A magyar könyvtárak ügye. In: Budapesti Hírlap, 1908. október 11. 33. p.

184. Gyalui Farkas: A könyvtári tudományok czélja és feladata Magyarországon. Kolozsvár. 1903. : [Ismertetés]. In: Magyar Könyvszemle, 1903. 180. p.

185. Stockinger : A magyar könyvtárak jövőjéről. Írta Gyalui Farkas. [Ismertetés]. In: Zentralblatt für Bibliothekswesen. 1905. 586. p.

186. Gy. F. : Emlékirata Gy. F.-nak a kolozsvári egyetemen egy könyvtári tanszék létesítése ügyében : Tanulmány : Gróf Apponyi Alberthez intézve. Kolozsvár, 1906.

187. Gy. F. Jakab Ödönhöz írott levele. Kolozsvár, 1930. március 25. p. 1. OSZK Kézirattára. Levelestár.

188. Petzholdt, Julius : A könyvtárnok képzéséről. In: Magyar Könyvszemle, 1888. 91-93. p.

189. Programme de l'examen des candidats an litre de stagiaire et au titre de sous-bibliothécaire dans les divers départements de la Bibliothéque Nationale. Közli: Maire, Albert : Manuel pratique de bibliothécaire. Paris : Picard, 1896. 33-42. p.

190. Az olasz könyvtárak 1885. évi pragmatikája. In: Magyar Könyvszemle, 1890. 200-201. p.

191. A porosz könyvtárnokok minősítése. In: Magyar Könyvszemle, 1894. 94. p.

192. Könyvtári gyakornokok Ausztriában. In: Magyar Könyvszemle, 1896. 95-96. p.

193. Rullmann, F. : Die Bibliothekseinrichtungskunde zum Theile einer gemeinsamen Organisation, die Bibliothekswissenschaft als solche einem besondern Universitätsstudiu in Deutschland unterworfen. Freiburg : Wagnes'sche Buchhandlung, 1874. 23-24. p.

194. Összefoglaló tanulmányként különlegesen fontos : Esztegár László : A bibliografiai szakismeretek megszerzése. 1-2. In: Magyar Könyvszemle, 1898. 212-225.; 357-371 p.; a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa által szervezett tanfolyamok tematikái is megjelentek a Magyar Könyvszemlében: Az első levéltári és könyvtártani szaktanfolyam. In: Magyar Könyvszemle, 1898. 354-356. p., Jelentés a második könyvtárnoki tanfolyam lefolyásáról. Uott, 1900. 407-408. p.; A harmadik könyvtárnoki tanfolyam. Uott, 1902. 528-529. p. A későbbiekben is olvasható volt rövid ismertetés e kurzusokról, de mivel Gyalui előadásai akkor már megkezdődtek azok adatainak ismertetése e helyen nem feltétlenül szükséges. Újabb adalékokkal szolgál még: Az olasz könyvtárak 1885. évi pragmatikája. In: Magyar Könyvszemle, 1890. 201-203. p.; Klette, Anton : Die

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Selbständigkeit des bibliothekarischen Berufes in Deutschland als Grundlage einer allgemeinen Bibliotheks-Reform. Marburg : Elwert'sche Verlagsbuchhandlung, 1897. 47-48. p.

195. Dr. Gyalui Farkas. In: Grafikai Szemle, 1902. 1. 8. p.

196. A kolozsvári „Ferencz-József" Magyar Királyi Tudomány-Egyetem almanachja és tanrendje. Kolozsvár : Ajtai, 1901-1918.

197. „A fizetésnélküli rendkívüli és magántanárok a rendes leckepénzért vagy ennél magasabbért tarthatják előadásaikat. A 45. §-ban jelzett [kötelező illetve megengedett] ingyenes előadások tartása is szabadságukban áll." – olvasható A kolozsvári Magyar Királyi Ferencz-József-Tudomány-Egyetem tanulmányi, fegyelmi és leczkepénz szabályzatának 55. paragrafusában. [Kolozsvár : Ajtai, 1893. 19. p.]

198. Vö. a teljesség igénye nélkül (a felsorolásban azok a művek szerepelnek, amelyeket Gyalui bizonyíthatóan ismert): Schrettinger, Martin : Versuch eines vollständigen Lehrbuchs der Bibliothek-Wissenschaft. München : Lindauer'sche Buchhandlung, 1808-1829.; Molbech, Christian : Om offentlige Bibliotheker. Kjöbenhavn : Gyldendalke Boghandlings Forlag, 1829.; Constantin, Leopold A. : Bibliothéconomie. Paris : Roret, 1841. Petzholdt, Julius : Kathechismus der Bibliothekenlehre. Leipzig : Weber, 1871.; Gräsel, Armin : Grundzüge der Bibliothekslehre. Leipzig : Weber, 1890. A Gyalui magántanári kinevezéséig megjelent első magyar könyvtártan [Kudora Károly : Könyvtártan. Budapest : Dobrowsky és Franke, 1893.] elég hosszan szól a könyvtárak történetéről, de a munkafolyamatok bemutatásánál nem tér ki a könyvtártípusokból következő eltérésekre.

199. Gy. F. : Amit eddig próbáltam. 2. rész. In: Keleti Újság, 1931. augusztus 24. 8. p.

200. Gy. F. levele Jakab Ödönhöz. Kolozsvár, 1930. március 25. OSZK Kézirattára, Levelestár.

13-JEGYŰEK LESZNEK AZ ISBN-SZÁMOK – 2007. január 1-jétől a könyvszakmának át kell térnie a 13-jegyű ISBN-szám használatára. 2005. január végére megjelenik az „ISO 2108: Information and documentation – International Standard Book Number (ISBN)" c. nemzetközi szabvány.

A szabvány MSZ ISO-ként való megjelentetéséről az Országos Széchényi Könyvtár gondoskodik. Az International ISBN Agency a 2004. évi Frankfurti Könyvvásáron rövid tájékoztató anyagot terjesztett a standján. E tájékoztató anyagnak a magyar ISBN Iroda elkészítette a magyar fordítását. Hamarosan elkészül az ugyancsak előzetes tájékoztatásra szolgáló „Guidelines for the Implementation of 13-Digit ISBNs" magyar fordítása, amely az OSZK és a Könyvtári Intézet honlapján olvasható lesz.

(Berke Barnabásné tájékoztatójából. Katalist, Listserv, 2004. december 3.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

MANCI

Könyvtáros kollégáink figyelmébe ajánljuk **MANCI** nevű könyvtártudományi folyóiratcikk-adatbázisunkat.

Üzemeltetéséhez szükséges a MicroISIS program min. 3.0 változata.

A kurrens anyag éves előfizetési díja 5800.- Ft + ÁFA. Az aktualizálást lemezen vagy az interneten szállítjuk negyedévenként.

Lehetőség van az adatbázis visszamenőleges megrendelésére 1986-ig, évenként 3000.- Ft + ÁFA térítés ellenében.

Előfizetési szándékukat jelezzék számunkra, hogy átutalási számlát küldhessünk.

Az adatbázis megrendelőinek az időközben kifejlesztett új funkciókat (on-line help, találatválogató program) térítésmentesen átadjuk: a tárgyi keresést megkönnyítő online tezaurusz ára:

8000.- Ft + ÁFA

A **MANCI** 2000. január óta az interneten is rendelkezésre áll az Országos Széchényi Könyvtár honlapjának (www.oszk.hu) On-line Szolgáltatások kínálatában. Az előfizetést azoknak a könyvtáraknak ajánljuk, amelyek az adatbázisból saját igényeikhez szabott szolgáltatásokat szeretnének kifejleszteni.

További információkért forduljon a **MANCI** szerkesztőihez a 224-3796-os telefonon, vagy a novak@oszk.hu e-posta címen.

Várjuk megrendelésüket!

OSZK KI Könyvtártudományi Szakkönyvtár
1827 Budapest, Budavári Palota F. épület

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Európai értékek és értékrend

Segítés és segítség (Projektmunka, projektszerű működés)

BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta

A Publika Magyar Könyvtári Kör és az MKE Műszaki Szekció Orvosi Csoportja 2004 júniusában erdélyi tanulmányúton vett részt. Csíkszép-vízen megbeszélést tartottak a magyar és romániai magyar könyvtárak közötti együttműködési lehetőségekről, a szóba jöhető együttműködési formákról, kiemelten pedig azokról az Európai Uniós kezdeményezésekről, amelyek elősegíthetik az erdélyi magyar könyvtárak fejlesztését. Kopacz Katalin (Csíkszeredai Megyei Könyvtár) az erdélyi könyvtárak gépesítéséről beszélt, Billédi Ibolya (Publika Magyar Könyvtári Kör) a Publika, a Pulman és a Calimera programokat ismertette, Kovács Beatrix (ESKI) az ELISAD tematikus portállal kapcsolatos munkájukat ismertette, Kiss Jenő (Erdélyi Könyvtárosegyesület) az erdélyi könyvtárakról és könyvtárügyi kérdésekről beszélt, Bobokné Belányi Beáta (ELTE Könyvtártudományi Tanszék) a pályázatokkal kapcsolatos tudnivalókat foglalta össze.

„Az értelmes ember életútja fölfelé visz"
Példabeszédek könyve, 15, 24.

A tudásalapú világ, amelyben élünk

Az információs- (vagy tudásalapú-) társadalom jellemzője, hogy a hatékonyság emelését megszerzett tudásunk tudatosításában látja. Tehát nem olyan erőforrásokra épít, mint a korábbi gazdálkodási formák (pl. a földtulajdonra, vagy a pénztőkére, stb.) hanem annak a tudásnak a kamatoztatását feltételezi[1], amit korábban megszereztünk. A tudást mint eszmeintegrációs rendszert használjuk – a gondolkodás segítségével – ahhoz, hogy információgazdálkodásunk tudásgazdálkodássá váljon. Gyakran idézik *Peter Drucker* gondolatait arról, hogy az teszi társadalmunkat „poszt-kapitalista" társadalommá, hogy a tudás az egyik erőforrásból az egyedüli erőforrássá vált. Ezzel az átrendeződéssel mintegy túléltünk az ipari társadalom és gazdálkodás formáin és lehetőségein. Új feltételrendszer van kialakulóban, amihez alkalmazkodnunk kell.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A gazdálkodási formaváltás egyik következménye, hogy szakmai hozamaként, meg kellett barátkoznunk azokkal a módszerekkel és technikákkal, amelyek intézményeink belső hatékonyságát és társadalmi (közösségi) hatását növelik és követelik. Hatásosan és hatékonyan kell dolgoznunk a közösség igényeinek szolgálatában. Ehhez arra van szükség, hogy látható módon emeljük szakmai tudásunkat, intelligencia szintünket, információ-gazdálkodási stratégiáinkat. *Theodore Roszak* is idézi *Fritz Machlup* azon szállóigévé vált mondását, miszerint: *„az információt valaki átadja nekünk, a tudást viszont gondolkodással lehet csak megszerezni"*[2]. Roszak valamennyi munkájában az emberi gondolkodás, az eszme, a tudás integrációs szerepét vizsgálja. Gondolkodásunk, tapasztalataink elsődlegességét és meghatározó voltát hangsúlyozva, közel egy évtizeddel Drucker elemzése előtt az emberi értelem semmihez nem fogható teljesítményét méltatja: a gondolkodni tudást.

Szakmai tudásunkat tehát jogos és szükséges megmutatnunk, fejlesztenünk és józan önbizalommal hasznosítani a közösség javára, melynek mi magunk is tagjai vagyunk. Meg kell tanulnunk intézményeink hatékony menedzselését, önmagunk érdemi megmutatásával. Fel kell vállalnunk tudatosan az élethelyzeteket és vállalkoznunk kell a változásokkal való együttélésére. Minden egészséges személyiség élményként éli meg a kihívásokat, tudása hatékonyabb kamatoztatását látva benne.

Az értelmes ember és az értelemmel gazdálkodni tudó közösségek életíve, fölfelé vezet – állapíthatjuk meg kapcsolódva a Példabeszédek könyvéhez, ami azt is jelenti, hogy az elért eredmények, megélt tapasztalatok tudatosítása mindig segít továbblépni. A fejlesztés tehát, természetes igény és következmény.

Életképes és érzékeny a szakmai közéletünk, sokat változtunk és változtattunk intézményeinkben, és folyamatosan tanúbizonyságát adjuk annak, hogy rendelkezünk érvényesíthető életstratégiákkal, és hasznosítani tudjuk a változásokból adódó helyzeti előnyöket. Feladataink mint hivatásos információkezelőké, éppen a tudás forradalmának általánossá válásával függnek össze. Az információk értékelése és tudássá szervezése a tudásalapú társadalom kulcskérdése és természetesen vezet társadalmi presztízsünk növekedéséhez, ahogyan ennek napjainkban tanúi vagyunk.

A működésünk hatékonyságát növelő tényezők között a könyvtárügyben is megbarátkoztunk a pályázás és pályáztatás mechanizmusaival, vagyis elfogadtuk, hogy a fejlesztést meghatározott feltételek között, jól áttekinthető módon kivitelezett projektek segítik.

Szaporodnak az olyan szakmai beszámolók, amelyek arról szólnak, mi a hatékony projekt/pályázat – menedzselés általuk tapasztalt módja, számot adva pályázási intelligenciánk fejlődéséről, finomodásáról. Megszülettek az első elemzések és teljesítményértékelések is pályázási sikereinkről.

Elfogadtuk, hogy elképzeléseinket világosan áttekinthető tervdokumentumok formájában kell megfogalmaznunk, forráselemzéssel, költségvetéssel stb. és a ráfordítások mellett pályázatunkat/projekttervünket meg kell toldanunk a fejlesztés eredményeképpen, a jövőben várható eredmények gondos mérlegelésével és vonzó bemutatásával. A projektet finanszírozónak látnia kell, mit várhat a befektetés eredményeképpen.

Fontos és lényegi tapasztalata ez a szakmának és igen örvendetes, hogy kezdünk ráhangolódni erre a gondolkodásmódra is. A könyvtár mint információs rendszer mértékadó és jellemző tulajdonságaiból következik, hogy nyitott, dinamikus szervezetként képes a környezet igényeinek megfelelően rendszerfejlesztő munkára, belső átalakulásra, megújulásra.

Statikus, üzemszerű működés mellett, képes fejlesztő tevékenység kivitelezésére is.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Projektmenedzselés

Könyvtárak és információs intézmények esetében a projektmenedzselés eseti,

alkalmi feladat. Gondoljuk végig együtt: mit értünk „projekten" és mit jelent menedzselni egy projektet? Hogy alakul a projekt és egyéb tervek viszonya – egy kis „projekttipológia" segítségével.

A projekt – egy kiemelt, jól definiált, egyedi feladatsor megoldása, szemben a szervezeten belüli folyamatos műveletekkel, amik többé-kevésbé azonos esetek, folyamatok egymásutánjai, így és ennyiben jól elkülöníthető a mindennapi, üzemszerű munkánktól, amivel az alapfeladatok megoldását biztosítjuk.

A projekteket az jellemzi, hogy:

- egy meghatározott céllal, külön feladategységet alkotnak,
- előre meghatározható résztevékenységekből állnak,
- kezdetük és végük (tényszerűen) pontosan meghatározható,
- költségeik és hasznuk különállóan megállapíthatóak,
- külön nevet (azonosítást) lehet adni nekik.

Projektek (alkalmi feladatok) életünk minden területén előfordulnak (pl. projektszerűen gondolkodunk, ha csónaktúrát szervezünk, kerítést építünk, nyelvvizsgára készülünk stb.).

Ezen „életprojektek" mellett szinte minden szakterületen előfordulhatnak projektek, a gyártásban, a szolgáltatásban, a szervezetek életében (átszervezés). Egyes szakmákban kizárólag vagy főleg projektszerűen dolgoznak: az építőiparban, a turizmusban, tanácsadó szerveknél, biztosító társaságoknál, stb. Ezeknél az intézményeknél külön módszertan alakult ki, ez az. ún. multi-projekt-menedzselés, ill. analízis.

Projektmenedzselés a könyvtárban

Információs szervezetek és könyvtárak esetében projekteket jól megválasztott alkalmakkor dolgozunk ki, a vele kapcsolatos tennivalók, a munka elkülöníthető a napi rendszeres tevékenységeinktől. Kövessük végig, hogy hogyan és milyen módszerekkel.

A projekt, fejlesztő jellegű feladat és külön kezelhetősége ellenére szervesen beépül a szervezet egészének cél –és tevékenységrendszerébe. Olyan feladatokat választunk (pályázunk), amelyek segítik küldetésünk, szervezeti céljaink megvalósítását, a vonzóbb jövőkép kialakítását.

Az operatív menedzsment feladata a szervezet napi működésének hatékony biztosítása. A napi feladatok ellátásán túl, a kitüntetett vezetési funkciók körébe tartozik a szervezet érdekeinek hosszú távú képviselete, a változó körülményekhez való folyamatos alkalmazkodás menedzselése, a stratégia és taktikák megválasztása: ezek az ún. stratégiai menedzsment feladatok. A stratégiai menedzsment feladata annak meghatározása is, hogy a változások érdekében milyen feladatokat kell felvállalni, milyen projekteknek van és lehet létjogosultsága, milyen változtatások szükségesek a szervezet hatékonyságának növelése érdekében.

A harmadik vezetési dimenzió a projektmenedzsment a stratégiai döntések szolgálatában jön létre.

A projektmenedzsment feladata, hogy a változásokat a legnagyobb hatékonysággal, a legsikeresebb módon, s legrövidebb időn belül hajtsa végre, ezért nevezheti *Cleland, D. I.* a projektmenedzsmentet a változások menedzselése leghatékonyabb eszközének.[3]

A projekt léte – mutat rá Cleland, D.I. – tehát a változásokhoz való alkalmazkodásunk (alkalmazkodni tudásunk!) visszajelzése is. Csak a rugalmas, nyitott, önmagát átértékelni képes szervezet vállalko-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zik projekt(ek) kivitelezésére, felismerve, hogy melyek a változás irányai, ezen belül, hol áll a szervezet maga és milyen irányban volna kívánatos elmozdulni.

A projekttervek ebből következően, részei az intézmény stratégiai tervrendszerének, s a hosszabb távú célok szolgálatában vállalkoznak arra, hogy a szervezet egészének hatékonyabb működése, a szervezeti kultúra színvonalának emelése érdekében bemutassák egy feladat megoldásának lefolyását, megvalósíthatóságát, meghatározott (idő, költség, stb.) feltételek között.

A projekt legfontosabb jellemzői tehát:

- az elérni kívánt cél,
- mennyi idő alatt érhető el,
- milyen áron, milyen költségekkel vagy ráfordításokkal.

A projektmenedzsment szakirodalma a tipizáláshoz a fenti jellemzőkből indul ki[4], eredménye – időtartama – költségkerete alapján csoportosítva.

Tartalmuk szerint megkülönböztethetünk: beruházási jellejű, kutatási, fejlesztési célú, szellemi szolgáltatást célzó, és egyéb (pl. a kategóriákat közösen tartalmazó) projekteket.

Csoportosíthatunk az eredmény – költség – időtartam meghatározott kombinációból is: így beszélhetünk: esemény jellegű projektekről (a megvalósítási időt emelve ki), például konferenciák, rendezvények avagy komplexitásunkból adódóan: mega- vagy szuper projektekről, fizikai megvalósíthatásukat tekintve: külső vagy belső projektekről.

Megkülönböztethetjük a projekteket persze aszerint is, hogy: helyi, regionális, országos, vagy nemzetközi szinten szerveződnek.

Információs rendszerek és könyvtárak esetében igen nagy változatosságot mutató projektekkel találkozhatunk.

A projekt születése: az ötletbörzétől a tervdokumentum megfogalmazásáig

Arra a kérdésre, hogyan születik meg a projekt, a választ: természetes és mesterséges úton mondhatjuk, evolúció-vizsgálati szempontokat is felvonultatva.

Természetes módon, akkor ha a fejlesztés igénye az intézményen belül fogalmazódik be, mesterségesen, ill. bátorított formában, ha például pályázati rendszer segíti létrejöttét.

Mi motiválja a projektek létrejöttét? Külső és belső tényezők egyaránt.

Változtatási szándékunk valamilyen közös tapasztalatra vezethető vissza. Tegyük fel, hogy az intézet munkatársai közül már többen is észlelték, nem vagyunk képesek lépést tartani a növekvő dokumentumszolgáltatási igényekkel.

Első lépésként, a munkatársak egy válogatott csoportja összeülhet egy „ötletrohamra" (brainstorming) annak feltérképezésére, hogy egyáltalán, milyen megoldások kerülhetnek szóba.

A másik inspiráló tényező a pályázati kiírás. Ezzel segíti a szakmai felső vezetés a fejlesztés koordinálást és a szakmai trendek érvényesülését. Nagyon hasznos és hatékony motiváló tényező a szakma egésze számára, az országosan működtetett pályázati rendszer. Jól áttekinthető formában, kiszámítható módon (pl. éves periodicitással) vállalva fel a legfontosabb feladatok megoldásában a központi támogató szerepkörét.

Az együttműködés és támogatás nemzetközi méretű, kiváló formáját kínálja a Pulman program Oeriasi felhívása és az ehhez kapcsolódó pályázási és tevékenység-rendszer. Kolozsvárott és Csikszeredán ebbe kapcsolódva és kapaszkodva erősítjük meg a Publika Magyar Könyvtári Kör nevében, együttműködéseink lehetőségét és irányait.

A Pulman[5] konferencia és a Pulman hálózat 36 európai tagja egyetértett abban, Oerias-ban, (2003

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

márciusában), hogy az állampolgárok köznapi tájékozódását segítendő a közkönyvtáraknak négy területen kiemelkedően fontos a helyi, a regionális és európai szintű hatékony és összehangolt fejlesztése.

Az egyéb közgyűjteményekkel való együttműködésben (levéltárak, múzeumok), széles körűen felhasználva az elektronikus-technika adta lehetőségeket, szolgálnunk kell a közösség egészének informálódási igényeit, társadalmi beilleszkedést, az életminőségének érdemi javulását.

Ennek érdekében:

- a demokratikus, nyitott, vonzó és élni segítő, közösségi szellem és értékrend kialakítása és megszilárdítása elsődleges cél, minden kirekesztés, társadalmi és testi, fizikai hátrány ellensúlyozásával, ezért különösen támogatjuk: az e-kormányzással, e-egészségüggyel, e-kereskedelemmel, e-tanulással kapcsolatos szolgáltatások és lehetőségek használatának hatékony elsajátítását és használati lehetőségeinek közösségi tudását.
- Az egész életen át tartó tanulás folyamatát, mint a közösségi tudás „kezelői" segítjük és fogjuk össze, természetes helyszínt biztosítva és kínálva a különböző korosztályok számára, felhasználva az e-tanulás, a világháló, stb. lehetőségeit és szolgáltatásait.
- Az elektronikus írástudatlanság felszámolása érdekében, a közgyűjtemények legyenek az elektronikus hálózati szolgáltatások központjai, Public Internet Access Point (PIAP) a helyi közösség számára. Ezzel hozzájárulunk a számítógépes intelligencia színvonalának emeléséhez csakúgy, mint az új információgazdálkodási formák elsajátításához. A közgyűjtemények, ezenkívül jelentős eszmei értéket és erőt is képviselnek a gazdaságban, közös érdekérvényesítésük tárgyalási pozícióikat is megerősítheti a gazdasági szférában.
- Az identitás-tudat erősítésével, a kulturális értékek sokszínűségének megőrzésével, hozzájárulunk a közösségi érték és emlékezet megőrzéshez, a társadalmi kohézió és integráció egészséges alakulásához.

A globalizáció áldásaiból, csak az a közösség részesülhet, amelyik tudatában van értékeinek, jelentőségének és egészséges önbizalommal él, csak az képes befogadni és integrálni új és újabb értékeket. A globalizációs folyamat így, hozzátesz és nem elvesz a közösség számára fontos értékekből.[6]

Az Oerias-ban elfogadott cselekvési terv 10 pontja ezekre, a fenti értékekre és törekvésekre épül.[7]

A Publika Magyar Könyvtári Kör tudatosan vállalta ezen értékek képviseletét és szolgálatát[8].

Érdekesen köszöntek vissza ezek a prioritások egy, a Trinity College -ben tartott előadáson. Az előadó, neves közgazdász, elemző és szakíró *Will Hutton*, a Financial Times munkatársa[9] azt fejtegette, hogy a gazdasági mutatók gondos elemzésével szépen kimutathatóak Európa sikerei, az élet és gazdaság területein és egy az európai féltekére évezredek óta jellemző élet-értékrend.

A gazdasági mutatók tükrében vizsgálva Európa teljesítményét és összevetve pl. az USA eredményeivel, érdekes tendenciákra hívta fel figyelmünket. Rámutatott ugyanis egy sajátságos európai értékrend megfogalmazódására. Évezredes hagyomány- és magatartásformák tapinthatóak ki, melyek jelen vannak napjainkban is. Ezek az értékek sokkal inkább az életminőséggel függnek össze, mint mennyiségi kérdésekkel.

Számunkra ma is fontos értékek:

- a tanultság és tudás;
- az egyéniség tisztelete, a személyiség elfogadása;
- a szabad akarat;
- a szabad választás lehetősége;
- a szabadidő fontossága;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- szolidaritás és empátia;
- az értelmes élet és munka vágya.

Tiszteljük a tudást, a tanultságot, a szellemi erőfeszítéseket, még akkor is, ha ezek rövid távon nem hoznak sikert, látható és mérhető hasznot. Számunkra ezek hosszú távú „befektetések" és az európai értékrendben ezen „hiábavalóságoknak" is van értékük. (ld. Erasmus: A balgaság dicsérte) és tudomány művelőinek társadalmi tekintélye.

Amerika gazdasági mutatói egy olyan társadalmi formációban születnek, ahol a gazdasági hasznosság mutatóihoz szervezik az életet. Mi, itt Európában fontosnak tartjuk az élhető életet, és az értelmes munka mellett, teljes életre törekszünk. Nem dolgozunk szívesen napi 10 órát, és megbecsüljük a „szabadidőnket". Szeretjük az élménygazdag pihenést, a hosszabb szabadságot.

Fontosnak tartjuk, hogy személyes boldogságunk és boldogulásunk mellett odafigyeljünk környezetünkre, családunkra, a bennünket körülvevő közösségre és szükségesetén támaszkodunk is rájuk.

Ez az életvezetés és gondolati rendszer hosszú folyamat, évszázadok eredménye, a megélt társadalmi tapasztalatok integrálódtak, az értékek összeadódtak[10] , keserves történelmünk hozamaként. A jó társadalmi közérzethez biztonságra van szükség, helyünket a világban árnyaltan és érzékenyen szemléljük és alakítjuk.

A Pulman együttműködés ilyen értékekre épül, és a közösség egésze érdekeit szolgálja. A közösségi múlt értékei így kerülhetnek a közös projekt-munka középpontjába.

A segítés és segítség bizalmi kérdés, fontos hogy jól tudjunk segíteni, ehhez arra van szükség, hogy a kérők pontosan fogalmazzák meg álláspontjukat, meg kéréseiket.

„Mert mindenki, aki kér kap..." az írás szerint, a hasznos segítségnek, a pontosan megfogalmazott kérés, a feltétele. A segítés közös alkotás, egyenrangú társak bizalmára épít, és eredményei is remélhetőleg hatásosak lesznek.

Jegyzetek

1. MACHLUP, Fritz: Semantic Quirks in Studies of Information, in The Study Of Information, Fritz Machlup-Una Mansfield, New York, Wiley, 1983.p.644.
2. ROSZAK, T.: Az információ kultusza, Bp. Európa K., 1990. p.164.
3. CLELAND, D. I.: Project Management. Strategic Design and Implementation. .McGraw-Hill, New York, 1994.2nd ed. p.18.
4. GÖRÖG Mihály: Általános projektmenedzsment. Bp. Aula Kiadó, 1999. p.27-31.
   PAPP Ottó: Projekt menedzsment, BME.Bp. 1995.
5. BILLÉDINÉ, HOLLÓ Ibolya – BARTOS Éva: Közgyűjtemények közérdekű információs szolgáltatásai. In.: Könyvtári Levelező/lap, 14. évf. 2002. 4.sz. p. 12-13.
   Oeriasi felhívás, a PULMAN program célkitűzései az elektronikus Európa megvalósításáért. In.: Könyvtári Levelező/lap, 15. évf. 2003. 8. sz. p. 29-31.
6. J. Josehp LEE professzor előadása, The local and the Global:Contested Terrains, Interdisciplinary Conference in the Humanities and Social Sciences. Dublin City University, 24. Sept. 2004.
7. http://www.pulmanweb.org/DGMs.htm
8. Közgyüjtemények közérdekű információs szolgáltatásai c. konferencia Szolnokon, 2002. március 7-8.
   Konferencia a fogyatékkal élő emberek közkönyvtári kiszolgálásáról, Szolnok, 2003. május 30.

   Ld. A „Fogyatékkal élő emberek a közkönyvtárakban" c. konferencia ajánlásai. In: Könyvtári Levelező/lap, 15. évf. 2003. 7. sz. p. 17. Bobokné Belányi Beáta: A hátrányos helyzet megítélése és társadalmi elfogadottságának változása. In.: Könyvtári Figyelő, 13. (49.) évf. 2003. 3. sz. 521–526. p.
9. The Department of Social Studies, Trinity College Dublin, First Annual White Lecture on Social Policy: The Rumour's Wrong: Europe Works, 29, Apr. 2004.
10. SZŐCS István: Jegyzet. Újromantika ókelta alapon. In.: Helikon, Kolozsvár, 15. évf. 2004. 15.sz. p.1–3.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Tíz éves az ország első elektronikus könyvtára

Drótos László – Moldován István

info@mek.oszk.hu

Amikor ezek a sorok íródnak, éppen egy évtizede annak, hogy „megnyitotta a kapuit" az első elektronikus könyvtár a magyar interneten. Már amennyiben *kapuk*ról lehet beszélni egy olyan intézménynél, amelynek falai sincsenek, és *könyvtár*ról egy pár tucat cikkből, versből és oktatási anyagból álló fájlarchívum esetében. De bármennyire is szerény és amatőr eszközökkel készített vállalkozásról volt szó, az „intézmény" szó használata talán nem túlzás, mert ez alatt a tíz év alatt a MEK rövidítés általánosan ismert és elismert lett internetes körökben, ahogy ezt például a néha már a tízezret is elérő napi látogatószám jelzi a jelenlegi központi szolgáltató gépünkön. És amikor öt évvel ezelőtt, 1999 szeptemberében az Országos Széchényi Könyvtárban létrejött az önálló MEK Osztály, a fejlesztés új lendületet és irányt kapott, ami reményeink szerint a hazai közgyűjteményi hálózatban egy új intézménytípus: egy teljes értékű „nemzeti elektronikus könyvtár" kiépülése felé vezet. Ez az írás ennek a folyamatnak a múltját, jelenét és elképzelt jövőjét mutatja be, felvillantva azokat a kapcsolódó kezdeményezéseket is, melyek már kívül esnek a Magyar Elektronikus Könyvtár mint on-line szolgáltatás keretein, és egy új szakterület: az „elektronikus könyvtáros", illetve egy új szerveződés: a „magyar elektronikus könyvtárak hálózata" létrejöttének irányába mutatnak.

Ha beírjuk a *mek.oszk.hu* címet a böngészőprogramunkba, egy ideje már egy élénk színű, kicsit portálszerű oldal jelenik meg, egy kis tájékoztató ablakkal együtt, mely arról értesít, hogy ez itt a Magyar

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Elektronikus Könyvtár új változata, a régi gyűjtemény fejlesztése lezárult, és – némi javítás után – folyamatosan kerülnek át onnan a dokumentumok, az új könyvek megjelenése mellett. A legfrissebb újdonságok ott sorakoznak az oldal közepén, kis katalóguscédulára emlékeztető keretben. Ha szerencsénk van, mire némi böngészés, olvasgatás után visszatérünk erre a nyitólapra, már egy újabb könyv címképe lesz a lista élén – naponta általában 3–4 dokumentum kerül fel: több millió betű és esetenként több száz illusztráció. Némelyik könyv önmagában nagyobb, mint egy átlagos hazai kulturális webhely. Az állomány jelenlegi nagyságát is jelzi egy számláló, ez most éppen 2114-et mutat.

A mek.iif.hu címen levő régi gyűjtemény számlálója ugyan 4700 felett állt meg 2003. június 30-án, de összességében jóval kisebb volt az archivált anyag, mert abba rövid cikkek, egyedi versek és novellák is bekerültek önálló dokumentumként. Akkor nem nagyon volt még miből válogatni, igyekeztünk összeszedni minden megőrzésre érdemes szép- és szakirodalmi digitális szöveget, amire csak rábukkantunk az internet valamelyik zugában vagy épp egy CD-ROM eldugott alkönyvtárában. Ez a fajta „leletmentés" máig sajátja a MEK-nek: a gyarapodás egyik fontos forrását jelentik az on-line és off-line elektronikus publikációk, melyeket megpróbálunk időállóbb környezetben és formátumban archiválni, és nagyobb olvasótábort szerezni nekik. Sok dokumentumot viszont már kifejezetten a MEK számára digitalizálnak professzionális cégek vagy éppen lelkes önkéntesek, illetve elektronikus kéziratként, esetleg nyomdakész állapotban érkeznek közvetlenül a szerzőktől vagy a kiadóktól. De bárhonnan is érkezzen, minden könyv egy külön „eset", több-kevesebb szervezés, levelezés vagy telefonálgatás, mire sikerül megszerezni, és inkább több, mint kevesebb utómunkálat, mire szolgáltatásra alkalmas állapotba kerül. Az elektronikus publikálási folyamatból – egyelőre kevés kivétellel – kimaradnak azok a munkafázisok, amelyeket egy hagyományos kiadványnál a szerkesztők, nyelvi és szaklektorok, korrektorok, tipográfusok, nyomdászok és terjesztők hozzátesznek, hogy a könyvtáraknak már csak a késztermeket kelljen összegyűjteniük és szolgáltatniuk. Ezeket a szakfeladatokat az elektronikus könyvtárak esetében is – legalábbis egy bizonyos szintig – muszáj felvállalni. Az utóbbi évek egyik fontos előrelépése, hogy külső segítséggel ugyan, de üzemszerűen folynak ezek a munkák a MEK-nél.

Bár a külalak sokat változott a kezdetek óta, de az alapelvek maradtak: a MEK az ideális közkönyvtárat testesíti meg: *teljesen ingyenes, állandóan nyitva van és mindig minden könyv ott van a „polcon"*, hiszen ezeket se kölcsönözni, se ellopni nem lehet. Ráadásul a világ bármely pontjáról egy-két kattintással elérhető. Az ingyenesség nemcsak a szolgáltatás használatára vonatkozik, maga a rendszer is nyílt és ingyenes szoftverekkel működik, és ugyancsak szabadon terjeszthető. A rendszer a MEK fejlesztési tapasztalatai alapján az NIIF (Nemzeti Információs és Infrastruktúra Fejlesztési Program) és a MEK Egyesület támogatásával készült eleMEK, alkalmas a legkülönbözőbb digitális archívumok kezelésére. A gyűjteményhez való könnyű hozzáférhetőséget a határon túli magyarlakta területekre telepített MEK-másolatok is megkönnyítik, és – szintén a Nemzeti Információs Infrastruktúra Fejlesztési Programnak köszönhetően – az Elektronikus Könyvtár gyűjteménye lett az egyik első tartalomszolgáltatás a kiépítés alatt levő új, nagysebességű IPv6 hálózaton is.

A MEK legjellemzőbb tulajdonsága talán mégiscsak az, hogy „látogatóbarát". Ezt a célt szolgálja többek közt az új kezelőfelület, ahol 8–10-féle módon lehet böngészni vagy keresni a dokumentumok között; és az alternatív formátumok: on-line és off-line olvasás, illetve nyomtatás céljára. Ezt segítik a könyvismertetők, melyekkel a könyvek letöltése nélkül is lehet tájékozódni a tartalmukról. Ezért készült el a VMEK, a könyvtár akadálymente-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sített változata vakoknak, gyengénlátóknak és mozgáskorlátozottaknak. Ezeken kívül több javaslat is megfogalmazódott, ill. elkészült a nemzetközi ajánlás magyar fordítása azok számára, akik hasonló felületeket szeretnének készíteni a webszolgáltatásukhoz. A VMEK még egy fontos újítást tartalmaz: a Világhalló rendszer segítségével a könyvek többsége on-line fel is olvastatható. És ezért indult 1999-ben a ma már Libinfo néven önálló szolgáltatásként futó MIT-HOL, az első magyar internetes tájékoztató szolgálat az olyan látogatóknak, akik nem találták meg a MEK-ben, amit kerestek. Azok, akik inkább maguk próbálkoznak az internetes könyvtári források és egyéb könyves adatbázisok közt való keresgéléssel, az általunk gondozott, népszerű HUNOPAC (ez inkább a szakembereknek szánt) és Könyvtár.lap (ez a nagyközönségnek készül) oldalakon találnak fontos kiindulópontokat.

Az olvasóbarát tulajdonságok közé sorolható a MEK tartalmi és egyre inkább műfaji változatossága is: a hagyományos könyvtárakhoz képest még nagyon kicsi gyűjteményméret ellensúlyozása érdekében igyekszünk minden felhasználói csoportnak kínálni legalább néhány érdekes és értékes dokumentumot; így az óvodásoktól kezdve a középiskolásokon és egyetemistákon át a tudományos kutatókig, mindenki találhat magának olvasni-, nézni-, sőt a jövőben már akár hallgatnivalót is. A gyűjtemény fontos részét képezik a mindenki számára hasznos, a nyomtatottnál rugalmasabban használható digitális kézikönyvek, lexikonok és szótárak, ezek száma a 2004-ben indult *Hungarológiai Alapkönyvtár Digitalizálási Program*nak köszönhetően most jelentősen megnövekedik, és különösen fontos, hogy ezek egy része idegen nyelveken is elérhető már, segítve így a külföldön magyarságtudománnyal foglalkozók munkáját.

Még egy jelentős gyarapodási forrás jelent meg ebben az évben: „hivatalosan" is megnyílt a MEK folyóirat-gyűjteménye, az *Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázis*. Az EPA egyrészt teljességre törekedve nyilvántartja a magyar vonatkozású digitális időszaki kiadványokat, másrészt, ahol erre a kiadó lehetőséget ad, fizikailag is archiválja az egyes folyóiratok, hírlevelek és egyéb periodikumok számait. A gyűjtemény visszafelé is növekszik, archív kiadványok digitalizált évfolyamaival. Megtalálható benne például a *Nyugat* valamennyi száma, amely összességében közel 20 ezer művet, írást tartalmaz. És szintén idei eredmény, hogy egy közös pályázatnak köszönhetően a MEK Egyesület támogatásával újult meg a *„Képzőművészet Magyarországon"* című – a MEK-hez hasonlóan, még a hazai internet „hőskorában" egyéni kezdeményezésből indult – hatalmas virtuális kiállítás, illetve készült el több szöveggyűjtemény híres magyar festményekhez kapcsolódva.

Hasonlóan széles kínálatot külföldön is legfeljebb csak a virtuális könyvtárakban találunk, amelyeknek nincs saját gyűjteményük, csupán az interneten máshol elérhető forrásokat katalogizálják. Szinte valamennyi ismert digitális könyvtár leszűkíti a gyűjtőkörét műfaj, téma vagy időszak szerint, erősen korlátozva ezzel a potenciális olvasók körét is.

A szolgáltatás felszíne mögött van még néhány olyan – hazai viszonylatban újdonságszámba menő – technikai megoldás, amelyek közvetve szintén hozzájárulnak ahhoz, hogy a MEK dokumentumait minél több helyről, minél könnyebben meg lehessen találni. Már a régi gyűjtemény darabjait is ellátták „metaadatokkal", vagyis a dokumentum bibliográfiai jellemzőit leíró információkkal, de ez akkor még csak egy egyszerű, szöveges kísérő-állomány volt, csupán néhány alapadattal; nem voltak egységesítve a személy- és intézménynevek, nem volt szabványos tezaurusz a tárgyszavazáshoz stb. Időközben viszont a világban kialakultak és stabilizálódtak azok a technológiák, amelyek lehetővé teszik ezeknek az adatoknak a nemzetközileg szabványos tárolását és cseréjét. Így az új MEK-ben Magyarországon az elsők között kezdtük el használni a Dublin Core metaadatokat a dokumentumok „bo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rítólapjának" fejlécében, és illesztettük be az erre épülő Open Archives Initiative (OAI) technológiát. Az OAI-nak köszönhetően az Elektronikus Könyvtár gyűjteménye néhány más hazai digitális archívummal együtt közösen lekérdezhető a Nemzeti Digitális Adattár (NDA) és a Hektár keresőivel. A metaadatok MARC és XML formátumban is átadhatók más rendszereknek, így a digitális művek megtalálhatók a MOKKA, a Kistéka, a Könyvkereső és néhány további könyves szolgáltatás adatbázisaiban, a Z39.50 illesztésnek köszönhetően pedig kikereshetők az OSZK Amicus rendszerén át is. A hosszú távú stabilitást és hivatkozhatóságot szolgálja, hogy minden dokumentum egy URN:NBN azonosítót is kap. Ezek a „nemzeti bibliográfiai számok" biztosítják, hogy akkor is megtalálható marad a dokumentum, ha esetleg más szolgáltató gépre költözik. (Az URL címek változékonysága ma még mindennapos bosszúságot okoz az internetet használóknak.) A tárgyszavazáshoz használt tezauruszban való eligazodást szintén egy új technológia: tématérkép (topic-map) segíti. A „topic-map" egy másik, a nagyközönségnek szánt és rövidesen nyilvánosságra kerülő alkalmazása a magyar irodalom leghíresebb alkotóit mutatja be, grafikusan is megjeleníthető asszociáció-hálók segítségével.

A fentiek jól illusztrálják, hogy a Magyar Elektronikus Könyvtár nem csupán egy „lassan, de biztosan" gyarapodó digitális könyvgyűjtemény az interneten, hanem egy olyan műhely, vagy még inkább laboratórium, amelyben a jövő könyvtárának lehetőségeit próbálgatjuk, és az ígéretesnek tűnő megoldásokat be is építjük egy nagy forgalmú, már működő szolgáltatásba, így „tesztelve" ezeket a könyvtár használói által. Tapasztalatainkat igyekszünk megosztani hazai és – újabban már – nemzetközi szinten is másokkal, különböző előadások, bemutatók, cikkek formájában; ezek teljes anyaga megtalálható a MEK Irattár menüpontban. Ugyancsak itt olvashatók azok a magyar ajánlások, továbbá a lefordított külföldi szabványok és alapelvek, amelyeknek a hazai gyakorlatban való elterjedését fontosnak tartanánk. A metaadatok szabványos előállításához és cseréjéhez készítettük el a már említett, szabadon terjeszthető eleMEK rendszert. A digitalizálással, elektronikus publikálással és az elektronikus könyvtárakkal kapcsolatos kérdések megvitatására hoztuk létre a DIGILIST nevű levelezőcsoportot; az „élőben" való tanulásra pedig az INKA által minden évben meghirdetett 4 napos tanfolyamon van lehetőség, amit nagyrészt a MEK munkatársai tartanak *„Digitális dokumentumgyűjtemények kialakítása"* címmel. Ugyancsak ezt a célt szolgálja a 2004 őszére tervezett ingyenes digitalizálási munkaértekezlet, melyet az európai digitális kulturális örökség megőrzésére létrejött együttműködés: a Minerva Plus magyarországi munkacsoportja szervez. (A Minerva Plus hazai honlapja ugyancsak a MEK szerverén kapott helyet.)

Ha néhány mondatban kellene összegezni az elmúlt tíz év tapasztalatait, akkor azt mondhatjuk, hogy mára egyértelművé vált a digitális dokumentumok és az elektronikus könyvtárak fontossága, az igények már nálunk is meghaladják a kínálatot, és bizonyos szakterületeken, ha abszolút mértékben még nem is, de az elektronikus publikálás növekedési üteme már nagyobb, mint a hagyományos papír-alapúé. Ezekre a kihívásokra a magyar könyvtárosságnak válaszolnia kell, és az is világos, hogy egyetlen elektronikus könyvtár nem tudja begyűjteni és feldolgozni az exponenciálisan növekvő számú digitális objektumokat, különösen, hogy ezekkel jóval több előkészítő munka van, mint a hagyományosakkal. A MEK egyfajta *„digitális nemzeti közkönyvtárként" egy reprezentatív jellegű gyűjteményt tud és kíván is építeni, elsősorban az alapművekre koncentrálva.* E mellé még ki kell alakulnia Magyarországon egy olyan, együttműködésen és közös szabványokon, technológiákon alapuló elektronikus könyvtári hálózatnak, amely idővel képes lesz kínálatában, s a szolgáltatások színvonalában és változatosságában olyan, társadalmilag is elis-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mert, hosszú távon megalapozott, megbízható szolgáltatást nyújtani, mint a hagyományos könyvtári rendszer. Létre kell hozni a szakkönyvtárak, felsőoktatási és iskolai könyvtárak, az egyházi és levéltári archívumok, a helytörténeti és a határon túli gyűjtemények stb. „leképezéseit" az internet virtuális világában is, mert a közgyűjtemények jelenlegi és jövendő használói egyre inkább ott *is* keresik az olvasni-, kutatni-, tanulni-, szórakoznivalót; nem hagyhatjuk őket magukra ott sem, színvonalas és megbízható könyvtári szolgáltatás nélkül.

Bizonyítékként álljon itt egy bejegyzés a Magyar Elektronikus Könyvtár vendégkönyvéből:

2004-06-30 08:54:32

„Olyan sokszor csattantam fel a MEK-re és szereztem meg amit akartam, percek alatt, tettem ezt a legkülönbözőbb időpontokban és helyekről, hogy a nagy rohanásban majdnem el is felejtettem köszönetet mondani, azért amit tőletek kaptam. Van némi fogalmam arról, hogy mennyi munka van egy ilyen webszolgáltatás feltöltése és üzemeltetése mögött és nem felejtem el, hogy ezzel mennyi időt takarítottatok meg nekem és mennyi mindent találtam meg, amit másképp talán sosem kutattam volna fel. Hát ezekért és a jövőbeniekért, köszönet!

Üdvözlettel, Németh Kristóf"

A cikkben szereplő források címei:

A régi MEK: http://mek.iif.hu

Az új MEK: http://mek.oszk.hu

Erdélyi másolat: http://www.mek.ro

Szlovákiai másolat: http://www.mek.sk

IPv6 tükrözés: http://mekipv6.niif.hu

Akadálymentes VMEK: http://vmek.oszk.hu

MEK Irattár: http://mek.oszk.hu/html/irattar.html

Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázis: http://epa.oszk.hu

eleMEK honlap: http://elemek.oszk.hu

Könyvismertetők: http://legeza.oszk.hu

Képzőművészet Magyarországon: http://www.hung-art.hu

Irodalmi tématérkép: http://mek.oszk.hu:8181/itm

Tezaurusz tématérkép: http://mek.oszk.hu:8181/ttm

Libinfo: http://libinfo.oszk.hu

HUNOPAC címgyűjtemény: http://www.mek.iif.hu/MEK/opac.htm

Könyvtár.lap címgyűjtemény: http://konyvtar.lap.hu

Hungarológiai Alapkönyvtár Digitalizálási Program: http://mek.oszk.hu/hungalap/

Minerva Plus Magyarország: http://mek.oszk.hu/minerva/

Digilist levelezőcsoport: http://listserv.iif.hu/Archives/digilist.html

INKA tanfolyamok: http://www.zmka.hu/tanfoly/tanfoly.html

Nemzeti Digitális Adattár: http://www.nda.hu

Hektár közös kereső: http://hektar.sztaki.hu

URN:NBN szolgáltatás: http://nbn.urn.hu

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtári Intézet
Könyvtártudományi Szakkönyvtár

Budapest, I. Budavári Palota F épület, VIII. emelet
Levélcím: 1827 Budapest, Telefon: 224-3793, Fax:224-3795,
E-posta: kszk@oszk.hu

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

– 2004. december –

(az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

a Könyvtári Intézet honlapja:
http://www.ki.oszk.hu

a szakkönyvtár honlapja:
http://www.ki.oszk.hu/konyvtar/

on–line katalógus (LibriVision):
http://nektar.oszk.hu

gyarapodási jegyzékünk:
http://www.ki.oszk.hu/konyvtar/gyarap

könyvtárközi kölcsönzés, elektronikus dokumentumszolgáltatás:
kszk@oszk.hu

adatbázisok (MANCI és THES):
http://w3.oszk.hu/manci.htm
(a LISA-t könyvtárunkban helyben szolgáltatjuk)

Könyvtári Figyelő:
http://www.ki.oszk.hu/kf

magyar könyvtári lapok tartalomjegyzéke:
http://www.oszk.hu/konyvtar/tartj/tartjegy.html

on–line tájékoztatás a LibInfO keretében:
http://libinfo.oszk.hu

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KITEKINTÉS

Külföldi könyvtárosi etikai kódexek

Kivonatok és fordítások

PAPP István

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete és az OSZK Könyvtári Intézete megbízásából a hazai könyvtárosi etikai kódexen dolgozó munkabizottság tájékozódásul áttekintette néhány külföldi egyesület etikai kódexét is. A tanulságok levonása mellett hasznosnak ítélte, ha a szélesebb szakmai közvélemény is megismerkednék e dokumentumok némelyikével fordításban vagy kivonatos formában. A Könyvtári Figyelő a maga részéről készséggel nyújtott fórumot ehhez. A következőkben tíz ország (Anglia, Costa Rica, Észtország, Izland, Japán, Norvégia, Oroszország, Svédország, Thaiföld és az Amerikai Egyesült Államok) etikai kódexét mutatja be Papp István, s a kivonatok vagy fordítások után egy szinoptikus táblázat segít áttekinteni az alapértékek és feladatok, a könyvtár, a használói igények, a gyűjtemény, a szolgáltatások, az együttműködés, a szakmai presztízs, a munkaadók és munkavállalók, a jogkövetés, a viselkedési minták és az etikai kódexszel kapcsolatos viselkedésük szerinti jellemzőiket. (A szerk.)

Chartered Institute of Library and Information Professionals (United Kingdom)

Etikai alapelvek könyvtáros és információs szakemberek számára (2004)*

A tagoknak az alábbi általános elvek (sorrendjük nem jelent elsőbbségi rendet!) szerint kell viselkedniük.

* Fordítás

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1. A közjó szem előtt tartása minden szakmai ügyben, beleértve a társadalom sokszínűségének tiszteletét, valamint az esélyegyenlőség és az emberi jogok előmozdítását.
2. Törődés az információs szakma jó hírnevével.
3. Elkötelezettség az információhoz, gondolatokhoz és művészi alkotásokhoz való hozzáférés védelme és fejlesztése iránt.
4. A rendelkezésre álló erőforrások keretei között a lehető legjobb szolgálat nyújtása, egyensúlyt tartva a tényleges és lehetséges használók igényei és a munkáltatók ésszerű követelményei között.
5. Minden információhasználó pártatlan, méltányos kezelése.
6. Pártatlanság és az elfogadhatatlan egyoldalúság kerülése az információ beszerzésében és feldolgozásában, valamint a használókhoz való közvetítésében.
7. A bizalmon és a magánszféra tiszteletén alapuló bánásmód az információ használóival.
8. Törődés információs örökségünk megőrzésével és konzerválásával, legyen az bármilyen formátumban.
9. Tisztelet és megértés az információs egységek sértetlensége, valamint az alkotók szellemi teljesítménye iránt.
10. Elkötelezettség a személyes szakmai tudás, készségek és kompetenciák fenntartása és jobbítása iránt.
11. Tisztelet mindenki más készségei és kompetenciái iránt, legyenek ők információs szakemberek vagy az információ használói, munkáltatók vagy kollégák.

A szakma gyakorlásának kódexe könyvtáros és információs szakemberek számára

Ez a kódex az etikai alapelveket azokra a különböző csoportokra és érdekkörökre alkalmazza, amelyekhez a CILIP tagjainak kapcsolódniok kell. A kódex néhány további kitételt is tartalmaz a szakmai magatartásra nézve. Az elveknek és értékeknek más-más viszonylagos fontossága lehet attól függően, milyen kontextusban állnak.

A/ Személyes felelősség

Az információs szakmában dolgozók olyasmikért is személyes felelősséget viselnek, amelyek túlmennek a munkaszerződésen vagy a használókkal kötött megállapodásokon. Ezért a tagok

1. törekedjenek arra, hogy eljussanak a szakmai tudás és hozzáértés lehető legmagasabb szintjére;
2. biztosítsák, hogy lépést tartva szakterületük fejleményeivel kompetensek legyenek a szakmai gyakorlat azon ágaiban, amelyekre képzettségük és/vagy tapasztalataik feljogosítják őket;
3. csak kielégítő felkészültség és ismeretek alapján vallják magukat hozzáértőnek a könyvtári és információs munka egyes területein vagy más szakmákban.

B/ Felelősség az információval és használóival szemben

Az információval dolgozó szakemberek viselkedését az információt használók érdekeinek és igényeinek figyelembevétele vezesse. Az információs szakmában dolgozóknak annak is tudatában kell lenniük, hogy felelősséggel tartoznak az információk és adatok egyre növekvő örökségéért, tekintet nélkül azok hordozóira. Ez magába foglalja a művészi alkotásokat és a tényszerű adatokat egyaránt. A tagok ezért

1. biztosítsák, hogy az információ használói tisztában legyenek a nyújtott szolgáltatás kiterjedésével és korlátaival;
2. tegyék a lehető legvilágosabbá és nyitottá az információ-ellátás folyamatát és az e folyamatot szabályozó szabványokat és eljárásokat;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

3. kerüljék el az elfogadhatatlan egyoldalúságot vagy az értékítéleteket a szolgáltatások nyújtása során;
4. védelmezzék az információ használójával kapcsolatos minden ügy bizalmas voltát, beleértve a feltett kérdéseket, a nyújtott szolgáltatásokat és a használók személyes körülményeinek vagy foglalkozásának minden aspektusát;
5. kezeljék méltányosan az információ használóinak egymással ütköző igényeit, és az elsőbbségért versengő kívánalmakat a szóban forgó ügyek sürgősségére és fontosságára való tekintettel egyeztessék;
6. azonnal és méltányosan foglalkozzanak az információ használóinak panaszaival s tájékoztassák őket a panasz elintézésének haladásáról;
7. biztosítsák, hogy azok az információs rendszerek és szolgáltatások, amelyekért felelősséggel tartoznak, a rendelkezésre álló erőforrások szabta keretek között a leghatásosabbak legyenek a használók igényeinek kielégítése szempontjából;
8. biztosítsák, hogy azok az anyagok, amelyekhez hozzáférést nyújtanak, a legalkalmasabbak legyenek a szolgáltatás jogosult használói igényeinek kielégítésére;
9. védelmezzék az információ használóinak jogos igényeit és érdekeit, ugyanakkor óvják a szellemi tulajdon alkotóinak és terjesztőinek erkölcsi és legális jogait;
10. tartsák tiszteletben az információs források sértetlenségét és megfelelő módon idézzék a használt forrásokat;
11. illő törődést tanúsítsanak a társadalom jövőbeli információs szükségletei iránt egyfelől az anyagok szükség szerinti megőrzésével és konzerválásával, másfelől a rekordok hozzáértő és megfelelő kezelésével.

C/ Felelősség a kollégákkal és az információs közösséggel szemben

Az információs szakember személyes viselkedése munkája során olyan legyen, hogy mindenkor a lehető legjobban mozdítsa elő a szakmát. A tagok ezért

1. úgy működjenek, hogy pozitívan tüntessék fel a szakmát mind kollégáik, mind a nagyközönség szemében;
2. mutassanak tiszteletet és megértést más kollégák és szakemberek iránt, ahol és amikor helyénvaló ismerjék el eszméiket, teljesítményeiket és munkájukat;
3. szakszerűen viszonyuljanak kollégáikhoz és ne diszkreditálják és kritizálják munkájukat ésszerűtlenül és nem helyénvaló módon;
4. ha független minőségben (szellemi szabadfoglalkozásúként, vállalkozóként – a szerk.) működnek, dolgukat olyan szakmaisággal végezzék, amely tekintettel van mások legitim jogaira és érdekeire;
5. ösztönözzék kollégáikat (különösen azokat, akikkel szemben közvetlen vezetői felelősséget viselnek) arra, hogy tartsák karban és növeljék szakmai ismereteiket és hozzáértésüket;
6. tartózkodjanak attól, hogy véleményeket tulajdonítsanak az egyesületnek (CILIP) vagy nevében nyilatkozzanak, hacsak nincsenek erre felhatalmazva;
7. jelentsék az illetékes fórumoknak, ha e kódex lényeges megsértését tapasztalják;
8. munkájuk során tartózkodjanak az olyan viselkedéstől, amely az információs szakma rossz hírét keltheti.

D/ Felelősség a társadalom iránt

A szakmák egyik megkülönböztető jegye, hogy tudásanyaguk és készségeik az egész társadalom szolgálatára vannak, s nem egyszerűen csak a közvetlen használó érdekeit szolgálják. Ezért a tagok

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1. vegyék tekintetbe a közjót is az alkalmazásukból és szakmai feladataikból közvetlenül fakadó követelmények mellett;
2. mozdítsák elő, hogy a társadalom minden tagja egyenlően férhessen hozzá a nyilvános információ minden fajtájához és formájához;
3. törekedjenek arra, hogy megfelelő egyensúlyt érjenek el a törvény szabta kereteken belül az információ használóinak kívánalmai, a bizalmasság követelménye, a munkaviszonyuk szabta feltételek, a közjó és az e kódexben körvonalazott felelősségük között;
4. ösztönözzék és mozdítsák elő e kódex széles körű megismerését, elfogadását, valamint a vele való egyetértést mind az információs szakmák kollégái, mind tágabban mindazok körében, akiket szolgálunk.

E/ Munkavállalói felelősség

Az alkalmazásban álló tagoknak olyan kötelezettségeik is vannak, amelyek túlmennek a munkaszerződésük közvetlen előírásain. Ezek alkalmanként ütközhetnek munkáltatójuk közvetlen elvárásaival, de a nyilvánosság szélesebb érdekeit szolgálják, s lehet, hogy a munkáltatóéit is. (Tudomásul kell azonban venni, hogy néha a munkáltatóknak olyan döntéseket kell hozniuk, amelyek károsan hathatnak a szolgálat színvonalára vagy a személyzet alkalmazására. Ez önmagában nem etikátlan viselkedés, de lehetnek olyan körülmények, amelyekben azzá válhat – pl. az akció törvényes volta, vagy az a mód, ahogyan lebonyolítják.) Ezért a tagok

1. ismerjék meg és kezeljék megértéssel azt a szervezetet, amelyben dolgoznak, s felkészültségüket és hozzáértésüket arra használják, hogy előmozdítsák munkáltatójuk legális céljait és törekvéseit;
2. kerüljék el, hogy munkájuk során etikátlan eljárásokba bonyolódjanak, és hozzák munkáltatójuk tudomására, ha bármi gondjuk támad egyes döntések, akciók vagy a munka során tanúsított magatartás etikusságát vagy törvényességét illetően.

Colegio de Bibliotecarios de Costa Rica

Szakmai etikai kódex (1991)*

I. Általános elvek

1. Az érintettek köre
2. Kötelességek a használók, a közösség, a szakma iránt
3. Tisztességes viselkedés, szakmai magatartás
4. Becsületbíróság
5. Vitakultúra

II. A szakmai szervezet iránti kötelességek

6. Utasítások, határozatok követése
7. Megfelelni a belépéssel járó kötelezettségeknek
8. A vállalt funkciók ellátása
9. A szervezetet tilos felhasználni hirdetési célokra
10. Együttműködés
11. Elkötelezettség a szervezet céljai iránt

III. A szakma iránti kötelezettségek

12. Tisztességes viselkedés, a szakma méltóságának védelme
13. A szakma iránti közbizalom fenntartása
14. A szakmai színvonal emelése, az eszmények szolgálata
15. Az ország fejlődésének előmozdítása
16. Az információ szabadsága

* Tartalmi vázlat

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

17. A könyvtárügy és információtudomány elveinek tisztelete, tartózkodás a szakma szellemével nem egyező munkaköröktől
18. A szakmai utánpótlás fejlesztése
19. A társakkal való kooperáció, az intézmények és szervezetek közötti kapcsolatok erősítése
20. A szakmai ismeretek megújítása és erősítése
21. A határterületekkel való együttműködés

IV. A társak iránti kötelességek

22. Szolidaritás, kooperáció, lojalitás
23. A tudás és a tapasztalatok megosztása
24. Támogatni a forrásmegosztást az intézmények között
25. A könyvtári és dokumentációs szolgáltatások integrálása az országos információs rendszer keretében
26. Az etnikai, nemzetiségi, vallási, politikai és társadalmi-gazdasági alapú diszkrimináció tiltása
27. A társak sértegetésének, a szakmai presztízs nyilvános megsértésének tilalma
28. A társak értékelése és bírálata konstruktív formában történjék
29. Szívélyesség és jó modor a vitákban is
30. Az összetartozás erősítése a szakmán belül
31. Az ártó szándékú vádaskodás tilalma

V. Az intézmény iránti kötelességek

32. Az információs intézmény fajtái
33. Felelősség az intézmény iránt, az eszközök és források használata
34. A gyűjtemények hozzáférhetőségének biztosítása
35. A gyűjtemény feleljen meg az adott közösség igényeinek
36. Lojalitás és kooperáció a munkatársak között, csapatmunka
37. Tilos az intézményi forrásokat saját haszonra és a nyilvános szolgáltatások kárára használni
38. Tilos a munkaviszonyt személyes haszonszerzésre, az intézmény nevét magánvállalkozás céljára felhasználni
39. Az intézményre vagy dolgozóira nézve sérelmes ügyekben diszkrécióval kell eljárni
40. A használók megtanítása az intézmény és forrásai helyes használatára

VI. A használók iránti kötelességek

41. A szolgáltatásokat mindenkinek, aki kéri, etnikai, vallási, politikai, nemzetiségi megkülönböztetés nélkül kell nyújtani; ebből a könyvtárosnak személyes haszna nem származhat
42. Szakmai segítség nyújtása, otthonos környezet kialakítása, a feszélyezettség kiküszöbölése.
43. A használók személyes, bizalmas információinak kezelése
44. Az információadás során tekintetbe venni a használók intellektuális szintjeit

VII. A társadalom iránti kötelességek

45. A gyűjtemény hozzáférhetővé tétele
46. A használói közösség érdeklődésének megfelelő gyűjtemény felépítése
47. A közösség társadalmi-kulturális igényeinek megfelelő intézmény kialakítása, s ezzel vezető szerep elérése a többi kulturális intézmény között
48. Az információs egységeket és szolgáltatásaikat a nemzet erőforrásai fontos, közérdekű részének kell tekinteni
49. A könyvtár hatékonyan járuljon hozzá a társadalom tudományos és műszaki haladásához, a tudományos kutatáshoz
50. A könyvtáros gondoskodjék arról, hogy a könyvtár váljék a fenntartható társadalmi fejlődés, a demokratikus értékek valóra váltásának, a szólásszabadságnak, az alapvető emberi jogok érvényesülésének dinamikus elemévé
51. Kiterjedt kulturális tevékenység kifejtése

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

VIII. A társszakmák iránti kötelességek

52. A társszakmák tiszteletben tartása, velük szívélyes viszony ápolása, tőlük tisztelet elvárása a saját szakma iránt
53. A társszakmák szakembereinek a megkívánt minimális információt megadni, és nem átengedni a könyvtári illetékességbe eső funkciókat
54. A nem könyvtárosi szakképzettségű munkatársakkal szembeni viselkedés (tanácsadás, a pozícióval való visszaélés kerülése)

IX. Fegyelmi szankciók

55. A fegyelmi eljárás független a polgári és büntetőjogi perektől
56. Az etikai kódex megsértői ellen a szervezet alapszabálya szerint kell eljárni. Fegyelmi szankciók: nem nyilvános, írásbeli figyelmeztetés; időleges felfüggesztés a szakmai tevékenységtől; a szervezetből való kizárás és a szakmai tevékenységtől való eltiltás
57. A szankciók hatálybalépése: nem nyilvános megfeddés a kódex kisebb megsértése esetén; 1–15 napos felfüggesztés, ha a vétség kritikusnak minősül; igen súlyos esetben kizárás és a szakmai tevékenységtől való eltiltás

Estonian Librarians' Association

Etikai kódex (2001)*

1. Felelősség a gyűjteményépítésért, a forrásokhoz való hozzáférésért, ezáltal garantálva a használók információs igényeinek kielégítését és a kulturális örökség megőrzését.
2. A gyűjtemények, információforrások és szolgáltatások révén nyitott hozzáférés biztosítása a globális információhoz. A nemzeti információs kincstár létrehozásával részvétel a nemzetközi információcserében.
3. A lehető legmagasabb színvonalú és pártatlan szolgáltatások nyújtása valamennyi könyvtárhasználónak nemzetiség, faj, kor szerinti, vallási vagy társadalmi megkülönböztetés nélkül.
4. Minden személynek, minden társadalmi csoportnak joga van információs magánszférájához és adatainak bizalmas kezeléséhez. A szellemi tulajdonjogok elismerése. A szakmára vonatkozó törvények, megállapodások és szabványok követése.
5. A munkatársakhoz fűződő kapcsolatok tiszteletben tartása, a kollegiális viszony megsértésének kerülése.
6. A tevékenység szeretete, a szakmai méltóság tisztelete. Az ismeretek és készségek fejlesztése, a legjobb hagyományok követése. A szakma fejlődésének személyes támogatása. A társadalmi megbecsülés elnyerésének alapja a szakmai kompetencia.
7. A más szakmákkal való kapcsolat a kölcsönös tiszteleten és a kooperációs készségen alapszik.

Information – the Icelandic Library and Information Science Association

Etikai kódex (2001)**

1. A tudáshoz és az információhoz való hozzáférés biztosítása tekintet nélkül az információ formájára, nyelvére vagy helyére, ezzel támogatva a demokráciát, a jogegyenlőséget és a szólásszabadságot.
2. A használó és az ismeretek közötti kapcsolat létrehozatala szakmai eszközökkel, összhangban az adott intézmény/vállalat céljaival és elveivel

* Tartalmi ismertetés

** Bő tartalmi ismertetés

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a gyűjtés, megőrzés, szervezés és az információ-gyűjteményekhez való hozzáférés révén.

3. Az egyének és a közösség szolgálata az információhasználat és a könyvolvasás előmozdítása révén, valamint a figyelem felkeltésével a nemzeti irodalomban rejlő gazdagságra.
4. A szakmai feladatok pontos és szabatos ellátása tekintet nélkül a használó vallására, nemére, nemi irányultságára, politikai nézeteire, nemzetiségére vagy társadalmi helyzetére.
5. A személyes információ bizalmasságának megőrzése (kölcsönzési nyilvántartás, információkérések, szolgáltatások igénybevétele). Az intézményi/vállalati könyvtáros ne nyújtson nem releváns információt, vagy az intézmény/vállalat működésére vonatkozó, bizalmasan kezelendő információt; ez a kötelezettség a munkahely felmondása után is érvényes.
6. A használónak különböző módokat kell ajánlani a kívánt információ megszerzésére. A szolgáltatás nyújtása előtt közölni kell, ha érte fizetni kell. A használót tájékoztatni kell arról, ha ugyanazt a szolgáltatást máshol olcsóbban vagy ingyen kaphatja meg.
7. Mindig a legpontosabb információ megadására kell törekedni. Ha a könyvtáros úgy érzi, nem tud a kérdésre tökéletes választ adni, tanácsot kell kérnie kollégáitól vagy más forrásokhoz kell irányítania a használót.
8. A szakmai ismeretek és készségek fenntartása és fejlesztése. Tájékozódás a könyvtár- és információtudomány, valamint más szakmák idevágó újdonságairól.
9. A szakma tisztelete és megbecsültségének erősítése. Tisztelet és hűség a kollégák iránt. Készség a kooperációra, a szakmai tudás átadására. Részvétel a szakmai vitákban.
10. Más szakmák etikai kódexeinek és szakmai ismereteinek tiszteletben tartása.
11. A munkát mindig úgy kell elvégezni és a döntéseket meghozni, hogy szakmailag helytállóak legyenek.
12. A munka során mindig tisztában kell lenni az intézmény/vállalat céljaival.
13. El kell hárítani az egyének vagy csoportok nyomásgyakorlását a gyűjteményépítésre vagy szolgáltatásokra. A könyvtáros nem használhatja fel munkakörülményeit saját előnyére vagy önpropagandára.
14. A fenti követelmények megsértése esetén az egyesület etikai bizottsága figyelmezteti a vétkest. A hibák ismétlődése az egyesületből való kizáráshoz vezethet.

The Japan Library Association

Etikai kódex (1980)*

1. A könyvtáros alapvető feladata, hogy munkáját összhangban végezze a társadalom ismert elvárásaival általában, s az adott könyvtár használóinak igényeivel különösen.
   (A társadalmi és egyéni igényekből vezethető le a könyvtár célja és fő funkciói. A cél: biztosítani az emberek tudáshoz való jogát. A fő funkció: a könyvtári anyagok hozzáférhetővé tétele. A könyvtáros alapvető kötelessége az elvárások és igények előrejelzése, megértése, elemzése és kielégítése.)
2. Nem szabad különbséget tenni a használók között vagy ellenükre.
   (A közösség minden tagjának azonos joga van a könyvtár használatára. Az ellátásnak korlátoktól, részrehajlástól mentesnek és aktívnak kell lennie. Tilos a nemzetiségi, faji, vallási, nemi stb. megkülönböztetés. A szolgáltatások eljuttatása azokhoz, akik eddig még nem vették igénybe őket.)

* Bő tartalmi ismertetés

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

3. Minden használó magánszférájának tiszteletben tartása.
(Az olvasás szabadságának védelme. Nem adható ki harmadik félnek a használó neve, az általa használt anyag, kivéve a törvényi rendelkezés esetét. Ez a szabály vonatkozik minden könyvtári dolgozóra, a szakképzett és a nem szakképzett, a teljes és a részidőben foglalkoztatott személyzetre.)

4. Tiszteletben kell tartani a könyvtár szabadságát az állomány gyűjtésében, megőrzésében és terjesztésében.
(A szakmai tudás és megítélés alapján kell a könyvtárosnak kifejtenie e tevékenységet. Nem szabad engednie semmiféle cenzori kísérletnek vagy nyomásnak. Nem gyűjthet és ajánlhat könyvtári anyagot saját érdekei, érdekeltsége szerint, egyéni haszonszerzése végett.)

5. A könyvtárosnak, amennyire csak lehetséges, ismernie kell az emberi tudást és tapasztalatot tartalmazó dokumentumokat mind a saját könyvtárában, mind azon túl.
(Ez nem egyszerű követelmény, de törekedni kell teljesítésére, hiszen a használó elvárja, hogy a könyvtáros megfelelőképpen ismerje az anyagot, amelyet ajánl. Minél nagyobb a kereslet a könyvtár állománya iránt, annál nagyobb a szakmai tudás iránti követelmény. Ráadásul ez a tudás folyamatosan vizsgázik az állományépítés és szolgáltatás során: kielégítést nyernek-e az ésszerű igények, beleértve a jelenleg még nem használókéit is.)

6. A szakmai képzettség követelménye.
(Ismereteket kell szerezni a használókról, a könyvtári anyagokról és a könyvtári szervezés és a szolgáltatások technikáiról. Egyéni és csoportos képzésre van szükség a könyvtári szolgálat mint egész fejlesztéséhez. Ebben az összefüggésben a könyvtáros joga és kötelessége a tanulás. A könyvtárosképzést a közoktatás keretében ajánlatos megszervezni.)

7. Aktív részvétel az adott könyvtár működési és szolgáltatási politikájának kialakításában.
(A könyvtár nem tud zavartalanul és megfelelőképpen működni, ha a könyvtáros nem vesz részt aktívan a szolgálat megtervezésében. Ismernie kell az intézmény működési rendjét és szolgáltatásait, s egyet kell értenie velük.)

8. Együttműködés más könyvtárosokkal az egész hivatáscsoportot átfogó szakmai kompetencia érdekében.
(A könyvtáros egyéni erőfeszítése nem elég, ezért a csoport illetékességét kell erősíteni. Együtt kell működnie más könyvtárak alkalmazottaival is. Részt kell vennie a helyi és országos könyvtáros szervezetekben. Átfogó szakmai ismeretekre és tapasztalatokra kell törekednie. Mivel a könyvtárosi szakmaiság még nem erősödött meg kellőképpen, a könyvtáros gyakran más irodai beosztásokba kényszerül, ami károsan befolyásolja a szakmai tudás és tapasztalat bővítését. A könyvtárosnak igyekeznie kell ezt a helyzetet megváltoztatni, s a közigazgatási rendszerben erősítenie kell a könyvtárosi szakmaiságot.)

9. A szakmailag kielégítő könyvtári szolgáltatások kifejlesztéséhez és fenntartásához megfelelő munkakörülményekre van szükség.
(Szegényes munkafeltételek között nem lehet a használói igényeket kielégíteni. A könyvtárosoknak törekedniök kell arra, hogy a fenntartó adekvát személyzetet biztosítson a szakmai célok megvalósításához, megelőzendő a kimerültséget, pótolva a betegségek miatt kieső munkaidőt, gondolva a szülési szabadságra stb. El kell ismertetni a könyvtári munka különleges jellegét.)

10. Kifejleszteni és fenntartani a megértést és a kooperációt minden könyvtártípus között.
(A könyvtárak mint társadalmi intézmények céljukat úgy érik el, ha rendszeresen együttműködnek tekintet nélkül típusukra és fenntartójukra. Ez nem intézményi célnak tekintendő, hanem a könyvtári szakma jellegzetességének.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Minden kooperáció elsőrendű célja az egyes könyvtárak szolgáltatásainak fejlesztése.)

11. A könyvtárosoknak ösztönözniük kell a társadalom és a szolgált közösség kulturális környezetének fejlesztését, együttműködve a helyi lakosokkal, egyes csoportok és szervezetek tagjaival.
(A könyvtár nem izolált a társadalomtól. A helyi közösség tagjaival való együttműködés nélkülözhetetlen az egészséges és demokratikus kulturális környezet fejlődéséhez, ami aztán nagyban hozzájárul a könyvtár alapvető funkciójának kibontakozásához. A könyvtárosnak ismernie kell a helyi lakosok spontán mozgalmait az olvasási szokások kifejlesztésére és a magán gyermekkönyvtári szolgálat előmozdítására. Pozitívan kell reagálnia a könyvtári szolgáltatásokat illető kritikákra és újabb könyvtárak létesítését célzó igényekre. Szorosan együtt kell működnie a helyi oktatási, társadalmi és kulturális csoportokkal és szervezetekkel.)
12. Hozzájárulás a kultúra egészének fejlődéséhez a közösség igényeinek és nézeteinek megfelelő kiadványok megjelenésének előmozdításával.
(A kiadás szabadsága nem csak a kiadó szabadságát jelenti; sokkal inkább az olvasó szabadságát a tudáshoz. Ebben az értelemben a könyvtáros azonosul az olvasó szemszögével és tudatosítja, hogy a könyvtárnak társadalmi szerepe és felelőssége van a kiadványok előállítása és terjesztése terén. Tudatában van az etikai kódex alapját képező dokumentum, a Japán Könyvtáros Egyesület által 1954-ben elfogadott és 1979-ben módosított, a szellemi szabadságról szóló nyilatkozat (Statement on Intellectual Freedom in Libraries) fontosságának, és szoros kapcsolatot épít ki a vélemény- és gondolatszabadság védelme érdekében a könyvkiadással, sajtóval és elektronikus médiával.)

The National Office for Research Documentation, Academic and Special Libraries (Norway)

A norvég felsőoktatási és tudományos könyvtárak könyvtárosai és könyvtári alkalmazottai számára ajánlott etikai irányelvek (2002)*

Preambulum

A nemzet kollektív tudásában és kultúrájában a könyvtárosok és könyvtári alkalmazottak (a továbbiakban: könyvtárosok) kulcsszerepet játszanak. E szerep betöltése végett számos országban etikai kódexeket fogadtak el a könyvtáros egyesületek. Ezek célja, hogy érzékeltessék a könyvtárosokkal azokat az értékekkel és etikai kérdésekkel összefüggő problémákat, amelyek gyakran felmerülnek az információs társadalomban, és segítséget nyújtsanak megoldásukhoz, minthogy ezek jogilag sokszor nincsenek elég világosan meghatározva.

A használóval kapcsolatos feladatok

- A lehető legjobb használói hozzáférést biztosítani az információhoz és irodalomhoz a legális anyag cenzúrázása nélkül.

(Minden anyagot a használó rendelkezésére bocsátani egészen addig, amíg nem ütközik törvénybe. A pornográf, rasszista és erőszakos anyag letöltésének megakadályozására netszűrők állíthatók be és a képernyőket szabad úgy elhelyezni, hogy mások is láthassák /közösségi kontrol/. A tudomány és a kutatás szempontjából azonban kiemelkedő jelentőségű az információhoz való szabad hozzáférés. Ugyanakkor fontos, hogy a könyvtáros személyes ízlése és attitűdje ne cenzúrázza a legális anyaghoz való hozzáférést.)

* Szoros tartalmi ismertetés

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- Az információt a lehető legobjektívebb módon kell nyújtani, a lehető legteljesebben és a használó igényeinek megfelelően.

(A könyvtárosnak gyakran mérlegelnie kell a használó igényeit ahhoz képest, mit lehetséges és mit praktikus nyújtani. Ez függ a használó típusától, az időhatároktól és más megszorításoktól, valamint a könyvtáros felkészültségétől és a használó ismereteitől.

- Azonos szolgáltatásokat kell nyújtani, függetlenül a használó nemétől, etnikai hovatartozásától, nemzetiségétől, társadalmi helyzetétől, vallásától, politikai kötődésétől, szexuális orientációjától vagy lehetséges fogyatékosságaitól.

(A könyvtáros nem kezelheti megkülönböztetetten a használókat, kivéve ha a könyvtárnak speciális célcsoportjai /pl. siketek, vakok vagy egyes szakmai csoportok/ vannak. A használók, amennyire csak lehetséges, egyenlő módon kezelendők, és senkit sem szabad diszkriminálni vagy előnyös elbánásban részesíteni a fenti kritériumok szerint.)

- A használók irodalmi és információs igényeit bizalmasan kell kezelni.

(A kölcsönzési adatokra és az elektronikus anyagok használatára vonatkozó információ bizalmasnak minősül, hacsak nem merül fel a törvényellenes használat gyanúja. A megrendelt címeket, a kölcsönzéseket mások elől titokban kell tartani, s lehetőleg közvetlenül ahhoz a személyhez kell eljuttatni, aki kérte őket.)

- Belső ügyeket nem szabad nyilvánosan megtárgyalni a könyvtár közönségforgalmi tereiben.

(A könyvtár belső ügyeivel nem közönség jelenlétében kell foglalkozni. Ez vonatkozik a használók viselkedésére tett észrevételekre is. Panasztételre űrlapot célszerű bevezetni.)

- A könyvtár függetlensége megóvandó az egyének, csoportok és szervezetek nyomásgyakorlása ellen.

(Esetenként a könyvtár társadalmi vagy bizonyos kérdésekben nyújtott információs szolgáltatása ellenérzéseket válthat ki egyes körökben, amelyek olyan nézeteket képviselnek, amelyek a szabad véleménynyilvánítás és szólásszabadság korlátozásának minősülhetnek. Ilyen esetekben fontos, hogy a könyvtáros szakmai függetlenséggel cselekedjék.)

A szakmával kapcsolatos feladatok

- A könyvtáros tekintse értékesnek szakmáját és legyen tisztában társadalmi jelentőségével.

(A könyvtárosi hivatás értékes, mert hozzájárul a kultúra és tudás fenntartásához és fejlesztéséhez. A társadalom fejlődését segíti elő a tudás és a kultúra terjesztésével és az új ismeretek születésében való közreműködéssel.)

- A könyvtáros folyamatosan fejlessze szakismereteit és készségeit, hogy magas színvonalú szolgáltatásokat legyen képes nyújtani és optimalizálhassa a rendelkezésére álló források használatát.

(A könyvtárosság terén nagy fejlemények zajlanak napjainkban is. A velük való lépéstartás megkívánja a továbbképzést. A munkaidő részének kell tekinteni a továbbképzésre fordított időt. A kollégák osszák meg egymással tapasztalataikat és tudásukat. A szolgáltatások minőségét megfelelő indikátorok alkalmazásával kell biztosítani.)

- Szakmai ügyekben a könyvtáros tanúsítson tiszteletet mások iránt és nyilvánítsa ki készségét az együttműködésre.

(A viselkedést is a szakmaiság határozza meg. Jó munkakapcsolatokra kell törekedni a könyvtári kollégákkal és a gazdaintézmény más munkatársaival. A jó munkakörnyezet kedvező hatással van az alkalmazottak egészségére és motivációjára.)

- A könyvtárosnak meg kell őriznie függetlenségét az áruk és szolgáltatások szállítóival szemben.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

(A hazai és nemzetközi szállítókkal interaktív kapcsolatba lépő könyvtáros a könyvtár és a használó érdekeit képviselve válasszon közülük, s ne tegye ki magát a részükről mutatkozó, elfogadhatatlan nyomásnak /hárítsa el az ajándékokat, tanulmányúti ajánlatokat/. A könyvtárosnak e területen is alkalmaznia kell a társadalom által elfogadott magas követelményeket.)

- A könyvtáros védje meg integritását szakmai ügyekben.

(A szakmailag súlyos, illetéktelen beavatkozással járó, kellemetlen helyzetekben a könyvtáros kötelessége, hogy világos határok megvonásával őrizze meg integritását. A kollégák utólag megvitathatják e helyzetek tanulságait és feldolgozhatják a leszűrt tapasztalatokat.)

A dokumentumokkal és információval kapcsolatos feladatok

- Objektív kritériumok szerint kell törekedni jó gyűjtemények és egyéb információs források kifejlesztésére és fenntartására.

(A gyűjtemények és az információ minőségét olyan fontos tényezők határozzák meg, mint a könyvtár küldetése, a használói csoportok, a források elérhetősége, az együttműködés más könyvtárakkal. A gyűjtemények legyenek a lehető legteljesebbek és kiegyensúlyozottak. A könyvtár küldetésétől függ a könyvek és folyóiratok könyvtári élettartama.)

- Az információ szétsugárzásának optimalizálása érdekében könnyen hozzáférhetővé kell tenni a gyűjteményeket és az információt.

(Az állományban lévő és az elektronikusan elérhető információ áll a könyvtár tudást szétsugárzó tevékenységének középpontjában. A szétsugárzást befolyásolja a könyvtár fizikai elhelyezkedése, a számítógépek elérhetősége, az online információ és a könyvtárközi kölcsönzés. A könyvtár kulcsfontosságú célkitűzése továbbra is a lehető legjobb használói hozzáférés marad.)

- A környezet védelme megkívánja, hogy az anyagokat és erőforrásokat a leghatékonyabban használják fel.

(Az általános környezetvédelmi megfontolások és a korlátozott könyvtári anyagiak az erőforrások /beleértve a bútorzatot és az irodaszereket is/ lehető legjobb hasznosítását írják elő. Savmentes papírt kell használni és az újrafeldolgozását megszervezni. A számítógépről való kinyomtatást a lehetőség szerint korlátozni kell.)

- A könyvtáros legyen tudatában szakmája globális összefüggéseinek és törekedjen a különböző információs rendszerek közötti együttműködésre, a dokumentumok és az információ szabad áramlását akadályozó földrajzi és szervezeti akadályok csökkentésére.

(A norvég könyvtárügy része a nemzetközi könyvtárügynek és részt vesz a kölcsönös függőségen alapuló nemzetközi kooperáció hálózataiban, konferenciáin, képzési tevékenységében és a könyvtárközi kölcsönzésben.)

Russian Library Association

Az orosz könyvtáros szakmai etikai kódexe (1999)*

Az orosz könyvtáros szakmai tevékenysége során

1. a használókhoz való viszonyát a személyiség és információs igényei tiszteletére építi;
2. az információhoz való szabad hozzáférést a személyiség inherens jogának tekinti;
3. magas minőségi színvonalat, kényelmet, hozzáférhetőséget és változatos szolgáltatásokat biztó-

* Fordítás

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sít a saját intézménye és más könyvtárak forrásainak használata révén;
4. ellenáll a könyvtári anyagok hozzáférhetősége korlátozásának, nem engedi meg a jogosulatlan selejtezéseket és a dokumentumokra vonatkozó kérések alaptalan elutasítását (cenzúrát);
5. nem felelős a könyvtártól kapott információ és dokumentumok használatának következményeiért;
6. bizalmasan kezeli a használó adatait és információs tevékenységét (kivéve a törvény által szabályozott eseteket);
7. tiszteletben tartja a szellemi tulajdonra vonatkozó szerzői jogot;
8. törekszik a szakmai tökéletesedésre, a szakmai képzettségre és kompetenciája növelésére;
9. tisztelettel van kollégái tudása iránt, s tudását készséggel megosztja másokkal; mindezt a szakmai fejlődés egyik fő feltételének tekinti;
10. tisztelettel bánik kollégáival, védi jogaikat, ha ez nem sérti az etikai normákat, és előmozdítja a szakma tekintélyét;
11. azon van, hogy szakmájának magas társadalmi rangja legyen, s tekintélyét saját tevékenységével is igyekszik erősíteni.

Swedish Association of Librarians (within DIK)*

Szakmai etikai irányelvek könyvtárosok számára ()2000**

A könyvtáros általános magatartása

1. A könyvtáros legfőbb feladata a demokráciának, a kifejezés szabadságának és a tudás szabad terjesztésének védelme és támogatása az irodalmi kulturális örökséghez és a különféle médiumokban található információhoz való hozzáférés aktív előmozdítása révén.
2. A könyvtárosnak elő kell mozdítania a könyvtári szolgáltatások elérhetőségét és változatosságát a könyvtár céljainak és a használók igényeinek megfelelően.

A könyvtáros magatartása a használók iránt

3. A könyvtáros viselkedésének tiszteleten és jó ítélőképességen, pártatlanságon és egyenlőségen kell alapulnia. Az egyén integritásának jogát védelmeznie kell a magánélet, a kapott információk és a kikölcsönzött anyag tekintetében.

A könyvtáros magatartása saját és mások szakmáját illetően

4. A könyvtáros szakmai szerepével és viselkedésével járuljon hozzá a szakma állapotának jobbításához.
5. Erősítse és fejlessze szakmai jártasságát, közvetítse a bevált szakmai eljárásokat és a helyes szakmai etikát az új kollégákhoz.
6. Támogassa kollégáit, tisztelje tudásukat s mind szóban, mind cselekedetben mutasson szolidaritást veszélyeztetett kollégáival.
7. Tisztelje más szakmák etikai szabályait és szakmai ismeretanyagát.

A könyvtáros magatartása a munkájában

8. Ne használja fel a munkája során nyert információt vagy anyagot saját hasznára.
9. Lojalitással és pártatlansággal törekedjék munkáltatója alapvető céljainak elérésére.
10. A könyvtáros tettei és döntései kizárólag szakmai megfontolásokon alapuljanak.

---

* Az irányelveket a svéd könyvtárosok DIK betűszóval rövidített szakszervezete és szakmai egyesülete bocsátotta ki 1997-ben, s kis módosításokkal 2000-ben erősítette meg. A DIK-en belül létezik a Bibliotekarieförbundet, vagyis a Swedish Association of Librarians.

** Fordítás

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

The Thai Library Association

Etikai kódex a thai könyvtári szakember számára (1977)*

Preambulum

A könyvtár a társadalom tisztelt és fontos tudásintézménye. A könyvtári rendszer fejlesztése, a szilárd etikai normák erősítése, a társadalmi elismertség növelése végett adta ki az egyesület a szakképzett könyvtárosok számára az etikai kódexet őfelsége Mata Chakri Sirinshorn királyi hercegnő támogatásával.

I. *Etikai követelmények a használók iránt*

Annak érdekében, hogy állandósuljon a könyvtár és használói jó kapcsolata, a könyvtáros

1. feltétlen elsőbbséget biztosítson a használóknak nyújtott, megfelelő szolgáltatásoknak;
2. a használók javára optimalizálja szakmai ismereteit, készségeit és kompetenciáit;
3. megkülönböztetés nélkül nyújtson egyenlő könyvtári hozzáférést minden rendű és rangú, nemzetiségű és fajtájú használónak.

II. *Etikai követelmények a szakma iránt*

Annak érdekében, hogy érvényesüljön a szakma fejlődése iránti elkötelezettség és emelkedjék a szakmai felkészültség színvonala, a könyvtáros

1. kerüljön minden tevékenységet, amely árt a szakma tekintélyének;
2. azért, hogy megfeleljen a szakmai követelményeknek, legyen elkötelezettje az egész életen át tartó tanulásnak és ismeretfejlesztésnek, s keressen lehetőséget készségei fejlesztésére és új utakat a könyvtári szolgáltatások felpezsdítésére;
3. működjön együtt a könyvtári funkciók gyakorlásában a szakma színvonala és fejlesztése érdekében;
4. tartózkodjon a vagyon és a személyes tehetőség növelésének ambíciójától, mert ez lesüllyesztheti a szolgáltatásokat és árthat a szakmának.

III. *Etikai követelmények a kollégák iránt*

A könyvtári szakemberek közötti együttműködés erősítése, s a kollégákkal és más könyvtári szakemberekkel való jó kapcsolatok építése végett a könyvtáros

1. tanúsítson elismerést és tiszteletet a kollégák iránt, függetlenül a képzettség szintjétől és a beosztástól;
2. fogadja el és tartsa tiszteletben az illetékes fórumokon hozott határozatokat;
3. tartson kapcsolatot a könyvtári személyzet egyéb tagjaival és más szakmák képviselőivel;
4. vezető beosztásban bánjon méltányosan és jóhiszeműen a beosztottakkal, előítéletektől mentesen intézze az előléptetéseket és a fegyelmi eljárásokat.

IV. *Etikai követelmények az anyaintézmény iránt*

Minthogy a könyvtár szerves része egy szervezetnek vagy intézménynek, amelynek támogatást és illő tiszteletet kell adnia, a könyvtáros

1. óvja annak a szervezetnek a tekintélyét, amelynek keretében a könyvtár működik, s kerüljön minden olyan cselekedetet, amely ennek árthatna;
2. a szervezet egészének haladása érdekében és a helyi célkitűzésekkel összhangban tevékenykedjék és lássa el feladatait.
3. kerülje az olyan akciókat, amelyek személyes érdekeket szolgálhatnak a szervezet rovására nyert anyagi előnyökkel.

* Fordítás

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

V. *Etikai követelmények a társadalom iránt*

Annak érdekében, hogy megerősödjék a könyvtár helyzete és szerepe a társadalmi haladást célzó információ-ellátásban, a könyvtáros

1. vállaljon a maga területén határozott vezető szerepet és felelősséget közösségi és országos szinten;
2. a szakmai kötelezettségek sérelme nélkül fáradozzon a társadalmi haladás érdekében;
3. tegyen meg minden tőle telhetőt a társadalmi stabilitás és biztonság fenntartásáért.

American Library Association

Etikai kódex (1995)*

Mint az ALA tagjai, tisztában vagyunk annak fontosságával, hogy kodifikáljuk és megismertessük a szakmával és a nagyközönséggel azokat az etikai alapelveket, amelyek a könyvtárosok, információs szolgáltatásokat nyújtó más szakemberek, könyvtárak gondját viselő testületek és a könyvtári személyzet munkáját vezérlik.

Etikai dilemmák akkor merülnek fel, amikor értékek ütköznek. Az ALA etikai kódexe rögzíti azokat az értékeket, amelyeknek el vagyunk kötelezve, és magában foglalja a szakma etikai kötelezettségeit a változó információs környezetben.

Mi jelentős mértékben befolyásoljuk vagy felügyeljük az információ válogatását, megszervezését, megőrzését és terjesztését. Egy informált polgárságra alapozott politikai rendszerben mi egy olyan szakmának vagyunk tagjai, amely határozottan elkötelezett a szellemi szabadság és az információhoz való hozzáférés szabadsága mellett. Különös kötelezettségünk, hogy biztosítsuk az információ és a gondolatok szabad áramlását a jelenlegi és a jövő nemzedékek számára.

Átfogó megállapítások rögzítik ennek a kódexnek az alapelveit azzal a céllal, hogy útmutatásul szolgáljanak az etikus döntéshozatalhoz. E megállapítások csak keretet képeznek, s nem diktálhatják és nem is diktálják, hogyan kell viselkedni az egyes vagy rendkívüli helyzetekben.

1. Minden könyvtárhasználó számára a legmagasabb szintű szolgáltatást nyújtjuk a források megfelelő és használható megszervezése révén; pártatlan szolgáltatáspolitika; pártatlan hozzáférés; minden kérés pontos, elfogulatlan és udvarias megválaszolása.
2. Valljuk a szellemi szabadság alapelveit és ellenállunk minden igyekezetnek, amely cenzúrázná a könyvtári forrásokat.
3. Megvédjük minden könyvtári használó jogát a magánszférához és bizalmassághoz, tekintettel a keresett vagy kapott információra és a használt, kikölcsönzött, beszerzett vagy közvetített forrásokra.
4. Tudomásul vesszük és tiszteletben tartjuk a szellemi tulajdonhoz fűződő jogokat.
5. Tiszteletet, méltányosságot és jóhiszeműséget tanúsítunk minden munkatársunk és más kollégák iránt, síkra szállunk olyan munkafeltételekért, amelyek megvédik intézményeink alkalmazottainak jogait és boldogulását.
6. Nem segítjük a magánérdekek érvényesülését a könyvtárhasználók, a kollégák vagy a munkáltató intézmény rovására.
7. Különbséget teszünk személyes meggyőződésünk és szakmai kötelességeink között, s nem engedjük, hogy személyes véleményünk befolyásolja intézményeink céljainak tisztességes képviseletét vagy az információs forrásaikhoz való hozzáférés biztosítását.
8. Szakmai kiválóságra törekszünk saját ismereteink és készségeink karbantartásával és fejlesztésével, a munkatársak szakmai fejlődésének ösztönzésével és a szakma potenciális tagjai törekvéseinek támogatásával.

* Fordítás

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtárosi etikai kódexek tartalmi összefoglalása

Szinoptikus táblázat

A = Anglia
CR = Costa Rica
E = Észtország
I = Izland
J = Japán
N = Norvégia
O = Oroszország
S = Svédország
T = Thaiföld
USA = Amerikai Egyesült Államok

	A	CR	E	I	J	N	O	S	T	USA
Alapértékek és feladatok										
Értékek										USA
Közjó	A									
Emberi jogok	A	CR								
Demokrácia, társadalmi sokszínűség, informált polgárság	A	CR		I	J			S		USA
Jogegyenlőség				I						
Esélyegyenlőség	A									
Környezetvédelmi tudatosság						N				
Kifejezés szabadsága, vélemény- és gondolatszabadság, szólásszabadság		CR		I	J			S		USA
A tudás szabad terjesztése, az információhoz való hozzáférés szabadsága, a tudáshoz való jog	A	CR		I	J	N	Os	S		USA
A társadalmi haladás, az ország fejlődésének szolgálata	A	CR				N			T	
A kultúra és a tudás fejlesztése					J	N				
Felelősség a jelen és a jövő nemzedékek előtt az információ és a gondolatok szabad áramlásáért										USA
A könyvtár az információs társadalomban										
A könyvtár, a könyvtáros szerepe					J	N			T	
A könyvtáros fő feladata					J	N		S		
Információs társadalom, információs környezet						N				USA
Az információ-ellátás folyamatának nyitottsága, átláthatósága	A									
Illetékességi terület: információk, adatok, művészi alkotások, gondolatok, irodalom	A					N				
Dokumentumtípusok, információhordozók	A			I		N		S		

A táblázat folytatódik

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

	A	CR	E	I	J	N	O	S	T	USA
Országos információs rendszer		CR								
Az olvasás előmozdítása				I	J					
A könyvtári szolgáltatásokon túlmenő kulturális tevékenység		CR								
Használói igények										
A használói igények szolgálata és tisztelete. Társadalmi és egyéni igények	A	CR	E	I	J	N	O	S	T	
Potenciális használók	A				J					
A használó és érdekei tisztelete	A						O	S		
A magánszféra védelme	A	CR	E	I	J	N	O	S		USA
Pártatlanság, egyenlő kiszolgálás, objektivitás,teljesség, egyoldalúság kerülése	A	CR	E	I	J	N		S		USA
Megkülönböztetetten kezelendő csoportok				I		N				
A használók egymással versengő igényeinek kezelése	A									
Mérlegelés az igények kielégítésében, intellektuális szinthez szabott információ		CR				N				
Használók oktatása, ösztönző környezet kialakítása		CR			J					
A használó felelőssége az információ felhasználásáért							O			
Használói panaszok kezelése. A kritika fogadása	A				J	N				
Gyűjtemény										
Gyűjteményépítés	A	CR	E	I	J	N				
A gyűjtemény hozzáférhetővé tétele	A	CR			J	N				
A gyűjtemény, a források cenzúrázása ellen							O			USA
Pornográf, rasszista, erőszakos anyag						N				
Megőrzés, selejtezés			E	I		N	O			
Megőrzés, konzerválás, rekordkezelés	A									
A kulturális örökség gondozása	A		E	I				S		
Nemzeti információs kincstár		CR	E							
Szolgáltatások										
Szolgáltatások minősége és fejlesztése	A				J	N	O	S	T	
Lehető legjobb szolgáltatás az adott feltételek között, az erőforrások célszerű felhasználásával	A									USA

A táblázat folytatódik

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

	A	CR	E	I	J	N	O	S	T	USA
A szolgáltatás kiterjedése és korlátai	A									
Hozzáférhetőség és korlátozása	A	CR	E			N	O	S	T	
Kérések teljesítése, igények kielégítése	A			I	J		O			USA
Nem releváns információ adásának tilalma				I						
Térítéses szolgáltatás				I						
Együttműködés										
Együttműködés a szakmán belül (intézményen belül és túl)		CR		I	J		O		T	
Tisztelet a kollégák iránt, szolidaritás	A	CR	E	I			O	S	T	USA
Együttműködés a könyvtártípusok között		CR			J					
Nemzetközi együttműködés			E			N				
Együttműködés a helyi lakosokkal, csoportokkal, szervezetekkel					J					
Együttműködés más szakmákkal és képviselőikkel		CR				N			T	
Más szakmák tisztelete	A	CR	E	I		N		S		USA
A kiadói tevékenység támogatása					J					
Szakmai presztízs										
A szakma társadalmi jelentősége és presztízse	A	CR	E	I		N	O	S	T	
A szakmai felkészültség követelménye, a hagyományok követése	A	CR	E	I	J	N	O	S	T	USA
A gyűjtemény, az irodalom és a források ismerete					J					
A szakma tisztelete és szeretete, hozzájárulás fejlődéséhez			E							
Tapasztalatátadás, -csere, szakmai utánpótlás		CR		I		N	O	S		USA
Egyesület iránti kötelességek	A	CR								
A szakmai integritás, függetlenség védelme				I	J	N		S		
Munkaadók és munkavállalók										
Lojalitás az anyaszervezet, a munkáltató iránt. Részvétel az intézményi politika alakításában. Célok és törekvések előmozdítása	A	CR		I	J			S	T	
Megértés a fenntartó népszerűtlen intézkedései iránt	A									
Munkahelyi környezet, munkakörülmények, munkafeltételek, boldogulás, munkavállalói jogok					J	N				USA

A táblázat folytatódik

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

	A	CR	E	I	J	N	O	S	T	USA
A fenntartó, a munkáltató tisztelete	A									
A munkáltatók és fenntartók követelményei	A									
Munkavállalói kötelezettségek	A									
Vezetői kötelezettségek	A								T	
Belső ügyek kezelése						N				
Vállalkozóként működő könyvtárosok	A									
Jogkövetés										
Törvények és szabványok követése, megállapodások betartása	A	CR	E							
Illetékes fórumok határozatainak követése									T	
Szerzői jog, alkotások integritása, idézés	A		E				O			USA
A szellemi alkotásokhoz való hozzáférés jogának védelmezése	A									
Viselkedési normák										
Megkülönböztetés tilalma	A	CR	E	I	J	N		S	T	
Egyének, csoportok, szervezetek nyomásának kivédése				I	J	N				USA
A könyvtáros személyes ízlése és beállítottsága nem befolyásolhatja a könyvtár munkáját	A				J	N				USA
Viselkedés, szakmai magatartás, udvariasság, kötelességteljesítés		CR								USA
Egyéni előnyszerzés tilalma	A	CR		I	J	N		S	T	USA
Függetlenség az áruk és szolgáltatások szállítóitól						N				
Etikai kódex										
Az etikai kódex célja, népszerűsítése	A					N			T	USA
A kódexet sértő viselkedés bejelentése	A									
Szankciók		CR		I						

Jegyzet

Az ismertetett etikai kódexek teljes szövege megtalálható a *The ethics of librarianship: an international survey. Ed. By Robert W. Vaagan. (München, 2002. K.G. Saur) c. kiadványban,* kivéve az angol és amerikai kódexét.

Az előbbi forrása http://www.cilip.org.uk/about/code.html az utóbbié http://www.ala.org/ala/oif/statementspols/codeofethics/codeethics.htm

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtárosok és információs szakemberek

Thomas J. Froehlich

Az „Encyclopedia of ethics /ed. Lawrence Becker ; ass. ed. Charlotte B. Becker. – New York ; London : Garland, 1992. 1462 p. (Garland reference library of the humanities ; 925) c. kézikönyv ***Thomas J. Froehlich***, a Kenti Egyetem professzora által írt fejezetét **Iványi Kristóf** ismerteti.

Általános elvek a könyvtáros és információs szakemberek számára

A könyvtárosok, információs szakemberek és információtudósok munkáját nagy általánosságban a következő alapelvek jellemzik:

1. A hozzáférhetőség elve, amely a könyvtári vagy egyéb információs rendszer felhasználói számára egyformán és térítésmentesen biztosítja az anyagokhoz való hozzájutást.
2. A titoktartás és a bizalom elve, amely biztosítja az információkeresők számára a titoktartás jogát, és hogy az információs rendszerrel vagy annak személyzetével történt kapcsolatfelvételt bizalmasan kezeli.
3. A teljesség elve, melynek értelmében egy adott információs rendszer, az általa megjelölt keretek között, a lehető legteljesebb információval rendelkezik, mentes a pontatlan adatoktól, az elfogultságtól és a szándékos félrevezetéstől.
4. A hozzáértés és szakmai kompetencia elve biztosítja, hogy az információs rendszer a keresőnek a szolgáltatást lelkiismeretesen és szakmailag a lehető legmagasabb színvonalon nyújtsa.
5. Az integritás elve kimondja, hogy az információkereséssel megbízott egyének vagy csoportok az információs rendszer céljaitól és érdekeitől függetlenül kell, hogy eljárjanak; a kiválasztás során nem érhet hátrány semmilyen dokumentumot *„eredete vagy a készítőinek háttere, világnézete miatt”* (Library Bill of Rights); a könyvtárosok és információs szakemberek tartózkodnak mindenfajta cenzúrától vagy személyes érdektől vezérelt megnyilvánulástól, és mindenkor fenntartják a gondolat szabadságának elvét.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az ALA szakmai etikai kódexe

A fenti alapelvek nagy része megtalálható az Amerikai Könyvtáregyesület (ALA) különböző állásfoglalásaiban (pl. Könyvtári Törvény, az Olvasás Szabadsága, Szakmai Etikai Kódex). A Szakmai etikai kódex bevezetője megerősíti az elkötelezettséget a gondolat szabadága, az információ szabad hozzáférhetősége, és a személyi integritás és szakmaiság eszméje mellett. A kódex hat pontja kijelenti, hogy szükség van a szolgáltatás magas szinten tartására, a cenzúra kerülésére, a bizalmas ügyintézésre, a feljebbvalók és beosztottak igazságos kezelésére és az érdekütközések kerülésére. A kódex egyik vitatott része az ötödik pontban lefektetett elvet érinti: *„a könyvtárosoknak mind cselekedeteikben, mind szóbeli megnyilvánulásaikban határozottan különbséget kell tenniük saját, személyes nézeteik és intézményük filozófiája és értékrendszere között."* Ennek az elvnek két értelmezése terjedt el a leginkább: az egyik, hogy a könyvtári szolgáltatást tekintve a könyvtárosnak nem lehetnek „politikai, vallási, erkölcsi" nézetei (*Foskett*); a másik megközelítés szerint a személyes etikát a szakmai etika alá kell rendelni. Az elv kritikusai mindkét értelmezés esetében felvetik, hogy az magában hordozza a személyes és a szakmai etika összeférhetetlenségének lehetőségét, és hogy a kódex előírásai túlságosan dominálnak az egyéni felelősségvállalás terhére. Mások (*Hurych, Manley*) azt hangsúlyozzák, hogy az elv nincs összhangban a mindennapi gyakorlattal. A kódex támogatói (pl. *Swan*) azzal védekeznek, hogy a kódex nem az egyes esetekre vonatkozik, hanem általános útmutatót hivatott felvázolni a szakma képviselőinek a morálisan nehezen eldönthető kérdések kezelésére vonatkozóan. Az ilyen vitás kérdések miatt nem mindenki (pl. *Greenwood*) ért egyet a kódex fontosságával. Nehéz meghatározni, hogy mi számít a kódex előírásai megszegésének; és ha még sikerülne is, nincs semmilyen lehetőség az előírások betartatására. Ellenérvként azt szokták felhozni, hogy egy kódex legalább meghatározza a szakmai elvárásokat és ezáltal valamilyen szabályzó hatása van (*Barnes*).

A könyvtárakat érintő etikai kérdések

A következő példák a gyarapító, kölcsönző és tájékoztató könyvtárosok, és a levéltárosok munkája során észlelt problémákat vázolják (bővebben *Hauptman*, 1988).

Állományalakítás

A gyarapítás olyan terület, ahol a gondolat szabadsága és a cenzúra kérdése a leginkább előtérbe kerülhet. Vannak, akik tisztán el tudják különíteni a cenzúrát, mint az információk tudatos vallási, morális, politikai vagy egyéb alapon való megkülönböztetését és elvetését a szelektálástól (kiválasztástól), amely során a gyarapítással megbízott könyvtárosok az intézmény céljainak és szempontjainak (gyűjtőkörének) megfelelően, következetesen válogatnak ki anyagokat az intézmény számára. Mások úgy vélik, hogy ez a különbség nem olyan egyértelmű, különösen ott, ahol a kiválasztás közösségi szempontok alapján történik, amelyek ugyan összhangba hozhatók egy könyvtár céljaival, de már a gondolat szabadságának elvével nem egyeztethetők. Például előfordulhat, hogy a kiválasztás szempontjából megvizsgált anyag témája egy adott közösség nagy részét megbotránkozással tölti el (pl. olyan könyvek, amelyek a gyermekmolesztálást, erőszakot, rasszizmust terjesztik, vagy szexuális tartalommal bírnak). Egy nyilvános vagy iskolai könyvtárban a helyzet még kiélezettebb. Ezek az intézmények nagy társadalmi, morális és politikai nyomásnak vannak kitéve egyrészt a közösség, másrészt a felügyeleti szervek részéről. Azok, akik szerint a cenzúra a kiválasztási folyamat része, rámutatnak, hogy a könyvtári gyakorlatnak mindig is része volt a cenzúra, még a 20. században is, ami-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kor pedig ennek ellenkezőjét fogalmazták meg különböző kinyilatkoztatásokban. *Manley és Serebnick* etikátlannak tartják a kiválasztási (gyarapítási) politikában fennálló állandó belső ellentmondást az elvek és az elfogadott gyakorlat között.

A gyarapítás egyéb etikai problémái a kiválasztást végzőkre nehezedő nyomás kapcsán fogalmazódnak meg. Mindig akadnak, akik megpróbálják befolyásolni a gyarapítót, hogy a saját területüknek megfelelő műveket válasszák ki, ahelyett, hogy kiegyensúlyozott és egységes gyűjteményt alakítanának. A kiadók és kereskedők szintén bevetnek mindent, hogy rávegyék a könyvtárosokat az általuk kínált termékek megvásárlására.

- Olvasószolgálati munka: kölcsönzés, tájékoztatás

A kölcsönző könyvtárosok központi etikai problémája: az olvasók személyes adatainak és kölcsönzési szokásainak bizalmas kezelése. Ez a védelem akkor is jár az olvasónak, ha egy másik olvasó érdeklődik a kölcsönző adatai iránt, és akkor is, ha a rendőrség vagy az FBI vagy a CIA szeretné megtudni ezeket az adatokat. A legtöbb állam csak bírósági végzés vagy idézés esetén engedélyezi a könyvtáraknak az olvasók személyes adatainak kiadását. Fontos elv az is, hogy a kölcsönzés során minden olvasó azonos elbírálást kapjon. Mégis, sok helyen előnyt (pl. hosszabb kölcsönzési időt) élveznek azok, akiknek nagyobb befolyásuk vagy hatalmuk van, míg másutt bizonyos emberek hátrányokat szenvednek (pl. a gyerekeknek kiadott könyvek tekintetében).

A tájékoztató szolgálat gazdag talaja a morális kérdéseknek, különösen, mivel ez az a terület, ahol a könyvtárosok közvetlen kapcsolatban állnak az olvasókkal. Egyesek (pl. *Swan*) szerint a tájékoztatók morális vezérlő elve, hogy mindig információt szolgáltatassanak; a hátráltatott szolgáltatás nem elfogadható. Mások szerint viszont ez az elv túl leegyszerűsített. 1976-ban Hauptman nagy port kavart informális felmérést készített, amelyben ő – mint „fiatal, szakállas és tisztelettudó" kutató – tizenhárom különböző könyvtárban kért tájékoztatást a lőpor kémiai tulajdonságairól. A kérést úgy adta elő, hogy erősen sugallta: azért kell neki az információ, mert fel akar robbantani egy házat. Hauptmant az lepte meg a leginkább, hogy a könyvtárosok milyen készségesen kiszolgálták: se a kérdés etikai vonatkozásait, se az ALA előírásait nem vették figyelembe. Úgy véli, a könyvtárosoknak nem szabad teljesen alávetniük magukat az „információszolgáltatás mindenekelőtt" elvének és nem szabad figyelmen kívül hagyniuk bizonyos kérések etikai vonatkozásait; ugyanakkor nem szabad minden egyes kérdést a saját világnézetüknek megfelelően „megfontolni és cenzúrázni" sem. Kritikusai azt vetik Hauptman szemére, hogy nem vette figyelembe, a könyvtárosok talán csak azért segítettek neki, mert nem gondolták, hogy valóban felhasználja az információkat, és akkor cselekedtek etikusan, amikor megadták a kért információt. Ők ugyanis úgy gondolják, hogy a tájékoztató könyvtárosok az információ visszatartásával cselekednének etikátlanul, mert így megtagadják az olvasótól a lehetőséget, hogy az a teljes információ birtokában dönthessen. Ha például egy tájékoztató könyvtáros, aki személy szerint ellenzi az abortuszt, megtagadná az abortuszról szóló anyagok kiadását az olvasótól, akkor nem etikusan cselekedne, mivel nem teszi lehetővé az olvasó számára, hogy elegendő információ birtokában dönthessen a kérdésről. Az információ megtagadása önmagában még nem szünteti meg az abortuszt, és mivel nem tudni, hogy az információ megadása milyen következményekkel jár, így jobb, ha a megadás „hibájába" esünk és ezáltal a szabad hozzáférés elvét tartjuk be. Ennek ellenére Swan, Hauptman példájára hivatkozva, egyetért, hogy vannak olyan esetek, amikor az információ megtagadása a helyes lépés: például, amikor egy diák azért kér segítséget, hogy egy általa plagizált cikkhez készítsen lábjegyzeteket.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Egyéb etikai kérdések azzal kapcsolatban merülnek fel, hogy mi számít pontos és szakmailag megfelelő szolgáltatásnak. Számos feltett kérdésre vagy nincs teljesen kielégítő válasz, vagy pedig a válasz felkutatása aránytalanul sok idővel, munkával vagy költséggel járna. Etikai döntést kíván tehát annak meghatározása is, hogy egy kérdésre van-e egy bizonyos helyes válasz, vagy hogy mikor számít egy válasz helyesnek és megfelelőnek, illetve hogy mikor kér az olvasó irracionális szolgáltatást.

Számítógépes tájékoztatás

A számítógépes(ített) tájékoztatásban ezek a problémák hatványozottan merülnek fel. Az on-line keresést végző könyvtárosoknak nagyobb szűrő funkciójuk van, mint a tájékoztató könyvtárosoknak mivel sok helyen az olvasók nem kereshetnek maguk on-line. Ráadásul nehéz, ha nem éppen lehetetlen számukra, az on-line találatok minőségének ellenőrzése. Továbbá arra sincs kialakult kritérium, hogy ki végezhet on-line keresést és nincs biztosítva a hozzáértés sem. Vannak, akik úgy vélik, (Anderson), hogy az on-line keresés nehézségei eltúlzottak, mások figyelmeztetnek: az on-line adatbázisok sokfélesége, különbözősége és bonyolultsága miatt nem várható el senkitől, hogy mindegyikben egyformán jártas legyen. Ezek a nehézségek beárnyékolják a felelősségre vonhatóság kérdését. Az egyik lehetséges megoldás, ami csak részben tekinthető annak: ha a keresést végző személy tájékoztathatja az olvasót jártasságának fokáról (*Shaver*).

Hasonló, vagy még ennél is jelentősebb a probléma az ún. „virtuális tájékoztató szolgálatok" (pl. QuestionPoint, LibInfo) esetében, hiszen itt a távoli felhasználó még kevésbé van tisztában az adott szolgáltatás kereteivel, és igazából azt sem tudja ellenőrizni, hogy valóban a megfelelő szakember végzi-e a keresést a megfelelő idő és energiaráfordítással. Ezért itt még fontosabbnak tűnik az információszolgáltatás alapvető etikai követelményeinek rögzítése és azok hozzáférhetővé tétele a felhasználók számára (ld. LibInfo Etikai Kódex, OCLC Best practices).

Ingyenesség vagy térítés

Térítéshez kötni az információszolgáltatást, beleértve a legújabb információtechnológiai szolgáltatásokat is, különösen egy államilag támogatott intézményben, hátrányos megkülönböztetésnek tűnik és ellentétes a könyvtár céljaival: a olvasóközönség (a társadalom) informálásával. A könyvtárak gyakorlata az, hogy az alapszolgáltatások kivételével, fizetni kell a szolgáltatásokért. Itt az etikai kérdés az, hogy ez vajon nem hátrányos megkülönbözetés-e a szegényebb rétegekkel szemben, akik pedig éppen a leginkább rászorultak lennének az ilyen szolgáltatásokra.

A szerzői jogvédelem kérdése

Az 1978-as Szerzői Jogi Törvény jó néhány különleges problémát vetett fel a könyvtárak számára. Amikor a törvény életbe lépett, a könyvtárak elkezdtek figyelmeztető címkéket ragasztani a fénymásolóikra, nehogy törvényszegéssel vádolják őket. Az oktatási célra történő szabad felhasználási jogot nagyvonalúan értelmezték, és a nagyarányú jogi eljárásoktól való félelmek alaptalannak bizonyultak. Mégis fennáll némi konfliktus a könyvtárak bevételköteles jogi, és a hozzáférhetőség biztosításának morális kötelezettsége között. A Szerzői Jogi Törvény öt tételes szabálya értelmében, például, a könyvtárak egy naptári évben ugyanabból a periodikából nem rendelhetnek fénymásolatban öt cikknél többet a könyvtárközi kölcsönzésen belül. Ez a kitétel az olyan könyvtárak esetében okoz problémát, amelyek a költségvetésükből nem engedhetik meg maguknak, hogy a drága, és ritkán használt folyóiratokat járassák (*Hauptman, 1988*).

A problémás olvasó

Etikai megfontolásokra adhat okot az ún. problémás olvasó viselkedése, aki vagy különleges kívánságokkal árasztja el a könyvtárosokat, vagy pedig viselkedésével zavarja a többi olvasót (pl. alszik a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtárban). Elvben minden egyes olvasót megkülönböztetés nélkül, egyenlően kell kiszolgálni. Az etikai problémát az jelenti, hogy hogyan határozzuk meg az egy adott olvasónak járó megfelelő kiszolgálás mértékét, amely nem egy másik olvasó hátrányára és nem a könyvtáros túldolgoztatásával történik.

A különgyűjteményekben felmerülő etikai kérdések

A levéltárosok és kézirattárosok is különleges etikai problémákkal néznek szembe gyűjteményeik gyarapítása és szolgáltatása terén. Pl. ha egy hagyatékból származó gyűjtemény, kétes eredetű vagy nem illik bele az adott könyvtár gyűjtőkörébe, dönteni kell az állományból történő kivételéről. Jogi és etikai kérdésként merül fel, hogy ki dönt erről (pl. az adományozó, a kurátor vagy a könyvtári igazgatótestület), és hogy milyen módon történik a kivétel (pl. eladás vagy megsemmisítés útján). A személyes iratokat tartalmazó gyűjteménynél figyelembe kell venni a kutatók jogait, csakúgy, mint az iratok létrehozójának, vagy alanyainak személyes jogait. Kérdések merülhetnek fel azzal kapcsolatban is, hogyan kell a gyűjteményeket megóvni az illetéktelen hozzáféréstől. Ki dönti el, hogy kinek van joga belejük tekinteni: az adományozó, a kurátor, vagy maguk az alanyok? Ha a hozzáférés csak kutatók számára biztosított, ki számít kutatónak és hogyan lehet őket felügyelni, különösen ha kutatásaik eredményét publikálni akarják? Ezt a problémát elkerülendő, néhány különgyűjteményben aláíratnak a kutatókkal egy nyilatkozatot, hogy az anyagot nem fogják olyan módon felhasználni, ami sértene vagy megalázó helyzetbe hozna élő embereket. Ez tehát azt jelentené, hogy a levéltáros feladata lenne annak ellenőrzése, hogy a megjelent publikáció megfelel-e ennek a nyilatkozatnak? Míg a levéltárosok igyekeznek az adományozókat arra ösztönözni, hogy ne korlátozzák az anyag hozzáférését, az adományozók sokszor addig nem hajlandóak átadni az anyagot, amíg meg nem győződnek róla, hogy az anyagot biztonságosan fogják kezelni.

Az információtudomány etikai kérdései

Ebben a környezetben két lehetséges szinten jelenhetnek meg etikai felvetések: az információs rendszerek, valamint a globális kérdések szintjén.

Az információs rendszerek gyakran használnak olyan összetett technológiákat, amelyeknek a kialakulása és fejlődése heves aggodalmat váltanak ki a tradicionalisták körében. Például a számítógépes hálózatok ki vanak téve annak a veszélynek, hogy illetéktelenek is hozzáférnek az adatokhoz vagy a felhasználók információihoz.

A fizetős szolgáltatások és az információbrókerek megjelenése további kérdéseket vetnek fel (pl. az információval való visszaélés lehetősége). Visszaélésnek számít, ha az információs szakemberek (információbrókerek) 1) a versenyképes információ megszerzése érdekében elfedik valódi szándékaikat; 2) nyilvános intézmények tájékoztató munkatársaitól szerzett információikat a sajátjaikként adják tovább; 3) nem a valóságnak megfelelően állítják be a saját képesítésükről és képességeikről kialakult képet; 4) kutatásaikat felületesen, gondatlanul végzik.

Az adatbázis készítői felelősek az általuk összeállított bibliográfiai adatbázis pontosságáért, és hogy a kiválasztás és indexelés elfogulatlanul történt. Bár az olyan dokumentumpótlóknak, mint a referátumok vagy deszkriptorok, hűen kell tükrözniük az eredeti dokumentum tartalmát, az index készítői nem felelősek az indexelt anyag tartalmának pontosságáért. Az adatbázis-készítőknek világosan meg kell határozniuk a kiválasztás és indexelés folyamatában használt vezérelveket.

Egyéb problémák merülhetnek fel az üzleti vállalkozások bevonásával kapcsolatban. Példának okáért, a könyvtárak vagy információs központok számítógépesítése folyamán gyakran előfordul az az eljárás, hogy az eladó cég olyan rendszert kínál, amelyről tudja, hogy már idejét múlta és a telepítés után

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

azonnal felújításra szorul; vagy pedig az a pályáztatási gyakorlat, amikor egy könyvtár vagy információs szolgálat olyan szempontokat ad meg, amelynek csak egy bizonyos cég tud megfelelni.

Vannak olyan információs szakemberek, akik úgy élnek vissza az információval, hogy részre hajló eredményeket adnak meg, tudatosan terjesztenek rossz vagy lelkiismeretlen kutatási eredményeket, vagy pedig megbízhatatlan vagy téves elbírálási véleményeken keresztül próbálják meg érvényessé tenni az információkat. Az is a bizalmas információkkal való visszaélésnek számít, ha valaki jogosulatlanul fér hozzá felhasználói adatokhoz, keresési történetekhez és egyéb üzleti információkhoz.

A globális etikai kérdések az információ hatásainak, előállításának, elosztásának és felhasználásának helyi, nemzeti és nemzetközi trendjeivel foglalkoznak. Ahogy az információ helyi, nemzeti és nemzetközi határokon való átadásának folyamata egyre inkább üzleti vállalkozások és kormányok kezébe kerül, mind több kérdés merül fel. Hozzájárulnak-e az információs szakemberek 1) az információban szegények és az információban gazdagok közötti egyenlőtlenségek kialakulásához; 2) társadalmi zavarokhoz, olyan adatok terjesztésével, amelyek technikai, politikai vagy társadalmi változásokhoz vezetnek; 3) az angolszász dominanciához (azaz az angol nyelv dominanciájához a bibliográfiai rendszerekben) és a túlspecializált technológiák elterjedéséhez; 4) egy információs elit kialakulásához, amelyben csak a gazdasági és információs előnyt élvezők férhetnek hozzá az információs rendszerekhez; 5) az információ olyan központosított rendszerének kialakulásához, amelyben a rendszer tulajdonosai az információ elosztását is ellenőrzésük alatt tarthatják; 6) az információhoz való szabad és ingyenes hozzáférés csökkenéséhez; 7) a fejlődő országoknak a fejlett országoktól való gazdasági és információs függőségéhez (az információhoz való hozzáférés tekintetében), amelyben a fejlődő országokat nem veszik figyelembe mint információ-szolgáltatókat; 8) a kulturális erózióhoz és a nemzeti önállóság kiszolgáltatottságához.

Ezen kérdések miatt többen olyan „kommunikáló etikát" szeretnének látni (ld. *Capurro*), amely foglalkozik az információs tevékenységek következtében keletkező igazságtalanságokkal és egyenlőtlenségekkel. Egy ilyen etikára lenne szükség, hogy ellensúlyozza azokat az ideológiákat, amelyek az információs elit dominanciáját és hatalmát igyekeznek megteremteni (ld. *Slack).*

Irodalom

ANDERSON, Charles: The myth of the expert searcher. In: Library Journal, 1986. February 1. 37–39. p.

ASHEIM, Lester: Not censorship but selection. In: Library Journal, 1986. February 1. 63–67. p.

BARNES, Robert F.: Some thoughts on Professonal Ethics Codes. In: ASIS Bulletin, 1986. April/May, 19–20. p.

CAPURRO, Rafael: Moral issues in information science. In: Journal of Information Science, 1985. 11. 113–123. p.

A Code of Ethics for Archivist. In: The American Archivist, 43. 1980. 414–415. p.

CRAWFORD, Helen: In search of an Ethic of Medical Librarianship. In: Bulletin of the Medical Library Association, 1978. 66. 331–337. p.

FOSKETT, D. J.: The creed of a librarian: no politics, no religion, no morals. London, Library Association, 1962.

GELLER, Evelyn: The librarian as a censor. In: Library Journal, 1976. June 1. 1255–1258 p.

GREENWOOD, Terry: Professional Ethics. In: New Library World. 82. 1981. 123–125. P.

HAUPTMAN, Robert: Ethical challenges in librarianship. Phoenix, Oryx Press, 1988.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

HAUPTMAN, Robert: Professionalism or culpability? An experiment in ethics. In: Wilson Library Journal, 50. 1976. 626–627. p.

HAYWOOD, Trevor: Electronic information: The withering pf public access. In: New Horizons for the Information Profession: Meeting the challenge of change. Ed. Hilary Dyer, Gwyneth Tseng. London, Graham, 1988. 195–197. p.

HURYCH, Jitka M. – GLENN, Ann C.: Ethics in Health Sciences Librarianship. In: Bulletin of the Medical Library Association, 75. 1987. 342–348. p.

Intellectual Freedom Manual. 2nd ed. Chicago, ALA, 1983.

Ethics and reference services. In: The Reference Librarian, 4. 1982. Eds. Bill Katz, Ruth A. Fraley.

KIRKWOOD, C.C. – WATTS, Tim: Legal reference service: duties v. liabilities. In: Legal Reference Services Quarterly, 3. 1983. 67–82. p.

KOSTREWSKI, B.J. – OPPEMHEIM, Charles: Ethics in information science. In: Journal of Information Science, 1. 1980. 277–283. p.

LINDSEY, Jonathan – PRENTICE, Ann E.: Professional ethics and librarians. Phoenix, Oryx Press, 1985.

MANLEY, Will: Facing the public. In: Wilson Library Bulletin, 197. February, 32–33. p.

MINTZ, Anne P.: Information practice and malpractice. In: Library Journal, 1985. September 15, 346–349. p.

OPPENHEIM, Charles: Ethics of information supply. In: The nationwide provision and use of information. London, The Library Ass., 1981. 105–111. p.

SEREBNICK, Judith: Self-censorship by librarians: an analyses of checklist-based research. In: Drexel Library Qarterly, 18. 1982. 35–56. p.

SHAVER, Donna A. – HEWISON, Nancy – WYKOFF, Leslie W.: Ethics for online intermediaries. In: Special Libraries, 1985. Fall, 238–245. p.

SHUMAN, Bruce A.: The River Bend Casebook: problems in public library service. Phoenyx, Oryx Press, 1981.

SHUMAN, Bruce A.: River Bend Revisited: The problem patron in he library. Phoenix, Oryx Press, 1984.

The ideology of the information age. Eds. Slack, Jennifer, Frejes, Fred, Norwood, Ablex, 1987.

Standards for ethical conduct for rare book manuscript and special collections librarians. In: College and Research Libraries News. 1984. July/August, 357–358. p.

SWAN, John: Ethics at the reference desk: comfortable theories and tricky practicies. In: The Reference Librarian, 4. 1982. 99–116. p.

SWAN, John: Helpful librarians and hurtful books. In: Catholic Library World. 59. 1988. 271–274. p.

WEINER, Paul B.: On my mind. Mad bombers and ethical librarians. A dialogue with Robert Hauptman and John Swan. In: Catholic Library World. 58. 1987. 161–163. p.

WEST, Celest: The secret garden of censorship: ourselves. In: Library Journal, 1983. September 1. 1651–1653. p.

WOODWARD, Diana: Standards of confidentiality for information professionals. In: Challenges to an information society: proceedings of the 47th ASIS Annual Meeting. White Plains, N. Y. , Knowledge Industry Pubs. 1984. 44–47. p.

FÜZÉKI - EMLÉKÉREM – 2004. október 21-én a Magyar Könyvtárosok Egyesülete és az Országos Széchényi Könyvtár képviselői megkoszorúzták Füzéki István emléktábláját, s átadták az idei emlékérmet Kasánszky Zsombor hozzátartozóinak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az IFLA állásfoglalása a tudományos szakirodalomhoz, valamint a kutatási dokumentációhoz való szabad hozzáférésről

Az „IFLA statement on open access to scholarly literature and research documentation" c. határozatot **Balogh Anna** fordította.

Az IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) elkötelezi magát az információhoz való lehető legszélesebb körű hozzáférés biztosítása mellett minden ország polgára számára, a könyvtárakról, az információs szolgáltatásokról és a szellemi szabadságról szóló glasgow-i nyilatkozatban kifejtett elvekkel összhangban.

Az IFLA elismeri, hogy minden szakterület kutatási tevékenységeinek megismerése, megvitatása, kidolgozása és alkalmazása a haladást, a fenntarthatóságot, és az emberi jólétet szolgálja. A lektorált tudományos irodalom a felsőoktatás és a kutatás folyamatainak alapvető eleme, amely a kutatási dokumentumok különböző típusait foglalja magában, például preprinteket, technikai beszámolókat és kutatási adatokat tartalmazó dokumentumokat is.

Az IFLA kijelenti, hogy a könyvtári és információs szolgáltatások világméretű hálózata hozzáférést nyújt a múlt, a jelen és a jövő tudományos irodalmához és kutatási dokumentumaihoz; biztosítja megőrzésüket; segíti a használókat a szakirodalom megismerésében és felhasználásában, valamint oktatási programjaival hozzájárul a használók információs jártasságának kialakításához egész életük folyamán.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az IFLA megerősíti, hogy a tudományos szakirodalomhoz és kutatási dokumentációhoz való teljes körű hozzáférés elengedhetetlenül fontos a világ megértése, valamint a globális problémák megoldásainak felderítése, köztük különösen az információs egyenlőtlenség csökkentésének szempontjából.

A szabad hozzáférés biztosítja a tudományos kommunikáció rendszerének egységét csorbítatlanságát, valamint lehetővé teszi, hogy minden kutatás és tudományos eredmény örökre hozzáférhető maradjon korlátlan tanulmányozás, illetve ahol szükséges, feldolgozás vagy cáfolat céljából.

Az IFLA elismeri mindazok szerepének fontosságát, akik a kutatási eredmények nyilvántartásában és közreadásában részt vesznek, ideértve a szerzőket, a szerkesztőket, a kiadókat, a könyvtárakat és más intézményeket, valamint támogatja az alábbi, a szabad hozzáféréssel kapcsolatos elvek elfogadását a tudományos szakirodalomhoz és a kutatási dokumentációhoz való lehető legszélesebb körű hozzáférés biztosítása érdekében:

1. El kell ismerni és meg kell védeni a szerzők erkölcsi jogait, főként a szerzőség feltüntetésének és a mű csorbítatlanságának jogát.
2. Hatékony lektorálási eljárásokat kell alkalmazni a tudományos irodalom minőségének biztosítására, függetlenül a közreadás módjától.
3. Határozottan el kell utasítani a kutatás és tudomány területén létrejött kiadványok bárminemű kormányzati, kereskedelmi vagy intézményi cenzúráját.
4. A törvény által szabályozott – és ésszerű időtartamra korlátozott – szerzői jogi védelmi idő lejárta után minden tudományos mű és kutatási dokumentum legyen szabadon elérhető. A méltányos felhasználásról szóló rendelkezések – technológiai és egyéb korlátozások nélkül – a védelmi idő alatt is tegyék lehetővé a hozzáférést mind a kutatók, mind a nagyközönség számára.
5. Az információs egyenlőtlenség leküzdésére intézkedéseket kell bevezetni egyrészt a hátrányos helyzetű kutatók és tudósok megfelelő minőségű tudományos műveinek és kutatási dokumentumainak közreadásával, másrészt hatékony és megfizethető hozzáférés biztosításával a fejlődő országok lakói és más, bármilyen más szempontból hátrányos helyzetű felhasználók számára, a fogyatékosokat is ideértve.
6. Támogatni és ösztönözni kell a fenntartható szabad hozzáférést* megcélzó kiadási modellek és megoldások fejlesztésére létrejött, együttműködésen alapuló kezdeményezéseket – például a szerződésekből eredő akadályok megszüntetésével azért, hogy a szerzők tudományos műveiket és kutatási dokumentumaikat térítésmentesen adhassák közre.
7. Olyan jogi, szerződéses és technikai eljárásokat kell bevezetni, amelyek biztosítják a tudományos irodalom és kutatási dokumentáció örökös elérhetőségét használhatóságát és hitelességét.

Ezt az állásfoglalást az IFLA Irányító Tanácsa a 2003. december 5-én Hágában rendezett tanácskozáson fogadta el.

~

Kapcsolódó dokumentumok:

A glasgow-i nyilatkozat a könyvtárakról, az információs szolgáltatásokról és a szellemi szabadságról
http://www.ifla.org/faife/policy/iflastat/gldeclar-e.html

**A szabad hozzáférésű publikáció definíciója:*

A szabad hozzáférésű publikáció megfelel a következő két feltételnek:

1. A szerző(k) és a szerzői jogok tulajdonosa(i) bármely felhasználó számára szabad, visszavonhatatlan, világszerte érvényes, örökös (az alkalmazható szerzői jog ideje alatt tartó) hozzáféré-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

si jogot, valamint a másolásra, használatra, terjesztésre, előadásra, közzétételre és a műből származtatott egyéb művek méltányos célból, digitális formában történő létrehozására és terjesztésére vonatkozó engedélyt biztosítanak a szerzőség megfelelő feltüntetésével, továbbá lehetővé teszik kis példányszámú, személyes célra történő nyomtatott másolatok készítését.

2. A mű teljes verzióját, a kiegészítő dokumentumokkal és a fentiek szerinti engedély másolatával együtt, megfelelő és szabványos elektronikus formátumban kell elhelyezni, közvetlenül az első közzétételt követően, legalább egy, a szabad hozzáférést, a korlátlan terjesztést, az interoperabilitást és a hosszú távú megőrzést támogató, valamely felsőoktatási intézmény, tudományos társaság, kormányzati szerv, vagy más tekintélyes szervezet által fenntartott on-line archívumban.

A szabad hozzáférésű publikáció mint jellemző tulajdonság az egyes művekre és nem szükségszerűen a közreadó folyóiratok vagy kiadók egészére vonatkozik.

A továbbiakban a jelenlegi helyzethez hasonlóan, a szerzői jogok helyett inkább a közösen használt szabványok fogják biztosítani a közreadott művek szerzőinek megfelelő feltüntetését, valamint a publikált mű felelős használatát.

A szabad hozzáférésű publikáció jelen definíciója a Wellcome Trust szabad hozzáférésű kiadást támogató állásfoglalásából származik (http://www.wellcome.ac.uk/en/1/awtvispolpub.html), amelynek alapjául a Howard Hughes Medical Institute által 2003 júliusában összehívott, a szabad hozzáférésről szóló tanácskozás résztvevői által jóváhagyott meghatározás szolgált.

Korvinák digitálisan – A Pytheas Kiadó az utóbbi három évben digitálisan rögzítette a magyar könyvtárakban, elsősorban az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött korvinák oldalait. A kiadó a digitális felvételek felhasználásával a kötetek nagyobb részét ki is nyomtatta egy-egy példányban az eredetieket birtokló könyvtárak számára. Egyetlen könyvpéldány gazdaságos kinyomtatása úgy lehetséges, hogy a felvételeket digitális nyomógéppel másolják papírra. A kinyomott ívet aztán hagyományos módon kötik könyvvé. A folyamat akárhányszor megismételhető. Így kerülhetett hasonmásként már forgalomba – Magyarországon először – Mátyás király könyvtárának egy Flavio Biondo nevű pápai titkár által írt kötete Róma ókori műemlékeiről.

(D.Gy. híre alapján. Népszabadság. 2004. nov. 10.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A publikációk értékelése - a nyomtatott irodalomtól a szabad hozzáférésig

COMBA, Valentina

Comba, Valentina: La valutazione delle pubblicazioni: dalla letteratura a stampa agli ***open archives***. (Bollettino AIB. 43.vol. 2003. 1.no. 65-75.p.) c. cikkét **Mohor Jenő** tömör(tette

Bevezetés

Az értékelés olyan központi helyet elfoglaló tevékenység, amit mind az akadémiai világban (a kutatásban és az oktatásban), mind a javak és szolgáltatások előállításának világában egyaránt gyakorolnak. Egy tevékenység, egy termék (a javak valamelyike), egy szolgáltatás vagy egy publikáció értékelése képezi a döntést, a kiválasztás alapjául szolgáló eszközt, ami alapjául szolgál az új cselekvéseknek és kezdeményezéseknek is. *Valentina Comba* írása a kutatás és a széles értelemben vett tudományos kommunikáció világát értékelő eszközök tanulmányozásához kíván hozzájárulni, s megpróbál válaszolni arra a (szónoki) kérdésre, hogy a könyvtárosoknak részeseivé kell-e lenniük a publikációk értékelési folyamatainak.

A szerzőt a nyolcvanas években kezdte érdekelni ez a téma, amikor a tanszékvezetői helyekért versenyt futó orvos-tanárok a munkáikra való hivatkozások számát (és a bibliográfiai adatokat) keresték. Az on-line bibliográfiai keresések abban a könyvtárban, ahol Comba dolgozott, meglehetősen költségesek voltak: az SCI-hez (*Science Citation Index)* való kapcsolódás óradíja a száz dollárt is meghaladta. Az érdekeltek líra-százezreket fizettek az adatokért és ráadásul a keresőrendszer igényeinek megfelelően kellett kitölteniük saját bibliográfiai adataikat, melyben a legkisebb hiba eredménye is *„no hits"* ,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

„nincs találat"-ot eredményezett, s aztán az on-line keresést megszakítva a hibát kellett keresgélni.

A kilencvenes évekre a hivatkozások keresése szinte járványos betegséggé vált és terjedt, mint az influenza; bubópestis-járvánnyá pedig az impakt faktor (IF) helytelen használatával vált, amikor azt az egyes tudományos publikációk minőségének értékelésére kezdték használni. Comba sokféle módon próbálta megértetni az indikátorok használatának módját, sőt még napilapba is írt a témáról, hogy minél szélesebb körben ismertesse nézeteit.

Publikációinak és előadásainak tapasztalata alapján kijelentette, hogy a kutatóintézetek értékelésére jelenleg használt kritériumok irodalmából a feltett szónoki kérdésre határozott és egyértelmű „igen!" válasz kerekedik ki. A könyvtárosoknak teljes mélységben ismerniük kell a hivatkozás-indexek szerkezetét, s ekként az indikátorok azokból való kidolgozásának módjait; a könyvtárosok jobban meg tudják ismerni a bibliometriai eszközöket, mint más kutatók; a könyvtárosok tudják az értékelő „zsűrik" rendelkezésére bocsátani a forrásokat, az adatbázisokat és az indexeket, oly módon, hogy valamennyi lehetséges elem figyelembe vehető legyen.

A bibliográfiai hivatkozás

A hivatkozáselemzés a dokumentumok és a periodikumok, továbbá személyek, munkacsoportok, intézmények és nemzetek (országok) értékelésére használatos.

A hivatozáselemzés történetének rekonstruálásához a legjobb módszer *Eugene Garfield* személyes honlapjának (www.garfield.library.upenn.edu) felkeresése, ahol teljes bibliográfiája mellett néhány korai írásának PDF-formátumú változatát is megtaláljuk. Ezek egyike 1955-ből való[1], amelyben Garfield egy hivatkozási index használatát javasolja, mely új megközelítést nyújt a tudományos irodalom tartalmi értékeléséhez. Ugyanebben az írásában említi a hivatkozás-repertórium példájaként az 1873 óta megjelenő *Shepard Citations* c. kiadványt, mely az USA 48 államának büntetőpereit tartalmazza, hivatkozással az ítéletekre és azokra az egyéb adatokra, amelyek befolyással voltak az ítéletekre. Azt a lelkes hitet, amellyel Garfield a Science Citation Indexet a tudományszociológia tanulmányozása elsődleges eszközének[2] és a tudományos munkák Nobel-díjra való érdemessége egyik bizony(tékául ajánlotta, elkezdték vitatni a tudósok, akik tartottak a személyek, intézmények és periodikumok értékelésében rejlő veszélyektől[3]. Ettől kezdve válik gyakori vitatémává nemcsak a hivatkozásindikátorok helytelen használata, hanem az a – dokumentálható – irányzat is, mely álnok módon „felfújja" az impakt faktort és a hivatkozások számát, hogy megnövelje egy periodikum, egy intézmény vagy egy szerző értékelésének mennyiségi vonatkozásait.

A hivatkozásokkal kapcsolatos viselkedés és a hivatkozások értéke tanulmányozásához nagy hasznunkra lehet *Christine Borgman* és *Jonathan Furner* szemléje[4]. Mielőtt részletesen áttekintenénk, hogy a tudósok milyen kritikákkal illetik a hivatkozások kvantitatív használatát az értékelés során, különösen hasznos a szemlének a hivatkozás-viselkedésre vonatkozó néhány részletét felidézni.

A hivatkozásokra alapozott értékelés, az *„evaluative link analysis"* (bár ez az elnevezés a hipertextes linkekre vonatkozik, a szerzők alább következő megállapításai a hivatkozások mindkét fajtájára vonatkoznak) védelmére felhozott érvek alapjául a Garfield által megformált „hivatkozási előírások" szolgálnak, melyek rámutatnak, hogy *mikor kell* hivatkozni[5]. Ezek az érvelések azon alapulnak, hogy azok a szerzők, akik hivatkoznak, nyilvánvalóan pontosan meghatározzák az értékes, illetve a hivatkozásra méltó munkákat; így tehát valamennyi hivatkozott mű méltó arra, hogy rá hivatkozzanak, következésképpen a hivatkozások mennyisége a minőség egyik mutatója. Borgman és Furner viszont arra mutat rá, hogy Garfield „mikor idézzünk"-je a hivatkozó szerző viselkedésének nem leírása, hanem azt előíró útmutatás.

Az „evaluative link analysis" kritikusainak érvelése ezzel szemben sokkal mélyebben elemzi a hivatkozók viselkedését és motivációit. Végkövetkeztetés-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sük szerint a hivatkozók viselkedését egész sor tényező határozza meg, melyek nem szükségszerűen írhatók körül a hivatkozott munkák minőségével. Azon szubjektív tényezők között, melyek az egy adott munkára való hivatkozást befolyásolják, vannak személyes és politikai érdekűek vagy személyes haszonnal járók (ellentétben a szakmai vagy a kutatást szolgáló érdekekkel). A szemle a korábbi munkákra hivatkozó szerzőket (esetleg) befolyásoló tényezők következő listáját tartalmazza:

1. a tartalom ninősége;
2. a szerző neme (azaz férfi);
3. a szerzők száma: a hivatkozott mű több szerző publikációja;
4. forrás: a hivatkozott munka inkább folyóiratcikk, mint könyvfejezet, tézis stb.;
5. a kapott hivatkozások mennyisége;
6. téma: a hivatkozott munka friss, és „még meleg" témával foglalkozik;
7. megközelítés: a hivatkozott dokumentum szemle, vagy egy korábbi munka reviziója;
8. tudományterület: a hivatkozott munka inkább az alap, mint az alkalmazott kutatások körébe tartozik;
9. „asszimiláció": a munka nem olyan témákkal foglalkozik, amelyek már asszimilálódtak a közkeletű ismeretek korpuszába.

Ha viszont a hivatkozott munkák hogy úgy mondjuk „kortársak", vagy folyamatban lévő kutatások, a hivatkozást befolyásolható tényezők a következők:

1. tartalmi hasonlóság;
2. szakterület: a területnek, melyben a dokumentumok megjelennek magas hivatkozási mutatói vannak;
3. meggyőződés: a hivatkozott munka alátámasztja a szerző állításait, vagy a hivatkozott dokumentum szerzője nagy tekintélynek örvend, s ezáltal „fényt ad" a hivatkozó szerzőnek;
4. rendelkezésre állás: a hivatkozott dokumentum könnyű hozzáférhetősége;
5. önhivatkozás: a hivatkozott munka és a hivatkozó dokumentum szerzője azonos;
6. periodikum önhivatkozás: a hivatkozott munka abban a periodikumban jelent meg, amelyben a hivatkozó publikálni kívánja saját munkáját;
7. társadalmi (társasági? barátsági?) hivatkozás: a hivatkozott munka szerzője barát, kolléga, társszerző, a terület szaktekintélye, a hivatkozó szerző tanítványa, vagy éppen szerkesztője (szerkesztő bizottsági tagja) a megcélzott folyóiratnak;
8. nyelvi önhivatkozás: a hivatkozott munka nyelve azonos azzal, melyen a hivatkozó szerző ír;
9. „nemzeti" önhivatkozás: a hivatkozott munkát a hivatkozóval azonos nemzetiségű szerző írta;
10. időbeli távolság: a hivatkozott mű kevéssel a hivatkozó írás előtt jelent meg.

Az önhivatkozást is részletekbe menően elemzik: Borgman és Furner egy sereg, az önhivatkozással foglalkozó tanulmányt áttekintve, azt a végkövetkeztetést hangsúlyozza, hogy az önhivatkozás nem feltétlenül jelent indokolatlan egoista magatartást, hanem megfigyelhetően gyakoribb egyes szakterületeken, (pl. a fizika esetében), amit az adott szakterületen a felfedezések természete is magyaráz.

A hivatkozásmutatók értékelésbeli felhasználásának bírálata

Sokan vannak azok, akik „frontálisan" támadják a hivatkozásmutatók felhasználását az értékelésre (különösen személyek és intézmények esetében). A bírálatok leginkább a ma már a *Web of Science*-be beépült *Science Citation Index*-ből származtatott és az Institute of Scientific Information (ISI) által kidolgozva a „Journal Citation Reports"-ban (JCR) évente megjelenő hivatkozásmutatókat érik.

A rövidség kedvéért csak két szerzőre hivatkozunk e tárgykörben. *Selgen*, a bibliometriával is foglalkozó norvég onkológus-kutató néhány, a leginkább hivatkozottak közé tarozó írása az orvosi-biológiai

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

területtel foglalkozik[6]. Éppen azzal, ahol az impakt faktor (a továbbiakban : IF) használatának „bubópestise" a legjobban elterjedt, nemcsak az impakt faktor növekedésén örvendező szerkesztőségi cikkek megszületésére adva alkalmat, hanem arra is, hogy ezzel kapcsolatban hamis versengések és hasonló jelenségek alakuljanak ki, amiken aztán cikkekben, levelezési rovatokban vitatkoznak. Selgen táblázatokkal, grafikonokkal pontosítja az IF-nek a tudományos irodalom értékelésére való használatával szembeni motivációit, melyek a következők:

- statisztikusan az IF nem szignifikáns az egy periodikumban megjelenő egyes cikkek értékelésére;
- az önhivatkozásokat semmi nem korrigálja az ISI Journal Citation Reportjában;
- a *review*-k és a terjedelmesebb cikkek – melyekre hangsúlyosabban hivatkoznak – inflálják egyes folyóiratok IF-jét;
- az IF konstrukciós folyamataiban nem veszik figyelembe a leveleket, az újságh(reket stb., amelyek egyes folyóiratok (mint pl. a *Nature*) esetében releváns részt képeznek;
- az adatbázisnak hiányos a lefedettsége (se könyvek, se webdokumentumok, se kongresszusi aktáik stb.);
- az adatbázist az amerikai és az angol nyelvű publikációk dominálják;
- egy cikk hivatkozási aránya befolyásolja egy folyóirat IF-jét, ám ez fordítva nem áll fenn.

Selgen arra is felhívja a figyelmet, hogy a nagy gyorsasággal fejlődő orvosi-biológiai területen a fejlődés hamar „túlteszi magát" egy-egy meghatározó, sokat idézett munkán, a Journal Citation Report viszont két évet vesz figyelembe, így könnyen előfordul, hogy a biokémiában, molekuláris biológiában egészen más hivatkozási trendek élnek.

A Római Egyetem matematika professzora, *A. Figá Talamanca* több ízben szólalt fel e témában. Egyik írásában[7] (mely a Science Citation Indexben persze nem szerepel, hiszen nem az ISI-Thomson által figyelembe vett folyóiratok valamelyikében publikálta, és ráadásul olaszul) a Journal Citation Report indikátorainak teljes használhatatlanságát panaszolja, olyan szakterületeken, mint pl. a matematika, ahol a tudósok megszokott kommunikációs csatornái távol állnak a JCR által figyelembe vett tipikustól – vagyis a folyóiratcikktől – és a hivatkozások döntő többsége két évesnél sokkal régebbi publikációkra vonatozik.

Elég áttekinteni Selgen cikének a *Web of Science* szerinti kilencvennyolc hivatkozását, hogy észrevegyük, a JCR adat-használata egészen más az orvosi-biológiai szakterületen, mint a tudományban általában. A *Nature* 2002 február 14-i számának hírrovata rámutat arra a sok torzulásra, amiknek eredményeképpen egyre ritkább a konvergencia a sokszor idézett cikkek és azok minősége között. A cikk a JRC-t előállító cég kereskedelmi hátterével is foglalkozik, a Thomsont vádolva, mely az ISI-t megvásárolva kapitalista üzletet csinál az adatok eladásából, és visszasírva a régi, romantikus időket, amikor még Garfield volt az ISI „gazdája".

A hivatkozási mutatók használata Olaszországban

Az ISI mutatóit számos országban használják a kutatóintézetek és az egészségügyi struktúra értékelésére. (*Kari Raivio*, a Helsinki Egyetem rektora írja a *Nature*-ben[8], hogy tudomása szerint Finnország az egyetlen, ahol a folyóirat impakt faktort az ország jogszabályaiban kanonizálták, és kiszámítja, hogy egyetlen cikk, melyet egy nem kettes, hanem hármas impakt faktorral rendelkező folyóiratban publikáltak, akár 7000 dollár növekedést is eredményezhetett 2000-ben egy finn kórház költségvetési támogatásában.)

Olaszországban is megvásárolták az ISI adatait az 1981–1999 közötti olasz publikációkról, és alapos feldolgozás után közzétették annak eredményeit[9], lehetővé téve a különféle finanszírozó bizottságoknak, hogy képet kapjanak a tudományos produktivitásról, ami számos más mutatóval együtt helyet kapott a pénzek, támogatások odaítélésének kritériumai között. A kutatások értékeléséről összeállított

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kötet[10] ad szélesebb képet az olasz gyakorlatról. Megjegyzendő, hogy a tanulmányok nem az impakt faktort használják, hanem a hivatkozásokat („*Citation Impact*"), valamint hogy az olasz egyetemi rendszer értékelését végző országos bizottság (*Comitato nazionale per la valutazione del sistema universitario*) a brit „*Research Assessment Exercise*" alapján végzi tevékenységét. A kötetből az egyes egyetemek helyi kutatási finanszírozását befolyásoló eszközöket és módszereket is megismerhetjük.

Az egészségügyben is használják a hivatkozási mutatókat a tudományos jellegű egészségügyi intézmények értékelésében. Egy 2002-es minisztériumi körlevél részletesen leírja az értékelés céljait és azokat a kritériumok, amelyek alapján a publikációkat figyelembe veszik. Habár a kritériumok rendkívül pontosak, az alkalmazott indikátor a publikált dokumentumok évére vonatkozó impakt faktor – ez esetben tehát felmerülnek mindazok a problémák, melyeket Selgen vetett fel az IF használhatóságáról, éppen az orvosi-biológiai szakterületeken.

A hipertextes linkek és a nyitott archívumok hozta újdonságok

Borgman és Furner szemléje a hivatkozásoknak a hipertext-linkeken keresztüli módjait is bemutatja, hangsúlyozva, hogy a linkek nyilvánvalóan többdimenziósak: születhettek kutatási motivációból (vagy nem), lehetnek „szociális" és lehetnek technológiai motivációik is. Azok az új lehetőségek azonban, amelyeket a linkek kínálnak a kutatómunkában, igen nagy érdeklődésre tartanak számot, mind a tudomány, az új információk visszakeresése, mind az értékelés terén. A web használatának bibliometriai tanulmányozása (ami „webometria" nevet kapott[11]) meg tudja adni a használat mértékét, a hivatkozásokhoz egészen hasonló értelemben (ezért is hívják web impakt faktornak – WIF). Ám épp oly tekintélyes mértékben vitatják is, elsősorban a keresőmotorok működése miatt, melyeken ezek a számlálások alapulnak. A keresőmotorok saját „lefedettsége" ugyanis igen változatos, sőt, működésük is igen változékony, ingatag és gyéren dokumentált.

Mindenesetre az a kijelentés, miszerint szükség van a bibliometria olyan irányú fejlődésére, hogy magába foglaljon mindent, ami a hálózatokon jelenik meg, és „linkje van" más releváns tanulmányokhoz, szinte tautológiának tűnik, tekintettel mindarra, amit eddig az ISI indikátorairól elmondtunk. Elég még egyszer aláhúznunk, hogy Selgennek a *British Medical Journal*ban publikált és on-line ingyen hozzáférhető cikke a Web of Science szerint 98 hivatkozást kapott, míg Figá Talamanca szintén „*free online*" munkája, melyet egy konferenciakötetben publikált, egyet sem. Egyébként a WOS kizárólag a kereskedelmi jellegű folyóiratokban megjelent publikációkat veszi figyelembe (és leginkább az amerikaiakat, és leginkább az angolul írottakat) és ignorálja a nyitott archívumok világát, a csak a weben közzétett konferenciai közleményeket, a folyóiratokon kívüli, a hálón publikált PDF dokumentumokat és így tovább.

Az elektronikus publikációkkal kapcsolatos kutatások párhuzamosan indultak az elektronikus források használatára vonatkozó kutatásokkal, ami a kereskedelmi elektronikus folyóiratok konzorciumi licensz-tárgyalásainak sarkalatos gazdasági témája. A kevésbé használt folyóiratok meghatározására szolgáló használati statisztikákat az értékeléstől csak egy kis lépés választja el, hiszen a szerzők nem szívesen helyezik el munkájukat archívumokban, ha nem tudják statisztikailag dokumentálni, hogy ki (hányszor, honnan és milyen módon) használta kéziratait.

A digitális könyvtárak használatának tanulmányozása teljes egészében a szükségleteknek ebben az új közegében mozog, és sok tanulmányból azt láthatjuk, hogy az információk rendelkezésre állása a nyílt archívumokban (sokkal inkább, mint a licenszekkel fedett elektronikus periodikumokban) hatalmas mértékű könnyebbséget eredményezett a hozzáférésben és a használatban.

Alapvető fontosságú a használati szokások (*usage pattern)* tanulmányozása, azonban szükséges egy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

olyan kezdeményezés, mely ellenáll a használat mennyiségét számláló *log file* elemzés folyamatos kényszerének. Lényegében tehát szükséges egy JCR, azokról a publikációkról, melyek a nyílt archívumokban vannak elhelyezve, sőt, netán a személyes honlapokon lévőkről (amelyekről könnyen háttérbe tudnak szorulni, persze számos különböző okból kifolyólag).

Ezt a célt kívánja elérni az OpCit[13] projekt, a CiteBase létrehozója, mely jelenleg a fizikai, informatika, információtudomány szakterületek archívumokba helyezett munkái „linkelésének" fázisában van. A projekt eredményeit a *D-lib magazine*-ban publikálták: *S. Hitchcock, D. Bergmark, T. Brody, C. Gutteridge, L. Carr, W. Hall, C. Lagoze* és *S. Harnad* „*open citation linking*"-ről (nyílt hivatkozási kapcsolatról) beszélnek, szemben a CrossRef[14] által megvalósított „*citation linking*"-gel, ami viszont csak azoknak működik, akik olyan gazdag egyetemen dolgoznak, amely sok elektronikus periodikum licenszét engedheti meg magának (egy igen fontos kivétellel: a WHO sikeres licensz-alkujának köszönhetően a HINARI projektbe bevont szegény országok több mint 3000 elektronikus folyóirathoz és számos adatbázishoz tudnak hozzájutni).

A CiteBase a nyílt archívumokban elhelyezett publikációkból kiindulva hozza létre a munkák hálózatát, ahol idézetek és hivatkozások, kommentárok, kritikák, levelek és recenziók egyaránt „linkelve vannak", így tehát mérhetővé válik a nyílt archívumokban publikált dokumentumok befolyása („impaktja"). Mindenképpen szükséges lesz azonban, hogy minden aktív nyílt (szabad hozzáférésű) archívum csatlakozzon ehhez a kezdeményezéshez.

Zárszó

Az internet korában a projektek sikere nagyrészt inkább az együttműködésen alapul, mintsem a belső és külső versengésen. A bevezetőben feltett, a könyvtárosoknak az értékelő tevékenységben való szerepét érintő szónoki kérdést mindezen körülmények közepette kell értelmezni. Az információs szakemberek abban a helyzetben vannak (ha jól tanultak és jól dolgoztak), hogy cselekvően kísérhetik az elektronikus publikálás átalakulását az oktatás és a kutatás területén.

Jegyzetek

1. GARFIELD, E.: Citation indexes for science: a new dimension in documentation through association of ideas. In: Science, vol. 122. 1955. no. 3159. pp. 108–111.
2. GARFIELD, E.: Citation indexing for studying science. In: Nature, vol. 227. 1970. no. 259. pp. 669–771.
3. CROOM, D. L.: Dangers in the use of the Science Citation Index. In: Nature, vol. 227. 1970. no. 263. p. 1173.
4. BORGMAN, C. - FURNER, J.: Scholarly communication and bibliometrics. In: Annual Review of Information Science and Technology, 36. vol. 2002. pp. 3–72.
5. GARFIELD, E.: When to cite. In: Library Quarterly, vol. 66. 1996. pp. 449–458.
6. SELGEN, P.O.: Citation rates and journal impact factor are not suitable for evaluation of research. In: Acta Ortopaedica Scandinavica, vol. 69. 1998. pp. 224–229.; Why the impact factor of journals should not be used for evaluating research. In: British Medical Journal. vol. 314. 1997. no. 7079. pp. 498–502.
7. FIGÁ TALAMANCA, A.: L'Impact Factor nella valutazione della ricerca e nello sviluppo dell'editoria scientifica. In: IV seminario Sistema informativo nazionale per la metamatica: SINM 2000: un modello di sistema informativo nazionale per aree disciplinari, Lecce, 2 ottobre 2000. http://siba2.unile.it/sinm/4sinm/interventi/fig-talam.htm
8. Nature, vol. 415. 2002. no. 6873. pp. 726–729.
9. BRENNO, E. – FAVA, G.A. et al.: La ricerca scientifica nelle universitá italiane: una analisi delle citazioni della banca dati ISI. Roma, CRUI, 2002. http://www.crui.it/pubblicazioni/ISI/ISI-imp.pdf
10. La valutazione della ricerca in Italia: repertorio di fondi Web, a cura di F.Rossi ed E.Stefani. Roma, CRUI, 2002. http://www.crui.it/pubblicazioni.html
11. ALMIND, T.C. – INGWERSEN, P.: Informetric analyses of the World Wide Web: methodological approaches to „Webometrics".In: Journal of documentation, vol. 53. 1997. pp. 404–426.
12. SNYDER, H.W. - ROSENBAUM, H.: Can search engines be used as tools for Web-link analysis? In: Journal of documentation, vol. 55. 1999. pp. 375–384.
13. http://opcit.eprints.org
14. http://www.crossref.org

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Szabad hozzáférés a tudományos publikációkhoz: akadályok a változások útjában*

BJÖRK, Bo-Christer

Björk, Bo-Christer: Open access to scientific publications – an analysis of the barriers to change? című írását (In: Information Research. Vol. 9., No. 2., 2004. http://InformationR.net/ir/9-2/paper170.html) **Koltay Tibor** tömörítette.

Bevezetés

A tudományos tartalmak publikálása olyan terület, amely sokat nyert az internet megjelenésével, hiszen a tudományos információ könnyen eljuttatható a felhasználóhoz elektronikus úton. A kutatóknak megvannak a technikai eszközeik és a készségeik, hogy munkahelyükön elérjék az elektronikus információkat, és élen jártak az internet kínálta kommunikáció kihasználásában. A közeljövőben azoknak a szövegeknek a többségét, amelyeket olvasnak, az interneten fogják elérni. Míg a tudományos publikációk továbbításának technikája megváltozott, közgazdasági keretei alig változtak. A folyóiratok kiadása néhány nagy cég kezében koncentrálódik, ami az elektronikus megjelentetés lehetőségével kombinálva még erősebbé tette az amúgy is erős piaci szereplőket. Az információnak az interneten történő terjesztésének járulékos költségei nemcsak igen alacsonyak, hanem ezen a területen kicsi a verseny, így az árak nagymértékben azon múlnak, mennyit hajlandók és mennyit képesek a fo-

* Ezzel a témával foglalkozik két korábbi, magyar nyelvű írás is: Bánhegyi Zsolt: Nyílt Hozzáférés Kezdeményezés (Open Access Initiative). Kitekintés és körkép. In.: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 50. évf., 6-7 sz., 2003., 236-249. p., valamint
Koltay Tibor: Újabb csatározások a folyóiratpiacon. Végső ütközet vagy állóháború? In.: Könyvtári Figyelő. 47. évf., 4. sz., 2001., 690-693. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gyasztók a folyóiratokért fizetni. Ennek következtében többé kevésbé ugyanolyan drágák a folyóiratok, mint korábban, a papír-alapú előfizetések idején, vagyis az 1970-es években megkezdődött folyóirat-válság tovább folytatódik.

Ezzel párhuzamosan több úttörő tudományos kutató kapott a lehetőségen, amelyet az internet arra kínált, hogy ki lehessen iktatni a tudományos publikálás folyamatából a drága közvetítőket. Az 1990-es években számos elektronikus preprint-archívum és néhány száz, szakértői véleményezést (peer review) alkalmazó (a következőkben *lektorált*) elektronikus tudományos folyóirat jött létre. Ezek közös jellemzője, hogy ingyenes hozzáférést biztosítanak dokumentumaikhoz. Ezt nevezzük nyílt, vagy szabad hozzáférésnek. Ezek az első kísérletek azt mutatják, hogy a kereskedelmi irányultságú kommunikációs rendszer megváltoztatása előtt álló akadályokat nagyban alábecsültük. Ezek az akadályok okozzák, hogy a nyílt, illetve szabad hozzáférésnek a tudományos publikáció egészére gyakorolt hatása még mindig elhanyagolható.

Mi a nyílt (szabad) hozzáférés?

A nyílt (szabad) hozzáférés azt jelenti, hogy a felhasználónak nem kell fizetnie azért, hogy tudományos közleményeket az interneten olvasson, azokat kinyomtassa, nem-kereskedelmi célokból tovább is adhassa, és mindez korlátozások nélkül tehesse. Legfeljebb néha regisztráltatnia kell magát. Harmadik személy számára általában tilos a tartalom felhasználása. A különböző publikációk közötti kapcsolatot nagyban megkönnyíti, hogy a nyílt hozzáférésű folyóiratoknál a felhasználó szabadon mozoghat, mivel nem ütközik jogi akadályokba. Az irodalomjegyzékből valóban csak egy egérkattintásra van a hivatkozott cikk. Általánosságban a szerző szinte a teljes szerzői jogokat magának tartja meg, és máshol is közzéteheti művét.

Az internet kitűnő eszköz ingyenes információknak a közszféra számára történő eljuttatásához. A tudománynak mint társadalmi intézménynek mindig is sajátja volt a nyílt, közös részvétel és kritika eszménye. Ezért nagy a késztetés a nyílt (szabad) hozzáférés megvalósítására, amelynek a négy legfontosabb csatornája: • az elektronikus, lektorált tudományos folyóiratok, • a kutatási területenként szerveződő preprint-archívumok (amelyeket a következőkben tematikus repozitóriumoknak nevezünk majd), • az egyes egyetemek intézményi repozitóriumai, valamint az anyagoknak • a szerzők saját honlapjain történő elhelyezése.

A nyílt (szabad) hozzáférésű tudományos folyóiratok az 1990-es évek elején, főként egyéni kezdeményezésekből jöttek létre. Ezek a folyóiratok szinte kivétel nélkül csak elektronikusak, mivel fontos volt a költségek csökkentése. Néhány esetben találkozunk az előfizetéses papír-változattal is. A nyílt (szabad) hozzáférésű folyóiratok finanszírozását többnyire önkéntesek, főként szerkesztők ingyenes munkavégzése, valamint közvetlen támogatások és közvetett nem-anyagi hozzájárulások (pl. egyetemi webszerverek ingyenes használata) teszi lehetővé. Az utóbbi években számos olyan kezdeményezés született, amely nyílt hozzáférésű folyóiratok nagy számban történő kiadását célozta. Ezek általában a szerzőktől kérnek a publikálásért díjat, így tartják fenn magukat. A hagyományos, előfizetésre alapuló folyóiratok közül is kikerülnek nyílt (szabad) hozzáférésűek, amikor meghatározott (jellemzően hat hónaptól egy évig terjedő) moratórium után elektronikus formában ingyenesen és nyilvánosan elérhetővé teszik őket.

A tematikus repozitóriumok általában konferenciákon vagy a hagyományos folyóiratokban közlendő anyagok párhuzamos publikálását célozzák, lehetővé téve gyors és hatékony terjesztésüket. Olyan kutatási területeken jelentek meg, ahol a preprintek körözésének már az internet előtti korszakban is voltak hagyományai, és ahol a publikálás gyorsasá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ga alapvető tényező. Az ilyen archívumok alapelve, hogy a kutatók maguk teszik fel a repozitóriumokba kéziratait, így igen alacsonyak a fenntartási költségek. A repozitóriumok moderátorai általában csak azt ellenőrzik, hogy ne kerüljenek fel teljesen irreleváns anyagok. Az itt elhelyezett írások sokkal hamarabb elérhetők globálisan, mint a papír-alapú folyóiratokban közölt végleges változataik.

A web kezdete óta számos kutató feltett egy-egy példányt a hálóra a saját publikációiból.

A harmadik, fontos nyílt hozzáférési csatornát képviselő intézményi repozitóriumok a legújabb fejleményt jelentik. Az egyetemek és könyvtáraik jobb helyzetben vannak, mint az egyéni kutatók, hogy garantálják ezeknek a gyűjteményeknek a hosszú távú elérését és karbantartását. Az intézményi repozitóriumok a számba jöhető egyetemek hosszú távú stratégiáinak integráns részét képezik, különösen, hogy az egyetemeknek úgy kell újjá alakítaniuk publikálási és könyvtári tevékenységük szabályozását, hogy figyelembe veszik az internet megjelenésével gyökeresen megváltozott helyzetet. Az egyetemeken létrejövő disszertációk, munkaanyagok (working papers) könnyen elhelyezhetők a repozitóriumokban. Hosszú távon azonban az adott egyetem kutatóinak súlyponti publikációnak, azaz konferencia-előadásainak és főként folyóirat-cikkeinek felkerülése a repozitóriumokba a döntő kérdés.

Bár ezeket a repozitóriumokat az intézmények marketingjének hasznos eszközeként is szemlélhetjük, a legjelentősebb, globális hatást az együttműködés és a nyílt hozzáférésű indexek eredményeként érhetik el.

A nyílt hozzáférésű anyagok ma elsősorban az általános célú webkeresők segítségével találhatók meg, kivéve, ha rendszeresen olvassuk az adott folyóiratot vagy intézményi repozitóriumot. Minden hibájuk ellenére a webkeresők viszonylag hatékonyak lehetnek. Nem tudunk viszont használatukkal különbséget tenni a releváns és a számtalan vegyes minőségű anyag között.

A kezdeti évek tapasztalatai

Az első tíz év tapasztalatai azt mutatják, hogy a vártnál sokkal nehezebb volt a tudományos publikálás rendszerének megváltoztatása. Néhány év alatt elindultak a nyílt (szabad) hozzáférés mellett elkötelezett folyóiratok, de ezek közel fele már el is tűnt, és sok, még élő folyóirat csak évi néhány cikket közöl.

Vannak azonban sikertörténetek is. Ilyen a First Monday (http://www.firstmonday.org), amely (nevének megfelelően) minden hónap első hétfőjén megjelenik, és az internet kutatásával kapcsolatos cikkeket közöl. A tematikus repozitóriumok közül a legismertebb az arXiv (http://arxiv.org), amelyen 1991 óta a kutatók 225 000 publikációt helyeztek el a fizika, matematika és az információtechnológia területéről.

A sikertörténetek ellenére az ezredfordulóra világossá vált, hogy a nyílt (szabad) hozzáférés mellett elkötelezett kutatók lelkesedése és együttműködési szelleme önmagában nem bizonyult elégnek ahhoz, hogy valódi versenytársává váljanak a hagyományos, előfizetésre alapuló csatornáknak.

A változás akadályai

Az egy évtizedes kísérletezés után számos bizonyíték van arra is, hogy a nyílt (szabad) hozzáférés valódi alternatívává tehető. A nyílt hozzáférést persze kritikusan kell szemlélnünk, mindenekelőtt abból a szempontból, hogy elfogadottsága eltérő a különböző tudományterületeken. Tapasztalati adatokkal szolgálnak mindehhez a szerzők és az olvasók körében végzett különféle felmérések.

A nyílt hozzáférés előtt álló akadályok a következő hat kategóriába sorolhatók:

- jogi keretek,
- az információtechnológiai infrastruktúra,
- az üzleti modellek,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- az indexelés és szabványok,
- az akadémiai előmeneteli rendszer,
- a marketing és a kritikus tömeg.

Az alábbi táblázatban ezeknek az akadályoknak a szubjektív értékelése található, ugyanis a nyílt (szabad) hozzáférés különböző típusainál eltérő fontossága van ezeknek, amit a csillagoknak a nehézséggel azonosan növekvő száma jelez.

	Folyóiratok	Tematikus repozitóriumok	Intézményi repozitóriumok
A jogi keretek	-	*	**
Információ-Technológiai infrastruktúra	**	*	**
Üzleti modellek	***	**	*
Indexelés és szabványok	**	-	***
Akadémiai előmeneteli rendszer	***	*	*
Marketing és kritikus tömeg	***	**	***

A következőkben egyenként megnézzük az akadályozó tényezőket.

A jogi keretek

- Nyílt hozzáférésű folyóiratok

A jellemzően kereskedelmi kiadók és tudományos társaságok által kiadott hagyományos folyóiratok esetében a szerző általában a kiadónak kizárólagos szerzői jogokat ad cserébe azokért a szolgáltatásokért, amelyeket a kiadó a szerzőnek nyújt. Hangsúlyoznunk kell, hogy a szerzők nem ingyenesen adják át jogaikat, hanem a kiadó által kínált lektorálás, marketing, terjesztés és a minőség megjelenítése mint szolgáltatások ellenértékeként.

Sok esetben a szerzők megkapják a művük példányainak korlátozott, nem-kereskedelmi célú jogát, ezt a kérést azonban a szerzők által aláírt szerzői jogi nyilatkozatok gyakran nem kezelik megfelelőképpen. Az internet kínálta lehetőségekkel még inkább előtérbe került ez a probléma.

A nyílt hozzáférésű folyóiratokban publikáló szerzők általában megtarthatják a szerzői jogokat. A kikötés csupán az, hogy a cikkeket pontosan abban a formában terjesszék, ahogyan azok a folyóiratban megjelentek, jelöljék meg, hogy a cikk eredetileg az adott folyóiratban jelent meg, továbbá, hogy a szerzőn kívüli harmadik személy ne adhassa tovább a tartalmat.

A szerzői jog tehát nem akadálya a nyílt (szabad) hozzáférésű folyóiratok terjedésnek. A jelenleg használt szerzői jogi megállapodások a szerző és a folyóirat szempontjából is kielégítőek.

- Tematikus repozitóriumok

A tematikus repozitóriumok létrejöttét elsősorban a kéziratok benyújtása és megjelenése között eltelt idő hosszúsága váltotta ki. Néhány szakterületen, így a nagyenergiájú fizika területén már hagyománya volt a preprintek köröztetésének. A repozitóriumok csak továbbfejlesztették ennek mechanizmusát.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A tematikus repozitóriumok egyik problémája, hogy a cikkek nagy száma miatt nincs a moderátoroknak eszköze a feltett cikkek legalitásának ellenőrzésére. A szerzőkön múlik, hogy leveszik-e cikkeiket, mihelyt azokat publikálásra elfogadták egy-egy folyóiratban, és olyan szerzői jogi nyilatkozatot írtak alá, amely tiltja a cikkek nyilvános elérést a repozitóriumokban.

Intézményi repozitóriumok

Az intézményi repozitóriumok (archívumok) működésük elején általában az adott egyetem oktatóinak olyan anyagait tartalmazzák, amelyeknek szerzői jogait az egyetem vagy az oktatók maguk birtokolják. Ilyenek a PhD-disszertációk, a tanszékek munkaanyagainak sorozatai. Ezek nem okoznak jogi problémákat. Hosszabb távon azonban az intézményi repozitóriumok kritikus tömege az oktatók legjobb munkáinak jelenlététől, vagyis a máshol publikált folyóiratcikkektől függ. Jogi szempontból ez kihívást jelent, mivel az egyetem tisztségviselői sokkal óvatosabbak lesznek, mint az egyéni kutatók, akik sokszor a lehetséges jogi akadályok ellenére is felteszik honlapjukra cikkeik egy-egy példányát.

Újabban számos nagyobb kiadó megengedi, hogy az egyetemek weboldalaira nem-kereskedelmi céllal felkerülhessenek ezek a másolatok, ha azt a szerző kéri. Egy felmérés szerint közel 7200 folyóirat 49%-ánál a kiadó valamilyen formában lehetővé teszi ezt. Mindezzel együtt a kiadók körében nagy a bizonytalanság. Amíg bevételeiket nem veszélyezteti komolyabban, nem ellenzik az ilyen párhuzamos publikálást, sőt, még reklámnak is tekintik. Mihelyt azonban ez az előfizetéseket negatívan fogja befolyásolni, várható, hogy a szerzői jogi megegyezésekben szűkülni fognak e lehetőségek, és a korábbi megegyezések betartását is aktívabban fogják figyelemmel kísérni.

Az információtechnológiai infrastruktúra

Nyílt hozzáférésű folyóiratok

A lektorált elektronikus folyóiratok információtechnológiai infrastruktúrája a következőket jelentheti:

- A kéziratok kezelése és a lektorálási folyamat;
- Indexelés és a külső publikációk felé mutató csatolók;
- Jeladó szolgáltatások és személyre szabás a felhasználók számára;
- Olvasási, hivatkozási statisztikák a szerzők számára;
- Biztonsági mentések, tükrözések stb.

Az egyéni erőfeszítéssel létrejött nyílt (szabad) hozzáférésű folyóiratok információtechnológiai infrastruktúrája létrehozóik készségeinek és lehetőségeinek függvényében vegyes képet mutat: az egyszerű, statikus html-től a kifinomult, adatbázis-alapú rendszerekig terjed.

Az új üzleti modelleket használó nyílt hozzáférési kezdeményezések közül a Biomed Central (http://www.biomedcentral.com/) versenyképes a vezető kereskedelmi kiadók technikai infrastruktúrájával úgy az XML-kódolás, mint a lektorálás munkafolyamati szempontjából. A Biomed Central közel száz folyóiratot publikál.

A Public Library of Science (http://www.publiclibraryofscience.org/) nemrégiben jelentette meg első folyóiratát, és szintén jelentős összeget ruházott be infrastruktúrájának fejlesztésébe.

Hosszú távon az egyes folyóiratok kiadói közösen is használhatnak eszközöket, például szoftvereket, weboldalakat.

Tematikus repozitóriumok

A folyóiratokhoz hasonlóan a tematikus repozitóriumok többsége is egyéni erőfeszítés eredménye.

A közismert arXiv egyszerű eszközei ellenére is sikeres, mert hamar elérte a kritikus tömeget. Ebből arra következtethetünk, hogy az ilyen rendszerek használóit kevésbé érdekli a technika kifinomultsá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ga, mint annak a biztos tudata, hogy az őket érdeklő anyagok többségét egy helyen találhatják meg.

Itt is volna ugyan haszna az információtechnológiai eszközök közös használatának, a gyakorlatban azonban ez nehezebben volna elérhető, mivel ezek a repozitóriumok gyakran össze vannak kapcsolva az adott terület más webes szolgáltatásaival, így jelentős testre szabást igényelnének.

Intézményi repozitóriumok

Az intézményi repozitóriumok az előbbi két kategóriától eléggé eltérő képet mutatnak. Az egyetemek és könyvtáraik jelentős anyagi forrásokkal rendelkeznek, hosszú távra terveznek, továbbá hozzászoktak ahhoz, hogy rendszeresen és szervezetten működjenek, valamint ahhoz, hogy információtechnológiai infrastruktúrájuk fejlesztésének egy részét külső cégekhez kiszervezzék.

A tervezéskor valószínűleg a következő megoldások egyikét vagy azok kombinációját választják majd:

- Közös nemzeti együttműködési platformok tervezése; (Ilyen a Dare projekt Hollandiában [http://www.surf.nl/themas/].)
- Bevált, nyílt forrású alkalmazásokat használnak; (Ilyen az eredetileg az MIT belső rendszerének készült Dspace [http://libraries.mit.edu/dspace-mit/].)
- Külső cégektől vásárolnak szoftvert;
- Az egész szolgáltatást kiszervezik.

Üzleti modellek

Nyílt hozzáférésű folyóiratok

Ahogy azt említettük, ezek a folyóiratok főként egyéni és kiscsoportos kezdeményezések révén jöttek létre. Ennek megfelelően az üzleti modell középpontjában a költségek minimalizálása és a minimális pénzmozgás, valamint az állt, hogy az összes költséget a résztvevők munkáltatói fedezik. Az ilyen üzleti modellek igen sérülékenyek, ha hosszú távon az évi néhány cikknél többet szeretnének a folyóiratok közölni. Nem túl alkalmasak olyan folyóiratok esetében sem, amelyeknél a korrektúrát, a grafikai munkákat nem bízhatják magukra a szerzőkre.

Az ettől eltérő, olyan üzleti modellek, amelyek több finanszírozást biztosítanának a professzionális működéshez (például munkatársak alkalmazására), de nem előfizetésre épülnek, hirdetésekre, a tudományos társaságoktól és kutatásfinanszírozási ügynökségektől kapott támogatásokra, vagy a szerzőktől kért díjakra épülnek.

A legellentmondásosabb az utóbbi, mivel alkalmazásával a kiadók szerepe megváltozik: nem a fogyasztóknak árulják termékeiket, hanem a szerzőknek nyújtanak szolgáltatást. Azt elérni, hogy a kutatók 500–1500 eurónak megfelelő összeget fizessenek, nehéz lesz, kivéve a legjobbnak tekintett folyóiratokat. Ezt kerüli meg a BioMed Central kísérleti modellje, amely az egyetemekre bízza a megoldást. Megegyezés alapján ugyanis az ott dolgozó kutatók közleményei költségeinek fedezésére átalánydíj jellegű éves díjat fizetnek.

Egy másik modell az előfizetés és a nyílt hozzáférés keveréke. A szerzői díj befizetésével minden szerző eldönti, hogy cikke nyílt hozzáférésű lesz-e. Ezt a modellt jelenleg az Oxford University Press próbálja tekintélyes folyóiratánál, a Nucleic Acids Research-nél.

A hirdetés működhet bizonyos területeken, például az orvostudományban, amely a gyógyszergyárakat érdekelheti.

Fontos szereplők a tudományos társaságok, amelyek a mai értelemben vett tudományos folyóiratok kezdeményezői voltak. A nyílt hozzáférés támogatásában érdekeltek lehetnek. Sajnos számos társaság a folyóiratok kiadását profittermelő eszköznek tekinti, amelynek a segítségével más tevékenységeiket finanszírozhatják. A legfőbb probléma az, hogy a társasági tagságok gyakran össze vannak kötve az előfizetésekkel, így ezeket veszélyeztetheti a nyílt (szabad) hozzáférés.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az üzleti modellek kérdésének kiemelkedő jelentősége van a nyílt hozzáférésű folyóiratok jövője szempontjából. A jelenleg domináló, önkéntességen alapuló modell nehezen érheti el a nagy léptékű és fenntartható működéshez szükséges méreteket, az egyéb üzleti modelleknek viszont még be kell mutatniuk erősségeiket. Együttműködéssel, vagy a munka egy részének kereskedelmi cégekhez való kiszervezésével az egyes folyóiratok kiadói, ugyanazokat a gazdasági mértékeket érhetik el, mint a nagy kereskedelmi kiadók, ami azonban a jelenlegi nyílt hozzáférésű modelltől való eltérést jelentheti.

- Tematikus repozitóriumok

Tematikus repozitóriumok néhány területen alakultak ki. Hogy mely területeken jöttek létre, az a meglevő viselkedési infrastruktúra, az egyéni vállalkozókészség és a szerencse kombinációjából adódott. A legismertebb példa a már említett arXiv, amely alacsony működési költségei ellenére is pénzbe kerül, és amelyet nemrégiben a Cornell Egyetemre helyeztek át.

A tematikus repozitóriumok általában szorosan kapcsolódnak a kutatók már eleve létrejött közösségeihez, amelyeket, a gyakori kommunikáció, a rendszeresen megrendezésre kerülő konferenciákon való találkozás, valamint az jellemez, hogy korlátozott számú folyóiratban publikálnak. Nehéz volna tehát a cikkek feltöltéséért díjat szedni tőlük, így hirdetésekre és főként az egyetemek támogatására számíthatnak. Valószínű, hogy az önkéntes munkától való függés itt fennmarad.

- Intézményi repozitóriumok

A tematikus repozitóriumok és az intézményi repozitóriumok ugyanazt az anyagot jelenítik meg. Ha az utóbbiak lendületet vesznek, és hatékonyan fogják őket indexelni, akkor hosszú távon azonos tartalom párhuzamos két csatornájaként fog működni ez a két típusú repozitórium. Az intézményi repozitóriumok fejlesztése ugyanakkor nagyban függ az egyetemeknek arra vonatkozó döntéseitől, hogy a jövőben milyen szerepet szánnak az elektronikus világnak könyvtáraikban és kiadóikban.

Indexelés és szabványok

- Nyílt (szabad) hozzáférésű folyóiratok

A nyílt hozzáférésű folyóiratokkal kapcsolatos egyik legfontosabb hátrány, hogy ritkán indexelik őket a kereskedelmi indexelő szolgáltatások. Ez részben azért van így, mert a meglevő szolgáltatások a régi intézményi struktúra részei, és nincs is szükség rá, hogy közvetítsenek. Másrészt viszont nehezen is fogadják be az új folyóiratokat.

Az indexelő szolgáltatások kettős szerepet töltenek be a folyóiratok és tartalmuk marketingjében. Egyrészt felhívják rájuk az alkalmi olvasók figyelmét, akik esetleg még egy-egy folyóirat létezéséről sem tudnak. Másrészt az indexelés presztízst kölcsönöz a folyóiratoknak, így több és jobb cikket nyújtanak be hozzá a szerzők. Különösen fontos a *Science Citation Index* (valamint a *Social Sciences Citation Index* és az *Arts and Humanities Citation Index*). Az ezekben az indexekben fontos szerepet betöltő impakt faktort a kutatók minősítésében messzemenően figyelembe szokás venni, így a magas impakt faktorú folyóiratokban érdemes publikálni. Mindez erősen kedvez a régi, intézményesült folyóiratoknak kedvez. Az új folyóiratokat nehezen veszik fel ezek az indexek, amíg nem szereztek maguknak elismertséget. Mivel pedig nem tartoznak az itt indexelt magfolyóiratok közé, az új folyóiratok nehezen jutnak jó kéziratokhoz, így nehezen is válnak elismertté.

- Tematikus repozitóriumok

A tematikus repozitóriumokat általában nem kell, hogy harmadik fél indexelje. Nehéz is volna anyagaikat indexelni, mivel azok valahol máshol jelennek meg, tehát ott hivatkoznak rájuk. Másrészt inkább konkurenciát kívánnak a kereskedelmi indexelő és teljes szövegű szolgáltatásoknak kelteni, mintsem azokkal szimbiózisban élni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Intézményi repozitóriumok

Az indexelő szolgáltatások és szabványok elengedhetetlenül szükségesek az intézményi repozitóriumok sikere szempontjából. Mivel az egyes egyetemek a tudományos publikációk összességének csak egy kis töredékét hozzák létre, ráadásul ez számos tudományterület között szóródik, a böngészés egy-egy intézményi repozitóriumban viszonylag érdektelen, kivéve, ha célzottan egy-egy kutató műveit keressük. Általában az ilyen repozitóriumokban a drága, a felhasználó számára nem elérhető folyóiratokban közölt cikkek ingyenes elektronikus példányát vagy már nem elérhető kongresszusi kötetben megjelent előadásokat szoktak keresni.

A tematikus repozitóriumokhoz hasonlóan az intézményi repozitóriumok esetében is nehéz elérni, hogy azokat az anyagaikat, amelyek másodlagosak, az ismert indexelő szolgáltatások indexeljék. Mindkét típusú repozitórium anyagai megjelennek viszont az általános webkeresőkben.

Az akadémiai előmeneteli rendszer

Nyílt hozzáférésű folyóiratok

Az, hogy a kutatók mely konferenciákra jelentkeznek, és mely folyóiratokhoz nyújtanak be kéziratokat, nagymértékben függ az akadémiai előmeneteli rendszertől. A legtöbb egyetemen nagyra értékelik, ha valaki szakterületének vezető folyóirataiban publikál.

Az egyetemek gyakran használnak különböző folyóirat-listákat, súlyozási értékeket stb.

Általában a presztízs sokkal fontosabb, mint a tudományos eredmények széles körű és gyors elterjesztése, vagy a könnyű hozzáférés.

A folyóiratok számának, a 20. század második felében jelentkező növekedésében és a tudományos folyóirat-kiadás erős kereskedelmi résztvevőinek megjelenését sokkal inkább a szerzők arra irányuló szükséglete eredményezte, hogy lektorált folyóiratokban publikáljanak cikkeket, mintsem az olvasók igénye, hogy új folyóiratok jelenjenek meg.

A legtöbb országban szokásos akadémiai előmeneteli rendszer és a kutatók tudományos outputjainak rendszeres összehasonlításai erősen motiválják ezt a szükségletet. Ez az előmeneteli rendszer a kutatók (főként a fiatalabbak) számára olyan helyzetet teremt, amelyben alacsony prioritása van annak, hogy legjobb munkáikat elsődlegesen viszonylag ismeretlen nyílt hozzáférésű folyóiratokban közöljék.

Egy ilyen rendszer az új folyóiratokat, legyen szó előfizetéses vagy nyílt (szabad) hozzáférésű folyóiratokról, hátrányos helyzetbe hozza. Egy új folyóirat csak sok év múlva, és csak akkor kerülhet be a nagy presztízsű lapok közé, ha elegendő számú jó minőségű cikket tud közölni.

Valószínűleg naivitás volna azt képzelni, hogy az egész akadémiai szféra megváltoztatja a kutatók értékelési rendszerét, és jobban odafigyel majd a nyílt (szabad) hozzáférés kínálta előnyökre. Az elmúlt évek tapasztalata azt mutatja, hogy az új nyílt (szabad) hozzáférésű folyóiratoknak nagyon nehéz elsőrangú lapokká válniuk. A már meglevő, tekintélyes folyóiratok csak akkor változtatnák meg nagyobb számban üzleti modelljüket és válnának nyílt hozzáférésűekké, ha a folyóirat-kiadás nem volna olyan jövedelmező üzlet, mint amilyen napjainkban.

Tematikus repozitóriumok

A tematikus repozitóriumok sikere viszonylag kevéssé függ az akadémiai előmeneteli rendszertől, mivel kevés olyan fontos anyag van, amelyik csak itt jelenik meg. A szerzők azért töltik fel cikkeiket a tematikus repozitóriumokba, hogy máshol is megjelenő publikációik gyorsabb terjedését elősegítsék. Ha ennek eredményeként olvassák írásaikat, és főként hivatkoznak rájuk, az közvetett módon pozitív hatással van akadémiai karrierjükre.

Intézményi repozitóriumok

Az intézményi repozitóriumok egyaránt szolgálhatnak elsődleges és a másodlagos csatornaként. Elsődleges tartalommal (például PhD-disszertációk-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kal és working paperekkel) való feltöltésük nem jelent problémát. A másodlagos tartalommal való szélesebb körű feltöltés azonban megkövetelné, hogy a kutatók és tanszékeik valamilyen (akár anyagi) ellenszolgáltatásban részesüljenek azért, hogy felteszik munkáik elektronikus példányait (esetleg PDF-formátumban és/vagy metaadatokkal ellátva). Ez kötelezővé is tehetnék az intézmények, amit azonban nehezen megoldható.

Marketing és kritikus tömeg

Nyílt hozzáférésű folyóiratok

Mivel a folyóirat-kiadás hosszú távú sikere azon múlik, hogy a szerzők legjobb cikkeiket nyújtsák be az adott folyóirathoz, a marketing és a márkanévvé válás (branding) igen fontosak. A vezető folyóiratok és kiadóik számos szakterületen márkanévvé váltak.

A legtöbb nyílt hozzáférésű folyóirat nem vált még márkanévvé, és ezeknek a folyóiratoknak a marketingje igen gyenge. Ez egyrészt azért van így, mert nem állnak rendelkezésre források a marketing céljaira, másrészt pedig a szerkesztőségek és kiadók nincsenek tudatában a marketing szükségességének. Sok szerkesztő idealista módon azt gondolta, hogy a nyílt (szabad) hozzáférésű folyóiratok érdemei, valamint a szóbeli propaganda, az e-mail levelezőlisták önmagukban elégséges marketinget jelentenek. A néhány száz folyóiratot kezelő *BioMed Central* indulása kivételt jelentett és a szolgáltatás a közeljövőben márkanévvé válhat. Még látványosabb volt *Public Library of Science Journal of Biology* indulása, amely 2003 októberében számos médiában vezető hír volt. A *Public Library of Science* a működésére kapott támogatásból több millió dollárt használt fel marketingre, és a folyóirat szerkesztőbizottságában több Nobel-díjas is van.

Számos módja van annak, hogy újonnan létrejött folyóiratok felépítsék presztízsüket. A szerkesztő és szerkesztőbizottság tekintélye igen fontos. Lényeges az is, hogy minél több vezető kutatótól közöljenek cikkeket. Ez azután egy pozitív láncreakciót válthat ki a folyóirat idézettségében, esetleg (hosszú távon) be is kerülhet a folyóirat az SCI-be (vagy valamelyik másik hivatkozási indexbe).

Egy 2002 nyarán elvégzett kutatás 317 élő, nyílt hozzáférésű folyóiratot talált (főként) az Ulrichs Web (http://www.ulrichsweb.com/ulrichsweb/) adatbázis alapján. Ezt a számot összevetve az adatbázisban szereplő, lektorált folyóiratok számával azt találták, hogy a nyílt hozzáférésű folyóiratok aránya mindössze 0,7%. Az elektronikusan hozzáférhető címek esetében is csak 1,5% volt ez az arány. Az 1996 és 1999 között létrejött folyóiratok közül azonban minden tizedik nyílt hozzáférésű volt. Az alábbi táblázatban a legnépszerűbb nyílt (szabad) hozzáférésű tudományterületeket mutatjuk be.

Téma	Folyóiratok száma
Orvostudomány	36
Matematika	36
Oktatás	27
Jog	20
Szociológia	16
Közgazdaságtudomány	16
Számítástudomány	15
Történelem	14
Biológia	12
Könyvtártudomány és informatika	11

Nagyon nehéz információkhoz jutni a kisebb és a nem-angol nyelvű folyóiratok számáról. A nemrégiben elindult *Directory of Open Access Journals* elnevezésű címtár-adatbázis (http://www.doaj.org/) ezeknek a folyóiratoknak a marketingjét segíti. Jelenleg 550 címet tartalmaz.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Tematikus repozitóriumok

A tematikus repozitóriumok is nagyban függenek a szerzők viselkedésétől, de némileg más dilemmákkal kell szembenézniük. A feltöltött cikkek általában kéziratok, amelyeket máshol szándékoznak cikként vagy kongresszusi előadás formájában közölni. Ilyen módon a kutatónak arról kell döntenie, megéri-e az extra erőfeszítést feltennie a kéziratot. Ez pedig attól függ, hogy mennyire látják a kutatók úgy, hogy az adott repozitóriumot széles körben használják szakterületükön.

Marketing szempontból tehát célravezető, ha a tematikus repozitóriumok a kutatók számára hasznos más információkat is tartalmaznak, például konferencia-felhívásokat, elektronikus vitafórumokat, kutatói címjegyzékeket, csatolókat szabadon hozzáférhető forrásokhoz.

Intézményi repozitóriumok

Az intézményi repozitóriumoknak kevesebb problémája lesz a márkanévvé válással, mint a másik két csatornának. Amikor például az MTI bejelentette új intézményi repozitóriumának fejlesztését, valamint azt, hogy a hozzátartozó (már említett) DSpace szoftvert ingyenesen adja, az egyetem márkanévvé vált nevét használta marketing-eszközként, és azt is remélte, hogy ezzel az akcióval tovább is erősíti márkanevét. A jól ismert egyetemek számára tehát nem jelenthet problémát intézményi repozitóriumuk marketingje.

Minél több ilyen repozitórium jön létre, annál nagyobb az értékük, viszont csak akkor lesznek versenyképesek, ha méretük és tartalmuk eléri a kritikus tömeget. Fejlesztésük még gyermekcipőben jár, hatásuk egyelőre igen kicsi.

Következtetések

Amikor a kutatókat arról próbáljuk meggyőzni, hogy a nyílt (szabad) hozzáféréssel kapcsolatos kezdeményezéseket támogassák, olyan helyzetbe kerülünk, mint amikor valakit a környezet fokozott védelmének szükségességéről kell meggyőznünk. A legtöbben elvben egyetértenek vele. Többről van azonban szó, mint arról, hogy felhívjuk a figyelmet szokásaik megváltoztatására. Számos tennivaló akad mindkét kérdésben.

A nyílt (szabad) hozzáférés előnyeinek a megismertetése persze a változások előfeltétele. A korai kezdeményezések lelkesedésének helyébe ma az üzleti modellek keresésének és a leküzdendő akadályok megértésének egy realistább szemlélete lépett. A piac fogja eldönteni, mi történik a következő években.

MEGÚJULT A KÖNYVTÁRI INTÉZET HONLAPJA – 2004 novemberétől megújult honlappal jelentkezik a Könyvtári Intézet. A változtatásokkal az volt a cél, hogy az intézet tevékenységeit és szolgáltatásait átláthatóbbá tegyék, s megkönnyítsék az elérésüket. Új menüpont: a „Hasznos linkek", ahol fontos, általános könyvtárügyi információkat gyűjtöttek össze. A nyitólapról elérhetők a MEK Világkönyvtárának könyvtári forrásai, valamint a LIBINFO. A honlap címe: http://www.ki.oszk.hu.
(Balogh Anna tájékoztatójából. Katalist, Listserv, 2004. nov. 8.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Német nyelvű könyvek beszerzése három budapesti nagykönyvtárban 1900 és 1990 között

A kulturális viszonyok és a könyvtári szereposztás*

1. rész: 1900–1945

NIESSEN James P.
niessen@rci.rutgers.edu

Előljáróban

A magyar és a német közművelődést többféle kötődés fűzi össze. Közismert tény, hogy a Habsburg monarchia a német nyelvet részesítette előnyben, aminek hatására például a magyar nemzet kiváló tudósai és szépírói, a kötelezővé tett német nyelvhasználat miatt, szélesebb körben válhattak ismertté.

Az 1999. évi frankfurti könyvvásár imponáló magyar kiállítása a magyar és a magyarországi német nyelvű könyvkiadás öt évszázadát mutatta be Hess Andrástól Landererig címen. A könyvvásár előtti évben jelent meg a magyarországi könyvtárak német nyelvű könyvállományának katalógusa a *Handbuch Historischer Buchbestände in Europa* című sorozatban.[1] Kutatásaim ott veszik fel a fonalat, ahol e könyv abbahagyta. Azt vizsgálom, hogy milyen volt a német nyelvű könyvgyarapítás néhány magyar nagykönyvtárban a 20. század folyamán. Három olyan nagykönyvtárat választottam ki, ame-

* Ugyanezen a címen hagzott el előadásom a Magyar Könyvtárosok VI. Világtalálkozóján Budapesten, 2004 július 12-én. A jelenlévők hasznos észrevételeit igyekeztem figyelmebe venni ebben a tanulmányban, mely kibővítve, két részre bontva tárgyalja a témát.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lyek a század elején nagyságrendjükben túlszárnyalták a többieket, és funkciójuk révén kiegészítettek egymást: az Országos Széchényi Könyvtárat (OSZK, akkor: a Nemzeti Múzeum Könyvtára vagy Múzeumi Könyvtár), az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtárát (EK, Egyetemi Könyvtár) és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárát (MTAK, Akadémiai Könyvtár).

Kutatásaimhoz számos segítséget kaptam, amelyért ezúton szeretnék köszönetet mondani. A Coutts Nijhoff könyvtárellátó vállalat ösztöndíja és a budapesti Európa Intézet támogatása lehetővé tette számomra, hogy 2003 folyamán két ízben is kutathassak berlini és budapesti könyvtárakban, levéltárakban. A három magyar célkönyvtár gyarapítási osztályának vezetője (*Kakasy Judit* az Egyetemi Könyvtárban, *Karakas Péterné* az OSZK-ban és *Murányi Lajos* az Akadémiai Könyvtárban) készségesen segített intézményük irattárának, levéltárának, gyűjteményének tanulmányozásában. Segítségüket nagyon köszönöm.

Jelen írásom végén általános következtetéseket vonok le a könyvtárak beszerzési gyakorlatáról a könyvtártörténeti szakirodalom és a leltárkönyvekben, katalógusokban talált adatok, tételek alapján. Vizsgálataimat még nem fejeztem be.

A könyvtárközi és nemzetközi kapcsolatok történetéhez jó hasznát vettem az Országos Levéltár és a berlini Staatsbibliothek, Politisches Archiv, Geheimes Staatsarchiv (Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz), valamint a Bundesarchiv levéltári adatainak.

Kétféle megközelítés is lehetséges a nem nemzeti nyelvű irodalom gyarapítási kérdéseinek vizsgálatára: egyfelől a nyelv és a globalizáció szempontjából, másfelől a könyvtárközi együttműködés oldaláról. Azt tudjuk, hogy a nagy tudományos könyvtáraknak fontos kultúraközvetítő szerepük van, de érdemes azt is megvizsgálni, miként működik ez a funkció a gyakorlatban.

A könyvtárak országos és nemzetközi rendszerben, s olyan társadalmi környezetben működnek, amelyek folyamatos változásnak vannak kitéve.[2] Ma már nemcsak evidencia, de létfontosságú is annak felismerése, hogy a könyvtárközi együttműködés, a kooperáció elengedhetetlen része az állománygyarapításnak. A német és a magyar könyvtártörténet vizsgálata ugyancsak alátámasztja ezt a megállapítást.

Virtuális nemzeti könyvtárak

A 19. század végén sem Magyarországon, sem Németországban nem működött egyetlen egy intézményhez köthető, egyetemes igénnyel működő, országos, a nemzeti könyvtári szerepet ellátó könyvtár. Németországban pl. négy intézményre kiterjedő nemzeti könyvtárról beszélhetünk.[3] Magyarországon az OSZK-nak az elsődleges küldetése a hungarikumok gyűjtése, s lényegében az említett másik két nagykönyvtárral együtt (a hazai tudományos szakirodalom gyűjtése az MTA Könyvtárában, valamennyi tudományszak gyűjtése az egyetemi oktatás támogatása érdekében az Egyetemi Könyvtárban) töltötte be az általános, egyetemes könyvtári funkciót.

Napjainkban, az elektronikus könyvtári hálózatok korszakában élünk, de elődeink célzott és inkább a gyakorlatban jelentkező megosztott állománygyarapítási törekvései tanulságosak lehetnek számunkra ma is, még akkor is, ha most már nem kizárólag a témakörökön alapuló gyűjtőköri együttműködés a jellemző, mint ahogy azt pl. a *gyűjtőköri kódex,*[4] vagy a németországi gyűjtőkör-rendszer,[5] ill. az észak-amerikai RLG *Conspectus* rendszer tartalmazta. Az észak-amerikai egyetemi könyvtárak *German Resources Project*je már az összes németországi kiadvány hozzáférhetőségének a megkönnyítését szolgálja.[6] A hozzáférés nem egyetlen helyhez kötve történik, hanem területileg megosztva és a szá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mítógépes hálózatra támaszkodva. Ez a működési forma is segítheti a történelmileg kialakult, területileg megosztott „virtuális" országos német gyűjtemény létrehozását.

A megosztott állománygyarapítás korábbi nagyszabású észak-amerikai példája volt az ún. Farmington-terv, mely mind a kétféle modell szerint működött: témakörök szerint a nyugat-európai országok kiadványainak esetében, és országok, területek szerint a világ egyéb régiójában.[7]

A német nyelvű irodalom gyarapítása a magyar könyvtárakban a 20. század elején

Milyen szempontok szerint lehet megítélni a német nyelv és művelődés befolyását a 20 század eleji Magyarországra?

Rákosi Jenő még azt írta a kiegyezéskori Budapestről, hogy német város volt.[8] 1885-ben Budapest fizetéses kölcsönkönyvtárainak állománya 60%-ban németül volt, és két nyelven adtak ki róla katalógust. A század végére már megnőtt a magyar állomány aránya, és a későbbiekben már csak magyarul jelent meg a katalógus.[9] Az OSZK állományában 976 magyarországi német folyóirat található a 19. századból. A német nyelvű kiadások ügye azonban hanyatlóvá vált a század végére, bár több tudományos folyóirat még a 20. században is megjelent pl. a *Pester Medizinisch-Chirurgische Presse* (1871–1918), az *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn* (1887–1907), továbbá számos vidéki német újság és a fővárosban a befolyásos *Pester Lloyd* (1865–1945).[10] 1896 novemberében már csak öt német napilapot számláltak a 22-ből, amelyek utcai árusításra kaptak engedélyt Budapesten.[11] Ugyanekkor a németbarát *Szekfű Gyula* a *Három nemzedék* c. művében nem a német nyelv, hanem a zsidóság befolyásában vélte látni Budapest akkori idegen jellegét.[12] Vizsgálódásunk ezen első korszakára jellemző volt, hogy a német „magaskultúra" meghatározó volt a magyar alkotók számára. Az MTA 1867 és 1914 között kinevezett 215 tiszteletbeli tagjából 42,3%- volt német, és sok neves magyar tudós végezte Németországban a tanulmányait.[13] Hogy a német tudomány nemzetközileg milyen meghatározó szerepet játszott, illusztrálja, hogy például a *Chemical Abstracts* 1907-ből tételei 45%-ában német folyóiratot idéz.[14]

A német és magyar lakosság aránya

Vegyük szemügyre a német nemzetiségűek részarányát az összlakosság arányában. Az 1910. évi népszámlálás szerint a monarchia teljes lakosságának 24%-a volt német és 20%-a magyar. Ausztrián (Ciszlajtánián) belül a németség 36%-ot, Magyarországon (Horvátország-Szlavónia nélkül) 10%-ot tett ki.[15] Tehát a lakosság jelentős száma igényelt német nyelvű kiadványokat. Különbözött-e a helyzet Budapesten, a három választott könyvtár közvetlen környezetében?

Az 1900. évi népszámlálás 14%-os német lakosságarányt jelzett a fővárosban (1880-ban a városi lakosság több mint egyharmada volt német nemzetiségű[16]).

A népszámlálás adatai azt is mutatják, hogy a német nyelvtudás túlszárnyalta a német lakosság számarányát: 1900-ban a budapesti lakosság 55%-a beszélt németül és a budapesti magyarok 48,3%-a! A csak németül beszélők aránya gyorsabban csökkent 1880 után, mint a magyarok német tudása.[17] Ha egybevetjük a nemzetiséget a nyelvtudással, kézenfekvő: az elmagyarosodott fővárosi németeknek egy része megtartotta a német nyelvtudását, illetve a magyarok körében is megtartotta helyét a német tudás.

A Budapesten élő elmagyarosodó, de német származású lakosság az Egyetemi Könyvtár látogatói

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

között az OSZK-énak több mint kétszeresét, az Akadémiai Könyvtárnak pedig több mint tízszeresét tette ki.[18] Az Egyetemi Könyvtárban nagyobbrészt latin, kisebb részben német nyelvű gyűjtemény képezte a gyűjtemény alapját; a könyvtár csak a legújabb években kezdett magyar nyelvű műveket beszerezni.[19] Még most, az elégtelennek tartott költségvetés ellenére, számos német nyelvű tudományos kiadványt szerzett be a könyvtár, a legtöbb esetben vétel útján, a magyar könyvárusok bizományba vett kiadványaiból. A könyvtár az egyetemi cserekapcsolatai révén sok német és osztrák disszertációt is beszerzett. Az Egyetemi Könyvtár számított az ország legtöbb idegen nyelvű könyvet beszerző könyvtárának, és a gyarapodási jegyzékek szerint ezen belül is jelentős mennyiséget képviseltek a német nyelvű kiadványok.[20]

Az OSZK gyarapodásának magvát a köteles példányok tették ki, sokkal ritkábban szerzett be könyveket vétel, import és ajándék útján. Magyarországon ebben a korszakban még jelentős, de csökkenő tendenciájú német nyelvű kiadóipar működött, amelynek kiadványait köteles példányként szerezte be a könyvtár.[21]

Az Akadémiai Könyvtár szerényebb korabeli látogatottsága összefüggött a könyvtár alacsony beszerzési keretével is. Kiváló szolgálatot tett viszont a hazai tudományos gyűjteményeknek azzal, hogy számos osztrák és ausztriai-német tudományos társulattal állt csereviszonyban. A cserekapcsolatok 1918 és 1920 között szűntek meg. Az Akadémiai Könyvtár gyarapodása a másik két könyvtárhoz képest kisebb arányú volt, viszont itt volt a legjelentősebb a német nyelvű kiadványok gyarapítása[22].

Az egy országos könyvtár kérdése

Már a kiegyezés után felmerült a javaslat, hogy a három könyvtárat egy nemzeti könyvtárrá egyesítsék. *Szász Károly*, minisztériumi osztálytanácsos tervezete szerint egy igazgatói kollégium egyeztetné az Egyetemi Könyvtár, a Múzeumi Könyvtár és az Akadémiai Könyvtár rendeléseit. Az egyesített pénzforrások a minimumra korlátoznák a szükségtelen kettőzést mind a beszerzésekben, mind pedig a szolgáltatásokban. 1905-ben az Akadémiai Könyvtár igazgatója újabb együttműködési tervet terjesztett fel; 1912-ben a minisztérium értekezletet szervezett egy egyesített nagykönyvtár felállításáról, s még 1918 után is szó volt a könyvtáregyesítésről.[23] Egyik javaslat se valósult meg, feltehetően a három könyvtár eltérő funkciója és intézményi háttere (vagyis szakmapolitikai érdeke) miatt.

Trianon után lényegesen megváltozott a német kultúra szerepe a területileg jelentősen kisebbé vált Magyarországon belül. Az 1930. évi népszámlálás szerint az ország német nemzetiségének aránya 5,5%-ra csökkent, Budapesten 3,8%-ra.[24] Ebből az évből nem rendelkezünk statisztikai adatokkal a német nyelvtudásról, de nagyon valószínű, hogy az is jelentősen csökkent az elmagyarosodott fővárosi németek második nemzedékében.

E korszakban nemcsak a könyvtárak cserekapcsolatai apadtak el, hanem a költségvetésük is. A gyűjtemények éveken keresztül elsősorban a köteles példányok és az ajándékok révén gyarapodtak. 1930 körül mind az Akadémiai Könyvtár, mind az Egyetemi Könyvtár átcsoportosította összes – egyébként is szerény – könyvekre szánt beszerzési forrását, hogy behozzák a lemaradást, illetve pótolják az évek óta megszakadt folyóirat-előfizetéseket.[25] A három nagykönyvtár látogatottsága hasonló számokat mutatott 1930-ban, mint korábban, de időközben a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kezdte átvenni a nyilvános, közkönyvtári szerepet az Egyetemi Könyvtártól.[26] A gyarapodási naplók tanúsága szerint jelentősen csökkent a német beszerzések aránya is. A naptárak és egyéb, nem tudományos művek aránya növekedett, nemcsak az OSZK-ban, hanem az Akadémiai Könyvtárban is, az Egyetemi Könyvtárnak az egyetemek közti kiadványcsere se-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gített.[27] Az OSZK-ban a köteles példányok, az Akadémiai Könyvtárban a köteles példányokon kívül az ajándékok és a cserék, az Egyetemi Könyvtárban a csere eredményezte a legtöbb beszerzett tételt 1930 körül.[28]

A Trianon utáni években az egyre szűkösebb pénzügyi keret következtében jobban oda kellett figyelni arra, hogy a könyvtárak ne költsék a pénzüket szükségtelenül ugyanazokra a külföldi kiadványokra. *Gróf Klebelsberg Kunó*, az új és energikus Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter ismét napirendre tűzte a három nagykönyvtár közötti együttműködés kérdését. Első lépése ezen a téren az Országos Magyar Gyűjteményegyetem (OMGY) létrehozása volt, amely a nemzeti múzeumok állománygyarapítását koordinálta. Ez a szervezet magában foglalta az OSZK-t, több múzeumi könyvtárat és néhány vidéki egyetemi könyvtárat, de az Akadémiai Könyvtárat nem. A budapesti tudományegyetem, és különösen a tanárok ellenkezésén múlott, hogy az Egyetemi Könyvtárat végül nem kebelezte be a Gyűjteményegyetem.[29] A Gyűjteményegyetem 1932-ben megszűnt. Klebelsberg második, számunkra fontosabb kezdeményezése az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ (OKBK) felállítása volt. Ez a szervezet valóban koordinálta a könyvek importálását, hogy növeljék a gyenge magyar pengő vásárlóértékét a nemzetközi könyvpiacon.[30]

A monarchia felbomlásával jelentősen csökkent Ausztria közvetítő szerepe a magyarországi német művelődésre. A bécsi levéltárak azonban továbbra is jelentős szerepet játszottak a magyar történetírásban. Ehhez társult még két fontos intézmény: a Klebelsberg által 1920-ban alapított Bécsi Magyar Történeti Intézet, majd az 1924-ben alapított bécsi Collegium Hungaricum.[31] A csökkenő osztrák kapcsolatok mellett erősödni kezdett az együttműködés Berlinnel, amelynek kulturális és politikai irányító szerepét a németség körében Bécs egyre kevesbé tudta vitatni. 1916-ban, Bécset megelőzve felállították a berlini egyetemen a magyar tanszéket, 1917-ben pedig ugyanott, a magyar kormány támogatásával a Magyar Intézetet. 1921-ben jelent meg először az intézet évkönyve, az *Ungarische Jahrbücher*, amely 1943-ig a legjelentősebb német nyelven megjelenő általános jellegű magyar folyóirat volt.[32] Az intézet baráti körének az elnöke, *Carl Heinrich Becker* volt, aki később porosz kultuszminiszter és Klebelsberg barátja lett.[33]

A nemzetközi tudománypolitikában új érdekközösség alakult ki Németország és Magyarország között. 1918 után francia nyomásra több tudományos társaságból kizártak német tudósokat. Magyar meghívásra a berlini állami könyvtár igazgatója, *Hugo Andres Krüss*, előadást tartott 1928-ban az Akadémián, amelyet a budapesti egyetemi kiadó meg is jelentetett németül, magyar címe: Németország és a nemzetközi tudományos együttműködés, beleértve a könyvtári kiadványcserét is. Előadásában és későbbi tanulmányaiban is Krüss elítélte a franciák által szervezett tudományos bojkottot, és újabb könyvtári és tudományos együttműködést szorgalmazott.[34]

Ebben az időben nemcsak Magyarországon, hanem Németországban is az állam szerepet vállalt a könyvtári állománygyarapításban, valószínűleg a német-magyar kölcsönhatás is szerepet játszott e terület fejleményeinek alakulásában. Klebelsberg megbízásából az OKBK első igazgatója, *Pasteiner Iván* Németországba utazott 1923-ban, *„hogy a könyv- és folyóiratcserének a német tudományos intézetekkel és társulatokkal leendő lebonyolításához szükséges tárgyalásokat...vegye[n] fel...[és] a könyvkereskedői könyvkivitel szervezésére...megállapodást létesítsen."* [35] Pasteiner jelentése szerint nagy érdeklődés mutatkozott az OMGY és az OKBK tevékenysége iránt. A német kezdeményezések közül említsük meg először a *Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft* működését (később: *Deutsche Forschungsgemeinschaft*), mely egy félig állami alapítvány, amely kiegészítette a nagykönyvtárak költségvetését bizonyos témákban, továbbá a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Reichstauschtelle szerepét, amely a fölöspéldányok cseréjét koordinálta.[36]

Bár nem utánozták a német kezdeményezéseket Magyarországon, de azért a magyar könyvtárak is hasznát látták olyan egyezményekben, amik segítséget nyújtottak a magyarországi német gyűjtemények számára. Tapasztalatai alapján Pasteiner sürgette a magyar kultuszminisztériumban, hogy minden magyar tudományos folyóiratot lássanak el nyugati nyelvű tartalmi kivonatokkal, különben nem lesz igény rájuk a nemzetközi könyvtári csereforgalomban. Egy 1923. évi német jelentés szerint „a *Notgemeinschaft* nyújtotta a legértékesebb anyagi segítséget Magyarországnak összes külföldi barátja közül."[37]

A francia bojkott, a náci rezsim „fertőzése", majd a világháború után a német kereskedők elszigetelődése mind hozzájárult a német tudomány csökkenő nemzetközi presztízséhez. A magyar tudósok körében a német minta még uralkodott ugyan, és továbbra is jó néhány jeles magyar tudós tanult Németországban, akik onnan visszatérve (illetve Németországban is) szép pályát futottak be, de voltak, akik a náci hatalomátvétel után Amerikába vándoroltak ki.[38]

A német birodalmi kormány megbízásából bibliográfia készült, amelynek célja az volt, hogy megcáfolja „azt a németellenes oldalról gyakorta felhozott vádat, miszerint a nemzeti szocialista Németországban a tudománynak nincs már helye." A minisztérium először azt közölte a nagykövetekkel, hogy a könyvet ajándékba küldi a kiválasztott könyvtárakba, később pedig, hogy nem ajándékozzák meg a könyvtárakat, mert azok úgyis meg fogják venni.[39]

Miután az 1924. évi magyar közoktatási reform megszüntette a görög nyelv kötelezőségét az iskolákban, a német nyelv lett a leggyakrabban választott idegen nyelv.[40] Élénk vita folyt az irodalmárok között a német-magyar művelődési kapcsolatról. Az 1920-as években nagy rokonszenv mutatkozott a világhírű német író, *Thomas Mann* iránt, aki hatszor utazott Budapestre 1913 és 1937 között. 1935-ben és 1936-ban még melegen üdvözölte a magyar sajtó, ami ellen viszont a német követség tiltakozott. 1937-ben, utoljára, rendőri őrizettel lépett fel.[41]

1933 után kiéleződött a vita a német kultúráról. Nagy szerepe volt ebben *Prohászka Lajos* 1932 és 1935 között megjelenő művének, *A vándor és a bujdosó*-nak, mely a német-magyar kapcsolatokkal foglalkozott.[42]

A harmincas évek végére a német kisebbség és a területi revízió kérdése került a német-magyar külpolitika középpontjában. A magyar viszony a német birodalmi kormánnyal ritkán hozott előnyöket a magyarországi gyűjtemenyek számára. Érdekes kivételt képezett az a könyvajándék, amelyet a német követség juttatott el az Egyetemi Könyvtárnak 1942-ben. A könyvtárban megmaradt az ajándékkönyvek 2155 tételes bibliográfiája, amelyből kitűnik, hogy nagyon vegyes ajándéknak örvendhetett a könyvtár. A tételek fele természettudományi, másik fele bölcsészettudományi témájú. Utóbbiak között 580 volt a szépirodalmi, 289 a történelmi művek száma. A történelmi címeknél feltűnik három kategória: értékes iratgyűjtemények és tudományos monográfiák az 1920-as évekből, a náci ideológia által színezett, de látszólag tartalmas tanulmányok, náci „klasszikusok", beszédgyűjtemények díszkötésben.[43] A németek különben nem hoztak nagy áldozatot ezzel az ajándékkal, ha meggondoljuk, hogy a Berlinben felhalmozott cserepéldányok a háborús évek alatt nem juthattak el Oxfordba, Cambridge-be, és Stanfordba, de elvétve Budapestre, igen.

Konklúzió gyanánt

A tanulmányozott fél évszázadban megfigyelhető volt egyfajta haladás a magyar könyvtárak fejlődésében. Számos szakkönyvtár, továbbá közkönyv-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tár és vidéki egyetemi könyvtár jött létre, vagy indult jelentős gyarapodásnak ebben az időszakban, közöttük pl. a budapesti Statisztikai Hivatal Könyvtára, a Budapesti Műegyetem Könyvtára, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és a Debreceni Egyetemi Könyvtár. Ugyanakkor, bármennyire javasolták a gyűjtőkörök hivatalos elhatárolását, ez 1945-ig nem történt meg. A kialakult kompromisszumok többnyire szükségből fakadtak. A három tanulmányozott könyvtár nemcsak az új könyvtárak miatt mondott le egy-egy részterület országos szerepű gyűjtéséről, hanem a beszerzési keret szűkössége, a növekvő állomány és csökkenő férőhely miatt. Ezért volt jelentős az OKBK szerepe a könyvimportok ügyében.

Nemcsak a gyarapodási jegyzékek, nyilvántartások, hanem a könyvtárak mai állományában jelenlevő tételek révén is, mintát vettem a német beszerzések statisztikai felméréséhez. A következő módszert követtem: Egy kontroll mintát alakítottam ki úgy, hogy mind az 1900-as, mind pedig az 1930-as megjelenési évhez kiválasztottam száz-száz német nyelvű monográfiát tartalmazó csoportot az OCLC (WorldCat) adatbázisából. Ebből kizártam azokat a tételeket, amelyeknek a beszerzését Magyarországon nem lehetett elvárni egy magyarországi nagykönyvtár állományában. Ezért azt a kritériumot állítottam fel, hogy a keresendő tétel annyi észak-amerikai könyvtár állományában legyen jelen ma, hogy beszerzése bizonyságul szolgáljon értékéről;[44] kizártam továbbá a német-angol nyelvkönyveket, mert ezeket nem szereznék be a magyar könyvtárakba, valamint a későbbi reprint-kiadásokat. A vizsgált két év mindegyikéhez két hozzávetőleges százalékot kalkuláltam a tanulmányozott három könyvtár állománya alapján: a száz tételből mennyit birtokol a könyvtár azonos kiadásban, és mennyit bármilyen más kiadásban (elfogadható, ha egy könyvtár a tételnek tetszőleges kiadásával beérte).

Íme a hozzávetőleges százalékok:

1900						1930					
azonos kiadás			bármelyik kiadás			azonos kiadás			bármelyik kiadás		
OSZK	EK	MTAK	OSZK	EK	MTAK	OSZK	EK	MTAK	OSZK	EK	MTAK
15	30	35	23	41	45	25	20	32	34	37	43

Az eredmények csak részben magyarázhatók a vázolt körülményekből: vagyis hogy az OSZK importálta a legkevesebb német nyelvű könyvet, hogy az Egyetemi Könyvtár költségvetése lecsökkent, és hogy az Akadémiai Könyvtár gyűjtötte leginkább az értékes német tudományos műveket. Az eredmények értelmezéséhez további két szempontot szeretnék hozzáfűzni. Először: az egyes tételek választásából kitűnik, hogy tudományos szakterülete (matematika, fizika, stb.) lehetett oka, annak, hogy nem szereztek be egy könyvtárban. Azaz: a szakmai gyűjtőkörök hivatalos elhatárolása nélkül is létezett egy gyakorlati elhatárolás. Másodszor: nyilvánvalóvá vált az 1960. évi gyarapodási naplók vizsgálata során, hogy akkoriban még sok régebbi kiadványt tudtak beszerezni a könyvtárak az OSZK-ban működő KEO (Könyvelosztó) hivatal révén, amely az államosított gyűjtemények köteteit osztotta szét a könyvtárak között. Azaz: egy tétel mai jelenléte egy könyvtár állományában nem tanúskodik önmagában arról, hogy új kiadásként szerezték be. Ezért tanulmányunk során szükséges volt további információforrásokat is igénybe venni. A növekvő szakterületi szereposztást, meg a KEO kérdéskörét egy következő közleményben vizsgálom meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Jegyzetek

1. A kiállítás címe: Hess Andrástól Landererig. Német hatások a magyar könyves kultúrában. http://wwwfrankfurt.matav.hu/magyar/nemetmagyar.htm Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa. Bd. 5. Ungarn (Judit P. Vásárhelyi szerk.) (Hildesheim : Olms-Weidmann, 1998.)

2. Az állománygyarapító munkát vizsgáltam a globalizáció szempontjából egy új tanulmányomban: Globalization in the Lives of the Selectors of Foreign Materials and their Collections. In: Global Librarianship. (Martin Alan Kesselman, Irwin Weintraub eds.) (New York, Dekker, 2004.) 177–189. p.

3. OLSON, Michael P.: The odyssey of German National Library. A short history of the Bayerische Staatsbibliothek, the Staatsbibliothek zu Berlin, the Deutsche Bücherei and the Deutsche Bibliothek. (Wiesbaden, Harrassowitz, 1966.)

4. Szakirodalmi kalauz. Tudományos és szakkönyvtárak gyűjtőköri kódexe. Szerk. Bereczky László, Pataky Ernő. Bp. Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1970., ill. későbbi változata: Gyűjtőköri tájékoztató. Tudományos és szakkönyvtárak. Bp. Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1986.

5. Sondersammelgebietssystem. Ld. http://webis.sub.uni-hamburg.de, Sammelschwerpunkte an deutschen Bibliotheken.

6. A German Resources Project honlapja: http://grp.lib.msu.edu 2004-től új néven: German-North American Resources Partnership (GNARP), melynek alelnöke lettem.

7. A Farmington-terv történetéhez kiváló új tanulmány: WAGNER, Ralph D.: A History of the Farmington Plan (Lanham, Scarecrow Press, 2002.)

8. Emlékezések. (Bp. Franklin Társulat, [1926] 1. köt. 111-113. p.

9. CSAPODI Csaba – TÓTH András – VÉRTESY Miklós: Magyar könyvtártörténet. (Bp. Gondolat, 1987.) 299–302. p.

10. Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa. Bd. 5. Ungarn, 56–57. p.
A magyarországi német kiadványokhoz: C. von Kertbeny és Géza Petrik: Ungars deutsche Bibliographie 1801–1860. Verzeichniss [sic] der in Ungarn und Ungarn betreffend im Auslande erschienenen deutschen Drucke. (Budapest, Köln, ung. Universitäts-buchdr., 1886.) 2 köt.
Hasonlóan átfogó tanulmány nem jelent meg a későbbi kiadványokról, de lásd:
LEHMANN, Michael: Das deutschsprachige katolische Schriftum Altungars und der Nachfolgestaaten 1700–1950. (Mainz v. Hase & Koehler, 1975.) és
RÉZ, Henrik: Deutsche Zeitungen un Zeitschriften in Ungarn von Beginn bis 1918. (München, Verlag für Hochschulkunde, 1935.)

11. Az öt német napilap: Pester Lloyd, Neues Politisches Volksblatt, Budapester Tageblatt, Politisches Volksblatt, Neues Pester Journal
HORVÁTH Zoltán: Magyar századforduló. A második reformnemzedék története (1896–1914).(Bp. Gondolat, 1961.) 162–163. p. „Az Alkotmány azt írja, hogy a német lapok példányszáma nagyobb a magyarokénál (de erre nincs bizonyíték)..." Uo. 162. p.
Országszerte 1909-ben a magyar állampolgároknak postán szállított hírlapok nyelvi megoszlása tükrözte a lakosság nemzetiségi viszonyát, az összes hírlap nyelve pedig kissé alulmaradt.
JÁSZI Oszkár: A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés.(Bp. Grill Károly, 1912.) 435 p. Az 1900-ban Magyarországon árusított újságok példányainak 27,52%-a német nyelvű volt, ezek 52,76%-a Magyarországon jelent meg.
E. V. WINDISCH: Die Entstehung der Voraussetzungen für die deutsche Nationalitätenbewegung in der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts. In: Acta Historica, 11. (1965.) l. 3 ff.

12. SZEKFŰ Gyula: Három nemzedék és ami utána következik. (Bp. Maecenas, 1989.) V. fejezet: A zsidóság szerepe és Budapest kultúrája. 328–344. p. Ezt a fejezetet változatlanul átvette Szekfű az 1934 után megjelent, idézett reprint kiadásban.

13. Cultural History of Hungary in the Nineteenth and Twentieth Centuries. Ed. László Kósa. (Bp. Corvina, 2000.) 157. p.; MÁDL Antal: Die Universität und ihre Beziehungen zum österreichischen und deutschen Geistesleben im 19. Jahrhundert. In: Wegenetz europäischen Geistes: Wissenschaftszentren und geistige Wechselbeziehungen zwischen Mittel- und Südosteuropa vom Ende des 18. Jahrhunderts bis zum Ersten Weltkrieg. (Hrs. Richard Georg Plaschka, Karlheinz Mack), (München, Oldenbourg, 1983.) 65–79.p.
PAMLÉNYI Ervin: „Die Rolle der ungarischen akademischen Buchedition in der Wechselwirkung der Kulturen 1867 bis 1914". Ibid. 341. p.; SZÖGI László: Der Universitätsbesuch der Ungarn von den Anfängen bis

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1918." In: Kaiser un König. Eine historische Reise: Österreich und Ungarn 1526–1918. (Bp. Collegium Hungaricum, 2001.) 101–104. p.

14. RICHARD, Pamela Spence: Deutschlands wissenschaftliche Verbindungen mit dem Ausland 1933–1945. In: Bibliotheken während des Nationalsoizialismus. 2 köt. (Hrsg. Peter Vodosek, Manfred Komorowski.) (Wiesbaden, Harrassowitz, 1992.) 112. p.

15. KANN, Robert A.: The Multinational Empire: Nationalism and National Reform in the Habsburg Monarchy 1848–1918. (New York, Columbia Univ. Press, 1950.) 2. vol. 302–305. p.

16. Budapest székesfőváros statisztikai évkönyve. (Szerk. Thirring Gusztáv). VI. évf. 1903. (Bp. Grill Károly Könyvvker. 1905.) 18. ; John Lukács is hangsúlyozza, hogy a főváros elmagyarosodása 1900-ig majdnem tökéletes volt. (Bp. 1900. A Historical Portrait of a City and Its Culture. (New York, Weidenfeld & Nicolson, 1988.) 100–102. p.

17. Ibid., 19. p-l

18. 1900: Egyetemi Könyvtár: 52,003; Nemzeti Múzeum Könyvtára: 19,802, MTAK: 5,838.
Szabó András Endre: Könyvtári adatok (1884–1962) [Budapest], Népművelési Prop. Iroda, [1963?] 43. p.

19. TÓTH András – VÉRTESY Miklós: A Budapesti Egyetemi Könyvtár története (1526–1944). Bp. Egyetemi Könyvtár, 1982. 373 p.; Magyar könyvtártörténet 232–236. p.

20. A jegyzetek sorozata 1876-tól 1918-ig jelent meg: A Budapesti magyar királyi tudományegyetem könyvtárának czímjegyzéke [...] évi gyarapodás. (Bp. nyomtatott a Magyar Királyi Tud. Egyetem nyomdájában) 1900 januártól februárig a beszerzett egységek (könyvek, folyóiratok példányai) 37,1%-a (156/421) német nyelvű volt, főleg a Kilian, Pfeiffer és Ráth cégek révén. Bp. Egyetemi Könyvtár, Kézirattár: J207. Járuléki napló: 1900–1904.

21. A gyarapodási jegyzőkönyv nem tünteti fel a szerzemények forrásait, ezért valószínűleg csak a belföldi köteles példányokat, nem a vétel csere és ajándék útján beszerzetteket veszi figyelembe. 1900 januárban és februárban beszerzett 1058 tételből 68, vagyis 6,4% volt német nyelvű. Köztük sok naptár is szerepelt. Bp. OSZK, Irattár. A M. N. Múzeum Könyvtári Szerzeménykönyve az 1900-as évre.

22. Monarchia-beli intézetek 1884–1924 között. In: MTAK Kézirattára, K868.
Az 1900-ban beszerzett egységek 58,2%-a (195/335) német nyelvű volt, többnyire a Ráth, Kilián és Boer cégek révén. Bp. MTAK Kézirattár, K859. Járuléki napló 1888–1904.

23. Magyar könyvtártörténet, 221–224. p.

24. Az 1930. évi népszámlálás 1. rész: Demográfiai adatok (Bp. Stephaneum Nyomda Rt., 1932.) 24 p.

25. Magyar könyvtártörténet, 364–365. p.

26. Könyvtári adatok, 98–101. p.

27. Az Egyetemi Könyvtárban az 1930. januártól februárig beszerzett nem folytatásos monográfiák feltehetően 17,4%-a (25/144) német volt. Ebben a naplóban többször egyes csomagok szerepelnek egységként, így 1930 márciusában a heidelbergi és erlangeni egyetemtől kapott 160 disszertációnál és előadásnál. EK Kézirattár. J215., Gyarapodási napló 1930–35.
Az MTAK 1930. évi beszerzéseinek januártól júniusig most már csak 6,9%-a volt német. MTAK Kézirattár, K862. Gyarapodási növedék napló 1928–1930.
Az OSZK német beszerzései hasonló arányt mutattak 1930-ban: 2,7% (16/587) az évnek egy bizonytalan részében. OSZK Kézirattár. Napló az 1930–1931 évekhez. A különböző számítási egységek a könyvtárak naplóiban csak hozzávetőleges összehasonlításokat engednek meg.

28. KOVÁCS Ilona: Adatok az Országos Széchényi Könyvtár állománygyarapodásának alakulásához a két világháború között (A könyvállomány gyarapodása). In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1973. 131.p. ; Jelentés a M. Tud. Akadémia Könyvtárának 1929. és 1930. évi állapotáról. In: Akadémiai Értesítő, 41. (1931), 32. p.; Pasteiner Iván jelentése Wolkenberg Alajosnak, az egyetem ügyvezető rektorának, 1929. aug. 22. (ELTE Levéltár, Egyetemi Könyvtár 19/a./Könyvtári jelentések.)

29. VÖRÖS Géza: Az Egyetemi Könyvtár és a Gyűjteményegyetem. In: Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei. 10. (2001). 325–345. p.

30. Magyar könyvtártörténet. 353–356. ; J.H.P. Pafford: Library Co-operation in Europe. (London, The Library Ass., 1935.) 182–188. p. Az OKBK levéltárának csak elenyésző része maradt meg az Országos Levéltárban: a Vallás- és Közoktatási Minisztérium levéltára 1956-ban elpusztult.

31. ÚJVÁRI, Gábor. Das Institut für Ungarische Geschichsforschung in Wien und die auswartige Wissenschaftspolitik Ungarns in der Zwischenkriegszeit. In: Universitas Budensis 1395–1995. (Hrsg. László Szögi, Júlia Varga.) (Bp. [s.n.], 1997), 437–458. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

32. Ungarische Jahrbücher (Berlin und Leipzig: Vereinigung wissenchaftlicher Verleger, 1921. Berlin: Walter de Gruyter @ co., 1943.) 23 kt. Bevezetőjében a főszerkesztő és intézeti igazgató, Gragger Róbert felsorolja a folyóirat elődjeit. Közülük kettő volt az eddigi legtartósabb: Ungarische Revue (Leipzig/Wien, 1881–1895) és Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn (Bp. 1887–1911). Az intézet könyvtára és levéltára a 2. világháború idején pusztult el. A bécsi Intézet értékes évkönyvet adott ki 85 magyar nyelvű és 30 német nyelvű tanulmánnyal.: Jahrbuch des Graf Klebelsberg Kuno Instituts für Ungarische Geschichtsforschung in Wien.; gr. Klebelsberg Kuno: A Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve. (Bp. Das Institut, 1931–1940.) 10 köt.

33. Becker bizalmas jelentést tett a német kormánynak az 1926-ban tett magyarországi utazása után. Szorgalmazta a kulturális együttműködést és ellenezte a magyarországi német kisebbségi mozgalom politikai támogatását. Aufzeichnung über eine amtliche Reise nach Ungarn 25. Mai–6. Juni 1926. Berlin, Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz. VI. H.a. Nachlass C. H. Becker, A jelentésnek 9 sokszorosított példánya maradt meg a hagyatékban. Becker szerteágazó tudománypolitikai tevékenységét alaposan tanulmányozta Erich Wende: C.H. Becker: Mench un Politiker: ein biographischer Beitrag zur Kulturgeschichte der Weimarer Republik (Stuttgart, Deutsch Vergl. Anstalt, 1959.) Becker nekrológot írt az Intézet első igazgatójáról, amely annak korai történetét foglalja magában. Robert Gragger (5 November 1887 –10. November 1926.) Eine Gedächtnisrede gehalten in der Alten Aula der berliner Universität. In: Ungarische Jahrbucher, 7. 1.(1927.) 1-22. p.

34. KRÜSS, : Deutschland und die international wissenchaftliche Zuzammenarbeit. (Budapest, K. Ungarische Universitätsdruckerei, 1928.) Der Völkerbund und die internationale geistige Zusammenarbeit (Berlin, de Gruyter, 1931.) Völkerbund und Bibliotheken (Leipzig, Harrassowitz, 1931.) 1933 után Krüss a Reichstauschstelle igazgatója, volt, NSDAP-párttag 1937-től, majd 1945 áprilisában öngyilkos lett.

35. PASTEINER, Iván: Az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ igazgatójának jelentése németországi kiküldetéséről. In: Magyar Könyvszemle, 1923. III-IV. 255. p.

36. PAFFORD, i.m. 127–175. P.

37. JÜRGENS, Adolf [a Notgemenschaft nevében] Soehring külügyminisztériumi tanácsoshoz 1923. július 23-án. Berlin, Ministerium für Auswärtige Angelegenheiten. Politisches Archiv. Findbuch Kunst und Wissenschaft. 608. Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft.

38. PALLÓ Gábor: Deutsch-ungarische Beziehungen in den Naturwissenschaften im 20. Jahrhundert. In.: Technologietransfer und Wissenschaftsaustausch zwischen Ungarn und Deutschland. (Hrsg. Holger Fischer, Ferenc Szabadáry). (München, Oldenburg, 1995.) 273–289. p.; RICHARD, Pamela Spencer: German Libraries and Sientific Technical information in Nazi Germany. In: Library Quarterly, 55. (1985.) 151–173. p.

39. Külügyminisztériumi körlevél. Berlin, 1939. március 3. (vertraulich!). (Politisches Archiv, Gesandtschaft Budapest, 29. Kult. 11. 1. Archive und Bibliotheken 1939-1941.) Nyolc példányt találtam magyarországi könyvtárakban 2004-ben, de egyet se a három tanulmányozott könyvtárban.
A megjelent formájában: JÜRGENS, Adolf: Ergebnisse deutscher Wissenschaft. Ein Wegweiser durch die neue deutsche wissenschaftliche Literatur von 1933 bis 1938. (Essen, Essener Verlagsanstalt, 1939.)
Az OCLC 160 példányt mutat ki, legtöbbjük a New York-i Veritas Press licensz-kiadásában.

40. KORNIS, Julius: Education in Hungary. (New York, Bureau of Publications. Teacher College, Columbia University, 1932.) 82–83. p.

41. Thomas Mann und Ungarn. Essays, Dokumente, Bibliographie. (Hrsg. Antal Mádl, Judit Győri.) (Bp. , Köln., Akadémiai Kiadó/Bohlau, 1977.); PRATER, Donald: Thomas Mann: A Life. (Oxford, Univ. Press, 1995.) 232–253., 261. p.

42. Budapest: Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt. Pécs, 1936. :az első kiadás a Minerva 1932-1935. évfolyamában jelent meg. A tárgykörhöz legújabban: MISKOLCZY Ambrus.: Szellem és nemzet: Babits Mihály. Szekfű Gyula, Eckhardt Sándor és Zolnai Béla világáról. (Bp. Napvilág, 2001.)

43. Német Birodalmi Követség, 1942. (ELTE Egyetemi Könyvtár. Kézirattár. J 147/K.)

44. Az 1930-as megjelenési évnél olyan tételeket választottam, amelyek legalább 50 könyvtárnak voltak meg az állományában, az 1900-as évnél pedig azokat, amelyek legalább 30 könyvtárnak szerepeltek az állományában.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Múzeumok az interneten

Kovács Valéria

Miért vannak a múzeumok?

A múzeumok fő feladata a tudományos munka, valamint a tárgyak bemutatása a nagyközönség számára.

A kiállítás a múzeumi kommunikáció legfontosabb formája. Legtöbb esetben a tárgyak egy egymással összefüggő rendszer tagjai. A múzeumok egyik fontos feladata, hogy szolgáltatásokat szervezzen annak érdekében, hogy a látogatók minél szélesebb rétegének érdeklődését felkeltse. Ilyen a tárlatvezetés, a kiállításhoz kapcsolódó előadások, írásos anyagok, filmvetítés, zenei és irodalmi rendezvények. Ezek csak akkor tartoznak a múzeum kommunikációs rendszerébe, ha beleilleszkednek a kiállítás tematikájába. Főleg a gyermekek és a fiatalok személyiségfejlődését szolgálják a vetélkedők, klubok, szakkörök, múzeumi táborok. Az értékek megismertetésének előmozdításáról van szó, amely minden civilizált népnek kötelessége, civilizáltságának fokmérője.

A múzeumok kapuinak szélesre tárásával, a távolságok zsugorodásával, a tömegturizmussal, a látni és tudni vágyással bekövetkezett az, hogy egyes múzeumok túllátogatottá váltak. Ugyanakkor múzeumok ezrei alig kerülnek be a „nemzetközi köztudatba", mivel elkerüli őket a „turista útvonal" vagy gyűjteményük annyira speciális (nyomdászat, textil, borászat, kés és olló gyűjtemény, lámpa, kocsi, patika stb.) ezért lényegesen kevesebben látogatják, mint pl. a képzőművészeti alkotásokat vagy az őslénybemutatókat kínáló nagy múzeumokat.

Internetes múzeumlátogatások

Az internet lehetővé tette hogy az ismertebb, nagy múzeumok és a kisebb gyűjtemények kincseit egyaránt, mind többen megismerjék. A TeleGeogra-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

phy (Washington) felmérése szerint 1999-ben több mint 150 millió ember kapcsolódott világszerte a hálózatokra[1]

A Museum International (UNESCO) 1999/204. és 2000/205. számában összefoglalást olvashatunk arról, hogy egyes múzeumok mikor és miként kapcsolódtak az internetre. A beszámolókból kiderül, hogy az 1990-es években a világ nagy múzeumainál nem az volt a kérdés, hogy létrehozzanak-e weblapot, hanem az, hogy mit is csináljanak vele. A kis vidéki múzeumoknak az okozta a fő gondot, hogy az internet-hozzáféréshez szükséges infrastruktúra náluk még fejletlen volt. A múzeumok természetesen a digitális kommunikáció világra jötte előtt is tartották a kapcsolatot egymással, de a köztük lévő földrajzi távolság elég nagy akadályt jelentett. Az internet ezt megszüntette, ráadásul a hozzá kapcsolódó e-mail sokkal olcsóbb, mint egy távolsági telefonbeszélgetés díja.

A fejlesztésekhez azért volt nehéz szponzorokat szerezni, mivel egy múzeumi honlapon elhelyezett reklámot lényegesen kevesebben látnak, mint pl. egy sporteseményen megjelenőt. Az internetre kerülést nem gátolták a múzeumi alkalmazottak, de nem is siettették, ugyanis attól tartottak, hogy csökkenni fog a múzeumok látogatottsága, ha az érdeklődők otthonról csak úgy bekukkanthatnak a gyűjteményekbe.

Az internetes múzeumlátogatás igen rövid időn belül népszerűvé vált. Szorosabb kapcsolat alakult ki a valóságos látogatók és a múzeumok között, (különösen az adott terület lakossága és múzeuma között), valamint kialakult az on-line érdeklődők köre. Az első on-line múzeumlátogatók tudományos kutatók és egyetemisták voltak.

Egy múzeum weblapja nem egyszerűen csak szöveg és a tárgyak képeinek gyűjteménye, hanem talán az első, vagy az egyetlen lehetőség, ami kapcsolatot jelent a gyűjtemény és egy látogató között. Az alkalmankénti újsághirdetés helyett az érdeklődőket ilyen módon folyamatosan lehet tájékoztatni a múzeum életéről (új szerzemények, új publikációk, várható kiállítások és egyéb programok pl. jelmezes történelmi játék, a kiállításhoz kapcsolódva művész/régész/feltaláló előadása, nyitva tartás megváltozása stb.).

Egy virtuális múzeumi adatbázis: http://vlmp.museophile.com

A múzeumok különböző módon kapcsolódtak az internethez. 1994-ben a non-profit alapú Virtual Library adott helyet a **V**irtual **L**ibrary **M**useums **P**ages-nek (vlmp), amin a múzeumok címtára (http://vlmp.museophile.com) igen gyorsan nőtt, ezért újabb anyagi forrásokat kellett keresni a fenntartásához. 1999-ben már több mint 70 ország múzeumát és galériáját lehetett itt megtalálni, amelyeket az 1997-es februári adatok szerint egy millióan, 1998 januárjában már két millióan kerestek fel és 1999 márciusára több mint három millióra nőtt az on-line látogatók száma.[2]

A francia múzeumok a Kulturális Minisztérium weblapján keresztül jutottak a világhálóra. A Louvre honlapját a kezdeti időszakban évente ötmillióan keresték fel (www.louvre.fr), 1999-ben havonta egy millióan![3] A kanadaiaknak a The Canadian Heritage Information Network nyújtott segítséget. A The Association of Art Museum Directors (AAMD) teremtett forrásokat az Art Museum Network létrehozatalára, amin több mint 150 művészeti múzeum található meg. (Ez jótékonyan hatott más típusú múzeumok közösséggé = hálózattá szerveződésére.) Az ilyen kisebb hálózati kapcsolatok kiépítése teszi lehetővé, hogy a távolabbi jövőben egy olyan meta-szintet lehessen kiépíteni, ami a potenciális látogatóknak lehetőséget biztosít arra, hogy egy kapun bejutva tovább sétálhassanak az összes többi múzeumba. Sokan a nemzetközi múzeumi testületet az ICOM-ot (International Council

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

of Museums) használták fel, hogy a vlmp-n keresztül kapcsolatba kerüljenek az érdeklődőkkel.

Séta az ICOM honlapjáról

Induljunk el az ICOM honlapjáról (innen csak olyan intézményekhez juthatunk el, amelyek tagjai az ICOM-nak.). Az első két oldalon mindent megtalálunk, ami bármilyen formában kapcsolódik a múzeumokhoz, illetve magához a testülethez. Kattintsunk a **V**irtual **L**ibrary **M**useums **P**ages-re. A megjelenő panelen földrajzi területek vagy országok nevei szerepelnek, mellettük zárójelben szerepel az a nyelv , amin a szöveg az angolon kívül még olvasható. A földrajzi területek nevénél nincs ilyen, hiszen azokat tovább kell nyitogatni és az országoknál jelölik a nyelvet. Ha nem egy meghatározott ország múzeumait kívánjuk megnézni, hanem arra vagyunk kíváncsiak, hol vannak a nemzetközi múzeumok, akkor a panel alján azt választjuk ki, és máris előtűnik egy hosszú lista, amin a múzeumokat típusuk szerint csoportosították.

A művészeti galériák és múzeumok közül válogatott listát találunk, az ötödik oldalon pedig kiválaszthatjuk, hogy melyik híres aukciós ház honlapjára kívánunk eljutni.

Akik tudnak az ICOM honlapjáról, nyomban kereső útra indulhatnak. A böngészőkből is könnyű megtalálni a múzeumokat, de eredményt érhetünk el olyan szavak beírásával, hogy „art", „artist", „gallery", „museum" (ha az ország jelét is oda tesszük, akkor gyorsabban érünk célba) igaz, ezek elsősorban a szépművészeti gyűjteményeket jelentik. Aki a repülők vagy az autók múzeumát keresi, a „múzeumok"-hoz kell először eljutnia, mert az „air", vagy a „motor/car" beírásával nem azt kapja, amit szeretne.

Egy hazai segédlet: Web Művészeti Galéria

Mivel a diákok rendszeresen kapnak olyan feladatot, hogy tartsanak előadást vagy írjanak dolgozatot egy művészeti irányzatról, egy művészről vagy egy műről, úgy gondoltuk, hogy olyan gyűjteményt mutatunk be, amelyet magyarok állítottak össze, laikusoknak készült, gyors és többirányú keresést tesz lehetővé, ami szinte kézen fogva vezeti az érdeklődőt célja eléréséhez. Ez a Web Művészeti Galéria = Gallery of Art (www.wga.hu), amelyet 1996-ban hoztak létre, és egy olyan gyűjtemény, ami a valóságban nem is létezik, ugyanis a bemutatott műalkotások a világ különböző múzeumaiban találhatók. A képek kinagyíthatók és képeslapként e-mail-ben elküldhetők.

A „Bevezető"-ben a szerzők pontosan leírják mit tartalmaz a gyűjtemény, milyen a keresési rendszere, azt is közlik, hogy a „Bevezető" és a „Kereső" magyar és angol nyelvű, a többi szöveg csak angolul olvasható. Az adatbázist „Glosszárium" egészíti ki, ahol a műalkotásokhoz kapcsolódó történelmi személyekre és eseményekre, művészeti centrumokra, az eredeti művet birtokló múzeumokra és templomokra vonatkozó részletes információt tartalmaz.

A keresést elindíthatjuk az indexből és onnan további csoportokhoz jutunk.

Ha például kiválasztjuk Leonardo da Vincit, választási lehetőséget kapunk, hogy a rajzaira, festményeire vagy a szobraira vonatkozóan kívánunk a továbbiakban tájékozódni. (Mint mérnök / feltaláló itt nem szerepelhet, hiszen ez egy művészeti galéria. Azokat a Museo Nazionale della Scienza e delle Tecnica Leonardo da Vinci-ben (www.museo scienza/index.htm) nézheti meg az érdeklődő.)

A „festmények" menüpont újabb három lehetőséget nyújt; madonna ábrázolások, portrék, vegyes témájú festmények. A műalkotás mellett szerepel annak (becsült) keletkezési ideje, mérete, és a tulajdo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nos múzeum neve. Az „i" -re kattintva hosszabb-rövidebb ismertetéseket olvashatunk az adott műről.

Az angol nyelvű Bevezető oldalon láthatjuk, hogy hányan keresték fel a Galériát a megnyitása, 1996 októbere óta. (2004. november 15-ig közel öt millió ötvenezren.) A „Vendégkönyv"-ben megnézhetjük, hogy kik és milyen üzenetet hagytak. A bejegyzések stílusából ítélve, főleg diákok használták a galériát, akik iskolai dolgozatuk, házi feladatuk elkészítéséhez vették igénybe az adatbázist. Akadt azért szülő is, aki a gyermekének gyűjtött anyagot, valamint tanár, aki előadásához keresett információkat. Zömében elismerő véleményt olvashatunk, azonban találhatunk olyan megjegyzést is, „where is Picasso?" amiből kiderül, hogy írója nem olvasta el a Bevezetőt, ahol mindenkinek értésére adják, hogy a gyűjtemény az Európában a 12-18 században keletkezett festmények és szobrok reprodukcióját tartalmazza.

A múzeumok fizetnek az internethez történő direkt csatlakozásért, vagy a weblap tulajdonosának a hozzáférésért. A látogatók számára ingyenes a gyűjtemények megtekintése, csak az interneten töltött időért kell fizetni.

A virtuális múzeum előnyei

A virtuális múzeumok fő előnyei a valóságossal szemben, hogy:

- az év minden napján, éjjel-nappal nyitva vannak,
- a gyűjteményeket sokkal többen látogathatják,
- egyszerű az adatok és más információk megszerzése,
- lehetővé vált, hogy szabadon válogassunk az emberi kultúra kincseiből,
- keresgélés közben megtalálhatunk olyan múzeumot, amiről nem is tudtuk, hogy létezik,
- nincs távolság, nincs szükség útiköltségre és szállás díjra.

Természetesen a virtuális múzeumok elsősorban az információszerzéshez nyújtanak segítséget, de egyben felkeltik a vágyat arra, hogy az on-line látogatók (amint lehetőségük van rá) valóságos látogatóként jelenjenek meg náluk. Ki ne szeretné eredetiben látni azokat a csodálatos alkotásokat, amelyek a sors kegyelméből az őskortól kezdve a legújabb korig a világ minden táján fennmaradtak? És „alkotásnak" nemcsak a szépművészet körébe tartózó tárgyakat értjük, hanem mindazokat, amelyeket emberek hoztak létre, a barlangfalakra festett képektől kezdve a viking hajókon át a repülőgépig.

Irodalom

Museum International. – Paris : UNESCO, 1999. No. 204. (Vol. 51, No. 4.)

Museum International. – Paris : UNESCO, 2000. No. 205. (Vol. 52, No. 1.)

ICOM news számai (2000, 2001)

További címek

Museum Stuff: http://www.museumstuff.com/

MAMA: MAgyar Múzeumok Adatbázisa: http://www.mama.hu/

Képzőművészet Magyarországon a kezdetektől a XX. század közepéig: http://www.kfki.hu/keptar/

Art Portal: http://www.artportal.hu/

VirtuArtNet: http://www.virtuartnet.hu/

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

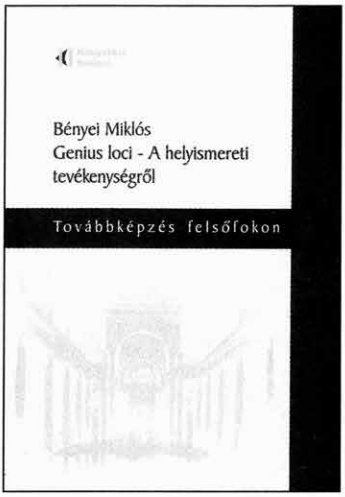
KÖNYVSZEMLE

A hely szelleme és a szellem helyigénye: azonos célok, különböző műfajok a „Továbbképzés felsőfokon" két kötetében

A *célok* felől közelítve viszonylag könnyű a recenzens dolga, hiszen a sorozatcím önmagáért beszél: Továbbképzés felsőfokon. Tovább, azaz többet, még egy kicsit, újabbat, mint amit a hallgató (ha szervezett, formális továbbképzésről van szó), illetve az olvasó (ha magán-igénye van arra, hogy többet tudjon meg a szakma valamely részterületéről) tanulmányai során és gyakorlati tevékenysége közben megismert. Felsőfokon: azaz magas szinten, már-már tudományos igénnyel, elméleti, történeti alapokkal megtámasztva, nem a napi működtetés technikusi rutinja szükségleteihez, hanem ahhoz a célhoz mérten, hogy a könyvtár olvasói (és fenntartói) megelégedésére, hivatását betöltve tudjon működni. Röviden tehát, a sorozat célja – valószínűleg - az, hogy szakmánk egy-egy szeletéről nyújtson magas szintű új ismereteket (vagy a formális képzésből kimaradt, esetleg nem elégségesen tárgyalt témákat, vagy valamely részterület legújabb fejleményeit foglalva össze), illetve,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

BÉNYEI Miklós
Genius loci : A helyismereti tevékenységről / Bényei Miklós ; [kiad. a Könyvtári Intézet]. – Bp. : Könyvtári Intézet, 2004. – 182 p. ; 24 cm. – (Továbbképzés felsőfokon ;
ISSN 1589-1682)
ISBN 963 201 606 8

hogy a szervezett továbbképzésben részt vevők számára bocsásson rendelkezésre tanulmányi segédleteket (jegyzeteket stb.).

Az *eszközök*, melyek a fenti célok elérését szolgálják, a módszerek, a tanulmányi segédletek megjelenési formái, azaz a műfajok, melyek a cél szolgálatában állnak, rendkívül különbözők lehetnek. Hol vagyunk már attól, amikor a felsőfokú (akár alap- akár tovább)képzést csak a vaskos, kemény fedelű tankönyv és a fűzött vagy ragasztott sokszorosított jegyzet (Isten tudja hanyadik változatlan kiadása) segítette.

Amint az oktató-képző tevékenységben folyamatosan tolódott a hangsúly az ismeretek átadásától az önálló (vagy csoportmunkán alapuló) ismeretszerzés irányítása és elősegítése felé, úgy jöttek létre az azt a tanítási-tanulási módot támogató segédeszközök. Ezzel a hangsúly-változással szinte párhuzamosan jelent meg két új fejlemény: az élethosszig tartó tanulás igénye és a távoktatásnak a korszerű infokommunikációs eszközök használatán alapuló elterjedése. Mindezek a fejlemények persze új és komoly feladatok elé állították a könyvtárakat, melyek már a képzés fejlődésének korai szakaszától, a különböző szintű képzésben részt vevők számának és igényeinek növekedésének kezdetétől keresik, fejlesztik az igények kielégítésére, az új típusú képzés támogatására szolgáló módszereket és eszközöket. Ennek során alighanem a könyvtárak voltak az elsők, akik a kötelező és ajánlott irodalom iránti igények lökéshullám szerű (egyidejű és nagy volumenű) jelentkezését tapasztalva megkíséreltek az igények elé menni. Azaz a várható roham előtt előre összegyűjtötték, előkészítették a nagy keresletre számot tartó dokumentumokat, s mivel többnyire nem volt elég példányuk, ezért csak rövid idejű kölcsönzésre bocsátották, másolatokat készítettek a cikkekről, és így tovább. Innen már csak egy lépés, hogy a másolatokat össze is fűzzék, illetve, hogy a kötelező és ajánlott irodalom egyenként nehezen beszerezhető és összeszedhető darabjait kötetkébe gyűjtve kiadják, persze már nem a könyvtárak.

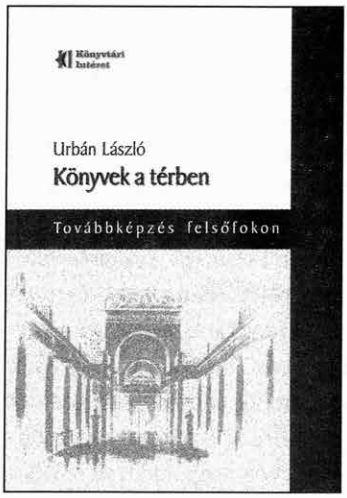
Ekképp jutottunk el az egyik *műfaj*hoz, és a Továbbképzés felsőfokon egyik kötetéhez, mely a helyismereti tevékenységről tudást szerezni vágyók kötelező és ajánlott irodalmát tartalmazó gyűjtemény. Hajdanában, amikor nekiültem a szakdolgozatomat megírni (te jó ég, mahonap negyven éve) meg voltam győződve arról, hogy én vagyok az egyetlen, aki az adott témában mindent elolvasott, amit az országban erről publikáltak. Ez az, amit a szóban forgó kötet szerzője, *Bényei Miklós* nem mondhat el magáról; jó, ha a helyismereti tevékenységre vonatkozó hazai szakirodalom felét olvasta. A másik felét ugyanis ő írta. Ebből a gazdag termésből válogatva állt össze a kötet tartalma, és ez teszi különössé a műfajt: talán nem volt még olyan, nem egy sze-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mélyre, hanem egy tárgykörre vonatkozó kötelező irodalom jegyzék, melyet egyetlen szerző munkái tettek volna ki. Félreértés ne essék, ez nem hátrány, csak érdekesség. Bényei ugyanis a helyismereti tevékenység szakirodalmának azt a felét, amit nem ő írt, elolvasta, felhasználta, megbírálta, megdicsérte, az arra érdemeseket beépítette saját munkáiba – tanú rá a kezemben tartott kötet. Nincs tehát hiányérzetem, ami a tárgykörben publikáló többieket illeti, Bényei a kellő helyen kellő mértékben meghivatkozza, ismerteti mások munkáit is. Ami hiányzik, az egy kis plusz, amit hozzátehetett volna a válogatás munkájához. Ennek hiányában nevezem a kötetet az ajánlott és kötelező irodalom gyűjteményének, ami távolról sem csekélység. Akár a magyarországi helyismereti tevékenység történetére kíváncsi valaki, akár annak lehetséges jövőjére, akár a helyismereti-helytörténeti munka és az oktatásügy, az iskola (és az iskolai könyvtár) kapcsolataira, akár a megyei sajtóbibliográfiáknak a magyar bibliográfiák rendszerében elfoglalt helyére, betöltendő szerepére, nemigen tudok jobb olvasmányt ajánlani, mint Bényei Miklós valamelyik írását, amiért immár nem kell korábbi folyóirat-számokat előkotorni, elég a *Genius loci* című válogatást felütni a megfelelő helyen. Nem véletlenül említettem éppen a fenti témákat, talán éppen ezek, amelyek a kötetben a legnagyobb hangsúllyal szerepelnek. Örömmel olvastam újra a négy éve éppen a Könyvtári Figyelőben megjelent összefoglalást a magyarországi helyismereti tevékenység történetéről, melyet kiválóan egészít ki a „hogyan tovább?" kérdésre adott (ugyan korábban készült, és a megjelenés helyéből (KKK) is adódóan valamivel rövidebb) válasz, valamint a kötet zárszavának tekinthető, *A helyismereti munka fejlődési trendjei a XXI. század elején* című írás. Két cikk az iskola és a helytörténet, egy pedig a Nemzeti alaptanterv és a helyismereti tevékenység összefüggéseiről teszi világosabbá az oktatásügy és a helyismereti-helytörténeti tevékenység viszonyát. Nagy figyelemmel fordul Bényei a helyismereti tevékenységben alighanem kulcsszerepet játszó megyei könyvtárak, és működésük eredményei, elsősorban a megyei sajtóbibliográfiák (és szűkebben, a helyi sajtó feltárása) felé. Ismét csak viszonylag rövid, de nem tanulságok nélkül való cikk értekezik a megyei könyvtárak feladatairól a helyi irodalmi értékek számbavételében, és hasonlóképpen rövid (bár az első esetben jegyzeteiben igen adatgazdag) írás helyezi el a megyei sajtóbibliográfiákat a magyar bibliográfiák rendszerében, illetve töpreng el azon (egy konkrét példa kapcsán), hogy „Mire jó a megyei sajtóbibliográfia?" Ha pedig a kötet olvasóját nem az elméleti problémák, hanem a megoldás lehetséges módjai, netán a módszertani kérdések foglalkoztatják, forduljon bizalommal a helyismereti együttműködés irányait felvázoló cikk, a településtörténeti bibliográfiák készítésének dilemmáiról tartott előadás, az egyes termékekből levont módszertani tanulságokat elénk táró írások felé.

Még egy – bár csak két rövidebb írásban (és a bevezetőben) érintett, de rendkívül fontos – témáról kell szót ejtenünk, és ez a könyvtárak helyismereti munkájának jelentősége. Ideje volt, hogy az ezt a címet viselő írás a *Hajdú-Bihar megyei könyvtári téka* lapjairól nagyobb nyilvánosság elé kerüljön. Azon is érdemes elgondolkodnunk, hogy mi a közművelődési könyvtárak helyismereti gyűjteményeinek szerepe a nemzeti identitás kialakításában. (S ha bárki is elhúzná a száját a „nemzetieskedés" kapcsán, kérem, gondoljon arra, hogy ma még éppen aktív az a korosztály, akinek a magyar általános iskolában azt tanították, hogy „az igazi hazaszeretet a Szovjetunió mindenek feletti szeretete". Noha ez a tanítás ebben a formájában csak nagyon kevés elmében rögződött meg, arra elég volt, hogy sokakban bizonytalanítsa el, semmisítse meg a nemzeti identitás tudatát, vagy annak igényét, s bár ezt a mérget csak rövid ideig adagolták a kisiskolásokba, a következő évtizedekben nem sok történt annak hatástalanítása érdekében. Alig van idő

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

URBÁN László
Könyvek a térben : Könyvtártervezési tapasztalok / Urbán László ; [kiad. a. Könyvtári Intézet]. – Bp. : Könyvtári Intézet, 2004. – 134 p. ; 24 cm. – (Továbbképzés felsőfokon ; ISSN 1589-1682)
ISBN 963 201 605 X

a „szellemi méregtelenítésre", a nemzeti identitás kialakítására, mielőtt még a hajdan volt birodalom helyét az idézett tévtanban a globalizáció, vagy az EU venné át.)

Mi lenne végül is az a kis plusz, amit hiányolok, amit Bényei hozzá tehetett volna a válogatás munkájához? Nem érzem tisztán azt a fonalat, amelyre felfűzve az egyes írásokat, a kötet szerves egésszé állt volna össze, bár lehet, hogy már néhány fejezetcím is elég lett volna. Bényei Miklós a hely szellemének felidézésével kapcsolatos könyvtári munkálatokról szóló írásait szakfolyóiratokban, a terület szakembereinek találkozóin tartott előadások formájában tette közzé, így azok szükségszerűen rövidek, viszont kiterjednek a helyismereti-helytörténeti tevékenység egészére. Nem volna ideje az összegzésnek?

~

Összegzésnek tekinthető viszont a másik kötet, *Urbán László* gyakorlati tapasztalatainak összegzése, melyeket az építészethez nem értő könyvtárosok és a könyvtárakhoz nem értő építészek közti közvetítés, a süketek párbeszédét értő dialógussá varázsló tevékenysége során szerzett. *Műfaját* tekintve pedig azért más, azért tartom különlegesnek, mert a kellemesen csevegő esszé és a riasztó számoszlopok, számtanpéldák, képletek keveréke áll össze értelmes és tanulságos egésszé. Korábban csak tapasztaltuk, de *Ranganathan* óta tudjuk is, hogy „a könyvtár növekvő szervezet". Növekedése pedig sok mindentől függ: a könyvek (és a könyvtárban elhelyezni – mi több, használatra bocsátani – kívánt egyéb dokumentumok, „információhordozók") nem csak mennyiségétől, hanem fizikai jellemzőitől (méretétől, súlyától, elhelyezési – raktározási – módjától); a könyvtár várható forgalmától és használatának módjától; az állomány alakítása és használatra bocsátása mögött megbúvó könyvtár- (sőt, művelődés-)filozófiai gondolkodástól (a kiváltságosak számára is csak helyhez kötötten – leláncoltan – hozzáférhető kódexektől az olvasók tucatjait a tucatkönyvekre szabadító „turkálókig"). Mindezek figyelembe vétele azonban még mindig csak az egyik oldal. Hol van akkor még a beruházó elképzelése és szándéka arról, hogy a könyvtár hangsúlyos helyet, szerepet kap-e, vagy szükséges rosszként azt is be kell suvasztani valahova, hogy presztízs-beruházásként, vagy felismert jogos igények kielégítésére készül-e, hogy elébe megy-e a várható fejlődésnek, vagy a tűrhetetlenné vált viszonyok által kikényszerített toldó-foldó bővítésről, vagy éppen egy megörökölt épület (elhagyott laktanyától hajdan volt kúriáig mennyi minden lehet!) átalakításáról, adaptációjáról van-e szó. És akkor jön az építész a maga elképzeléseivel, hogy követ, téglát, betont vagy üveget szeret-e jobban, hogy kockát, vagy csipkés tornyokat

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

akar-e tervezni, hogy a nagy fal-felületeket, vagy a nagy üveg-felületeket látja (láttatja)-e szívesebben – s mindezt általában függetlenül attól, hogy mi van belül. De még mindig nem szóltunk a rideg tényekről: hogy a könyveknek súlya van, méretük pedig változatos, hogy a polcnak nemcsak szépnek, de használhatónak is kell lennie, hogy a polc is, az épület is *szerkezet*, mely terhet hord, és – mint Urbán László idézi *Iványi Kálmán* statikust: *„A szerkezet nem hülye! Ismeri a saját törvényeit."* Márpedig ezeket a törvényeket nem lehet figyelmen kívül hagyni, sem könyvtárfilozófiai, sem esztétikai megfontolások kedvéért. (Mellesleg: kár, hogy Urbán nem talált minden fejezet elé egy-egy olyan mottót, mint az itt idézett statikusét, vagy mint – az alighanem saját kútfőből származó, de hasonlóképpen megfontolandó – *„a papírlap kétszínű"* megállapítást.)

A felsoroltak nem adnak átfogó képet, legfeljebb csak ízelítőt mindabból, amit figyelembe kell(ene) venni, ha – teszem azt – egy egyetemi beruházási program megfogalmazása a „könyvtár" című részhez ér; ha a kutatóintézet szakkönyvtárát új helyiségekbe akarják költöztetni; ha az önkormányzat valamilyen pályázaton reményt keltő összeget nyert (vagy kíván nyerni), hogy a községi könyvtárt végre kiköltöztethesse az iskolából, új könyvtár építése, vagy a régi paplak átalakítása révén. Urbán mindenre gondol, mindenre van – na nem egyedül üdvözítő megoldása, hanem – hasznos jó tanácsa, figyelembe veendő tanulsága, melyet mások hibáiból lehet levonni, és szükség esetére van adata is. Nagy hálával tartozik minden könyvtáros, és minden, esetleg könyvtár-tervezébe fogó építész és belsőépítész Urbán Lászlónak, aki a *bibliometria* kifejezés szó szerinti értelmezésével megmérte a könyveket (no nem egyenként, hanem kézenfekvő és szellemes megoldásként egy évfolyamnyi *Új Könyvek* tartalmát mintaként véve) és táblázatokban, grafikonokban teszi közzé mérési eredményeit, összegezve és könyv-típusonként bontva is az adott gerincmagassághoz tartozó átlagos kötet- és oldalszámot. Táblázatok segítik a raktározási rend kiválasztását, a tömörraktár megtervezését stb. is, sőt, kiszámította – helyettünk – különböző állványtengely-távolságokkal még a statikai méretezéshez szükséges egy négyzetméterre jutó terhelést is. Mindeközben pedig olvasmányosan cseveg a könyvtárépület jellegzetességeiről, s közülük is a legfőbbről, a befejezhetetlenségről (lásd *Ranganathan* ötödik törvényét); a téglatestről, ami a papírlap (és így a könyv, sőt, a polc, vagyis az állvány) megjelenési formája, és alapvetően befolyásolja az épület megjelenését, és az e befolyás elleni küzdelmekről és lázadásokról, a formai esetlegességekről.

Magam is kerültem már olyan helyzetbe, hogy építészekkel beszélgethettem könyvtár-tervezési gondjaikról, és most látom csak, micsoda könnyebbség lett volna, ha akkor már olvashattam, vagy éppen az építészek kezébe adhattam volna Urbán László: Könyvek a térben című kötetét.

Bármikor, bármelyik könyvtáros kerülhet hasonló helyzetbe, de neki már rendelkezésére áll Urbán-kötete, elképzelhetetlen, hogy ne hívja segítségül. Bármikor, bármelyik könyvtáros kaphat olyan feladatot, hogy írja meg könyvtára történetét. Ugyan hogyan foghat hozzá, ha még Bényei ezzel kapcsolatos írását sem olvasta?

*

A célok felől közelítve a felsőfokú továbbképzés szolgálatát tekintettem – már csak a sorozat címéből kiindulva is – a két kötet feladatának, ám mindkettő jóval *„túllőtt a célon"*, jóval többet teljesít, mintsem a továbbképzés támogatását, ha a továbbképzést valamiféle szükséges rossznak, vagy valami formális alkalomnak tekintjük. Ha viszont a továbbképzést tágabban értelmezzük, és ha ebbe az értelmezésbe belefér minden kollégánknak az a törekvése, hogy pótolja azt, ami egyetemi-főiskolai képzéséből kimaradt, ezt a továbbképzést is szolgálja a két kötet. És szolgál mindenkit, aki valamilyen kapcsolatba kerül a helyismereti-helytörténeti tevé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kenységgel (ez természetes közege minden köz- és iskolai könyvtárban dolgozó kollégánknak), illetve aki akár két új állvánnyal bővítheti könyvtárát. Bényei kötetét kötelezőnek, Urbánét nélkülözhetetlennek tartom. Mindkettőnek ott a helye minden könyvtárban, és minden könyvtáros kezében.

Mohor Jenő

Soziale Kompetenzen als Leitungs- und Managementqualifikation : Dokumentation Einer Tagung / hrsg. Von Gerd Paul. – Berlin : Ehemaliges Dt. Bibliotheksinstitut, 2000. 115 p. – (dbi-materialien ; 200)
ISBN 3-87068-623-5

Szociális kompetenciák mint vezetési- és menedzsment-kvalifikáció

A WBZ (Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung) és a Német Könyvtári Intézet, a DBI (Deutsches Bibliotheksinstitut) közös rendezésében 1999 novemberében kétnapos konferenciára került sor Berlinben a fenti címen. A „dbi-materialien" sorozat 200. füzete a konferencián elhangzott előadásokat és az azokat követő viták, szakmai eszmecserék összefoglalásait tartalmazza.

A konferencia témája a könyvtártudomány területén (is) különös jelentőségű, mivel a könyvtárakban fokozott igény mutatkozik a változásra, az innovációra, és ez nem pusztán a technikai és szervezeti intézkedések vonatkozásában érvényes. Sokkal lényegesebb az ún. „szociális innováció", amely az olvasók megváltozott igényeit éppúgy figyelembe veszi, mint a munkatársakét. Számunkra, akik a magyar könyvtárügy cselekvő (és olykor szenvedő?) részesei vagyunk, különösen érdekes és gondolatébresztő az öt évvel ezelőtti berlini tanácskozás anyaga. Az előszó írója s egyben a konferencia egyik előadója, *Gerd Paul* a „szociális innovációkon" elsősorban a „nem hierarchikus kommunikációt és kooperációt" érti, azaz a munkatársakkal való következetes osztozást a döntési folyamatokban, de a felelősségben is. Vagyis ma már a vezetést nem úgy kell felfogni, mint egyfajta irányítási és ellenőrzési

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tevékenységet, hanem sokkal inkább a kölcsönös tanulás, diskurzus, motiváció folyamataként kell értelmezni.

Hogy mennyire rímelnek erre a gondolatra szakmánk legjobb hazai képviselőinek nézetei, azt – egyebek között – *Papp István* „etikai kódex"-tervezete is bizonyítja: *„A vezető és a beosztottak viszonyát elsősorban ne az alá-és fölérendeltség jellemezze, hanem az azonos szakmához való tartozásból eredő egyenlőség... A beosztott könyvtáros joggal várja el hivatali főnökétől, hogy megadja munkájához a szükséges szakmai segítséget, ne éreztesse vele szemben fölényét, utasításait megfelelő formában és hangon adja ki, korrektül ellenőrizze munkáját, ne éljen vissza helyzeti előnyével, munkáját rendszeresen és objektív kritériumok alapján értékelje, munkahelyének megváltoztatása esetén személyét, felkészültségét, képességeit és teljesítményét elfogulatlanul minősítse."*[*]

Ezt a felfogást természetesen még Németországban sem tudta maradéktalanul elfogadni és érvényre juttatni a szakma egésze. Így a konferencián eredeti, sokoldalú hozzászólások hangzottak el és élénk viták zajlottak, melyek nyomán alapvetően két nagy irány bontakozott ki és konfrontálódott egymással: egyfelől a nagyobb kockázatot vállaló, tanulásra és fejlődésre kész vezetői magatartás, másrészt a munkatársak nagyobb arányú bevonásától irtózó, az ellenőrzési lehetőségek elvesztésétől tartó szemlélet.

*Gerd Paul*nak a konferenciát nyitó előadása a könyvtárt mint szociális rendszert, a vezetést mint szociális interakciót, az innovációt pedig mint szociális folyamatot vizsgálja. Különböző szakemberek – például munkaszociológusok, könyvtárosok, könyvtárvezetők – véleményét idézve nyomatékosítja azt a tézisét, hogy a modernizációs folyamatok tartóssá tételének a könyvtárakban is elsősorban a vezetés és a munkatársak közötti megfelelő interakció ad esélyt. Ehhez pedig a vezetők részéről szociális vezetői képességekre van szükség. Nélküle hogyan is várhatnának munkatársaiktól jó teljesítményeket és munkaeredményeket? A vezetés – mint komplex szociális interakció – magában foglalja a személyi döntéseket, az adott terület koordinációjának kérdéseit, egyéb szervezeti ügyeket, döntéseket az adott területen fölmerülő tervekről, javaslatokról, a tudományos feladatokat, az egyéni szakmai ismeretanyag aktualizálását. Miként azt az előadónak egy 1999-ben végzett vizsgálata bizonyítja, a tudományos könyvtárak vezetői legkevésbé a konfliktuskezelésben jártasak. Holott a szakmai és módszerbeli kompetencia mellett a szociális kompetencia döntő jelentőségű a munkatársak motiválásában.

A különböző szervezeteknek, intézményeknek manapság állandó megújulási készséggel, modernizációs koncepciókkal kell válaszolniuk a külvilág újabb és újabb kihívásaira. *Antonius Schröder* referátuma a személyzeti, „humánpolitikai" kérdésekkel foglalkozik, úgy tekintve erre a területre, mint a modernizációs intézkedések egyik központi elemére. A foglalkoztatottak körében végzett kérdőíves felmérés például valamennyi munkatársnak azonos lehetőséget kínál arra, hogy nyíltan vagy anonim módon kritikával illethesse saját munkaszituációját. Egy ilyen felmérés adatai sokban hozzájárulhatnak a szervezeti és személyi fejlesztési intézkedésekhez, melyeknek létjogosultságát a dolgozók többnyire messzemenőkig elismerik. Míg korábban a vezetőkkel szemben támasztott elsődleges követelmény az volt, hogy jó szakember legyen, aki megfelelő hivatali autoritással rendelkezik, addig a ma és a holnap kihívása főként a cél- és folyamatorientált irányítás, a nyitottság, a belső autoritás, a szavahihetőség. Ezeket a tulajdonságokat olyan szociális kompetenciáknak kell kiegészíteniük, mint például a felelősség megosztásának, a motiválásnak vagy a

[*] PAPP István: Etikai kódex a magyar könyvtárosság számára. Háttéranyag. In: Könyvtári Figyelő. 2004. 50. évf. 2. sz. 243–278. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyílt kommunikációnak a képessége. *Antonius Schröder* ábrákkal szemléltetett tanulmánya nem lehet érdektelen azok számára, akik a folyamatosan változó vállalati, közintézményi, közhivatali struktúra bármely szintjén dolgoznak.

Hasonlóan tanulságos, de még konkrétabb számunkra *Simone Fühles-Ubach* és *Achim Osswald* írása, mivel a szociális kompetenciát mint „kulcskvalifikációt" immár a könyvtár-és információtudomány területén kéri számon. A szerzőpáros azt vizsgálja, hogy miként közvetítik a könyvtárosképzésben – jelesül a kölni könyvtár-és információtudományi szakfőiskolán – a szociálisan kompetens magatartást, amely mindenütt kívánatos, sőt elvárható követelmény, ahol emberek dolgoznak együtt. Ugyanakkor míg a könyvtárosképzésben magától értetődő a menedzsment- és szakmai kompetencia közvetítése, átadása a hallgatóknak, addig a szociális kompetencia interperszonális összetevőit (pl. empátia, érzékenység, szituatív flexibilitás, kommunikációs, kooperációs és koordinációs képesség, konfliktuskezelés) csak akkor tudja közvetíteni a felsőoktatási intézmény, ha a fenti tulajdonságok a hallgatók személyiségstruktúrájától nem idegenek. Természetesen ezek különböző tréningekkel tudatosíthatók és begyakorolhatók, ami megkönnyíti a pályakezdők számára a szakmai életben való boldogulást.

- A fenti gondolatok csak (némi szubjektivitással) kiragadott példák az összesen hét referátumot tartalmazó füzetkéből. Szinte bármelyik előadásból idézhetnénk tanulságos megállapításokat, megszívlelendő gondolatokat. Végezetül mégis talán az utolsó előadásban (*Charlotta Flodell*; Projektvezető VÖBB) fölvázolt kétféle – elavult és korszerű – vezetési stílussal érdemes szembesülni és szembesíteni:

- Milyen szolgáltatási- és minőségmenedzsment és milyen vezetői stílus jellemzi itt és most hazai könyvtári viszonyainkat?
- Parancsokat és utasításokat osztogat-e „fölülről" a mindenkori könyvtári vezetés, vagy korrekt módon kommunikálja és indokolja a célokat?
- „Ellenőrei"-e a vezetők a munkatársaknak vagy segítői és példaképei?
- Kommunikációs hiányosságokkal küszködő individualisták-e vagy „elsők az egyenlők között", akik számára a teammunka, az együttműködés magától értetődő?
- Zártak, megközelíthetetlenek-e a beosztottak szemében vagy nyitottak, elérhetők, megszólíthatók?
- Melyik mentalitás jellemzi a vezető(ke)t az alábbi két szemlélet közül? – „Ez az én területem. Te értem dolgozol. Tedd, amit mondok." – Vagy: „Ezt a területet bízták rám. Felelős vagyok munkatársaim képességeinek fejlődéséért."

A leckét föladták. A kérdéseket itt és most magunknak kell megválaszolnunk.

Éger Veronika

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Drehscheibe E-Mitteleuropa : Information: Produzenten, Vermittler, Nutzer : Die gemeinsame Zukunft : Tagungsberichte vom 9. Österreichischen Online-Informationstreffen und 10. Österreichischen Dokumentartag / hrsg. Von Eveline Pipp ; Österreichische Online-Benutzergruppe. – Wien : Phoibos, 2002. 221 p. (Biblos-Schriften ; 173.) ISBN 3-901232-39-7

Elektronikus közép-európai kaleidoszkóp (ODOK'01)

Az Österreichische Nationalbibliothek és Phoibos Verlag által kiadott „Biblos-Schriften" sorozat 173. köteteként jelent meg 2002-ben annak a négynapos konferenciának az anyaga, melyet 2001 áprilisában rendeztek a grazi egyetemen „ODOK'01. Drehscheibe E-Mitteleuropa" címen. A szakmai tanácskozás a kilencedik osztrák on-line-információs találkozó volt, melyet 1995 óta az osztrák dokumentációs nappal együtt szerveznek. A konferencia létrejöttében – szervezőként – három szakmai szervezet vett részt: az osztrák könyvtárosok egyesületének (VÖB) „Új Médiumok" elnevezésű munkacsoportja, az osztrák dokumentációs és információs társaság (ÖGDI), valamint a „Szövetség az Osztrák Információs Gazdaságért" (VIW). A rendezők neve már jelzi a kilenc szekcióban, több munkabizottságban zajló tanácskozás tartalmi súlypontjait: telekommunikáció a közép- és kelet-európai országokban; az információs társadalom nemzeti akciótervei, különös tekintettel az új közép-európai uniós tagállamokra; infrastrukturális előfeltételek az információs gazdaság fejlesztésében való részvételhez; az elektronikus információs források létrehozóinak, közvetítőinek és felhasználóinak közös jövője; konzorciumok; EU-s projektek az információszektorban; a tudományos becslés, mérés lehetőségei és határai; információs társadalom ma és holnap; információs rendszerek termékbemutatója. E meglehetősen gazdag tematika valamennyi előadása közül összesen 19-et közöl az itt tárgyalt kötet, mégpedig vagy teljes terjedelmében vagy a bemutatott projektek rövid összefoglalásait adva, külön fejezetben összegyűjtve.

Az első két írás azonnal az elektronikus információk könyvtári hasznosításának problematikájába kalauzolja az olvasót. „Információs ipar – quo vadis?" – teszi fel a kérdést *Wim Luijendijk* a „folyóiratkrízist" elemző referátumában. Napjainkban a könyvtárak és az információik túlnyomó hányadát elektronikus formában eladó, hatalmas nyereséggel működő kiadók – mint amilyen például az *Elsevier* – szembekerültek egymással. A könyvtáraknak lépniük kell, ha nem akarják kiszolgáltatni magukat a kiadók kétes jóakaratának, és ha szerephez akarnak jutni az információk koordinálásában. A megoldást a holland

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szerző olyasfajta szervezetekben látja, mint például az EMBO (European Molecular Biology Organization). Ez a mintegy 900 tagot számláló nemzetközi akadémia hozza létre az „EMBO Journal"-t (http://emboj.oupjournals.org), mely a bio(lógiai)-tudományok hatalmas, de átlátható adatbankjának fölépítését kísérli meg „E-Biosci" néven. Itt az alapelvek egyike az, hogy az olvasók pénze – a kiadók kiiktatásával – közvetlenül a szerzőkhöz juthasson.

Az információk elektronikus integrációjának nehézségeire és lehetőségeire irányítja a figyelmet *Dagmar Stehle* tanulmánya. A legtöbb ország könyvtárügyére érvényes a kiindulópontul szolgáló állapotleírás, mely szerint a könyvtárak által növekvő mértékben kínált elektronikus információs források (katalógusok, adatbankok, elektronikus folyóiratok), valamint a helyi- és távkölcsönzés fejlődése és az ezzel kapcsolatos növekvő használói igény a könyvtárak fokozott együttműködését és egységesebb kiadói politikát tesz szükségessé. A német szerző az integráció több modellértékű példáját sorolja fel és mutatja be nemzeti és nemzetközi vonatkozásban egyaránt. Ilyenek például: Subito; GBV (Gemeinsamer Bibliothekenverbund); DBI-Link (a hajdani Német Könyvtári Intézet adatbank-szolgáltatása vagy az EZB. Ez utóbbi (Elektronische Zeitschriftenbibliothek) technikai karbantartását és továbbfejlesztését a regensburgi egyetemi könyvtár látja el. Az EZB – a mindenkori könyvtár licenceitől függően – különböző szintű hozzáférést engedélyez a teljes szövegű tudományos folyóiratok effektív használatához az Interneten. A gyűjteményi kooperációban résztvevő könyvtárak a világhálón a legcsekélyebb ráfordítással kínálhatják aktuális, kiegészítő információkkal gazdagon ellátott linkgyűjteményeiket. A német nyelvterületen kívüli országok, elsősorban a közép- és kelet-európai új EU-tagállamok számára egy angol nyelvű felületet is létrehoztak. A számos pozitív példa ellenére ugyanakkor sok probléma vár még megoldásra az elektronikus információk integrálása terén. Ilyen – egyebek között – az archiválás, a nyomtatott kiadások, a könyvtárközi kölcsönzés vagy a nem egységes licencmodellek kérdése. A problémák és a legújabb fejlődési tendenciák jelzik, hogy az elektronikus információs források hozzáférhetőségének lehetőségei még korántsem merültek ki.

Az informatika ma már a könyvtártudomány meghatározó „társtudománya". Ezt bizonyítja az European Information Network Services második generációjáról, az EINS –2 (utóbb EINS-GEM) elnevezésű virtuális „gazdáról" szóló rövid, de tartalmas ismertetés *Alexander Nevyjel* tollából. Az EINS-GEM tradicionális Online-Retrieval-Szolgáltatásai cca. 70 adatbank kínálatát ölelik fel tudományos és technikai területen. Jelenleg két különböző felhasználói felület áll rendelkezésre a kutatás számára: az Expert Search és az Easy Search – az utóbbi az egyszerűbb keresést előnyben részesítő, kevésbé tapasztalt kutatók részére.

A „Konzorciumok" címet viselő fejezet két ország – Ausztria és Svájc – könyvtárainak belső együttműködési törekvéseibe enged bepillantást. Mit is jelentenek a konzorciumok a tudományos könyvtárügy területén? A szóban forgó fejezet első referátumának meghatározása szerint a konzorciumok könyvtárak összekapcsolódása abból a célból, hogy egyfelől – befelé – kielégítsék az adatbankokkal, elektronikus információs rendszerekkel és szoftverekkel kapcsolatos igényt, másfelől – kifelé – ezen termékek előállítóival tárgyaljanak, és ezekkel a cégekkel szerződéseket kötve közösen jobb kondíciókat érjenek el. Már a két tanulmány címe is beszédes: *„Kerülőutak, zsákutcák és csapdák a konzorciumokhoz vezető úton az osztrák könyvtárak példájában"* (a szerző *Heinz Hauffe*, az innsbrucki Egyetemi Könyvtár munkatársa) és *„A svájci felsőoktatási könyvtárak konzorciuma a globalizációt valósítja meg kicsiben"* (*Arlette Piguet*, Zürich). Mindkét írás megfontolandó tanulságokkal szolgál a magyar könyvtárügy számára is, ezért tanulmányozásukat jó szívvel ajánlhatjuk mindazok figyelmébe, akik

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nálunk – döntési jogkörrel felruházva – hasonló elképzelések megvalósításán fáradoznak. Az osztrák szerző sorra veszi azokat a belső és külső problémákat – az egyes könyvtárak büdzséjének teljesítőképességétől kezdve a költségek egymás közti felosztásán át a külső cégekkel, így például a nem profitorientált intézményekkel való kapcsolatig –, amelyek fölmerül(het)nek a konzorciumok létrejötte során. A svájci tapasztalatok szerint a folyóiratok jelentik a legnagyobb problémát, a grémiumokban erről a kérdésről vitatkoznak a legtöbbet.

Az elmúlt években a tudományos könyvtárak világszerte arra törekedtek, hogy szolgáltatásaikat az elektronikus teljes szövegű folyóiratok integrálásával bővítsék. Az „ODOK'01" című gyűjteményes kötet tematikai gazdagságából szemelgetve érdemes megemlítenünk az utolsó fejezetből (*Információs társadalom ma és holnap*) *Bruno Bauer*nak az elektronikus folyóiratok ausztriai alkalmazásának tapasztalatairól és perspektíváiról szóló elemzését. Az Österreichische Zentralbibliothek für Medizin munkatársa azt vizsgálja, hogy mennyire széles körű a teljes szövegű folyóiratok használata – különösen az orvostudomány területén – az osztrák könyvtárakban. Megállapításait statisztikai adatokkal támasztja alá, és közli egy – az olvasók körében végzett – felmérés eredményeit. A tanulmányt azon kritériumok felsorolása zárja, amelyeket érdemes figyelembe venni a tudományos könyvtárakban a teljes szövegű elektronikus folyóiratok kínálatának további bővítésekor.

A kötet utolsó írásában *K. Matthias Weber* az Európai Bizottság két projektjét mutatja be. Az elmúlt években az információs társadalom jövőjével kapcsolatban számtalan megfontolás, szempont merült fel, egyebek között az IPTS Futures Projekt és az Information Society Advisory Group (ISTAG) keretei között. Ezek a projektek azt célozták, hogy mindenki számára kidolgozzák a stratégiai eszmecserék és kezdeményezések alapjait az információs társadalom megteremtésének folyamatában, és a témával kapcsolatos politikai nézeteket ütköztessék és összehangolják. Ebből adódóan a projektek az információs társadalom különböző vízióit jelenítik meg, amelyeknek – mindazonáltal – közös elemeik is vannak, és ahol így közel vannak egymáshoz a kutatási-, technológiai- és innovációs politika megfelelő súlypontjai is. Napjainkban – több mint három év elteltével – nem érdektelen például arról olvasni, hogy miként látta a szerző az akkor még új tagjelölt országok legalapvetőbb informatikai feladatait, problémáit. Ezek tükrében érdemes elgondolkozni azon is, hogy érvényes-e és mennyiben az akkori látlelet jelenünkre is.

A kötet szinte valamennyi írásáról elmondhatjuk: hasznos és tanulságos összevetni a 2001-es grazi konferencia megállapításait az jelenünk magyar könyvtárügyének eredményeivel és kudarcaival, kérdéseivel és megoldásaival, és érdemes figyelemre méltatni azokat a szakmai ösztönzéseket, amelyek e tanulmányokat olvasva kiben-kiben megfoganhatnak.

Éger Veronika

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

VÁLOGATÁS az OSZK gyarapodásából

Magyar könyvek bolgárul

A magyar rádió tavaly, a magyar kultúra napja alkalmából, beszélgetést folytatott a külföldön működő magyar kulturális intézetek vezetőivel. A téma értelemszerűen az volt, hogy milyen szerepet töltenek be ezek az intézetek a magyar kultúra külföldi terjesztésében, elfogadtatásában.

A beszélgetésen a nyugati országokban levő magyar intézetek vezetői szólaltak meg, akik érdekes és értékes magyar vonatkozású előadásokról, könyvbemutatókról, kiállításokról, koncertek rendezéséről számoltak be. Utaltak az elmúlt években gyorsan népszerűvé vált «magyar kulturális évad»-ok sikereire, például Franciaországban, Nagy-Britanniában könyvelhettünk el szép eredményeket; 2004-ben például Hollandiában mutatkozik be a magyar kultúra.

Ahogy mostanában megszoktuk, kevés tudósítás, hír érkezik a volt szocialista országok kulturális éle-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

térről. Régen a volt szocialista országok kulturális kormányai között megkötött kétoldalú szerződések biztosították a kapcsolatok ápolását. Ez a rádióműsor viszont azt jelezte a számomra, hogy a magyar kultúra ma más irányban keresi a kibontakozási lehetőségeket. Pedig érdemes lenne időnként odafigyelni arra, hol van még igény a magyar kultúrára, hol értékelik továbbra is nagyra a magyar kultúrát. Idehaza ritkán értesülünk arról, hogy milyen nagyszerű munkát végeznek a magyar kultúra terjesztésében tevékenykedő moszkvai, varsói, szófiai magyar intézetek. Ez az írásom ezt a hiányt szeretné pótolni azzal, hogy a szófiai Magyar Intézet sokoldalú tevékenységéből a magyar irodalom bolgár nyelvű kiadásában betöltött szerepére hívom fel a figyelmet, s felsorolok néhányat a 2000–2004 között megjelent művekből.

Mint a Széchenyi Könyvtár szláv területen dolgozó könyvtáros-gyarapítója alkalmam van megfigyelni a hungarikumok kiadását a volt szocialista állomokban. Lengyelországban és Oroszországában rendszeresen jelennek meg magyar könyvek, mégis a bolgárok azok, akik a legtöbb hungarikumot adják ki. Az utóbbi 14 év alatt összesen 90 magyar könyv jelent meg bolgárul.

Ez a szép eredmény a szófiai Magyar Intézet egykori igazgatójának, *Arató Györgynek* és jelenlegi vezetőjének, *Szondi Györgynek* köszönhető. Szondi György, aki műfordítóként is ismert (mintegy 10 000 oldalnyi prózát és 16 000 verssort fordított bolgárból-magyarra) kulturális tevékenységével szellemi hídat épített a két ország között. Az irányítása alatt álló szófiai Magyar Intézetben szerteágazó, dinamikus munka folyik. Az intézet a bolgár főváros kulturális életének egyik központi helye. Az intézet munkatársai nemcsak a magyar kulturális életet, hanem a bolgár kultúrát is jól ismerik, ezért fontos közvetítő szerepet töltenek be a kortárs bolgár írók, költők új könyveinek bemutatásában, esetenként kiadásában is. Az intézet évente több mint húsz magyarra fordított vagy magyar tárgyú, de bolgárul írt könyvet, kiadványt mutat be és visz a bolgár könyvpiacra.

Ízelítőként felsorolok néhány olyan művet, amely az utóbbi négy évben látott napvilágot, hála a szófiai Magyar Intézet támogatásának.

- *S'lice kâm moreto Laslo Nagi. – Sofiâ, Ungarski kulturen, 2000.*

Nagy László: Menyegző c. poémája 2000-ben jelent meg az intézet kiadásában, két párhuzamos fordításban, *Nino Nikolovében* és *Szvetla Koszeváében*, Szondi György szerkesztésében. Nagy László nemcsak a bolgár népdal szerelmese volt, hanem erősen kötődött az országhoz és a bolgárokhoz is. Egy tengerparti nyaralása során, Neszebarban, tanúja volt egy hagyományos bolgár esküvőnek. A jegyesek a tenger felé nézve tettek esküt, a tömeg pedig mögöttük állt és szólt a zene. A jelenet óriási hatást gyakorolt Nagy Lászlóra; nem véletlen, hogy a vers bolgár kiadásának címe «Arccal a tenger felé». A kis méretű könyvet *Kondor Béla* rajzai díszitik, a bevezetőt *Vasy Géza* írta. Nagy László arról vall, hogy a verset a romlás és a pusztulás ellen írta.

- *Utassy József: 33 stihotvoreniâ (33 vers). – Sofiâ, Literaturen forum, 2000.*

A kötetről *Georgi Mihalkov*, bolgár költő írt kritikát, melyben elismeri, hogy Utassyt fordítani nem könnyű feladat. Utassy József többször járt Bulgáriában, megfogta az ország kultúrája, hazatérése után fordítója, közreműködője volt olyan köteteknek, amelyben a bolgár költészetet ismertették meg a magyar olvasókkal. Bulgáriával kapcsolatos élményeiből számos vers született. A kötet megjelenése jól példázza a szoros bolgár magyar alkotói kapcsolatot.

- *Vselena na vezni (Nyolc évszázad magyar költészete. Antológia) – Sofiâ, Peikan, 2001.*

Az antológiát, *Juhász Péter* irodalomtörténész, bulgarista válogatta, a magyar költészet remekeiből a kezdeteitől napjainkig.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- *Pomogáts Béla: V periferiata na Zapada (A Nyugat peremén) – Sofiâ, 2001.*

A kötet Pomogáts tíz tanulmányának fordítását tartalmazza. A szerző olyan kérdésekkel foglalkozik, mint Magyarország helye Európában, az erdélyi magyarok helyzete, az 1956-os események, ill. Magyarország külpolitikája. Ezeket a témákat érdeklődéssel fogadják a bolgár olvasók is.

- *Esterházy Péternek több regénye jelent meg az utóbbi négy évben:*

Edna žena (Egy nő); Pogledat na grafini, Han-Han nadolu po Dunva (Hahn-Hahn grófnő pillantása lefelé a Dunán); Pomostni glagoli... (A szív segédigei).

- *Németh László: Tri piesi (Három dráma). – Sofiâ, 2001.*
- *Borbély Szilárd* fiatal költőnk verseskötetét *Nikolaj Bojkov* fordította. – *Sofiâ, 2002.*
- *Márai Sándor: Izpoved na edin bur oa (Egy polgár vallomásai) – Sofiâ, 2002.*

A San Diego-i emigrációban meghalt magyar írónak, A gyertyák csonkig égnek c. regénye mellett ez a másik legnépszerűbb műve, mellyel most a bolgár olvasóközönség is megismerkedhet. Reméljük, rövidesen újabb Márai-mű fordítása kerül forgalomba.

- *Kosztolányi Dezső: Esti Kornél. (Ford. Stefka Ruskova Hrusanova) - Sofiâ, 2002.*

A könyv egyik ismert jelenete, amikor a főhős találkozik a bolgár kalauzzal, különösen kedves rész a bolgár olvasók számára. A művet magyarországi alapítványok támogatásával jelentették meg.

- *Láng Zsolt: Životat na pracko (A Pálcikaember élete).- Sofiâ, 2002.*

Könyvében a szerző – hasonló módon , mint az Esti Kornél főhőse – balkáni utazásaival kapcsolatos emlékeit idézi fel.

- *Jókai Anna: Ne se strahuvajte... (Ne féljetek) – Sofiâ, 2002.*

Jókai Annának ez már a harmadik bolgár nyelvre fordított regénye A feladat (1981) és a Tartozik és követel (1989) után. A regény Magyarországon 12 kiadást élt meg, s 1998-ban elnyerte az Év könyve-díjat. Az írónő személyesen is megjelent könyve szófiai bemutatóján.

- *Szávai János: Ungaria: istoriâ i kultura (Magyarország: történelem és kultúra) -Sofiâ, 2002.*

A szerző Magyarország 1000 éves múltja bemutatása mellett érdekes adatokat közöl az 1989-es eseményekről, a rendszerváltásról és az ország jövőjéről.

- *Fejtő Ferenc: Rekviem za edna zaginala imperi? (Rekviem egy hajdanvolt birodalomért). – Sofiâ, 2003*

A szerző személyesen is megjelent könyvének szófiai bemutatásán.

- *Mészöly Miklós: Prozi.(Prózák) - Sofiâ, 2003*
- *Kis Benedek: Kripta pod ezika. (Szerk. Ivan Canev), Sofiâ, Gutenberg, 2003.*
- *Füst Milán: Sboguvane s vremeto. Izbrani stihotvoreni? (Búcsú az időtől: válogatott versek). (Ford. Georgi Krumov, ill. Szász Endre) – Sofiâ, 2004.*
- *Madách Imre: Tragediata na coveka (Az ember tragediája). - Sofiâ, 2003*

(Ez a dráma második kiadása, az első fordítás 1987-ben jelent meg.)

- *Janikovszky Éva: Lesno mi e na men. (Könnyű nekem) (Ford. Jonka Najdenova, ill. Réber* László) – Sofiâ, 2004.
- *Janikovszky Éva: Kak da otgovor? (Felelj szépen, ha kérdeznek!) – Sofiâ, 2003.*
- *Janikovszky Éva: A ti znaes li? (Te is tudod?)(Ford. Jonka Najdenova) – Sofiâ, 2004.*
- Az irodalmi Nobel-díjas *Kertész Imre* két regényével ismerkedhetnek a bolgár olvasók: *Bezad-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

bovnost (Sorstalanság) – Sofiâ, 2003 és a Kadis za nerodenoto dete (Kaddis a meg nem született gyermekért) – Sofiâ, 2004.

- *Nádas Péter: Esszék – Sofiâ, 2003.*
- *Bartis Attila: Pokojat (A nyugalom) – Sofiâ, 2004.*
- *Hankiss Elemér: Razgvori za života i smarta. (Beszégetések az életről és a halálról). – Sofiâ, 2004.*

És még sorolhatnánk....

Egy interjúban Szondi György igazgató így vallott: «*A könyvek választása tudatos, egyfelől mérlegel maga az igazgató, másfelől elfogadja – ha teheti – a fordítók s a kutatók javaslatait, magyarországi pályázatok esetében például a bolgár fordító mellé állhat.*»

Szondi arra is törekeszik, hogy korábban kiadhatatlan, tiltottnak számító könyveket is megjelentessek: pl. válogatás *Bibó István* összegyűjtött munkaiból (A könyv Politika, erkölcs, demokrácia címmel jelent meg bolgárul.).

A szófiai Magyar Intézet támogatja magyar-bolgár vonatkozású könyvek kiadását is pl. *Petar Kamenov* könyveit: *Andrássy gróf és a Balkán* ; *A bolgár kérdés: magyar kormányok a XIX. század végén*, ill. *Hristo Dimitrov* művét a „*Balgaro-ungarski otnoseni prez srednovekovieto*"(Bolgár-magyar kapcsolatok a középkorban) vagy éppen a régen készülő-vajúdó magyar-bolgár nagyszótár kiadását, továbbá *Vera Najdenova* könyvét a magyar filmgyártásról: *Ungarskoto kino. 1968–2004.*

Reméljük, hogy ez a gyümölcsöző együttműködés magyarok és bolgárok között a kultúrák kölcsönös megismerése jegyében zajlik és nem marad egyoldalú.

Hargitai Gáborné

Az AGAPÉ kiadó szerepe a határon túli irodalom beszerzésében

Aki a határon kívüli irodalom beszerzésével foglalkozik, önkéntelenül is felfigyel arra, ha egy kiadó hirtelen önteni kezdi a könyveket. Az Agapé kiadó 2004-es tavaszi könyvkatalógusa ugyanis ezt a tendenciát mutatta. Aztán kiderül, hogy könyvbőség mögött nem egy, hanem két kiadó áll. Ugyanazon a néven ugyanis kettő kiadót található: egy hazai és egy határon kívül tevékenykedő, újvidéki.

Nyomozásom során gyorsan kiderült, hogy az „anyakiadó" az újvidéki **„AGAPÉ".**

- Az újvidéki AGAPÉ Kiadó

Az újvidéki kiadó a nevét egy, a hatvanas évek végén Szabadkán megjelentetett 17 füzetből álló sorozatból vette. A füzetsorozatban 12–13 oldal terjedelmű, vallási témájú (szentekről, valláselméleti kérdésekről szóló) írások jelentek meg. Az olcsó, cyklostil nyomtatással készült sorozatot a *Testvéri Szolgálat Krisztusban* c. folyóirat szerkesztősége adta ki, a sorozat szerkesztője *Lotspeich Amat* ferences atya volt. A Testvéri Szolgálat Krisztusban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

c. folyóirat 1977-től felvette az Agapé nevet, melyet később a kiadó is átvett.

Az AGAPÉ Kiadó az 1982–1991 közötti időszakban egy zágrábi kiadó magyar részlége lett, de megőrizte önállóságát és saját kiadási terve is volt. A balkáni háborút követően, 1991-től kezdődően kft-ként működik a kiadó.

A szegedi AGAPÉ Kiadó

A szegedi AGAPÉ kiadó 1992-ben kezdte meg működését. Tulajdonosai: az újvidéki Ferences Rendház, a budapesti Ferences Rendtartomány és a bécsi Ferences Rendtartomány. 1994-ben tulajdonoscsere történt, a budapesti helyébe a zágrábi Ferences Rendtartomány lépett.

AGAPÉ Kiadó tevékenysége

Az AGAPÉ Kiadó 1990-től vált egyre jelentősebb kiadóvá. Időközben a névadó folyóirat egyesült a *Hitélet* c. folyóirattal, és a továbbiakban az új folyóirat is ez utóbbi néven jelent meg.

A kiadó terveiben sorozatok, monográfiák, évkönyvek, kritikai kiadások, levelező lapok, szentképek és aprónyomtatványok kiadása szerepel. A közreadott művek között a bibliamagyarázatoktól kezdve a legkomolyabb teológiai szakirodalom is megtalálható.

A kiadványokat a teljes magyar nyelvterületen terjesztik. A kiadó jeles nemzetközi szervezeteknek (pl. Katolikus Sajtó Nemzetközi Szervezete, Európai Katolikus Kiadók és Könyvterjesztők Egyesülete stb.) is tagja.

Sorozatai

1. *Alfa és Omega:* bibliai témák feldolgozása pl.: *A kereszténység az érettség útján ; A nők Isten közelében* stb.
2. *Scriptura*: a Biblia könyveinek terjedelmes magyarázatára és az evangéliumok tanulmányozására vállalkozik.
3. *Katolikus Teológiai Kézikönyvek:* a rendszerezett teológiai oktatás és ismeretszerzés segédeszközeként a teológus-hallgatók számára nyújt segítséget, kézikönyvként szolgál. A sorozat hasznos azok számára is, akik teológiai ismereteiket szeretnék tudományos komolysággal elmélyíteni. (Néhány cím a sorozatból: *Az ember és a kozmosz; A hit alapjai; Az emberkereső Isten)*
4. A *Hitvédelmi füzetek* az évtizedekig tartó vallásellenes ideológiák torzításait, történelmi és filozófiai ferdítéseit kívánja helyreigazítani és a keresztény világnézetet bemutatni. A kiadó így vall céljáról: *„A keresztény (katolikus) önazonosság bemutatása közben nem támadunk, hanem hiteles tájékoztatásra törekszünk, annak tudatában, hogy nem elég megismerni és terjeszteni az igazságot, hanem meg is kell valósítani."*
   Néhány cím a sorozatból: *Igaz e, hogy ... a keresztények egésze vágyálom?*
   „Igaz e ,hogy . . . közel van a világ vége? stb.
5. A *Teológiai zsebkönyvek* egyik szerzője így teszi világossá a sorozat indításának okát:
   „Amikor a sorozatunkban Isten misztériumának tárgyalásába fogtunk, teljes tudatában vagyunk az emberi szó elégtelenségének...mégiscsak arról érdemes igazán beszélni, amiről nem vagyunk képesek beszélni" (Nemeshegyi Péter S.J.)
6. A *Ferences források* Assisi Szent Ferenc műveit tartalmazza. A Fioretti Assisi Szent Ferenc *Virágoskert* c. műve már a XV. században ismertté vált. Stílusa és hangulata olyan ferences forrássá emelte, amely máig is Szent Ferenc szeretetét sugározza.

   Az Agapé kiadó sorozatai között szerepel még a *Patrisztikus füzetek; a Kincsek az országból,* a nagyon népszerű *Életszentség Nagymesterei* c. sorozat, vagy a *Mai Írók és Gondolkodók* c. sorozat, amely a magyar kereszténység meghatáro-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zó személyiségeit mutatja be, pl. Prohászka Ottókár írót, teológust és filozófust, Dienes Valéria filozófust, műfordítót.

7. Az *Ünnepeink* c. sorozat fő mondanivalója szerint a hívő ember ünneplése Krisztuson keresztül Istenre irányul. Az Agapé kiadó ezzel a sorozattal segítséget kívánt nyújtani ahhoz, hogy az egyház ünnepeinek ne csak „külső" szemlélői legyünk, hanem részeseivé is váljunk.

Az Agapé kiadó nem felejtette el a gyerekeket sem. Nekik készült az *„Elbeszélések, mesék"* c. sorozat, vagy a *Bibliai Kifestők* c. sorozat

E sorozatokon kívül gyerekeknek szánt önálló könyveket is kiadnak, mint például a *Szendergő kis Jézus, Jézus feltámad, Lángoló Angyalka,* vagy *A mi kis testvérünk* c. könyveket.

Az ifjúság neveléséről a *Példakép – Védőszent* c. sorozat hősei gondoskodnak, akikre jellemző a nemes jellem, a küldetéstudat, az áldozatkészség és a szeretet. Itt találjuk Szent István király, Boldog Gizella, Árpádházi Szent Imre, Szent Gellért püspök és más szentek rövid életrajzát.

A legújabban megjelent monográfiák közül érdemes megemlíteni a *Jézus* c. könyvet, Dante: *Pio atya* c. könyvét, Dué, A. – Laboa, J. M.: *A kereszténység történeti atlaszát* vagy Masini, Mario: *Mária, az imádkozó nő* c. művét.

Az Agapé kiadó elsősorban nyugati szerzők műveit adja ki, fordítja le, de azért magyar szerzők vallási témájú könyvei is szerepelnek a kiadó palettáján. Például:

Balogh Judit: A nulladik lépés

A szerző teológiatanár, aki rendkívül izgalmas témát dolgozott fel: választ próbált adni azokra a kérdésekre amelyeket a fiatalok tesznek fel a vallással kapcsolatban, amelyek „benne vannak a levegőben".

Szentmártoni Mihály: „A vallásoktatás akkordja: a hitoktatás technikája és akkordjai".

Az alcím elárulja, hogy a könyv arra a kérdésre keresi a választ, hogy ki alkalmas a hitoktatásra és mi a hitoktató „mesterség titka?"

A szerző *Istenkeresésünk útjai* c. könyve pedig „módszeresen feltérképezi az életszentség útját és több állomásait."

Rapcsányi László: Szent Péter széke fényben és árnyékban

Az ismert rádiós szerkesztő arról vall könyvében, hogy a hitélet és a kereszténység milyen szervesen összefonódik a világtörténelemmel.

Harmath Károly: Mozaikkockák

A szerző Vajdaságban élő ferences atya, a humor felől közelíti meg a katolikus létezés néhány megnyilvánulását. A könnyed stílus „titkos" szándéka: felfedeztetni és megszerettetni az olvasóval a kereszténység sokszínűségét. A szerző *A hit reményében* c. könyve pedig a Hitélet c. folyóiratban megjelent írásait tartalmazza.

Bozsóky Pál Gerő, Párizsban élő ferences szerzőnek több könyvét is kiadták az utóbbi időben: *„Magyarok útja a pogányságtól a kereszténységig"; „A Jeruzsálemi latin királyság",* és a *Keresztes hadjáratok* c. műveket.

Aki szereti a katolikus sajtót, aki szeretne többet tudni, vagy választ kapni teológiával kapcsolatos kérdéseire, keresse az „Agapé" kiadványait.

Mind a szegedi, mind az újvidéki kiadó termékei megtalálhatók az Országos Széchényi könyvtár állományában.

Hargitai Gáborné

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

NAPILAPOK

HETILAPOK

HAVILAPOK

IDŐSZAKI KIADVÁNYOK

TERJESZTŐK

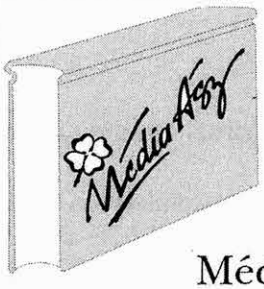
TELEKOM-MUNIKÁCIÓ

KÖZTERÜLETI REKLÁMOK

ELADÁSHELYI REKLÁMOK

KIÁLLÍTÁSOK ÉS VÁSÁROK

ÜGYNÖKSÉGEK, NYOMDÁK, KIVITELEZŐK

HIRDETÉSI ENCIKLOPÉDIA

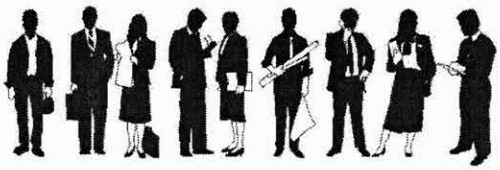
Média Hirdetési Árak és Szolgáltatások
25. kiadás 2004. október

HAZÁNK EGYETLEN MÉDIA-ADATTÁRA
félévente bővítve és aktualizálva

KÖNNYEN KEZELHETŐEN
900 oldalon több mint 4000 média adatai
10 tartalomjegyzék és 4 regiszter segítségével

ÁTFOGÓAN
médiaadatok + média-adatbanki jelentések
kivitelezők minden szakterületről
szövetségek és újságírók részletes adatai

BARÁTSÁGOS ÁRON
könyv 1 Ft-os médiánkénti áron
CD 0,5 Ft-os médiánkénti áron
ingyenes faxbanki és felvilágosítási lehetőségek

Megrendelhető
S&S Karakter Kft.® • 1055 Bp. Honvéd u. 40.
Telefon: 302-7288, 301-0239 Fax: 475-0803
E-mail: iroda@mediaasz.hu

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNY

Általános kérdések

04/280

LIU, Ziming: The evolution of documents and its impacts = J.Doc. 60.vol. 2004. 3.no. 279-288.p. Bibliogr.

A dokumentumok fogalmának és funkcióinak változásai: hatásuk az egyénekre, intézményekre és a társadalomra

Dokumentum; Elektronikus dokumentum

A cikk a dokumentumok fejlődését és hatásait vizsgálja a következő szempontok szerint: információsűrűség, élettartam, egyediség, duplikálhatóság, mobilitás, összekapcsolhatóság és integráció. Különös hangsúlyt helyez a nyomtatott hordozókról a digitális hordozókra való áttérésre. Visszatekintve a dokumentumok fejlődésére lehetővé válik a hozzájuk kapcsolódó fogalmak és funkciók, valamint az egyénekre, szervezetekre és a társadalomra gyakorolt hatások változásainak nyomon követése.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Történet

04/281

LEBEDEVA, I.N.: K 300-letiû Sankt-Peterburga. O biblioteke Petra I = Inf.Bull.RBA. 26.no. 2003. 80-81.p.

Szentpétervár fennállásának 300. évfordulójára: I. Péter könyvtáráról

Könyvtártörténet -nemzeti; Magánkönyvtár

A Romanovok könyvgyűjtő, könyvszerető uralkodók voltak – már a dinasztia-alapító Mihail Fjodorovics cár is olvasott könyveket és könyvtárat állíttatott össze magának. I. Péter korára fennmaradt a cári család tagjainak – Alekszej Mihajlovics, Fjodorov Alekszejevics, Natalja Alekszejevna – néhány száz kötetnyi könyve és az azokat számba vevő lajstromok. A Romanovok családjában a gyerekeket kora gyermekkoruktól könyvekhez szoktatták: játékaik között ott voltak az ún. mulattató könyvek, amelyek állatokat, növényeket, égiteseteket ábrázoló illusztrációkat tartalmaztak. I. Péter számára 1673-ban készült az első ilyen munka, a jövendőbeli cár akkoriban töltötte be első életévét. 1675-76-ban a négyéves Péternek a Külügyi Hivatalban gyönyörűen és gazdagon illusztrált Nagy Sándor-életrajzot másoltattak. A kutatók valószínűsítik, hogy Péter e kötetből tanult meg olvasni, Nagy Sándor pedig kedvenc hőseinek egyikévé vált. A jövendőbeli cár gyerekkorában a mulattató könyveket fokozatosan váltották fel az ismeretterjesztő munkák, 1685-ben fordítottak le például számára orosz nyelvre egy német tüzérségi és tűzszerészeti tankönyvet.

A „nagy követjárás" idején, 1697-98-ban találkozott először a cár az európai könyvkultúrával: a könyvek könnyen olvasható, világos betűsoraival és illusztrációival, a kényelmesen kezelhető mérettel. Hazatérése után a látottak és tapasztaltak alapján hozzáfogott az orosz könyvnyomtatás reformjához, mindenekelőtt új orosz ábécé megtervezésével és bevezetésével. Ezzel egy időben látott hozzá saját könyvgyűjteménye megalapozásához is, a könyvtár alapját a fentebb említett családtagoktól örökölt, az ajándékba kapott és a külföldről cári parancsra behozatott kötetek jelentették. A cár 1714-ben megalapította az orosz tudományos akadémiát, és az intézményen belül létrehozta az első oroszországi nyilvános könyvtárat.

A nagy követjárás idején a cár a holland rézmetsző, A. Schonebeck segítségével maga is készített metszeteket, közülük az maradt fenn, amely az 1696-os azovi csata emlékére készült és a győzelem istennőjét ábrázolta, kezében kereszttel és trófeával. Schonebecket a cár meghívta Oroszországba, a mester cserébe holland nyelvű kézikönyvet készített az uralkodónak a rézmetszésről: a munka kéziratos változata ma is megvan a cári gyűjteményben.

A cár halála után könyvei az általa lakott-használt palotákban maradtak. I. Katalin parancsára már 1725 júniusában átszállították a jövendőbeli akadémiai könyvtárba a cár dolgozószobájában talált első 200 kötetet. Ezeket a könyveket a cár második európai útja alkalmával, 1716-17-ben szerezte be: térképeket; a hajóépítés, a tüzérség, az erődítés, a mechanika szakirodalmát; természettudományi műveket. 1728-ig további 1200 mű és néhány száz egységnyi levéltári anyag átadására került sor. Az Akadémiai Könyvtárban egy ideig a cár gyűjteményét különgyűjteményként kezelték, a későbbiekben azonban beolvasztották az akadémiai állományba. Szerencsére A. I. Bogdanov az általa szerkesztett és 1742-ben kiadott akadémiai könyvtári katalógus lapjain a korábban a cár tulajdonába tartozó köteteknél jelölte a könyveknek az átvételkor rögzített lajstromszámát.

A XX. század negyvenes éveiben az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának három munkatársa újra felállította I. Péter könyvgyűjteményét. Először az archív fondokat átnézve megkeresték az átadáskor készült lajstromokat, majd e lajstromok gyakran

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szűkszavú és rövidített leírásai alapján kikeresték az akadémiai állományból a leírásoknak megfeleltethető példányokat. A leválogatott anyagot három csoportba sorolták: kéziratok, külföldi nyomtatott művek, orosz nyelvű nyomtatott művek.

A kéziratok első csoportját az a 95 mű teszik ki, amelyeket a cár a családtagoktól örökölt: ezek főleg egyházi témájú munkák, krónikák és dicsőítő költemények. A második csoportba 150 munka tartozik, ezek első tulajdonosa maga a cár volt: tengeri és hadi szabályzatok; az erődítés és a hajóépítés szakirodalma; vízrajzi és anatómiai atlaszok; vámtarifatáblázatok. Közismert tény, hogy a cár milyen fontos szerepet játszott az új főváros kertjeinek, parkjainak megtervezésében. A témával kapcsolatos szakirodalom két jeles kézirata is bekerült a cári gyűjteménybe: az aranyozott díszítéssel készített szattyánbőr kötésű kódexek a versailles-i és a marle-i parkok tervrajzait tartalmazták. Fennmaradt egy olyan írásbeli cári utasítás, amely szerint a nyári palota és Peterhof (a későbbi Petrodvorec) kertjeit e kéziratos munkák alapján kell megtervezni.

A cár gyűjteményének kb. 600 külföldi könyve latin, görög, német, francia, holland, svéd, olasz és más idegen nyelveken íródott. Maga a cár németül és hollandul nem csak folyékonyan beszélt, de olvasott is. A könyvek tartalma a lehető legváltozatosabb: hadtudomány és tengerészet; hajóépítés és erődítés; hidrotechnika és tüzérség; történelem és földrajz; különböző nyelvek szótárai és nyelvtanai; orvostudomány, fizika, kémia; múzeumi gyűjtemények leírásai, katalógusai. Utóbbiak gyűjtése Oroszország első múzeumának, a Kunsztkamerának az alapítása miatt volt fontos a cár számára.

A mintegy 200 orosz nyelvű munka nagy része I. Péter uralkodásának idejében, sőt, a cár közvetlen kezdeményezésére készült. Előfordulnak közöttük szép számmal olyan művek, amelyeknek eredeti nyelvű példánya ott van a cári könyvtár külföldi munkákat tartalmazó részében, a cár által ellenőrzött kéziratos fordítása pedig a kéziratok között. A gyűjteményhez tartozó kötetekben egy kivételtől eltekintve nagyon kevés a cári bejegyzés: ez a kivétel az 1700 és 1721 között lezajlott Északi háború eseményeit bemutató illusztrált album, a Mars-könyv. I. Péter könyvtára nem ritkaságokat és értékes köteteket tartalmazó gyűjtemény, hanem gyakran használt és forgatott kötetekből álló munkakönyvtár volt. A cár számára a könyvek értékét az határozta meg, hogy mennyire tudta tartalmukat sokrétű tevékenységéhez, uralkodói feladataihoz hasznosítani.

(Hangodi Ágnes)

04/282

SCHLECHTER, Armin: Mit der Weltoffenheit war es schnell vorbei. Die Universitätsbibliothek Heidelberg vom Ende der Weimarer Republik bis zum Neuanfang nach 1945 = BuB. 56.Jg. 2004. 6.no. 428-436.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol és francia nyelven

A Heidelbergi Egyetemi Könyvtár a Weimari Köztársaság végétől az 1945-ös újrakezdésig

Egyetemi könyvtár; Könyvtártörténet -nemzeti

A 140 ezer lakosú Heidelberg (Baden-Württemberg) egyetemi könyvtára az egyik legnagyobb és legfontosabb könyvtár a maga nemében. A nemzeti szocializmus hatalomra jutása idején a könyvtár az akkori igazgató, Rudolf Sillib alatt nem állt ellen a kor politikájának. Utódja, Karl Preisendanz viszont annak ellenére, hogy a párt tagja volt, nem követte aktívan a nemzeti szocialisták politikáját, sikerült fenntartania a tudomány nemzetközi jellegét, és 1945-ben még Heidelberg ostromának veszélyével is dacolva meg akarta védeni az állományt.
A nemzeti szocializmus politikája mindenekelőtt a zsidó polgárok számára járt súlyos következményekkel, akiket 1933-tól kezdve ki is tiltottak a könyvtárból. A következő lépés a „nemkívánatos" irodalom elkülönítése volt, de ez csak korlátozott sikerrel járt, mert az egyetem regionális közkönyvtá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rakat használt az ilyen művek elhelyezésére. Sőt, a Harmadik Birodalom idején az egyetem elkobzott, zsidó eredetű könyvekkel is gyarapította állományát.

A második világháború kezdetén sikerült a teljes állománynak kb. a felét elköltöztetni, amivel ennek az állományrésznek a használata gyakorlatilag lehetetlenné vált. Az 1945-ös felszabadulás idején az egyetemi könyvtár épülete még mindig sértetlen volt; a Menzing kastélyba menekített külső állományban bekövetkezett veszteségektől eltekintve a háborús károk aránylag jelentéktelenek voltak. Mivel az egyetemi könyvtárat lezárták, a teljes körű szolgáltatások csak 1946-ban indultak be. A szövetségesek katonai kormányzata elrendelte a könyvtár megtisztítását a náci irodalomtól, amihez a könyvtár maximálisan hozzájárult. Az amerikai erők nyomására komoly erőfeszítéseket tettek arra, hogy az elkobzott könyveket visszaszolgáltassák jogos tulajdonosaiknak.

(Autoref. alapján)

Lásd még 328, 366

Kutatás

04/283

McNICOL, Sarah – DALTON, Pete: Striking a balance : Priorities for research in LIS = Libr.Rev. 53.vol. 2004. 3.no. 167-176.p. Bibliogr. 11 tétel.

Res. francia és német nyelven

Egyensúlyra törekvés: melyek a könyvtárudományi kutatások kiemelt területei?

Felmérés; Könyvtárpolitika; Könyvtártudományi kutatás

A Birminghami Egyetem információkutatási központja két felmérést végzett a könyvtár- és információtudományi (KIT) kutatásokról, egyet a gyakorló könyvtári szakemberekre összpontosítva, a másikban a szélesebb KIT szektort véve figyelembe. Konklúziójuk szerint veszélyes lehet, ha a gyakorló könyvtárosok igényeit illetve szükségleteit nem veszik figyelembe azok, akik nagyobb befolyással vannak a kutatói közösségre, azaz akik a pénzt adják, és akik a politika irányait szabják meg.

A KIT kutatásokat túl gyakran tekintik olyan tevékenységnek, ami a politikacsinálók és a tudományos és felsőoktatási körök számára fontos, de közvetlen relevanciájuk csekély, vagy semmilyen a könyvtári gyakorlathoz. Lévén a KIT alkalmazott tudomány, kutatásainak középpontjában az olvasói igények, és a való életnek megfelelő szolgáltatások állnak, vagy kellene, hogy álljanak. Ám hagyományosan igen kevés az érdeklődés, illetve az anyagi ráfordítás a gyakorlat-vezérelte kutatások iránt.

A kutatói közösség minden szegmense között nagyobb együttműködésre van szükség annak érdekében, hogy a kutatás és a politika kölcsönösen tájékoztassák egymást. Emlékeztetni kell arra, hogy a KIT kutatói közösség igen különböző egyénekből és csoportokból tevődik össze: gyakorló könyvtárosok (beleértve a vezetést és a személyzet minden szintjét); kutatási megbízásokat adó szervezetek; felsőoktatási tanszékeken vagy kutatóintézetekben működő kutatók; konzultánsok; politika-alakító és szakmai szervezetek; a szélesebb információs szektor (beleértve a kiadókat, szoftverfejlesztőket), telekommunikációs szervezetek; kormányzati szervek. Lényeges, hogy mindezen csoportok szükségleteit és érdekeit/érdeklődését figyelembe vegyék a szektorra vonatkozó kutatási tervek alakítása során. Az egyik felmérés javaslatai között szerepel, hogy a finanszírozók és a szakmai szervezetek támogassanak olyan kutatási lehetőségeket, melyek a kutatói közösség különféle szekcióit összehozzák. Gyakran hiányzik a különböző prioritások és munkamódszerek megértése az együttműködésen alapuló projektekbe bevont kutatók, finanszírozók, gyakorlati szakemberek és mások között.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ezen a helyzeten jobb kommunikációval lehet javítani. Több lehetőségre van szükség a gondolatok cseréjéhez, például konferenciák és levelezőlisták útján. Sokkal jobban kell a kutatási eredmények megismertetésével foglalkozni, különösen a kisebb terjedelmű, gyakorlati szakemberek által elvégzett kutatások nem terjednek kellő mértékben. Maguknak a kutatóknak is figyelmet kell fordítaniuk arra, hogy eredményeik a tudományos és szakmai kiadványokban, a szakmai folyóiratokban megjelenjenek, és eljussanak a más kutatókat, finanszírozókat, politika-alkotókat és gyakorlati szakembereket is magában foglaló széles közönséghez. A gyakorlati szakemberek (és időnként a politika-alkotók) segítségre szorulnak a kutatási eredmények gyakorlatba ültetése terén. Ehhez az eredmények terjesztésének alternatív módjai („*workshop*"-ok, gyakorlati kalauzok stb.) is igénybe vehetők.

(Mohor Jenő)

04/284

TORRES, Victor Federico: The need for research and publishing on the Hispanic Caribbean = IFLA J. 30.vol. 2004. 2.no. 150-155.p. Bibliogr. 10 tétel.

Res. francia, német, orosz és spanyol nyelven

Kutatási és publikálási igények a spanyol karib-tengeri régióban

Könyvtártudományi kutatás; Publikálás -tudományos kiadványoké

A cikk a könyvtári-informatikai publikációs tevékenységet vizsgálja a spanyol nyelvterületű Karib-szigeteken. Hangsúlyozza a szakkönyvtárosok kutatási és publikációs tevékenységének fontosságát, és az ottani igényeknek megfelelő referensz forrásokat ajánl. Ismerteti a publikációs fórumokat, és tárgyalja a kutatási stratégiákat és lehetőségeket. A könyvtári szervezeteknek aktívabb szerepet kell játszaniuk a spanyol anyanyelvű Karib-szigeti könyvtárosok publikációs tevékenységének támogatásában.

(Autoref.)

Lásd még 310

KÖNYVTÁR- ÉS TÁJÉKOZTATÁSÜGY

Általános kérdések

Lásd 357

Nemzeti könyvtárügy

04/285

HINDAL, Sidsel – WYLLER, Elin Harriet: The Norwegian Archive, Library and Museum Authority – our role in a society based on knowledge and culture = Libr.Rev. 53.vol. 2004. 4.no. 207-212.p. Bibliogr.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Norvég Levéltári, Könyvtári és Múzeumi Hatóság szerepe és feladatköre

Állami irányítás; Fejlesztési terv; Könyvtárpolitika; Közgyűjtemény

Norvégiában 2003-tól a levéltárak, könyvtárak és múzeumok ügyeivel egy új hivatal foglalkozik. A közkönyvtári igazgatóság, a múzeumi hatóság és a tudományos, felsőoktatási és szakkönyvtárak országos hivatala egyesítésével létrehozták a norvég Levéltári, Múzeumi és Könyvtári Hatóságot (norvég rövidítése: *ABM-utvikling*).

Alapfeladata a norvég társadalom kulturális sokszínűségének tükrözése, és a hozzájárulás a társadalom jobbításához ezen intézmények egyéni és kooperatív működésén és szolgáltatásain keresztül. Mindez lehetőséget fog nyújtani az embereknek a tudás növeléséhez és a tanuláshoz, új tapasztalatok szerzéséhez, kritikához és kreativitáshoz, az emberi megértéshez, a párbeszédhez, a szociális és demokratikus folyamatokba való bekapcsolódáshoz, a dokumentáció különféle fajtáihoz való hozzáféréshez. E célok elérésének érdekében az új hivatal koordinátorként fog működni a szektoron belül, illetve közvetítőként az intézmények és a kormány között. Az ABM-utvikling célja a hozzájárulás a kulturális és tudás alapú tőke fejlődéséhez, megőrzéséhez és kiaknázásához, és hogy a szektor javuló eszközökkel nézzen szembe a ma és a holnap szakmai és társadalmi kihívásaival. E célok eléréséhez öt fő kihívással kell a hivatalnak szembesülnie: a levéltári, könyvtári és múzeumi szektor kapacitás-bővítése; a releváns technológiai források használatának előmozdítása; az innováció és a változás támogatása; a minden szintű hivatalos szervek és hatóságok előtti erőteljes képviselet; a kormányzati anyagi támogatás jó kezelése.

Mindezen célok elérése érdekében az ABM-utvikling országos szinten együttműködik a különböző minisztériumokkal és intézményekkel, így a nemzeti könyvtárral, az országos levéltárral, a kulturális, a felsőoktatási és a kutatási tanáccsal, a kulturális örökség igazgatóságával, a kereskedelmi kamaráival stb. A digitális kultúrával kapcsolatos nemzeti stratégia az 1999-2000-ben megfogalmazott „A tapasztalat és a tudás forrásai: levéltárak, könyvtárak és múzeumok egy információtechnológián alapuló társadalomban" című fehér könyvben foglaltakon alapul. Ez a három szektorra vonatkozó reformstratégiát is tartalmaz, amely folyamat a használóknak nyújtott jobb szolgáltatásokat, illetve a digitális kultúra fejlődéséhez szükséges együttműködés jobb megalapozását eredményezi.

Az országos múzeumi reform ötéves projektje egységes irányítású regionális múzeumi szervezetek létrehozását célozza, mely a jobb együttműködést és a feleslegesen versengő átfedések megszűnését hozná magával. *Az „akadálymentes" könyvtári szolgáltatás* célja az olvasók igényeivel találkozó integrált könyvtári szolgáltatások koordinált hálózatának megteremtése, azaz azonos szolgáltatás bármely könyvtár olvasója számára, az aktuális és virtuális gyűjteményekhez való hozzáféréssel kombinálva. Ebbe beleértendő a norvég elektronikus könyvtár (*Norsk digital bibliotek*) létrehozásának ötéves terve is, melyet az ABM-utvikling által irányított munkacsoport szervez. *A levéltári áttekintés* projekt, amelynek célja a helyi és regionális levéltárak anyagainak felmérése a megőrzés és a szolgáltatás szempontjából, valamint a megőrzés és a szolgáltatás hosszú távú politikájának megalkotását célzó tervezet elkészítése, 2004-ben indult.

Nemzetközi tekintetben az ABM-utvikling feladata a nemzetközi tevékenység stratégiájának kifejlesztése; a norvég múzeumok, könyvtárak és levéltárak nemzetközi aktivitásának felmérése; részvétel a szektor nemzetközi szervezeteinek (ICOM, FID, ICA, UNESCO, ISO, IFLA) tevékenységében; a releváns európai hálózatokban (TRIS, CULTIVATE) való részvétel; szabványfejlesztés; a norvég kultúra hálózati portáljának (*Culture Net Norway*) tovább-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

fejlesztése, hosszú távon a szomszédokkal (az északi régióval) való szorosabb együttműködésben is, a többnyelvű hozzáférés biztosítsa; a fejlesztési együtműködésekben való részvétel erősítése; nemzetközi csereprogram fejlesztése.

Összefoglalva, a legfontosabb cél a szektor láthatóbbá tétele a társadalomban, a levéltárak, könyvtárak, múzeumok aktív részvétele a társadalom fejlesztésében.

(Mohor Jenő)

04/286

GÓRSKA, Elżbieta – LEWANDOWICZ, Grażyna: W drodze do unowocześniania polskich bibliotek publicznych = Bibliotekarz. 2004. 5.no. 3-7.p.

A lengyel közkönyvtárak megújulási folyamata

Együttműködés -belföldi; Együttműködés -nemzetközi; Fejlesztési terv; Információtechnológia; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Közművelődési könyvtár; Központi katalógus -on-line

A 90-es évek társadalmi-technikai átalakulási folyamatai a közkönyvtárak szervezetében és működésében is jelentős változásokat eredményeztek.

A Lengyel Könyvtárosok Egyesülete 2002-ben végzett kutatásai szerint a lengyel közkönyvtárak gépesítési folyamatában késés volt tapasztalható. A közkönyvtáraknak mindössze 15%-a gépesítette valamilyen munkafolyamatát, és mindössze 70 könyvtár tette hozzáférhetővé on-line katalógusát 2002-ben az interneten keresztül. Ez az arány a közkönyvtárak esetében 2003-ban 10%-ra emelkedett.

A közkönyvtárak folyamatosan dolgozzák ki és indítják különböző digitalizálási projektjeiket is. A digitalizálási programjaikban elsősorban 19. századi folyóiratok és helytörténeti dokumentumok szerepelnek. Ezeknek a szolgáltatásoknak hátterében elsősorban védelmi szempontok állnak, de ugyanakkor a közkönyvtárak igyekeznek megfelelni a használók újfajta igényeinek is.

A megújulási folyamat szerves része a könyvtárosképzés átalakulása. A középfokú képzés szintjén a Könyvtáros-, Információs és Dokumentációs Képző Központ (Varsó) látja el a feladatokat kihelyezett részlegeivel (jelenleg 15 vajdasági városban).

A központ az aktuális problémákra (pl. európai információ) aktívan reagálva különböző képzési formákat szervez. A 90-es évek közepétől kezdve az egyetemi karokon is megindult a képzés modernizálása. 2002-ben 13 helyszínen működött egyetemi szintű könyvtárosképzés.

Ezeken kívül a vajdasági könyvtárak különböző szaktanfolyamokat szerveztek könyvtárosok számára. Az elmúlt években jelent meg a távoktatás lehetősége is a képzési formákban.

1989 után a cenzúra megszűnése és a papírpiac felszabadulása hihetetlen mértékű fejlődést hozott a kiadók és a könyvtárak munkatársainak életében. Meghatározó szerepet játszott ebben a Lengyel Könyvtárosok Egyesülete, amely maga is a két legnépszerűbb könyvtáros szakfolyóiratnak (*Bibliotekarz, Poradnik Bibliotekarza)* és számos sorozatnak a kiadója.

Folyóirat jellegű az EBIB (*Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy*), melyet 1999-ben első lengyel elektronikus folyóiratként indítottak, mára pedig információs portállá alakult.

A 90-es évektől kezdve nyílt a közkönyvtáraknak lehetőségük arra, hogy költségvetésen kívüli, egyéb forrásokhoz jussanak. Ezek közül a legfontosabbak:

- a Lengyel Tudományos Akadémia alapítványi hálózatán elérhető LIBRARIUS – 4 és a CERBER – 3 program a közkönyvtárak számára.
- A budapesti Open Society Institut által finanszírozott Network Library Program 8 közkönyvtár számára
- A varsói székhelyű Stefan Batory Alapítvány programjában 67 közkönyvtár részesült.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Cultura 2000 program megindulásával a közkönyvtárak szintén újabb lehetőségekhez juthatnak.

2002-ben a *NUKAT (Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny* – Nemzeti Egyetemes Központi Katalógus) megindulásával a tudományos közkönyvtárak előtt új feldolgozási lehetőségek nyíltak. A NUKAT katalógus egyik nagy előnye, hogy a helyi könyvtárak kész bibliográfiai rekordokhoz és tárgyszómintákhoz férhetnek hozzá.

A katalógus munkájában 38 tudományos könyvtár működik közre, ezek közül 3 közkönyvtár.

Az *InfoBibnet* projektben az önkormányzati fenntartású könyvtárak együttműködése valósul meg.

A helyi együttműködés formái:

- BIL – Baza Informacji Lokalnej (Helyi Információk Adatbázisa), a helyi közügyek, közhasznú és közérdeklődésre számot tartó, aktuális információk bázisa.
- BIS – Biblioteczna Informacyjna Sieć Szkoleniowa (Könyvtári Oktatási Információs Hálózat). A warmin-mazuri vajdaság összefogásában jött létre 2001-2003 között azzal a céllal, hogy területükön komplexen kezeljék a könyvtári hálózatokat a könyvtárosképzéssel együtt. 2002-ben 54 településen fejlesztették ki a lokális hálózatot.
- Powiatowy System Informaticzny Internet w Bibliotecze – Biblioteka w Internecie (Járási Könyvtári Információs Internetes Rendszer – Könyvtár az Interneten). Tagjai azok a közkönyvtárak, amelyek képesek regionális, turisztikai, üzleti, jogi, európai információkat az interneten keresztül szolgáltatni.
- Budowa wspólnych katalógow grup bibliotek – Közös katalógust építő könyvtárak csoportja. Központi katalógusok működnek Gdanskban, Varsóban, Tarnowban.

A nemzetközi projektek közül a következőkben vettek részt lengyel könyvtárak:

- a *Közkönyvtárak Fejlesztéséért* nevű projekt, amelyet a PHARE támogatott 1995-1997 között (PLDP).
- *Regionális Könyvtárak Programja* – 1995-1997 között a képzés és a könyvtári automatizálás, a gyűjtemények hozzáférésének biztosítása volt a célja.
- *PubliCA Akció (The Concerted Action for Public Libraries)* 1995-1998 között a közkönyvtárak szolgáltatásainak fejlesztése és megújítása az uniós tagországokban.
- *PLACCAI (Public Libraries as Centers for Culture and Information)* – 1998-1999 között a warmin-mazuri vajdaság és a svéd Halland együttműködő önkormányzati könyvtáraiban PHARE TACIS finanszírozás közreműködésével megvalósított program.
- *PULMAN (Public Libraries Mobilising Advanced Networks).* Az EU által finanszírozott programban 37 európai ország vett részt. Jelentős eredménye a Digital Guidelines Manual, mely a közkönyvtárak számára a digitalizálási szolgáltatások megvalósításához nyújt segítséget.

Az Európai Unióban a közkönyvtárakra úgy tekint a nemzeti kulturális politika, mint a leginkább demokratikus és a legnagyobb tömegeket kiszolgáló intézményekre. Lengyelországban egyelőre még nem létezik ilyen politika, és azt a szerepkört, amelyet a közkönyvtárak látnak el az információs társadalomban, még nem kellő mértékben vették észre.

(Prókai Margit)

04/287

SCHLEH, Bernd: Für Interpretationen nur bedingt geeignet. Die Deutsche Bibliotheksstatistik bietet viele Zahlen – lässt aber nur wenige Schlüsse zu = BuB. 56.Jg. 2004. 4.no. 280-282.p.

Res. angol és francia nyelven

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A német könyvtári statisztika sok számot tartalmaz, de csak kevés következtetésre ad lehetőséget

Statisztika

A Német Könyvtári Intézet (DBI) megszűnésével a német könyvtári statisztika (DBS) gondozását Észak-Rajna-Vesztfália egyetemi könyvtári központja (HBZ) vette át. Ezeknek az adatoknak az értelmezése komoly problémát jelent, mert az elmúlt néhány évben gyűjtött adatok igen eltérőek. 2000-ben a megkérdezett könyvtáraknak még 74%-a válaszolt, de 2002-re ez az arány 64%-ra csökkent. Ezt nem szabad úgy értelmezni, hogy a hiányzó könyvtárak megszűntek, vagy egybeolvadtak más intézményekkel. Emiatt az egyes könyvtártípusok esetében igencsak megkérdőjelezhetővé válik az összehasonlítás. Például az egyetemi vagy tartományi könyvtárak állománygyarapítási keretének éves összehasonlítását aligha lehet komolyan venni, ha a hiányzó könyvtárakat nem töröljük az adatbázisból. Súlyosbítja a problémát az a tény is, hogy nem tudni, hány könyvtár van összesen az országban. Ennek ellenére, mivel a legfontosabb közművelődési és egyetemi könyvtárak részt vesznek a statisztikában, a fejlődési irányzatok aránylag pontosan megállapíthatók – de ez nem könnyű feladat. A kívülállók, például az újságírók, csak nehezen tudják használni a DBS-t, és ez helytelen következtetésekhez vezethet.

(Autoref.)

Együttműködés

04/288

RESSLER, Miroslav: Koordinační akce CALIMERA a aktivity v rámci České republiky = Čtenář 56.vol. 2004. 5.no. 146-148.p.

A CALIMERA koordinációs program a Cseh Köztársaságban

Digitalizálás; Együttműködés -belföldi; Együttműködés -nemzetközi; Fejlesztési terv; Közgyűjtemény

A *PULMAN (Public Libraries Mobilizing Advanced Networks)* projekt az Európai Bizottság finanszírozásában 2001-2003 között az európai nyilvános könyvtárak fejlődését, a digitális korral haladó, konkurenciaképes intézményekké alakítását tűzte ki céljául.

A *Kulturális örökséget mindenkinek* program az Európai Bizottság keretében igyekszik a kulturális örökség hozzáférhetőségét mindenki számára biztosítani. A PULMAN projekt tevékenységére alapozva hozták létre a *CALIMERA (Cultural Applications: Local Intstitutions Mediating Electronic Resource Access)* elnevezésű, 18 hónapos koordinációs akciót 2003. december 1-jén.

A CALIMERA ajánlásai is a digitalizálás felé mutatnak, amely a MINERVA projekt keretében a helyi intézmények igényeihez alkalmazkodva valósul meg.

Fő stratégiai célok és tevékenységek:

- annak biztosítása, hogy a helyi kulturális intézmények (nyilvános könyvtárak, múzeumok, levéltárak) aktívan közreműködhessenek az EU információs társadalmi programjának megvalósításában 2002-2006 között;
- a helyi kulturális intézmények támogatása abban, hogy az Európai Bizottság jövőbeli programjaiban részt vegyenek;
- a helyi kulturális intézmények koordinálása és mobilizálása annak érdekében, hogy az európai kulturális örökség az átalakuló új technológiák alkalmazásával is a polgárokat szolgálja;
- helyi kulturális intézmények helyzetének erősítése azzal a céllal, hogy a kulturális örökség közvetítőiként működjenek a technológiai modernizáció és a végfelhasználók között;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- közreműködés az európai kollektív emlékezet megőrzésének kidolgozásában;
- hozzájárulás az ismeretek megosztásához a helyi intézmények között.

Ezek a célok az alábbi területeket érintik közvetlenül:

- helyi közlemények kidolgozása az európai múzeumokról, nyilvános könyvtárakról és levéltárakról
- a technikai fejlődés és a döntések monitorozása
- a technikai és technológia döntések és újdonságok kiválogatása
- a párbeszéd és az együttműködés kialakulásának támogatása a kulturális örökség digitalizálási folyamatának fő résztvevői között

A kiválasztott technikai és technológiai döntések az alábbi szempontok megvalósulását teszik lehetővé:

- hatékony digitalizálás alacsony példányszámban
- a digitalizált kulturális objektumok védelme és hozzáférése
- a képzés számára könnyen hozzáférhető digitális források
- a kulturális turizmus támogatása
- folyamatos keresések és találatok biztosítása az osztott forrásokban nemzeti és helyi szinten
- az információ hozzáférésének biztosítása a nyilvánosság számára a kulturális örökséget gondozó helyi hivatalokon keresztül
- multimediális hozzáférés számos virtuális látogatás számára a helyi kulturális intézményekben
- a digitális tapasztalatok individualizálása.

A koordinációs tevékenységben összesen 48 könyvtár és más kulturális intézmény vesz részt (köztük Csehország, Magyarország és Szlovákia intézményei is).

A Cseh Köztársaságban a koordinációs tevékenységben a Nemzeti Könyvtár és a Kroměřiži Könyvtár vállalt szerepet. Ezen kívül a múzeumok, könyvtárak és levéltárak képviselőiből munkacsoport jött létre.

2004 első 3 hónapjában áttekintették azokat a csehországi szerveket és szervezeteket, amelyek felelősek a nyilvános könyvtárak, múzeumok és levéltárak tevékenységéért, valamint számba vették azokat a cégeket, amelyek szolgáltatásait hasznosítani lehetne a kulturális örökség digitalizálásában.

Jelenleg helyzetjelentés készül a helyi nyilvános könyvtárakról, múzeumokról és levéltárakról a Cseh Köztársaságban, és weboldalt szerkesztenek a projekt tevékenységével kapcsolatban.

A CALIMERA projekt megvalósulásáról hamarosan ez a honlap fogja tájékoztatni az érdeklődőket.

(Prókai Margit)

04/289

ANDREEVA, Irina Aleksandrovna: Na poroge radikal'nyh peremen. Tendencii i perspektivy razvitiâ Parlamentskoj biblioteki v ramkah konsorciuma „Rossijskie biblioteki tret'ego tysâčiletiâ = Biblioteka. 2004. 1.no. 49-52.p.

A Parlamenti Könyvtár fejlődésének tendenciái és perspektívái az „Oroszországi könyvtárak a harmadik évezredben" nevű konzorciumon belül

Általános tudományos könyvtár; Együttműködés -belföldi; Együttműködés -nemzetközi; Központi katalógus -on-line; Nemzeti könyvtár; Országgyűlési könyvtár; Számítógép-hálózat

Az Állami Duma Parlamenti Könyvtárának fejlesztése *„Oroszország könyvtárai a harmadik évezredben"* elnevezésű információs-könyvtári konzorcium keretében valósul meg. 2003 novemberében Moszkvában mutatták be az elektronikus források virtuális központi katalógusának tervét, amely a legnagyobb könyvtárak, az Orosz Állami Könyvtár, az Oroszországi Nemzeti Könyvtár, a Külföldi Irodalom Össz-oroszországi Könyvtára, a Parlamenti Könyvtár és a Moszkvai Állami Egyetem Tudományos Könyvtára együttműködésével jön létre az Eu-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ropai Bizottság IBPP intézményépítési partneri programja keretében, közel 600 ezer eurós költségvetéssel.

A tervek szerint a virtuális közös katalógus révén az interneten már egy év múlva egyidejűleg, egy közös interfészen lekérdezhetőek lesznek a részt vevő könyvtárak gépi katalógusai, összesen 3 millió rekord, továbbá elérhetőek lesznek az időszaki kiadványok, térképek, hangzó anyagok és disszertációk digitális gyűjteményei.

A konzorcium együttműködik Skócia nemzeti könyvtárával, a berlini Porosz Állami Könyvtárral, a római Olasz Nemzeti Könyvtárral, és épít a külföldi tapasztalatokra. A projektet a British Council koordinálja.

A Parlamenti Könyvtár elektronikus katalógusaival (könyvek, hivatalos kiadványok), a szövetségi gyűlési ülések gyorsírásos jegyzőkönyveinek index-adatbázisaival, teljes szövegű adatbázisokkal, a könyvtár tezauruszával vesz részt a projektben. Célja, hogy a képviselőknek jobb termékeket és szolgáltatásokat nyújtson, és integrálódjon az európai könyvtári közösségbe, továbbképezze munkatársait. 2004 végére kényelmes és egyszerű keresési lehetőség nyílik majd a képviselők számára az öt legnagyobb orosz könyvtár elektronikus forrásaiban, korszerű know-how honosodik meg, kétnyelvű webhely létesül, megújul a Parlamenti Könyvtár szoftver- és hardverrendszere.

(Hegyközi Ilona)

04/290

KATUŠČÁK, Dušan: Národná digitálna knižnica vysokoškolských záverečných a dizertačných prác (ETDSK). (Slovenský projekt ETDSK) = Knižnica 5.roč. 2004. 4.no. 155-161.p.

Res. angol nyelven

A felsőfokú záródolgozatok és disszertációk nemzeti digitális könyvtára (ETDSK). A szlovák ETDSK projekt

Disszertáció; Együttműködés -belföldi; Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus publikáció; Hozzáférhetőség

Az *ETDSK* (Electronic Thesis and Dissertations – Szlovákia) projekt célja elsősorban az, hogy a szlovákiai felsőoktatás is csatlakozzon ahhoz a digitális könyvtári projekthez (*Networked Digital Library of Thesis and Dissertations, NDLTD*), amely – 2004 elején mintegy 200 taggal, köztük 174 egyetemmel – gyűjti és szervezi a diplomamunkák és disszertációk digitális könyvtárát.

A *Proquest* adatbázisban évente mintegy 47 ezer disszertációt és kb. 12 ezer szakdolgozatot archiválnak. Jó volna, ha ezek a munkák nem csak a bibliográfiai adataikban, hanem elektronikus formátumban is hozzáférhetőek lennének a felsőoktatási és tudományos közösség számára az egész világon. A szlovákiai szakdolgozatok és disszertációk nem hozzáférhetőek elektronikus formában sem Szlovákiában, sem a nemzetközi kommunikációs csatornákon.

Kísérleti anyagként az elmúlt 5 évben az ETDSK közös katalógusának anyagából mintegy 50-100 disszertáció és szakdolgozat (záródolgozat) bibliográfiai adataiból és teljes szövegű adatbázisából került be válogatás az NDLTD-be.

Az új felsőoktatási törvény (131/2002) vezette be a „záródolgozat" terminust, amely szerint „minden tanulmányi program záródolgozattal fejeződik be, amelynek megvédése az államvizsga része." Az angol *thesis* terminusra a szlovák nyelvben nincs egyértelmű kifejezés. Összefoglalóan a szlovák nyelvben mindazt jelenti, amit taxatíve, tételesen fejezünk ki. Az angol *thesis* kifejezés valamennyi záródolgozat típushoz egyaránt kapcsolódik.

Az egyetemi könyvtárak a törvény értelmében kulcsszerepet töltenek be az ETDSK projekt megva-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lósításában. Ez a projekt a könyvtárak számára olyan alapfeladat, amely nem csupán a záródolgozatok és disszertációk bibliográfiai szintű hozzáférését, hanem ezeknek a munkáknak a teljes szövegű gyűjtését, feltárását és őrzését is biztosítja a helyi és globális hálózatokon.

Az ETDSK működésével kapcsolatban számos szervezeti, módszertani és technológiai probléma megoldásra vár, amelyeket a cikk 34 pontban felsorol.

A záródolgozatok és disszertációk nemzetközi adatbázisa közös katalógusként NDLTD néven működik. A közös katalógus Virtua szoftveren fut, amely a VTLS terméke, és Szlovákiában 2003 decembere óta áll rendelkezésre.

Az 1997-ben létrejött NDLTD egyetemek és egyéb intézményi tagok nemzetközi szövetsége, amely az akkreditált felsőfokú tanulmányok megszerzésében biztosítja a szakmai és tudományos ismeretekhez való hozzáférést. Támogatja az egyetemek információs infrastruktúrájának javítását, az alkotásaik terjesztését, a digitális könyvtárak hasznosítását. Az NDLTD könnyű on-line hozzáférést biztosít a záródolgozatokhoz és disszertációkhoz az egész világ felhasználói számára.

Az NDLTD-ben való szlovák részvétel a VTSL Virtua programja által a Szlovák Nemzeti Könyvtárban valósul meg. A szoftver többek között teljes mértékben Unicode(r) szabványt használ, amely lehetővé teszi az egyes adatbázisokban a tetszés szerinti nyelv és írás (latin és nem latin nyelvek, cirill betűk, arab, kínai, héber stb.) használatát.

(Prókai Margit)

Lásd még 297, 303, 317-318, 329-330, 332, 341, 345, 362

Jogi szabályozás

04/291

BATTISTI, Michele: Acces a l'information et droit d'auteur: une solution équilibrée est-elle encore possible? = Documentaliste. 41.vol. 2004. 2.no. 120-123.p.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Az információk szabad elérhetősége és a szerzői jog: meg lehet-e még találni az egyensúlyt?

Szerzői jog

A Párizsi Könyvvásáron levéltárosok, általános könyvtárosok és szakkönyvtárosok képviseletében nyolc francia egyesület nyilvános vitát rendezett a kulturális minisztérium által javasolt jogszabálytervezetről, amely be kívánná építeni az európai szerzői jogi direktívákat és az ezekhez kapcsolódó jogszabályokat a francia szerzői jogi törvénybe. Az információs szakembereknek megvan az okuk az aggodalomra; tapasztalataik alapján minél előbb mindent meg akarnak tenni annak érdekében, hogy a törvény tartalmazzon kivételeket a könyvtárak, levéltárak és más információs szolgáltatások számára, hogy zavartalanul teljesíthessék küldetésüket.

(Autoref.)

04/292

FERNÁNDEZ-MOLINA, J.Carlos: Contractual and technological approaches for protecting digital works: their relationship with copyright limitations = Online Inf.Rev. 28.vol. 2004. 2.no. 148-157.p. Bibliogr.

Szerződéses és technikai megoldások a digitális művek védelmére és kapcsolatuk a szerzői jogi korlátozásokkal

Elektronikus publikáció; Szerzői jog

A digitális formában lévő intellektuális, szerzői jogvédelem alatt álló művek használatának szabályozásával kapcsolatban háromféle megközelítés létezik:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

jogi (a szerzői jogi törvények adaptálása az új környezethez); technikai (szoftverek kifejlesztése a művek használatának ellenőrzésére) és szerződéses (licencekkel szabályozzák a használat feltételeit). A technikai eszközök és licencek együttes használata, plusz az olyan törvények, amelyek mindkettőt támogatják, jelentősen veszélyeztetik azoknak az engedményeknek az érvényesülését, amelyeket törvények biztosítanak a könyvtárak, a használók és az állampolgárok számára. E módszerek lényegében az információkhoz való hozzáférés privatizálását segítik elő. A cikk az Egyesült Államokban, az Európai Unióban és az Ausztráliában elfogadott jogszabályok példáján megvizsgál néhány, a digitális jogvédelem új formái által okozott problémát.

(Autoref.)

04/293

GASAWAY, Laura: Table of contents service: fair use? = Inf. Outlook. 8.vol. 2004. 6.no. 40.p.

Tartalomjegyzék-szolgáltatás – méltányos használatnak tekinthető?

Gyorstájékoztatás; Szerzői jog

A tartalomjegyzék-szolgáltatásokkal, illetve ezek ún. méltányos használatával (fair use) foglalkozik a szakkönyvtárosok folyóiratának szerzői jogi rovata, hiszen számos könyvtár biztosítja ezt olvasói és munkatársai számára. Ugyanakkor szakmai körökben – az Egyesült Államokról van szó! – régóta folyik a vita, vajon sérti-e ez a szolgáltatás a szerzői jogot.

Egyes könyvtártípusokban régi hagyományai vannak ennek a szolgáltatásnak, sokan az interneten is propagálják, azonban a tartalomjegyzék-másolatok körözése már a könyvtáron belül is három problémát vet fel:

1) A másolatkészítés már önmagában is problematikus; ha a tartalomjegyzékben a cikk összefoglalója is szerepel, azt már védi a szerzői jog.
2) A tartalomjegyzékek szkennelése és belső hálózaton való közreadása tilos: másolni szabad, ha van erre engedélye az intézménynek, de nem szabad szkennelni, tárolni és elektronikusan továbbítani. (Akkor megengedett csak a szkennelés, ha a folyóirat nem kapható elektronikus formában.)
3) Az is megkérdőjelezhető, ha a tartalomjegyzék közreadása a cikkmásolatok megrendelését (is) szolgálja.

Jó hír viszont, hogy ha valaki a tartalomjegyzékek tételeiből bibliográfiát készít, és ezeket valamilyen szakrend, téma szerint rendezi, egy új mű jön létre: ez már szabadon másolható és terjeszthető.

(Murányi Lajos)

Lásd még 323, 346

Könyvtárosi hivatás

04/294

YOUNG, Arthur – HERNON, Peter – POWELL, Ronald: What will gen next need to lead? = Am.Libr. 35.vol. 2004. 5.no. 33-35.p.

Milyenek legyenek a következő nemzedék vezetői?

Felmérés [forma]; Könyvtáros-utánpótlás; Vezetés

Az USA-ban a szakmát elhagyó és a nyugdíjba menő könyvtárosok száma (1990 és 2010 között 83 ezer fő) jóval nagyobb a frissen végzettekénél (ez évente ötezer fő). Ehhez járul még, hogy az alacsony fizetések elriasztják az utánpótlást, alacsony a szakma presztízse és sokan nem szívesen vállalnak vezetői posztot.

A Tudományos Könyvtárak Szövetsége (ARL) és az ALA keretében működő Főiskolai és Tudományos Könyvtári Egyesület (ACRL) felsőoktatási és közkönyvtárak jelenlegi vezetői körében végzett felmérést annak megállapítására, hogy a szaksajtó állás-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hirdetéseiben szereplő követelmények közül a gyakorló vezetők melyeket tartanak a legfontosabbnak. A követelményeket három kategóriába sorolták: 1. vezetői tulajdonságok (menedzselés, irányítás és tervezés), 2. személyi tulajdonságok (másokkal való bánásmód, egyéni vonások, irányítási tulajdonságok), 3. általános tudás. Ezután a Delphi-módszerrel tízfokú skálán kellett a megkérdezetteknek rangsorolniuk az egyes követelményeket.

A vezetői tulajdonságok közül a legnépszerűbbnek a következők bizonyultak: elkötelezettség, eredményorientáltság, hatékony kommunikáció, közös jövőkép kialakítása, a változások menedzselése, a feladatok rangsorolása, a felmerülő igények követése. A személyi tulajdonságok közül legfontosabbnak ezeket tartották: szavahihetőség, egyenlő elbánás, értékkövetés, stresszkezelés, több feladat párhuzamos végzése, jó ítélőképesség, iránymutatás. Az általános tudás területén a kommunikációs szakértelem, a környezet megértése, a pénzügyek kezelése, a stratégiai és hosszú távú tervezés merült fel.

Kevésbé fontosnak tartották a vezetői tulajdonságok közül a csoportok mozgatását, a konfliktuskezelést, a partneri kapcsolatok építését; a személyi tulajdonságok közül az interperszonális készségeket, a humorérzéket, az időbeosztási képességet, a teamek összetartását, a döntések magyarázatát; az általános tudás területén pedig az információtovábbítást, a forrásmegosztást, az információs jártasságot, a tanítás és tanulás elméletének ismeretét.

A követő interjúk során legtöbben azt hangsúlyozták, hogy meg kell különböztetni a menedzsment és az irányítás fogalmát, és azt, hogy a jövő vezetői generációjának támogatása még nem működik megfelelően. Kifejtették, hogy a vezetőknek elsősorban bátorságra és a változások kezeléséhez szükséges képességekre van szükségük. A jövő vezetői meggyőződésük szerint a helyettesekből és kisebb intézmények vezetőiből kerülnek majd ki, ezeknek legalább ötéves gyakorlattal, könyvtártudományi PhD fokozattal vagy MLS fokozattal és egy más területen szerzett doktorátussal kell rendelkezniük.

A közkönyvtárak vezetőit ugyanezek a kérdések foglalkoztatják. A vezetői erények közül ők a könyvtári tanácsokkal és a munkatársakkal való hatékony együttműködést emelték ki, valamint a fenntartóval, a társadalmi és állami szervekkel való jó kapcsolatot, továbbá a könyvtári szolgáltatások marketingjét. A személyi tulajdonságok közül az integritást és a kommunikációs készségeket említették. Az általános tudás terén a kurrens ismereteket, az aktuális könyvtári gyakorlatot, a hosszú távú tervezést, a pénzügyi menedzsmentet és a szellemi szabadságot emelték ki.

A vezetői utánpótlást a közkönyvtárakban a szakmából várják. A közkönyvtári szakmai gyakorlat megköveteléséről eltérőek voltak a nézetek, de az MLS fokozatban mindenki egyetértett. Kiemelték a folyamatos továbbképzés, az időszakonkénti értékelés és a mentori rendszer fontosságát.

Az USA-ban vannak a könyvtári területen jól működő, bevett vezetőképzési programok, ilyenek az ACRL College Library Directors Mentor programja, az ARL Office of Leadership and Management Services képzési rendszere, a University of California könyvtárosképző tanszékének Senior Fellows Programja és még sok hasonló.

A vizsgálat tanulságait egy következő szakaszban megfigyelések során finomítják majd.

(Hegyközi Ilona)

04/295

RODGERS, Lala: Early career survival = Libr.J. 129.vol. 2004. 8.no. 40-41.p.

Egy sikeresen elhelyezkedett amerikai könyvtáros tanácsai álláskeresőknek

Könyvtárosi hivatás; Munkabér, alkalmazás

A szerző tanulmányai befejezése után azonnal elhelyezkedett tájékoztató könyvtárosként egy közkönyvtárban, de tíz hónap múlva létszámcsökken-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tés miatt elvesztette munkahelyét. Nem esett kétségbe, hanem teljes gőzzel álláskeresésbe fogott. Egy hónapba sem telt, és újra dolgozott – a chicagói Public Library-ben. Cikkében összegzi, minek volt köszönhető ez a gyors eredmény:

- minden ismerősét mozgósította (a legtöbb állást személyes kapcsolatok révén találják);
- huszonöt állást pályázott meg, öt interjúra hívták be, és egyet el is fogadott, amit egy általa nem ismert webcímen talált (lisjobs.com);
- több könyvtáros-webhelyet is használt;
- olyan típusú könyvtárakra szűkítette a keresést, ahol dolgozni szeretett volna;
- el kell dönteni, milyen messzire vagyunk hajlandóak utazni, esetleg költözni;
- érdemes kisebb fizetésért is munkába állni, hogy valahol „megvessük a lábunk".

A végzős könyvtáros-hallgatók számára is ad néhány jó tanácsot (folyamodjanak gyakornoki állásokért; dolgozzanak részfoglalkozásúként könyvtárban; rendszeresen nézzék át a hirdetéseket, hogy tudják, milyen végzettségűeket keresnek; beszélgessenek szakmabeliekkel, hogy minél több ismeretet szerezzenek a szakmáról), majd cikke befejező részében az állástalan időszak „stratégiáit" tekinti át (networking, önsegélyező csoportok, projektmunka, önkéntes munka könyvtárban stb.).

Ha már van állásunk, fontos, hogy kapcsolatainkat továbbra is ápoljuk, képezzük magunkat, vegyünk részt szakmai szervezetek munkájában. (A keretes részben amerikai állásközvetítők webcímei olvashatók.)

(Murányi Lajos)

04/296

HOOREBEEK, Mark Van: Health and safety and piracy: legal risk minimisation in libraries = El.Libr. 22.vol. 2004. 3.no. 231-237.p. Bibliogr.

Az egészségügyi, biztonsági és jogi kockázatok minimalizálása elektronikus környezetben

Adatvédelem; Ergonómia; Elektronikus publikáció; Szerzői jog

A szerző két kérdéssel foglalkozik. Az első részben kifejti, hogy a könyvtáraknak tisztában kell lenniük a számítógépes munkaállomások egészségügyi és biztonsági követelményeivel, nemcsak azért, hogy csökkentsék a jogi felelősségre vonás veszélyét, hanem azért is, hogy biztosítsák az információs technológia könnyű és kényelmes használatát a személyzet és a használók számára. A második részben arra hívja fel a figyelmet, hogy a könyvtáraknak jól kell ismerniük a számítástechnika és a szerzői jog összefüggéseit, hogy a könyvtári és a számítógépes személyzet megakadályozhassa a jogsértéseket, például e-könyvek, zene, játékok és szoftver illegális letöltését a hálózatról. A szerző végül olyan megoldásokat javasol, amelyek csökkenthetik az egészséggel, a biztonsággal és elektronikus kalózkodással kapcsolatos jogi kockázatokat.

(Autoref.)

Lásd még 361

Oktatás és továbbképzés

04/297

KAJBERG, Leif: A survey of internationalisation activities in European library and information science schools = New Rev.Inf.Libr.Res. 9.vol. 2003. 25-60.p. Bibliogr. 21 tétel.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az európai könyvtár- és tájékoztatástudományi képzőintézmények nemzetközivé válásáról, együttműködéséről és a tantervek összehangolásáról szóló felmérés eredményei

Együttműködés -nemzetközi; Felmérés; Koordináció -nemzetközi; Könyvtárosképző intézmény; Tanterv, óraterv

A cikk egy felmérésre alapuló elemzés eredményeit közli. A kérdőíves felméréssel azt kívánták kideríteni, hogy az európai könyvtáros iskolák milyen eszközök és irányelvek alapján „nemzetköziesítik" képzési programjaikat. Harminc, különböző típusú és méretű felsőoktatási intézmény részére küldtek kérdőíveket, amelyek 75%-a válaszolt. A felmérés a következő területeken vizsgálta a tevékenységek természetét és színvonalát: „nemzetköziesítési" stratégiái, a tanrendek „nemzetköziesítése", nemzetközi hallgatók, mobilitás, nemzetközi modulok a tantervben, az oktatók nemzetközi összetétele, kutatási projektek, különös tekintettel az „Internationalization at Home" (IaH) nevű programra. Az eredmények igen egyenetlen képet tárnak elénk az európai könyvtárosképzési ágazatról; igen kevés az ambiciózus, nagyszabású, együttműködésre épülő kezdeményezés.

(Autoref. alapján)

04/298

MUNSON, Kurt I. – WALTON, Linda J.: Assessing reference staff competency in the electronic environment = Med.Ref.Serv.Q. 23.vol. 2004. 2.no. 33-40.p.

A referensz könyvtárosok szakértelmének értékelése elektronikus környezetben

Adatbázis -orvostudományi; Elektronikus dokumentum; Főiskolai könyvtár -orvostudományi; Referensz; Továbbképzés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A tanulmány bemutatja, hogy a Northwestern University (Chicago, Ill.) orvostudományi tanszékének könyvtára hogyan fejlesztett ki és alkalmazott egy programot annak felmérésére, hogy a referensz könyvtárosok, miután elvégeztek egy új továbbképző tanfolyamot, hogyan tudják eligazítani a használókat az elektronikus információk világában. A kutatás első fázisában – a referensz kérdések típusainak megállapítására – egy évig tanulmányozták a referensz pultnál feltett kérdéseket. Ezután egy továbbképzési programot dolgoztak ki és vezettek be a legtipikusabb kérdésekről, pl. távoli hozzáférés, hozzáférési privilégiumok, lelőhely-információk, és adatbázis-keresés. A program speciális témákkal is foglalkozott, pl. könyvtárpolitika, elektronikus források, hozzáférés-korlátozás, és hibakeresés. A következő lépésben mérőszámokat határoztak meg a képzésben részt vett személyzet kérdés-válaszoló képességének felmérésére. A szerzett pontok alapján további, most már egyénekre szabott képzést végeztek, ahol szükséges volt. A képzési program sikeresnek bizonyult, mert a legtöbben 92%-nál jobb eredményt értek el az első teszt során. A könyvtárvezetés ezek után már biztos lehet benne, hogy a használók pontos válaszokat kapnak kérdéseikre, és a személyzet rendelkezik az elektronikus információk kezeléséhez szükséges jártassággal.

(Autoref.)

Szabványok, normatívák

04/299

BORDONI, Luciana – POGGI, Fabrizio: Un archivio virtuale in XML : Il progetto COVAX = Boll.AIB. 44.vol. 2004. 1.no. 19-28.p. Bibliogr. 6 tétel.

Res. angol nyelven

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Egy virtuális kulturális archívum XML-ben: a COVAX projekt

Formátum -gépi; Gépi információkeresési rendszer; Közgyűjtemény; Megőrzés

A humán tudományok tanulmányozásának tárgyai (szövegek, műalkotások, történelmi és néprajzi emlékek, műemlékek stb.) leggyakrabban egyedi, rendkívül értékes, sérülékeny, pótolhatatlan tárgyak, melyeket helyi tudományos gyűjtemények (múzeumok, levéltárak) őriznek, illetve városokban, vagy a történelemben jelentős szerepet játszott területeken találhatók. Ugyanakkor a kulturális és tudományos intézmények nem csak magukat a tárgyakat, hanem a hozzájuk kapcsolódó dokumentációkat (fotók, elemzések, tanulmányok stb.) is őrzik. Mindezek tanulmányozása gyakorlatilag csak helyben, fizikai jelenlét révén lehetséges. Másolatok (kritikai kiadások, fakszimilék, teljes fotódokumentációk) papírhordozón való megjelentetése mind munkaerő, mind eljárás, mind nyomtatási költségek tekintetében rendkívüli ráfordításokat igényel, és gyakran az adott témával foglalkozó tudósok kis létszáma miatt nem is indokolt.

Mindezeket a problémákat a tárgyak elektronikus formátumú másolatai és dokumentációja, illetve ezeknek a digitális könyvtárakban való elérhetősége oldhatja meg. Az új kihívás pedig az, hogy a kulturális örökséghez – naprakész eszközök használatával – a nem szakértők, a tudományos közösségen kívüliek is hozzáférhessenek. Technológiailag a World Wide Web kommunikációs platformként és a dokumentum központú digitális könyvtári alkalmazások portáljaként is szolgálhatja e célokat. Mindezeket figyelembe véve fontos lenne, hogy a könyvtárak, múzeumok, levéltárak informatikai rendszereinek fejlesztése során garantálják a kölcsönös hozzáférés lehetőségeit a helytől, a kezelés módjától (múzeumi, könyv- ill. levéltári jelleg) és a dokumentum típusától független módon, az azokban tárolt információkhoz való hozzáférés megkönnyítése érdekében.

E célok elősegítésére jött létre az Európai Bizottság IST (*Information Society Technologies*) programjában finanszírozott COVAX (*Contemporary Culture Virtual Archives in XML*) projekt, illetve konzorcium. A konzorcium Ausztria, az Egyesült Királyság, Olasz- Spanyol- és Svédország kilenc különböző típusú intézményéből áll, melyek különböző feladatokat láttak el. A tartalmak tulajdonosai olyan saját informatikai rendszerrel rendelkező kulturális és tudományos intézetek (egyetemek, könyvtárak stb.), melyek a projekt során meghatározták, alkalmazták és értékelték a prototípust. Egyikük (*Residencia de Estudiantes*) volt a projekt koordinátora. A fejlesztők (*Software AG Espana, Angewandte Informatiostechnik mbH, Salzburg Research mbH, South Bank University*) tervezték meg és fejlesztették ki a COVAX számára a prototípust, a két utóbbi tartalom-tulajdonosként is közreműködött.

A COVAX rendszer az XML formátum egy gyakorlati alkalmazásaként bizonyította a kutatói eszközök és a szöveges adatbázisok létrehozásának könnyebbségét, és garantálta a különböző rendszerek közötti kapcsolódást. Ugyanakkor bemutatta az alkalmazás lehetőségét mindenféle környezetben, nem csak levéltárak, könyvtárak és múzeumok számára, hanem a turisztikai szektorban, vagy az *e-learning* produktumaira vonatkozó információk terjesztése terén is. Ezenfelül javítja minden polgár számára a kulturális örökséghez való hozzáférés lehetőségét.

(Mohor Jenő)

Lásd még 336, 390

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRAK ÉS TÁJÉKOZTATÁSI INTÉZMÉNYEK

Nemzeti könyvtárak

04/300

ZAJCEV, V.N.: Otkrytie novogo zdaniâ nacional'noj biblioteki = Inf.Bull.RBA. 26.no. 2003. 97-98.p.

Az orosz nemzeti könyvtár új épületének átadása

Könyvtárépület -nemzeti; Nemzeti könyvtár

2003. április 12-én a Szentpétervár alapításának 300. évfordulóját ünneplő programokhoz kapcsolódva felavatták az Orosz Nemzeti Könyvtár új épületét. A megnyitó ünnepségen részt vett az Orosz Föderáció elnöke, V. V. Putyin, aki beszédében utalt arra, hogy a Nagy Katalin által alapított nemzeti könyvtár az orosz intelligencia sok-sok nemzedékének „második egyeteme", amely I. Sándor cárnak köszönhetően 1810-től kötelespéldány-rendelet kedvezményezettje is – így világméretekben is egyedülálló gyűjteménnyel bír.

Az Orosz Nemzeti Könyvtár Baráti Körének elnöke, D. A. Granyin köszöntőjében hangsúlyozta, hogy – miután a könyvtárak a kultúra területén napjaink Oroszországában szerény és nem túl jelentős helyet foglalnak el – az avatóünnepség hírértékénél fogva, vagyis azzal, hogy a könyvtárakra tereli a közvélemény figyelmét, minden oroszországi könyvtár számára fontos esemény. Granyin D. Sz. Lihacsov szavait idézte, amelyek szerint: ha egy világméretű katasztrófában elpusztulnának a múzeumok, a színházak és a kultúra emlékei, megmaradnának viszont a könyvtárak, akkor a civilizáció is megmenekülne, hiszen a könyvtár a civilizáció és az emberiség emlékezete.

Az Orosz Nemzeti Könyvtár főigazgatója, V. N. Zajcev elmondta, hogy a könyvtár manapság már nem könyvekkel zsúfolt poros polcok összessége, hanem az információhoz való hagyományos és elektronikus hozzáférés, a legkülönfélébb információhordozók modern tárháza. Az 1999-ben New Yorkban megrendezett „Téglák vagy bájtok" elnevezésű konferencia megállapította, hogy ha egy nemzet szeretné megőrizni saját nemzeti intellektuális erőforrásait, akkor gondoskodnia kell könyvtárai fejlesztéséről – és ez maguknak az épületeknek a fejlesztését is jelenti. A közelmúltban Franciaországban, Németországban, Nagy-Britanniában és más európai országokban sorra avatták a nemzeti könyvtárak új épületeit.

Az Orosz Nemzeti Könyvtár egyike a világ legnagyobb enciklopédikus gyűjteményeinek. Nagy Katalin parancsára, 1795-ben alapították, ünnepélyes megnyitóját 1814. január 14-én tartották. Az állomány folyamatos növekedése a könyvtári terület növelésének igényét hozta magával, a XIX. század folyamán négy új épületet emeltek a könyvek elhelyezése és az olvasótermek bővítése érdekében. 1973-ban a Szovjetunió kormánya határozatot hozott újabb épületek építésének megkezdéséről: az első időszakban a cél egy 10 milliós állomány elhelyezésének megoldása és új olvasótermek kialakítása volt, a második ütemben újabb 10 milliós állomány elhelyezése mellett a könyvtári személyzet helyiségeinek kialakítását tervezték, az építkezés 1985-ben kezdődött el. A nemzeti könyvtár új épülete – amely végül 2002 végére készült el – egyike a legnagyobb európai könyvtárépületeknek: 63 ezer négyzetméternyi területen 2000 olvasói hellyel és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

14 millió dokumentum elhelyezésének lehetőségével. Több mint 400 munkatárs áll az olvasók rendelkezésére négy részlegekhez kapcsolódó és tizenkét speciális olvasóteremben. Az új épületben természetesen megújult a katalógusrendszer (többek között létrehozták elektronikus változatát), az olvasók élhetnek az internet adta és az elektronikus dokumentum-ellátás lehetőségeivel, használhatják a nemzeti könyvtár helyi hálózatát, géppel olvasható adatbázisait.

A részlegekhez kapcsolódó olvasótermekben a szépirodalmi és a művészeti, a természettudományi, az orvosi-biológia, a technikai, a közgazdasági szakirodalomhoz való hozzáférés mellett a speciális olvasótermekben az olvasók számára biztosított a mikroformák, a hírlapok és folyóiratok olvasása, a régi könyvek és kéziratok, ill. az Orosz Föderáció és a Baltikum országai nemzeti nyelvű irodalmának tanulmányozása; és külön olvasótermet alakítottak ki az akadémikusok és akadémiai doktorok, valamint a vakok és gyengén látók számára.

(Hangodi Ágnes)

04/301

MISSINGHAM, Roxanne: A new strategic direction for the National Library of Australia = Alexandria. 16.vol. 2004. 1.no. 37-48.p.

Új stratégiai irány az Ausztrál Nemzeti Könyvtárban

Digitalizálás; Honlap; Középtávú terv; Nemzeti könyvtár

Az Ausztrál Nemzeti Könyvtár félúton van 2003-2005-ös stratégiai tervének teljesítésében. A cél új szolgáltatások indítása és a régebbiek átalakítása egy olyan környezet létrehozására, amelyben a használók könnyen elérhetik azt a két alapvető célt, hogy megtalálják és megkapják a keresőkérdésüknek megfelelő információforrásokat. A *megtalálni* és *megkapni* jelentette a két kulcsszót a könyvtár új weblapjának kifejlesztése során, amelyet az új on-line katalógussal együtt december 3-án adtak át a használóknak. A weblapon egyetlen keresőfunkciót használva el lehet jutni addig a pontig, ahol a használó megrendelheti az illető dokumentumot. Az információk hatékony megtalálása és szállítása érdekében a könyvtár folyamatosan új szolgáltatásokat vezet be, amelyek segítségével közvetlenül hozzá lehet férni az elektronikus publikációkhoz, illetve on-line módon lehet keresni és megrendelni a nyomtatott dokumentumokat. További prioritás a más ausztrál intézményekkel való együttműködés olyan új szolgáltatások kifejlesztésére, amelyek útján az információforrások egyetlen országos, virtuális gyűjteményként állnak rendelkezésre.

(Autoref.)

04/302

MARCOTTE, Véronique: La nouvelle bibliothèque nationale du Québec : Une institution culturelle au service des Québécois = Doc.Bibl. 49.vol. 2003. 2.no. 77-82.p. Bibliogr.

Res. angol és spanyol nyelven

Az új québeci nemzeti könyvtár mint kulturális intézmény a québeci lakosság szolgálatában

Feladatkör; Közművelődési könyvtár; Nemzeti könyvtár

Az elmúlt 15 évben sok városban épültek új, nagy közművelődési könyvtárak világszerte, különösen az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában. Az Egyesült államokban nagy, modern közkönyvtárak épültek például Chicagóban, Denverben, New Yorkban, Phoenixben és San Franciscóban. Franciaországban 1994-ben nyílt meg a Bibliothèque nationale de France, amely 1996-ban kibővült a François Mitterand/Tolbiac részleggel. Ennek a nemzetközi irányzatnak része a kanadai Grande bibliothèque du Québec (GBQ) is, amelynek építését parlamenti törvény rendelte el 1998-ban. A felsorolt városokhoz hasonlóan Québecnek is szüksé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ge volt egy, a könyvnek, az olvasásnak és dokumentációnak szentelt új kulturális intézményre, amely képes megfelelni a tudásra épülő társadalom igényeinek. A Bibliothèque nationale du Québec (BNQ) és a Bibliothèque centrale de Montréal (BCM) komoly helyhiánnyal küszködtek, ami hátráltatta a megfelelő dokumentumszolgáltatást. A GBQ megépítésének fő célja az volt, hogy egy új épületbe összehozva a BNQ és a BCM állományát megoldja a helyhiány problémáját. Kezdeti rendeltetése egy nagy, nyilvános könyvtár funkcióinak ellátása, valamint a québeci kiadványok bemutatása és népszerűsítése volt. 2001-ben új feladatott kapott, miután a québeci kormány úgy döntött, hogy szervezetileg összevonja a GBQ-t a BNQ-val, és új nemzeti könyvtárat hoz létre *nouvelle Bibliothèque national du Québec* (NBNQ) néven, megőrzési és információterjesztési mandátummal. Ennek fényében mi legyen a szerepe és prioritása az új intézménynek a québeci közkönyvtárakkal kapcsolatban? A québeci közkönyvtárak történetét ismerve érthetőbbé válik a jelenlegi helyzet, és felismerhető, hogy a jelenlegi hálózati rendszer nem megfelelő. A közkönyvtári hálózat megerősítésére az NBNQ-nak vezető szerepet kell vállalnia, szélesebb körű hozzáférést kell biztosítania állományaihoz, népszerűsítenie kell a könyvet és az olvasást, és egy szakértői központot kell kiépítenie.

(Autoref.)

04/303

NICOLAS, Yann: Le partenariat entre la Bibliothèque nationale de Nouvelle-Zélande et les Maoris = Bull.Bibl.Fr. 49.tom. 2004. 3.no. 79-89.p. Bibliogr. 19 tétel.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Partnerkapcsolat az Új-Zélandi Nemzeti Könyvtár és a maori közösség között

Együttműködés -belföldi; Nemzeti könyvtár; Nemzetiségi olvasó

Az elmúlt húsz évben Új-Zéland kettős kultúrájú (maori, illetve európai) állam kiépítésre törekedett. 1998-ban a nemzeti könyvtár ünnepélyesen ratifikálta elkötelezettségét a bennszülött maori lakosság kultúrája iránt. Hátra van azonban, hogy a deklarált irányelvekből konkrét, a könyvtárak küldetéséhez adaptált stratégiai terv szülessen, és újra kell gondolni a humán erőforrások szervezésének kérdését.

(Autoref.)

04/304

FUENTES-ROMERO, Juan José: National libraries: their position with regard to cultural and ethnic minorities = Alexandria. 16.vol. 2004. 1.no. 49-59.p. Bibliogr.

A nemzeti könyvtárak álláspontja a kulturális és etnikai kisebbségek tekintetében

Nemzeti könyvtár; Nemzetiségi olvasó; Szolgáltatások

A nemzeti könyvtárak egy-egy ország kulturális identitását reprezentálják, de ez a kultúra ritkán egynemű: ha kisebbségek is élnek az országban, sokszínű és többrétű, mégpedig többnyire nyelvi és történeti okok következtében – mint Spanyolországban, ahol a spanyol többség mellett andalúzok, baszkok, galíciaiak és katalánok is élnek.

Az IFLA 1998-ban adta közre második kiadásban *Multikulturális közösségek* (Multicultural communities) című útmutatóját, amelyben nemzetközi kontextusban elemzik ezt a kérdést. Az útmutató ötféle kisebbség-típust különböztet meg: 1) bevándorlókat, 2) menekülteket, 3) vendégmunkásokat, 4) nemzeti kisebbségeket és 5) globális társadalmat (ebben minden egyes ország kisebbség).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szerző számára – aki jelenleg La Corunaban egyetemi tanár, de nemrég még az egyetemi könyvtárat vezette – a nemzeti kisebbségek az érdekesek. Ezek általában az adott ország területén régóta élő vagy őshonos csoportok, akik meghatározott, a többségétől eltérő etnikai, nyelvi vagy kulturális identitással rendelkeznek, ugyanakkor részei a többségi kultúrának, annak nyelvén is beszélnek, és természetes, hogy joguk van a megfelelő könyvtári ellátásra.
A tanulmány ezután azt elemzi részletesen, hogy három „fiatal", de többnemzetiségű ország (Új-Zéland, Ausztrália és Kanada) nemzeti könyvtárai miképpen biztosítják (elsősorban) az őslakosság kultúrájának az integrálását stratégiai terveik, illetve gyarapítási politikájuk, gyűjtőköri szabályzatuk révén. (Ezeket és a vonatkozó szolgáltatásokat részletesen ismerteti, gazdag példákkal, az irodalomjegyzékben mindenütt szerepelnek a könyvtárak webcímei is.)
A huszonegyedik századnak „multikulturális évszázad"-nak kell lennie: a migráció ugyanis fokozódik a világban – okai általában magától értetődőek (háborúk, éhínség stb.), máskor kevésbé azok. Mivel a nemzeti könyvtárak kezdettől fogva az ország legnagyobb, legteljesebb gyűjteményei, a kisebbségek kultúráját is számba kell venniük: a nemzeti és kulturális identitás fogalmát sokkal szélesebben, és más szempontokból is értelmezve.

(Murányi Lajos)

Lásd még 322

Felsőoktatási könyvtárak

04/305

OPPENHEIM, Charles – STUART, David: Is there a correlation between investment in an academic library and a higher education institution's ratings in the Research Assessment Exercise? = Aslib Proc. 56.vol. 2004. 3.no. 156-165.p. Bibliogr.

Van-e összefüggés egy felsőoktatási könyvtár fejlesztésére fordított pénzeszközök és aközött, hogy az intézmény milyen minősítést kap a kutatások értékelési programjában(RAE)?

Felsőoktatási könyvtár; Hatékonyság; Kutatás információellátása; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A tanulmány arra a kérdésre keresi a választ, hogy van-e összefüggés a brit egyetemek tudományos minősítési szintje (Research Assessment Exercise, RAE-rating) és a könyvtárra költött összeg között. Az intézményeket makro- és mikroszinten egyaránt szemléli; tanszéki szinten a régészet területét vizsgálja. Kiderült, hogy van összefüggés a felsőoktatási intézmények különféle csoportjai és az RAE-minősítés között, de nem az a helyzet, hogy a magas RAE minősítés magas könyvtári ráfordítást eredményez, vagy a magas könyvtári ráfordítás magas RAE-minősítést hoz létre, hanem valószínűleg közvetett kapcsolat van közöttük: a jó egyetemeknek magas a minősítése és jó a könyvtára, és a gyenge egyetemeknek alacsony a minősítése, és kevesebbet költenek a könyvtárra. Ismerteti a régészeti tanszékkel rendelkező egyetemi könyvtárak költségvetésének részleteit is.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

04/306

ALBANESE, Andrew Richard: Campus Library 2.0 = Libr.J. 129.vol. 2004. 7.no. 30-33.p.

Sikeres megoldás az egyetemi könyvtár újjáélesztésére: az „information commons"

Egyetemi könyvtár; Eszköztár; Információtechnológia

A 90-es évek vége felé egyes felsőoktatási vezetők nyíltan megkérdőjelezték a campuskönyvtárak jövőjét. Úgy vélték, minél több információforrás van „az éterben", annál kevesebb kell a polcokra, s a könyvtár lassan elfogy. Egy csökkenő látogatottsággal és csökkenő kölcsönzési számokkal jellemezhető periódust követően azonban a campuskönyvtárak új életre keltek, ami nagyrészt egy új koncepciónak: az információs menzának köszönhető. Az információs menza (*information commons*) – vagy tanulási központ (*learning center*), ahogy szintén nevezik – a felsőoktatási könyvtár olyan újonnan kialakított része, ahol együtt kínálja a hagyományos források, a technológia és a használatához való segítségnyújtás, az oktatás, az egyéni és a csoportos (többnyire információtechnológiát használó) tevékenységek, valamint a kötetlen együttlét lehetőségeit.

(Mohor Jenő)

04/307

BERRY III, John N.: The San José model = Libr.J. 129.vol. 2004. 11.no. 34-37.p.

A San José modell: a városi és az egyetemi könyvtár „házassága"

Egyetemi könyvtár; Kettős funkciójú könyvtár; Városi könyvtár

Kalifornia egyik közel egymillió lakosú nagyvárosában, San Joséban egy olyan új, közös fenntartású könyvtárat épített a város és az egyetem, amely 2004-ben elnyerte „Az év könyvtára" címet. A *Dr. Martin Luther King Jr. Library* ezt az elismerést nemcsak építészeti megoldásai, hanem egyedülálló működési modellje miatt is kiérdemelte. Az ötlettől a megvalósításig mindössze öt év telt el: a könyvtár 2003 augusztusában nyitotta meg kapuit a 27 ezer hallgató, 1153 egyetemi oktató és közel egymillió lakos előtt.

Egyedülálló az a megoldás, ahogy az intézményt működtetik: két igazgatója, tulajdonosa és személyzete van (az osztályvezetők száma is dupla), de közösen működtetik a számítógépes rendszert, a honlapot (SJLibrary.org), az olvasószolgálatot stb. A hét minden napján nyitva vannak, a tanév során heti 81, a nyári és a téli szünetben heti 64 órában. A könyvtár adatai impozánsak: a földszinten 3600 olvasótermi férőhely, 400 olvasói számítógép, 500 laptop-hely, négy oktató-laboratórium, 39 tanulószoba, serdülő-központ és gyermekkönyvtár található, és még számos létesítmény (az oktatási anyagok központja, az egyetemisták alkalmazott technikai központja stb.). A látogatók száma naponta közel tizenkétezer.

A tanulmány az ötlettől a megvalósításig ismerteti a könyvtár tervezésének és felépítésének folyamatát, a kétféle célközönségből és az eltérő (városi-egyetemi) szabályozásból adódó nehézségeket, ezek megoldásait, valamint a két intézmény költségvetésben biztosított ráfordításait, de kitér az együttműködés előnyeire is.

(Murányi Lajos)

04/308

FEINBERG, Renee: B&N : The new college library? = Libr.J. 123.vol. 1998. 2.no. 49-51.p.

Riválisa-e a New-York-i Barnes & Noble szuperáruház az egyetemi könyvtáraknak?

Egyetemi könyvtár; Felmérés [forma]; Hatékonyság; Könyvkereskedelem

A hat évvel ezelőtt írt tanulmány témája aktuálisabb, mint valaha: a Brooklyn College (City Univer-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sity of New York) professzora és tájékoztató könyvtáros azt vizsgálta, hogy a Barnes & Noble hatalmas könyváruházait miért használják olyan sokan könyvtárként (és ahelyett). A Barnes & Noble könyváruházaival elsősorban a diákokat és a diplomásokat célozta meg (első üzlete 1989-ben New Yorkban nyílt meg), és egyre jobban terjeszkedik.

Vajon ezekben a könyváruházakban a diákok szakirodalmat is gyűjtenek, és ha igen, miért nem a főiskola könyvtárát használják erre a célra? A szerző aggódik amiatt, hogy a diákok a felsőoktatási könyvtárak segítségét nem veszik igénybe, ugyanakkor reméli, hogy minden könyvtár jelentős könyvállománnyal rendelkezik, és attól fél, hogy a könyvtárak így legaktívabb felhasználóikat veszítik el. Vajon véglegesen a könyváruházra „cserélték" a diákok a könyvtárat? Ezt kiderítendő manhattani könyváruházakban több diákot is megkérdezett, könyvtári munkát végeznek-e itt, és mi a véleményük főiskolájuk könyvtáráról. Húsz alsóévessel beszélgetett, akik az üzletben olvastak, jegyzeteltek, tanultak. Egy informális kérdőívet használt, miután főiskolai igazolványát bemutatta.

A cikk a különböző típusú válaszokat ismerteti. A könyvtárakkal szemben több kifogás is felmerült: atmoszférájuk, világításuk, a könyvanyag frissessége, az áttekinthető elrendezés tekintetében. Azt sokan elismerték, hogy „komolyabb irodalomkutatást" a könyvtárban végeznek. (Az írás alcímei is sokatmondóak: A könyvtártól frusztrálva, A hozzáférés hiánya, Nem esztétikus könyvtárak, Jobb mint a könyvtár?)

Nyilvánvaló, hogy sok javítanivaló akad még a felsőoktatási könyvtárakban: barátságosabbá kell tenni a légkört, a könyvgyarapítás sem hanyagolható el az elektronikus források beszerzése miatt stb., de ami a legfontosabb teendő: vissza kell csalogatni olvasóinkat a könyvtárba.

(Murányi Lajos)

04/309

COLLINSON, Timothy – WILLIAMS, Alison: The Alternative Library = Aslib Proc. 56.vol. 2004. 3.no. 137-143.p. Bibliogr.

A Southampton Institute Library honlapjának alternatív változata

Ésszerűsítés; Felsőoktatási könyvtár; Honlap

A dél-angliai műszaki felsőoktatási intézmény, a *Southampton Institute* 1984-ben jött létre három főiskola egyesítésével (Southampton College of Art, Southampton College of Technology, College of Nautical Studies at Warsash), 1989-ben lett önálló intézmény, és 11 ezer diákjával az egyik legnagyobb általános főiskola az Egyesült Királyságban. Könyvtára, a 4520 négyzetméter alapterületű *Mountbatton Library*, közel ezer olvasót tud kiszolgálni nyomtatott és elektronikus dokumentumokkal, könyvtári rendszere pedig a *CSC Danish DDE Libra* rendszer, amelynek a könyvtár az angliai referenciahelye. A könyvtár weboldala felhasználó- és elsősorban diákcentrikus. Mivel a tudományos könyvtárak honlapjai egyre inkább virtuális könyvtárakká válnak, hiszen számos információ és adatbázis érhető el segítségükkel, alapvető fontosságú, hogy ismerjük, miként viszonyulnak a használók ahhoz a virtuális térhez, amelyben tájékozódniuk kell.

Southamptonban fontosnak tartották, hogy az olvasók megtalálják a szükséges információkat, és ezért egy alternatív könyvtárat is létrehoztak (http://www.solent.ac.uk/library/altlib). A hagyományos honlap mellett egy másikat is kialakítottak, amelyet nem reklámoznak, és amely kicsit eltérő módon ad lehetőséget a források megtalálására – ezek ugyanazok, mint a „másik"-ban, de más formai kialakítással, kissé az elektronikus játékoktól inspirálva. A virtuális könyvtár a könyvtár szintjeit és egységeit képezi le (egyelőre csak kétdimenziós formában), az ott megtalálható információs anyagokat is ideértve.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az ötletgazdag tanulmány a könyvtári weboldalak tervezői számára számos érdekes részlettel és fontos felismeréssel szolgálhat.

(Murányi Lajos)

Lásd még 282, 319, 332, 343, 359-361, 368-369, 373, 376, 380

Közművelődési könyvtárak

04/310

MCLOUGHLIN, Carla – MORRIS, Anne: UK public libraries: roles in adult literacy provision = J.Librariansh. Inf.Sci. 36.vol. 2004. 1.no. 37-46.p. Bibliogr.

A közkönyvtárak szerepe a felnőttek írástudásának támogatásában az Egyesült Királyságban

Analfabéták; Könyvtártudományi kutatás; Közművelődési könyvtár; Olvasó; Szolgáltatások

A cikk egy kutatási projekt eredményeit közli, amely a brit közkönyvtárak szerepét vizsgálta a felnőtt lakosság gyenge írás- és olvasástudásával kapcsolatban. Nyolc közkönyvtárat választottak ki, amelyekben a szóban forgó szolgáltatásokat a személyzettel készített interjúk segítségével vizsgálták. Az interjúk megerősítették a közkönyvtárak felelősségét az említett hátrányos helyzetű emberek megfelelő irodalommal való ellátásában. Általában a következő módszereket használják: olvasó csoportok, hangos könyvek, témák szerinti foglalkozások és tanulóknak való könyvek vásárlása. A fenti szolgáltatásokkal kapcsolatban a közkönyvtárak fő feladata a megfelelő személyzeti idő biztosítása és a finanszírozási lehetőségek megtalálása. A felnőttek olvasási készségét fejleszteni szándékozó közkönyvtárak számára a cikk ajánlásokat közöl.

(Autoref. alapján)

04/311

SCHOFIELD, Frances – McMENEMY, David – HENDERSON, Kay: People's network libraries: comparative case studies of old and new ICT learning centres = Libr.Rev. 53.vol. 2004. 3.no. 157-166.p.

Res. francia és német nyelven

A People's network könyvtárai: összehasonlító esettanulmányok régi és új információtechnológiai oktatási központokról

Felmérés; Felnőttoktatás; Információtechnológia; Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat

„A lakosság számítógépes hálózata" (People's Network, PN) c. brit program célja, hogy ingyenes és nyilvános hozzáférést biztosítson az információs és kommunikációs technológiákhoz (IKT) a közkönyvtárakon keresztül. A jelen cikk összehasonlít egy PN-könyvtárat egy eredeti tanulási központtal (eszköztárral). Megállapítja, hogy mindkét típusú intézményben igen sokféle hátterű és korú ember használja az IKT-eszközöket. Az eredmények arra is rávilágítanak, hogy mindkét típusú intézmény sikeresen látja el ilyen szolgáltatásokkal a rászorulókat, jóllehet a régebben alapított eszköztárakban az elavult technológiák negatív hatással vannak a használókra, és az új on-line tanulási lehetőségek alkalmazása sem annyira elterjedt, ahogy ez várható lett volna.

(Autoref.)

04/312

METZ, Susanne – ARNDT, Jörg: Im Strudel der städtischen Finanzkrise „Hart am Wind" : Berliner Öffentliche Bibliotheken vor dem Strukturwandel? = BuB. 56.Jg. 2004. 4.no. 290-294.p.

Res. angol és francia nyelven

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Hogyan érinti a berlini közkönyvtárakat a város pénzügyi válsága?

Gazdálkodás -könyvtárban; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági; Városi könyvtár

Berlinben a város lakóinak közkönyvtári ellátását 12, önálló intézményként működő kerületi városi könyvtár végzi (a hozzájuk tartozó fiókokkal), tizenharmadikként közéjük sorolhatjuk a Központi Tartományi Könyvtárat (Zentral- und Landesbibliothek Berlin, ZLB) is, melyet a régi Városi Könyvtár és az Amerikai Emlékkönyvtár összevonásából hoztak létre. A kerületi könyvtárak eltérő módon fejlődtek, ellátottságuk színvonala is különböző.

Berlin városigazgatása évek óta súlyos anyagi krízissel küzd, drasztikus takarékossági és szigorító intézkedésekre, leépítésekre kényszerül. Ezek a könyvtárakat is sújtják: a korábbi 173 fiókkönyvtárból ma csak 99 működik, az 1992. évi 6,6 millió euró állománygyarapítási keret 2003-ra 1,9 millió euróra csökkent. A megszorító intézkedések azonban még nem értek véget: 2010-re a városi közalkalmazottak létszámát a 2004 évihez viszonyítva 30-40 %-kal tervezik csökkenteni.

A korlátozások (a könyvtárak bezárása, a nyitvatartási idők csökkentése stb.) elsősorban a könyvtárak használóit sújtják, pedig a város közkönyvtári struktúrájának átalakításával, a központilag végezhető munkák összevonásával az olvasók megrövidítése nélkül is gazdaságosabb, olcsóbb működést lehetne elérni. Az egységessé válás irányába már eddig is történtek lépések: a 12 kerületi könyvtárat összeköti a Berlini Közkönyvtárak Számítógépes Szövetsége (VÖBB) és az általa működtetett számítógépes hálózat, amelynek keretében a berlini könyvtárhasználók bármely kerület könyvtárát (és a ZLB-t is) igénybe vehetik, könyvet rendelhetnek a város bármelyik könyvtárából bármelyik másik könyvtárba, sőt közvetlenül a lakásukba is. A város közkönyvtárait adatkezelésben, adminisztrációban, logisztikában szoros kötelék köti össze, ennek ellenére mind a tizenkét (a ZLB-vel együtt tizenhárom) könyvtárban önálló állománygyarapítási, katalogizálási, könyvtárszervezési stb. csoport működik. Az ésszerű megoldás: egy új „Berlini Városi Könyvtár" létrehozása, olyan szervezeti formában, mely a többi német nagyvárosban és a világ más nagyvárosaiban általános: központi állománygyarapítás, központi feldolgozó munka, az egész városra kiterjedő fejlesztési koncepció. A szervezeti keret lehet egy „Berlini Központi Könyvtári Szolgáltató" üzem, vagy egy alapítvány, esetleg a Könyvtáros Egyesület szervezete.

Az új városi könyvtári modell gondolata már 1988-ban felmerült. A legutóbbi időkben ismét napirendre került: 2003 júliusában Berlin szenátorainak ülésén elhangzott a „kerülethez való kötődés vagy összvárosi megbízatás" kérdése. A városi tanács 2003 szeptemberében a kérdés megbeszélésére munkaértekezletet szervezett, ahol a meghívott tanácsosok, könyvtárvezetők és kulturális szenátorok egyaránt a könyvtárak közötti kooperáció erőteljes kiépítésének szükségességéről beszéltek, de hogy konkréten miféle kooperáció lenne kívánatos, az továbbra is teljesen nyitott kérdés maradt. A kerületek határozatlanságával szemben a tartományi képviselőház kulturális bizottságának 2004 januári ülésén minden résztvevő – pártállástól függetlenül – a berlini közkönyvtárak egyesülése mellett foglalt állást. Első lépésként egy szakértői bizottság létrehozását vették tervbe, melyben Berlinen kívüli szakemberek is részt vennének.

Az új, központosított modell bevezetését a könyvtárosok és a kerületek vezetői egyaránt ellenzik. A könyvtárosok a leépítések időszakában a változásoktól létalapjukat féltik, általános jelszóvá vált köztük: „Úgy akarunk maradni, ahogy vagyunk!" Ez azonban aligha járható út. A legnagyobb ellenállás a kerületek részéről mutatkozik, ez része a kerületek és a központi (tartományi) városigazgatás, a szenátus között Berlinben folyó éles harcnak, melynek tétje a városigazgatás általános centralizálása

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vagy decentralizálása, a kerületek pozíciójának erősödése vagy gyengülése. Ebben a küzdelemben a kerületek felhasználják a könyvtárak ügyét is – melyről egyébként szívesen elfelejtkeznek – és ragaszkodnak ahhoz az elvhez, hogy a kerület lakóinak könyvtári ellátása a kerületi önkormányzat feladata.

A strukturális változás – a szerző véleménye szerint – szükségszerű; aktív magatartással most még alakítható lenne, a passzivitás megfosztja a könyvtárakat ettől a lehetőségtől.

(A témáról a Könyvtári Figyelő 2002. 4. számában jelent meg korábban referátum, a 02/326. tételszámon).

(Katsányi Sándor)

04/313

VERHO, Seppo: Kirjastojen viihdekäyttö, mörkö vai ystävä? = Kirjastolehti. 97.vsk. 2004. 3.no. 20.p.

Finn közkönyvtári statisztika, 2003

Közművelődési könyvtár; Statisztika [forma]

A lakosság számához viszonyított kölcsönzés aránya 2,6%-kal nőtt – ez a növekedés azonban túlnyomórészt a meghosszabbítások eredménye, amit az is bizonyít, hogy a könyvkölcsönzés kivételével lelassult a dokumentumok forgási sebessége. Ugyanakkor a kölcsönzők száma 2,2%-nyit csökkent: az ötmilliós országban 2 376 214 fő.

Sajnálatos tendencia, hogy az év folyamán 79 könyvtári szolgáltatóhely és 1091 bibliobusz-megálló szűnt meg, a buszok száma pedig 6,6%-kal kevesebb lett. Ugyancsak csökkentették a könyvtári személyzet számát és a nyitvatartási időt. Ez jól kimutatható a nyitvatartási időhöz viszonyított kölcsönző-arányszám emelkedésében – azaz tovább nőtt a könyvtárosok leterheltsége.

A költségvetési összegek az inflációnál valamivel nagyobb mértékben nőttek, a többlet azonban a dologi kiadásokra (épület, gépesítés stb.) ment el főleg, s a beszerzésre fordított összeg 1,3%-kal visszaesett. Az egyes településeknek a könyvtárra fordított, egy lakosra jutó összege 22 és 41 euró között váltakozik.

(A cikkhez statisztikai táblázatok is csatlakoznak).

(Sz. Nagy Lajos)

04/314

NEUMANN, Helga – NEUMANN, Manfred: Die Öffentliche Bibliothek – Partner der Schule? Anspruch und Wirklichkeit klaffen noch immer weit auseinander = BuB. 56.Jg. 2004. 5.no. 363-368.p.

Res. angol és francia nyelven

A közkönyvtár az iskola partnere? Az elvárások és a valóság még mindig élesen különbözik egymástól

Együttműködés -helyi; Iskola; Közművelődési könyvtár; Olvasásra nevelés

Miután 2003 decemberében a német városok pénzügyi támogatásának reformja kudarcot vallott, nem sok esély maradt egy korszerű iskolai könyvtári rendszer kifejlesztésére. De ha sikerül előrelépni a fiatalok olvasási készségének javításában, amit oly gyakran reméltek a múltban is, akkor az iskolák és a közkönyvtárak közötti együttműködés fontosabbá válik, mint valaha. De még ezen a területen is nagy különbség van az elvárások és a valóság között. Az együttműködés egyik legnagyobb akadálya a felelősség megoszlásának bizonytalansága a könyvtárosok és a tanárok között. Egy lehetséges megoldás lehetne munkacsoportok létrehozása, amelyeket a könyvtár és az iskola vezetősége egyaránt támogatna. Ezenkívül fontos lenne, ha mind a tanárképző, mind a könyvtárosképző intézmények nagyobb hangsúlyt helyeznének a két szakma közötti együttműködés oktatási kérdéseire. Végül mindkét szakma képviselői számára kötelezővé kellene tenni a továbbképzést a gyermek- és ifjúsági irodalom területén.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

04/315

DORNEY, Carl – MCKNIGHT, Cliff: Music provision in UK public libraries = J.Librariansh.Inf.Sci. 36.vol. 2004. 1.no. 7-26.p. Bibliogr.

Zenei szolgáltatások az Egyesült Királyság közkönyvtáraiban

Felmérés; Közművelődési könyvtár; Szolgáltatások; Zenei könyvtár

A közkönyvtárak zenei szolgáltatása, amely nem tartozik e könyvtártípus hagyományos szolgáltatásai közé, mindig vita tárgya volt, de a brit kormányzat sohasem sorolta az alapszolgáltatások közé. A cikk aggodalmát fejezi amiatt, hogy *a Library and Information Plan (LIP) for Music* támogatása ellenére a zenei szolgáltatások sokat hanyatlottak az elmúlt évtizedben. A cikk egy 213 helyi kormányzat részvételével végzett felmérés eredményeit közli, amely a következő témákban tett fel kérdéseket: a zenei LIP szerepe, a zenei szolgáltatások hanyatlása a közkönyvtárakban, reklámozási és marketingmódszerek. Végül összefoglalja és tárgyalja az eredményeket, majd ajánlásokat közöl azzal a szándékkal, hogy megállítsa a közkönyvtárak zenei szolgáltatásainak a felmérés által is bizonyított hanyatlását.

(Autoref. alapján)

Lásd még 286, 302, 307, 320, 324-325, 363-364. 372, 375, 378, 383

Tudományos és szakkönyvtárak

Lásd 318, 341, 358, 385

Iskolai könyvtárak

04/316

BALLENTHIN, Anja: Bedeutung noch immer nicht erkannt. Der Einfluss von Schulbibliotheken auf die Leistungen von Schülern = BuB. 56.Jg. 2004. 5.no. 358-362.p. Bibliogr.

Res. angol és francia nyelven

Az iskolai könyvtárak hatása a tanulók teljesítményére

Iskolai könyvtár; Oktatásügy; Összehasonlító könyvtártudomány

A tanulói teljesítményeket mérő nemzetközi PISA vizsgálatok az olvasási készség és más alapkészségek terén az egyes országok között számottevő különbséget mutattak ki, ezek összefüggésbe hozhatók az adott országok iskolai könyvtárainak színvonalával. Ahol az iskolai könyvtárügy fejlett, pl. Finnországban, Angliában (és részben Ausztriában is), ott a tanulók a PISA vizsgálat első tíz helyezettje között szerepeltek, Németország viszont rossz helyet ért el.

Finnország minden iskolájában működik megfelelő színvonalú könyvtár, az ellátottság e téren ott 100%-os. A könyvtárak egy része az iskolai feladatok mellett közkönyvtáriakat is ellát, az ország kisebb településein a közkönyvtárak 40%-a az iskola épületében vagy közvetlen mellette működik. Állományuk sokoldalú és gazdag.

Nagy-Britanniában az ellátottság ugyancsak 100%-os. Az iskolai könyvtárak erőteljes kibontakozása már 1919 után megindult, amikor a könyvtári törvény lehetővé tette nyilvános könyvtárak szervezését az iskola épületében, a Carnegie alapítvány pedig biztosította állományuk gazdagodását. Ma minden iskola köteles könyvtárat működtetni, amihez a School Library Service szolgáltatásai különféle segítséget nyújtanak. Ezeket az alapiskolák 94%-a igénybe is vesz. A könyvtárakban képzett

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtárosok dolgoznak, (akik tanulmányaik során az iskolai munkához szükséges speciális ismereteket is megszerezhették), valamint pedagógusok (részben a továbbképzési rendszer keretében megszerzett könyvtárosi végzettséggel) és egyéb segéderők. A könyvtárak állománya hagyományos dokumentumokban és a modern információtechnikai felszereltségben egyaránt gazdag.

Ausztria iskolai könyvtárai az 1980-as években indultak fejlődésnek, amikor az oktatási minisztérium létrehozta számukra az Iskolai Könyvtári Szolgálatot. Ez az intézmény felelős az iskolai könyvtárak létrehozásáért és kiépítéséért. 1999-ben a mintegy 1500 osztrák iskola közül 580-ban működött iskolai könyvtár, 68-ban pedig közös iskolai és városi könyvtár, az ellátottság tehát 43%-os. A könyvtári munkát pedagógusok végzik, könyvtárosi kiegészítő képzettséggel, illetve a közös könyvtárakban képzett könyvtárosok.

A Német Szövetségi Köztársaságban az 1960-as és 70-es években kibontakozó oktatási- és iskolareform keretében alakult ki a modern iskolai könyvtár koncepciója. Az 1990-es években – Németország újraegyesítése után – a korábbi NDK tartományok is csatlakoztak ehhez a programhoz. Az iskolák zömében azonban mindennek ellenére máig sem alakult ki a modern elveknek megfelelő könyvtár. Az Iskolai Könyvtárak Tanácsadó Szolgálata 2001-ben azt állapította meg, hogy a német iskoláknak csak 10%-a rendelkezik a korszerű iskolai könyvtár követelményeinek megfelelő intézménnyel, és hogy a helyzet nem javult 1987 óta, (amikor a Német Könyvtárosok Egyesülete végzett hasonló felmérést). Igen nagy különbség van azonban az egyes tartományok színvonala között.

Az iskolaközpontok könyvtáraiban képzett könyvtárosok dolgoznak, egyébként a kép meglehetősen vegyes: pedagógusok, egyéb másodállású megbízottak, olykor a szülők, a „könyvtári anyukák" látják el a könyvtárosi feladatokat.

Az Amerikai Egyesült Államok iskolai könyvtáraiban többnyire szakképzett könyvtárosok egész csoportja tevékenykedik, és az információhordozók gazdag választéka áll rendelkezésükre. Ennek ellenére az ottani tanulók a PISA vizsgálatoknál csak közepes szintű olvasási teljesítményt mutattak az OECD országok átlagához mérten; ebből arra következtethetünk, hogy a jól kiépített iskolai könyvtár csak elősegítheti, de önmagában nem biztosítja a tanulók jobb olvasási készségét. A kérdés differenciáltabb megközelítése érdekében az Egyesült Államokban 2000-ben az ún. Colorado Vizsgálat keretében azt elemezték, milyen összefüggés van az iskolai könyvtár ellátottságának és tevékenységének egyes területei és a tanulók olvasási készsége között. Azt mutatták ki, hogy a könyvtár jó felszereltsége és szakszerű vezetése 10-15%-os teljesítmény-emelkedést eredményez, a könyvtárosok és pedagógusok közötti intenzív együttműködés 18-21%-ot, a tanulók egyéni könyvtárlátogatását előmozdító bőséges nyitvatartási idő 13-22%-ot.

(Katsányi Sándor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

MUNKAFOLYAMATOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK

Állomány, állomány-alakítás

04/317

HAAR, John: Assessing the state of cooperative collection development. Report of the working group to map current cooperative collection development projects = Collect.Manage. 28.vol. 2003. 3.no. 183-190.p.

A folyamatban lévő együttműködéses állományfejlesztési projektek helyzete. Egy munkacsoport jelentése

Egybehangolt állományalakítás; Felmérés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A gyűjteményépítési együttműködési projektek helyzetét térképezte fel 2002-ben egy munkacsoport a Center for Research Libraries megbízásából. A projektekről leírást kértek, tematikájára és a dokumentumformátumokra, az együttműködési formákra, a munkavégzési és finanszírozási megállapodásokra, a kapcsolattartókra és elérhetőségekre vonatkozó kérdéseket tettek fel. A webes felmérés kérdőíveit nemzetközi méretekben terjesztették levelező listákon és hirdetőtáblákon.

89 projekt válaszolt a világ minden tájáról, túlnyomó többségük Észak-Amerikából, 20% a tengeren túlról (főként Ausztráliából és az Egyesült Királyságból). Majdnem háromnegyed részük a 90-es években indult. Az állami szintű projektek az USA-ra jellemzőek (56%-uk egyetlen állam könyvtárait tömöríti), legtöbbjük állami támogatást élvez. A felsőoktatási könyvtárak a többi könyvtártípusnál sokkal gyakrabban résztvevői a projekteknek, csak egyetlen projekt működik kizárólag közkönyvtári résztvevőkkel, kis számban vannak vegyes típusú könyvtárakkal működő projektek. A projektek 69%-a multidiszciplináris jellegű. A cél az esetek 75%-ában elektronikus források közös beszerzése vagy archiválása (csak 15%-nál ez az egyedüli cél). Az esetek egyharmadában fordul elő a célok között a monográfiák (mind nyomtatott, mind elektronikus) közös kiválasztása, legtöbbször a tágabb helyismereti-helytörténeti témakörben. Ez az anyag tipikus és eredményes területe a gyűjteményépítési együttműködésnek, ahol a gyűjtőköri kooperáció országok, nyelvek és dokumentumtípusok szerint jól körülhatárolható. Időszaki kiadványok közös kiválasztásával vagy beszerzésével foglalkozik a projektek 38%-a, 30%-a más dokumentumokéval. Tíz százalék épít közös időszakikiadvány-archívumot, 16% törekszik a nyomtatott kiadványok, 12% a nem hagyományos dokumentumok közös tárolását megoldani. A nyomtatott dokumentumokkal összefüggő együttműködési projektek (kb. egyharmad) közül 71% koordinálja a monográfiák beszerzését, 65% az időszaki kiadványokét. A projektek bő felénél van hivatalos megállapodás, 35%-nál ez nem hivatalos formát öltött. A projektek háromnegyedét a tagkönyvtárak finanszírozzák, 28% részesül állami támogatásban, 23% nyert el pályázati támogatást. A nyomtatott dokumentumok együttműködéses állományfejlesztésével (ebbe beletartozik a több könyvtár általi kiválasztás, az állományokhoz való

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

bibliográfiai hozzáférés és a gyors dokumentumszolgáltatás) foglalkozó projektek száma viszonylag alacsony volt, az ilyen célú együttműködés nehézségei miatt.

A válaszokat webes adatbázisba szervezték, a felmérés eredményeit a www.crl.edu/awcc2002/ccdsurveyresults.htm címen tették közzé.

(Hegyközi Ilona)

04/318

HAZEN, Dan: International information and the postmodern academy = Collect.Manage. 28.vol. 2003. 1/2.no. 147-180.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

A nemzetközi információk és a posztmodern tudományos könyvtár: a globális kiadványtermés teljes körének hozzáférhetősége az észak-amerikai tudományos könyvtárakban

Állományelemzés; Egybehangolt állományalakítás; Hozzáférhetőség; Külföldi kiadvány; Tudományos és szakkönyvtárak

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az USA nemzetközi (külföldi) gyűjteményei átfogó jellegüket és mélységüket tekintve páratlanok a maguk nemében. Ma már egy könyvtár sem képes átfogó, egyetemes gyűjteményt építeni, viszont a könyvtárak tevékenysége annyira összekapcsolódik, hogy gyakran még a legszűkebb körű helyi kezdeményezések is az ország tudományos életének egészét szolgálják. A kommunikáció a globalizálódó világban olyan könnyű lett, hogy az országhatárok egyre kevésbé fontosak. A bibliográfiai leírások és a hozzáférés javítására, a dokumentumszolgáltatási rendszerek finomítására, a szakemberek kinevelésére és ésszerűbb elosztására, a nemzetközi partneri kapcsolatok megerősítésére lenne szükség. Mindezek az intézkedések valószínűleg nem elegendőek ahhoz, hogy a használók hozzáférhessenek minden, számukra szükséges forráshoz, illetve, hogy a világ minden területéről és minden tudományterületről tartósan és egyenlő mértékben hozzáférhetőek legyenek a szükséges dokumentumok.

A latin-amerikai gyűjteményekből vett példák jól mutatják, hogy a sikeres működéshez együttműködési megállapodásokra van szükség. A LARPP (Latin American Research Resources Project) a Global Resources Program egyik alprogramja. 47 északamerikai könyvtár és öt külföldi partner működik együtt a digitalizálás, ritka folyóiratok tartalomjegyzék-adatbázisának építése, folyóiratok indexelése, webhelyek figyelése területén. A projektnek gyarapítási koordinációs eleme is van. A LAMP (Latin American Microform Project) 42 könyvtár önkéntes és önfenntartó konzorciuma, amely tagsági díjakból és pályázati támogatásból tartja fenn magát. Helyi archívumokkal is együttműködnek, a beszerzéseket a projektet menedzselő CRL-nél is letétbe helyezik és kölcsönzik. Szűkebb körű programok a következők: a Kongresszusi Könyvtári Rio de Janeiro-i irodája beszerzést vállal Brazíliából és a szomszédos országokból (efemer irodalomét is, amelyet mikrofilmre vesznek és forgalmaznak), az előfizetések kezelését is beleértve. Egy hasonló program keretében a Princeton Egyetem több országban foglalkoztat beszerzési ügynököket, így bővíti a társadalmi mozgalmakkal kapcsolatos dokumentációját. Az üzleti hasznot visszaforgatják a programba. A Berkeley Egyetem a chilei nemzeti könyvtárral folytat kiterjedt kiadványcserét a kötelespéldányok többespéldányainak bevonásával; hasonló megállapodás van életben a kubai nemzeti könyvtárral. A University of California, San Diego a latin-amerikai választásokról épít webhelyet. Ezekben a kezdeményezésekben egy-egy intézmény egy-egy elkötelezett bibliográfusának mindig nagy szerepe van. A hatékony együttműködés nagyrészt a SALALM (Seminar on the Acquisition of Latin American Library Materials) együttműködési

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

körnek köszönhető, amely kutatókat, kiadókat és könyvtárakat tömörít. Mint a példákból látható, a formális konzorciumok és a kisebb csoportok továbbra is fontosak maradnak. A lazább szerveződések, amelyek egyénekhez kötődnek, szintén a közösséget szolgálják.

A mai piacon könnyen tudomást lehet szerezni a világ minden táján megjelenő dokumentumokról és legnagyobb részüket könnyen be is lehet szerezni. Ugyanakkor még a fejlett bibliográfiai és forgalmazó szervezetekkel bíró országokban is keletkezhetnek hozzáférhetetlen hiányok, de ez a jelenség leggyakrabban a nem nyugati civilizációkhoz kötődik. Vannak jobban és rosszabbul ellátott tudományterületek. Azok, amelyeken a tudományos eredmények és a kutatási források ellenőrzöttek, különösen azok, amelyek globális jellegűek, általában jobb szolgáltatásokat élveznek. Gyengébb az ellátottság azokon a területeken, amelyeket vegyes igények és szórványos, időnként ritka forrásanyagok jellemeznek.

Érvényes-e még egyáltalán a gyűjtemény mint fogalom? Mára a gondosan összeválogatott, koherens állományok áttekintése és a bennük való böngészés már a múlté, egyrészt a szétszórt helyi állományok, másrészt a távoli forrásokat is feltáró on-line központi katalógusok következtében. Az interdiszciplináris dokumentumok és módszerek hódítanak. Ma a kutatók lényegében saját gyűjteményeiket hozzák létre, amelyben helyi és távoli, konkrét és virtuális, nyomtatott, képi és hangzó dokumentumok egyaránt helyet kapnak.

A posztmodern tudomány és az új formátumok elmossák az egykor világos határvonalakat a tudományfelosztásban is, és ma már kevésbé érvényesülnek azok a mentális modellek, amelyek a használói igényekből kiindulva hagyományosan meghatározták a könyvtárak tevékenységét és szolgáltatásait. A könyvtárak számára a különböző információs piacok ugyanolyan fontosak, mint az egyes területek kutatási forrásainak és tudományos tevékenységének regisztrációja. A leghatékonyabb választ a konzorciumi beszerzések és a csoportos licencek, a használat indokolatlan korlátozásának elhárítása, a beszerzési együttműködések és a nemzetközi összefogás jelentheti. Részletes, az adott tudományterületre összpontosító elemzésekre van szükség az egyes intézmények és a közösség egésze számára az információs stratégiák meghatározásához.

(Hegyközi Ilona)

04/319

BALL, David: What's the „big deal", and why is it a bad deal for universities? = Interlend.Doc.Supply. 32.vol. 2004. 2.no. 117-125.p. Bibliogr.

Mi a „nagy üzlet" és miért rossz a nagy üzlet az egyetemek számára?

Állománygyarapítás; Egybehangolt állományalakítás; Egyetemi könyvtár; Elektronikus folyóirat; Folyóiratárak

Első látásra a „nagy üzlet" (egyél, amennyi beléd fér) kiváló lehetőségnek tűnik a könyvtárak és használóik számára, és az elektronikus kor ragyogó lehetőségének látszik. Ám ha mélyebbre tekintünk, az elektronikus források elburjánzása veszélyeket is rejt magában az egyetemek, az egyetemek finanszírozói és a kiadók számára. A jelen cikk megvizsgálja a szóban forgó „nagy üzletet" az alapvető piaci tényezők fényében, és alternatív modelleket javasol az elektronikus források beszerzésére. Definiálja az információellátás szereplőinek szerepét és erősségét, és elemzi a hagyományos, nyomtatottdokumentum-beszerzés folyamatát e szerepek szerint, érintve a hitelesség, a márkanév és a monopólium fogalmát. Ugyanezen szerepek és fogalmak szerint tárgyalja az elektronikus dokumentumok beszerzését és a jelenleg uralkodó vásárlási modelleket is. Felsorolja a „nagy üzlet" előnyeit – hozzáférés a forrásokhoz, alacsony egységárak stb., és a veszélyekkel is foglalkozik, amelyek főleg a kiadók monopolhelyzetéből adódnak. Megvizsgálja, hogy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az ilyen „monopóliumokhoz" való kötődés hogyan hat hosszú távon a könyvtári költségvetésre és a felsőoktatási publikálásra. Tárgyalja ezen veszélyek elkerülésnek vagy minimalizálásának eszközeit is (konzorciumok, alternatív publikálási módszerek, új gazdasági modellek a verseny előmozdítására).

(Autoref.)

04/320

SULLIVAN, Kathleen: Beyond cookie-cutter selection = Libr.J. 129.vol. 2004. 11.no. 44-46.p.

A központi válogatás tapasztalatai a Phoenix Public Library állománygyarapításában

Központi állománygyarapítás; Városi könyvtár

A Phoenix-i Városi Könyvtár (PPL) gyarapítási csoportjának vezetője évente felméri, elégedettek-e a fiókkönyvtárak a központi állománybeszerzéssel. (Legutóbb az 54 válaszadó 3,8-re értékelte egy ötfokú skálán a gyarapítás hatékonyságát.) A gyarapítási munkát nyolcan végzik; e magas létszám révén jóval több dokumentumot tudnak kiválasztani, mint ha csupán könyvismertetések alapján szelektálnának, hiszen ezek csak a megjelenő 150 ezer könyv 10-15%-át fedik le. A felmérések és az informális beszélgetések nyomán kiderült, hogy – az olykor elkerülhetetlen hibák ellenére – ez a módszer a 13 fiók több mint egymillió használói igényét megfelelően kielégíti.

A központi beszerzés melletti első érv az, hogy minden könyvtárnak nagyjából ugyanazokra a könyvekre van szüksége; elvileg egy könyvtáros is megrendelhetné az összes fiókkönyvtárnak, de a valóság ennél kicsit bonyolultabb. A központi beszerzést végző könyvtárosok gazdagabb irodalmat tudnak kiválasztani, és ezek különböző szempontú, szintű és formátumú feldolgozások lehetnek. A másik ok: az olvasószolgálat megfelelő szakemberigényének biztosítása, a harmadik pedig a „karcsúsítás" szükségessége mellett a minőség fenntartása, illetve az új megjelenésű könyvek bekerülésének felgyorsítása.

A központi gyarapítás előnyeit már 1995-ben leírták: ez a rendszer jóval szélesebb körű gyarapítást eredményez, képes a hasonló témájú könyvek közül a jobbikat kiválasztani, több idő és szakértelem áll rendelkezésre. (Szerzőnk meggyőzően veti össze a helyi és a központosított gyarapítás sajátos vonásait). A kisebb fiókok speciális igényeit is jobban ki tudja elégíteni a központi ellátás.

A keretes részekben a PPL gyarapítói munkamegosztásának, a helyi kereteknek, az elért megtakarításoknak stb. rövid adatait közli, és öt olyan alapvető tényt sorol fel, amelyek révén a központi gyarapítás segítségével jobb gyűjtemények jöhetnek létre.

(Murányi Lajos)

04/321

FENNER, Audrey: The approval plan: selection aid, selection substitute = Acq.Libr. 31/32.no. 2004. 227-240.p. Bibliogr.

A megtekintés mint a kiválasztás segédeszköze és helyettesítője

Előszerzeményezés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A megtekintés vagy más néven komplex beszerzési megbízás (angolul approval plan, a továbbiakban KBM) a 60-as évektől működik a könyvtárak gyakorlatában. A könyvtár a szállítóval megállapodást köt, amelynek keretében az megadott profil alapján (témák, nyelvek, sorozatok és formátumok, további kiadók és nyomdák szerint) mintegy előválogatják a kiadványokat, és megjelenésük után azonnal, rendszeresen és automatikusan megküldik a profilnak megfelelő dokumentumokat megtekintésre, válogatásra. A szállítónál szakreferensek egyez-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tetik, kezelik és – szükség szerint, időszakonként – módosítják a profilokat, ők tartják a kapcsolatot a könyvtárakkal, ők elemzik a visszaküldött könyvek összetételét, ők készítik el az esetleges jelentéseket. A könyvtárak e szolgáltatáshoz kapcsolódva nyomtatott cédulákat vagy újabban elektronikus értesítést is kérhetnek az új megjelenésekről, illetve kombinálhatják a normál rendeléseket a KBM-sal. Vannak olyan szállítók, amelyek szívesen dolgoznak ezzel a megoldással, és jelentős árengedményt is biztosítanak vevőiknek. A rendszer hatékony működéséért legnagyobb részben a könyvtár viseli a felelősséget.

A könyvtárat ez a szolgáltatás tehermentesíti a figyelemmel kísérés és a címenkénti kiválasztás teendői alól. Vizsgálatok igazolják, hogy a feltételezésekkel ellentétben a gyűjtemények nem válnak túlzottan egyformává. Az ebben a rendszerben beszerzett könyvekkel is sok a teendő, és a munkafolyamatokat is hozzá kell igazítani ehhez a megoldáshoz. A megtekintésre beérkező könyvek és az egyéb formában (normál megrendeléssel, standing orderrel, külföldről, visszamenőlegesen stb.) megrendelt könyvek közötti átfedést ki kell küszöbölni. A duplumrendeléseket a szállítóknak célszerű kiszűrniük a hozzájuk érkező megrendelések közül. A profilokat ideális esetben sikerül úgy kialakítani, hogy minél kevesebb – maximum 5-10%-nyi – könyvet kelljen visszaküldeni, már csak a szállítói és a könyvtári oldal költségeivel való takarékosság céljából is. Gyakoriak azok a megoldások is, amikor a könyvtár a neki küldött összes könyvet további válogatás nélkül „befogadja".

A módszer akkor kezdett elterjedni, amikor még bőséges volt a könyvtárak költségvetése. Munka- és időmegtakarítást lehet azzal elérni, hogy a megtekintésre érkező könyvekkel egyetlen számla érkezik, és a KBM-sal beszerzett könyvekre szállítónként egyetlen költségvetési keretet biztosítanak. Ez a megoldás a tapasztalatok szerint a nagyobb, viszonylag jó anyagi lehetőségekkel rendelkező, kutatásra orientált könyvtárak számára jó megoldás.
A korszerű technológia ezt a munkafolyamatot is elérte. A szállítók on-line adatbázisaiban tájékozódni lehet a megrendelések státusáról; az EDI szabványcsalád egyszerűsíti az adatcserét.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 324, 329

Állományvédelem

04/322

BALÍK, Vojtěch – POLIŠENSKÝ Jiří: The National Library of the Czech Republic and the floods of 2002 = Alexandria. 16.vol. 2004. 1.no. 17-24.p.

A Cseh Köztársaság nemzeti könyvtára és a 2002. évi árvizek

Elemi károk; Nemzeti könyvtár; Restaurálás

A Moldva és az Elba áradása hatalmas pusztítást vitt végbe Csehországban 2002 nyarán, nem kímélve a könyvtárakat és a levéltárakat sem. Közel ötven könyvtár több mint 600 ezer kötet könyve ázott el, de ennek csak egynegyedét tudták megmenteni – köztük egy ősnyomtatványt, ötezer régi könyvet és sok értékes folyóiratot –, a többit ki kellett selejtezni. Jelentős levéltári anyag is elázott. A prágai Nemzeti Könyvtár állományában nem keletkezett nagyobb kár – csupán az ún. duplumgyűjteményt (13 ezer kötetet) kellett lefagyasztani –, műszaki berendezéseik azonban tönkrementek.
A természeti csapást követően a Nemzeti Könyvtár a Központi Állami Levéltárral közösen stratégiai tervet készített a helyreállítás sorrendjére és az alkalmazandó technológiára vonatkozóan, és kezdettől fogva vezető szerepet vállalt a károk felszámolásának koordinálásában. (A kormányzati segítség mellett több állam jelentős anyagi támogatást és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

technikai berendezéseket biztosított az átázott dokumentumok megmentéséhez).
A Nemzeti Könyvtár igazgatójának és az állományvédelmi részleg vezetőjének tanulmánya részletesen ismerteti az árvíz után alkalmazott szervezési megoldásokat, munkafolyamatokat, a kipróbált eljárásokat (mélyhűtés, szárítás stb.), az elvégzett tesztek eredményeit és az alkalmazott tárolási módszereket. (A különféle papírok szárítása során szerzett tapasztalataikat közre is adták a http://www.nkp.cz/povodne/e_suseni.htm címen honlapjukon.)
Az árvíz nyomán – a tapasztalatok feldolgozásán kívül – mindenkinek áldoznia kell majd a megelőzésre: minden kulturális intézménynek katasztrófa-elhárítási tervet kell készíteni, jól felszerelt mentőközpontot létesíteni, továbbá jó előre megállapodni olyan cégekkel, akik baj esetén azonnal segíteni tudnak. (A függelék huszonnyolc érintett könyvtárat sorol fel a tönkrement kötetek nagyságrendjében.)

(Murányi Lajos)

04/323

MUIR, Adrienne: Digital preservation: awareness, responsibility and rights issues = J.Inf.Sci. 30.vol. 2004. 1.no. 73-92.p. Bibliogr. 27 tétel.

A digitális állományvédelem kérdései: tájékozottság, felelősség és a szerzői jogok

Digitalizálás; Elektronikus publikáció; Felmérés; Könyvkiadás; Másolás; Megőrzés; Szerzői jog

A digitális információk megőrzésének velejárója a másolás, de nem világos, hogy a brit törvények megengedik-e ezt. A megőrzési célú másolás engedélyeztetése időigényes és bonyolult folyamat. A „tulajdon helyett hozzáérés" modellek velejárója, hogy a könyvtáraknak nem áll módjukban a könyvtári anyagok megőrzése, és emiatt más módszert kell alkalmazni. Különféle megközelítések léteznek a kérdés megoldására, így pl. a köteles-példány törvény kiterjesztése, a szerzői jog és a hozzá kapcsolódó törvények kiegészítése, a megőrzésre vonatkozó rendelkezések megszövegezése és a licencekhez való csatolása stb. A brit könyvtárak és kiadók felmérése azt mutatja, hogy ezek az intézmények nem nagyon vannak tisztában a jogi helyzettel, és nem világos, hogy a kiadók hogyan fogják megvalósítani a dokumentumok megőrzését. Ezért a jogi helyzet tisztázására és a probléma nagyobb fokú tudatosítására van szükség. További tanulmányozást igényel a digitális megőrzéssel kapcsolatos szerepek és felelősségek kérdése, és az új elektronikus publikációs irányzatok hatásának vizsgálata.

(Autoref.)

Lásd még 355

Különgyűjtemények

04/324

McCLELLAND, Arthur G.W.: Routes to roots. Acquiring genealogical and local history materials in a large Canadian public library = Acq.Libr. 31/32.no. 2004. 67-76.p.

Családtörténeti és helytörténeti dokumentumok beszerzése egy nagy kanadai közkönyvtárban

Állománygyarapítás; Különgyűjtemény -helyismereti; Városi könyvtár

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A kanadai London Public Library az ország egyik első ilyen közkönyvtáraként az 1910-es évek végén kezdte építeni a településére és annak lakóira vonatkozó történeti dokumentumokból álló Londoniana nevű különgyűjteményét. Ez, valamint a 40-es, 50-es években kialakított, a helyi szerzők műveiből álló gyűjteményrész lett az 1967-ben megnyitott

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ún. London Room alapja. A később többször bővített különgyűjtemény jelenleg a 400 ezer lakosú város központi könyvtárában található.

Kanadában csak 1953-ban alapították meg a nemzeti könyvtárat, így a patriotika és a tartományokra vonatkozó irodalom beszerzése a hasonló méretű városi könyvtárakra hárult. A városi helyismereti művek a 60-as évektől lettek nagyobb arányban képviselve, ami annak is köszönhető, hogy a független Kanada közelgő 1967-es centenáriuma ösztönözte ezek megjelenését. Az erőteljes növekvő tendencia azóta is tart.

Megnőtt az érdeklődés a családtörténet iránt is. Ma egy várostörténeti monográfia jellemzően magában foglalja a helyi családok történetét – a kettő szorosan összefügg –, a genealógiai honlapok látogatottsága igen magas, és a könyvtárak is mindinkább feladatuknak tartják a témában való szolgáltatást. A London Room a legkülönbözőbb típusú primer és szekunder dokumentumokkal támogatja az ilyen irányú kutatásokat, beleértve pl. a telekkönyveket, helyi kormányzati dokumentumokat, népszámlálási adatokat, statisztikákat, telefonkönyveket, iskolai évkönyveket. A használók 90%-a kutatja elsősorban a genealógiai anyagot, és 10% a szűkebben vett helyismeretit. A kétféle anyag aránya ennek fordítottja volt az állományban, de gyorsan alkalmazkodik az igényekhez.

A helyi vonatkozású dokumentumokról helyi hírlapokból és az évenként megrendezett helyi könyvvásár révén lehet tudomást szerezni. Ezeket az országos sajtóban sokszor nem, vagy nehezen találjuk meg. A családtörténeti kutatásokhoz ugyanakkor rendelkezésre áll egy jól összeállított, laikusoknak szóló segédkönyv, a helyismereti irodalomnak pedig 1950-nél is régebbre visszanyúló retrospektív bibliográfiája van. A helyi genealógiai, helytörténeti és városvédő szervezetekkel való kapcsolattartás nélkülözhetetlen a gyarapításhoz. A könyvtárosok felhívják a közösség figyelmét ezek rendezvényeire, maguk akár szervezőként is részt vesznek rajtuk. A helyi közösségek, szervezetek pedig nemritkán aktív gyűjtők. A kutatásaik eredményeit tartalmazó kiadványokból rendszeresen adományoznak a könyvtárnak, melynek szolgáltatásait módjuk van alaposan megismerni és használni. Nem kevésbé fontos a helyi kormányzattal való kapcsolattartás. A településfejlesztés a mindenkori adottságok beható tanulmányozását igényli, és tanulmányok írásával jár együtt. A könyvtár pedig azzal, hogy régi, terjedelmes anyag megőrzéséről gondoskodik, költségektől kíméli meg a hivatalt.

A London Room dokumentumai csak helyben használhatók, bizonyos anyagokat ritkaságuk vagy állapotuk miatt klimatizált helyiségben tárolnak, és használatuk korlátozott. Az intenzív használat miatt a gyarapítási keret számottevő részét fordítják köttetésre, mikrofilmezésre és a speciális dokumentumoknak megfelelő olvasó- és raktári berendezésekre. A könyvtár folyamatosan készíti indexeit gyűjteményének – máshol fel nem tárt – anyagához, egyelőre nyomtatott formában.

(Vajda Henrik)

04/325

LITZER, Don – BARNETT, Andy: Local history in e-books and on the Web. One library's experience as example and model = Ref.User Serv.Q. 43.vol. 2004. 3.no. 248-257.p. Bibliogr.

Helytörténet e-könyvekben és a weben. Egy könyvtár tapasztalatai mint példa és modell

Digitalizálás; Elektronikus publikáció; Közművelődési könyvtár; Munkafolyamat; Szakirodalom -helyismereti

A Wisconsin Rapids nevű kis település (Wisconsin, USA) könyvtárában, a *McMillan emlékkönyvtár*ban néhány év alatt egy on-line helytörténeti gyűjteményt (Local History Online, LHO-L) alakítottak ki, amely folyamatosan bővül. Potenciális olvasói ugyan csak negyvenezren vannak, de a választott megoldások és a webes megjelenés mindenki

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

számára tanulságokkal szolgálhatnak (http://www.mcmillanlibrary.org/local/local_history.html).
A kisebb települések helyismereti dokumentumainak digitalizálása ugyanis nagyon fontos az országos programok – mint az *American Memory* vagy a *Making of America* – mellett is, bár sokkal kisebb figyelmet kap, noha a helyi (településtörténeti és genealógiai) dokumentumok, adattárak, segédletek, feldolgozások szélesebb körben való hozzáférhetővé tétele a közkönyvtárak fontos feladata.
Az esettanulmány Wisconsin Rapids legfontosabb helyi dokumentumai és történeti forrásai digitalizálásának egyes lépéseiről, finanszírozásáról és eredményeiről számol be részletesen, majd az elektronikus helytörténeti anyagok használatát elemzi.

(Murányi Lajos)

Feldolgozó munka

04/326

CHOI, Ben – PENG, Xiaogang: Dynamic and hierarchical classification of Web pages = Online Inf.Rev. 28.vol. 2004. 2.no. 139-147.p. Bibliogr.

Weboldalak rugalmas és hierarchikus osztályozása

Gépi indexelés; Hatékonyság; Honlap; Osztályozási rendszer

A weboldalak automatikus osztályozása hatékony módszer az internet hatalmas mennyiségű információinak rendszerezésére, és a releváns információk kikeresésének előmozdítására. Jóllehet sok osztályozási rendszert javasoltak már, legtöbbjük figyelmen kívül hagyja azt a problémát, amely az adott kategóriák és az állandóan növekvő webolddalak közötti ellentétből következik. E rendszerek hátránya az is, hogy bármilyen osztályozáshoz az összes létező kategóriát végig kell keresni. A jelen cikk egy olyan dinamikus és hierarchikus osztályozási rendszert javasol, amely képes szükség szerint új kategóriákat létrehozni, hierarchikus fa-szerkezetbe szervezni a weboldalakat, és úgy osztályozni azokat, hogy a fa-szerkezetnek csak egyetlen útvonalán kell végighaladni. A javasolt rendszer lényegesen csökkenti a keresés bonyolultságát, és a kísérleti eredmények azt mutatják, hogy az osztályozás pontossága 6%-kal meghaladja a hasonló rendszerek pontosságát. A dinamikus kategória-hozzáadási technika is kielégítő eredményeket hozott.

(Autoref. alapján)

04/327

RETTI, Gregor – STEHNO, Birgit: The Laurin thesaurus. A large, multilingual, electronic thesaurus for newspaper clipping archives = J.Doc. 60.vol. 2004. 3.no. 289-301.p. Bibliogr.

A Laurin projekt tezaurusza. Nagy, többnyelvű, elektronikus tezaurusz lapkivágat-archívumok számára

Sajtóarchívum; Szabvány; Teljes szövegű adatbázis; Többnyelvű tézaurusz

A cikk bemutatja az ún. Laurin tezauruszt, amely a Laurin rendszerben, egy digitális lapkivágat-gyűjteményekhez kifejlesztett programcsomagban való indexelésre és keresésre szolgál. Többnyelvű tezauruszként néhány funkció kivételével megfelel a vonatkozó szabványok ajánlásainak. Az index-kifejezéseken kívül neveket is tartalmaz. A cikk részletesen ismerteti a rendszer fő csoportjait és kapcsolatait.
A Laurin tezauruszt a Laurin projekt keretében fejlesztették ki 1998 és 2002 között. A Laurin rendszer részeként a Laurin tezauruszt használja elektronikus lapkivágat-gyűjteményének karbantartására az Innsbrucker Zeitungsarchiv (http://iza.uibk.ac.at/). Az Innsbrucker Zeitungsarchiv 1960 óta gyűjti a német nyelvű újságokban és folyóiratokban megjelenő irodalmi kritikákat. 1999-ben tért át az on-line rendszerre, amely jelenleg kb. 1 millió

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rekordot tartalmaz. A Laurin rendszer lehetővé teszi az archivált állomány elektronikus indexelését, tárolását és visszakeresését.

(Autoref. alapján)

Lásd még 342, 360

Katalógusok

04/328

HALL, Danelle: Mansell revisited = Am.Libr. 35.vol. 2004. 4.no. 78-80.p.

Ki emlékszik még a Mansell-re? – az amerikai Országos Központi Kötetkatalógus bemutatása

Könyvtártörténet -nemzeti; Kötetkatalógus; Központi katalógus

Mára csaknem elfelejtették, mégis a huszadik század egyik legjelentősebb bibliográfiai vállalkozásának tekinthetjük az amerikai központi kötetkatalógust (National Union Catalog = NUC). Gigantikus lelőhely-bibliográfia ez: a 754 kötet 528 ezer oldalt tesz ki, 14 évig készült, és annyiba került, mint a torontói városi könyvtár (34 millió dollárba). A kiadvány teljes címe *The National Union Catalog, pre-1956 imprints: a cumulative author list representing Library of Congress printed cards and titles reported by other American libraries.* Compiled and edited with the cooperation of the Library of Congress and the National Union Catalog Subcommittee of the Resources Committee of the Resources and Technical Services Division, American Library Association (1967-1981).

Az angol kiadó nyomán a könyvtárosok körében csak *Mansell*ként emlegetett segédlet megszületésének körülményeit (az előzményeket, a kiadás lebonyolításának módszerét, a nehézségeket stb.) részletesen ismerteti a tanulmány. Elkészültekor anyagának 80%-a nem szerepelt még on-line katalógusokban, jelenleg azonban (a WorldCat-ban végzett szúrópróbák szerint) minden keresett tétel megtalálható már elektronikus formában. Ennek ellenére a Mansell szakmai örökségünk fontos (ha már nem is igen használt) része, amiről érdemes megemlékeznünk.

(Murányi Lajos)

04/329

PERRAULT, Anna: The role of WorldCat in resources sharing = Collect.Manage. 28.vol. 2003. 1/2.no. 63-75.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

A WorldCat szerepe a forrásmegosztásban: az adatbázis bibliometriai elemzése

Állományelemzés; Egybehangolt állományalakítás; Központi katalógus -on-line

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A WorldCat 2001-ben ünnepelte fennállásának harmincadik évfordulóját. Ekkor 45 millió rekordot és több mint 750 millió lelőhelyet tartalmazott, és 377 nyelven négyezer év rögzített tudását tükrözte. Egy OCLC/ALISE kutatási pályázat keretében bibliometriai vizsgálat indult. Az adatbázis 10%-át elemezték szisztematikusan kiválasztott véletlenszerű minta alapján az OCLC iCAs szoftverét felhasználva a WorldCat-ben szereplő monográfiák könyvtártípusonkénti (tudományos, felsőoktatási, köz-, szak- és egyéb, iskolai), tematikus és nyelvi összetételét elemezték.

A rekordok 53%-ának csak egy lelőhelye volt. E rekordok 63,5%-a a tudományos könyvtárakhoz kötődik. A rekordok 65%-a angol nyelvű monográfiáé. Az idegen nyelvű rekordok 67,5%-ában kínai, francia, német, japán, orosz és spanyol nyelvű művek szerepelnek. Az előkészületek során kiderült, hogy a minta egyharmadában nem állnak rendelke-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zésre a tematikus elemzést segítő raktári jelzetek (Dewey, LC vagy NLM). Fontos megállapítása volt a vizsgálatnak, hogy 1992 és 2000 között a raktári jelzetet is tartalmazó rekordok száma 88 százalékponttal lett kevesebb. A csúcsidőszak a legtöbb mutató tekintetében a 90-es évek elején volt, azóta csak visszaesés volt megfigyelhető.

Az adatokból kitűnik, hogy az angol nyelvű, raktári jelzettel ellátott rekordok és az ISBN számok következetesebben és frissebben kerülnek be az adatbázisba, mint a többi elemzett kategóriába tartozók. Úgy tűnik, hogy az angol nyelvű, bevett kiadványok rekordjai az egyetlenek, amelyek időben regisztrálva vannak az adatbázisban. Azok a rekordok, amelyekhez nem tartozik se ISBN szám, se raktári jelzet, amelyek unikálisabbak és a kiadványtermés sokszínűségét adják, hosszabb idő alatt jelennek meg. Az elemzés azt mutatta, hogy a 90-es években a nemzeti könyvtárak és a nagy tudományos könyvtárak szolgáltatták a WorldCat idegen nyelvű rekordjainak túlnyomó részét, és feltehetőleg ugyanők gondoskodtak saját országuk kiadványtermésének rekordjairól is.

Megállapították, hogy az OCLC katalógusa 30 év elteltével elérte a kritikus tömeget a világ kiadványtermésének tükrözése terén. A frissen megjelent kiadványok, különösen a külföldiek szélesebb köre szerepelt volna az elemzésben, ha a szállítói rekordokat is figyelembe vették volna. Ezekről azért mondtak le, mert egy részük nem tartalmaz egy raktári jelzetet sem (és ami nem szerepel a WorldCat-ben, az a könyvtári hasznosítás szempontjából nem is létezik), és a cél az volt, hogy a címeket a gyarapítási együttműködés szempontjából vizsgálják. A bibliográfiai számbavétel feladata az átfogó, országhoz kötött és nem feltétlenül a könyvtárakhoz kötődő nyomtatott bibliográfiákról átkerült a könyvtárak kezébe, amelyeknek a bibliográfiai rekordokat szállítaniuk kell. Az utóbbi évtized kiadványtermésénél megfigyelhető, hogy csökken a szolgáltatott rekordok száma. A forrásmegosztásnál a WorldCat-et évente nyolcmillió könyvtárközi kölcsönzési tranzakcióhoz használják fel. Ugyanilyen nagyarányú igénybevétel nem tapasztalható a kurrens kiadványokkal való közös gyűjteményfejlesztés területén.

A közös gyűjteményfejlesztés kérdéseivel az OCLC használóinak tanácsa 1999-ben foglalkozott egy határozatában, amely ismételten rögzítette az együttműködési kötelezettség elvi alapjait. A tagkönyvtárak és a részt vevő hálózatok számára összefoglalták a teendőket: minden kurrens, latin betűs katalógusrekordjukat és állományadataikat meg kell küldeniük az OCLC-nek. S. Wilder tanulmánya egyébként azt állapította meg, hogy 1985 és 2000 között az újonnan felvett katalogizálók száma 45%-kal csökkent. A tyúk-tojás szindróma merül fel itt: a frissen megjelent címeket hiába keresik a WorldCat-ben, ugyanakkor ezek rekordjait nem viszi be senki, mert arra vár, hogy azt mások megtegyék. Az említett elvek a következőket tartalmazzák: 1. A közös gyűjteményfejlesztési megállapodásokban szerepeljen a dokumentumok időbeni leírása és osztályozása, valamint beszerzése. A megállapodásoknak azonos fontosságú eleme mind a beszerzés, mind a bibliográfiai számbavétel. 2. Ösztönözni kell a kurrens dokumentumok feldolgozását. El kell érni, hogy a kiadástól számított két éven belül bekerüljenek a rekordok az adatbázisba. A nemzetközi gyűjteményfejlesztési együttműködés alapvető akadálya, ha nem áll rendelkezésre a világ könyvtárai állományáról az on-line metaadatok kritikus tömege. Csak a bevett kiadványok jelennek meg a WorldCat-ben öt éven belül. 3. Az adatbázist alkalmassá kell tenni arra, hogy az állományadatok nélküli (szállítók által beadott vagy előzetes katalogizálási adatok alapján létrehozott) rekordokat le lehessen keresni belőle, tehát mérni lehessen, hogy mit nem vásárolnak.

A Centre for Research Libraries Aberdeen Woods-i konferenciáján 1999-ben alakult egyik munkacsoport teljesítménymutatókat fogalmazott meg a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

WorldCat és hasonló adatbázisok értékelésére (a monografikus és időszaki címek száma témánként és időszakonként; az unikális címek száma témánként és időszakonként; azon könyvtárak átlagos száma, amelyeknek az adott cím az állományukban szerepel (például egy konzorciumon belül); a gyűjtemény közepes kora témánként. Időközben a könyvtári integrált rendszereket és a konzorciumi adatbázisokat is alkalmassá tették ezeknek a mutatóknak a kiszámítására, és a gyűjtemények összehasonlítására is felhasználják őket.

(Hegyközi Ilona)

04/330

DE ROBBIO, Antonella – ROSSI, Paola: MAI: MetaOPAC Azalai Italiano = Program. 38.vol. 2004. 2.no. 97-109.p. Bibliogr. 8 tétel.

Az olasz könyvtárak virtuális központi katalógusa, a MetaOPAC Azalai Italiano (MAI)

Együttműködés -belföldi; Központi katalógus -on-line; On-line információkeresés; Számítógép-hálózat

A MetaOPAC Azalai Italiano (MAI) az olasz könyvtáros egyesület és egy egyetemi konzorcium, a Consorzio Interuniversitario Lombardo per l'Elaborazione Automatica együttműködése alapján létrehozott virtuális központi katalógus. A cikk ismerteti a MAI összetevőit, és a projekt 1999 óta kifejlesztett szervezési, irányítási, tervezési és alkalmazási eszközeit. A MAI hozzáférést biztosít az olaszországi on-line katalógusokhoz, továbbá linkcsoport-gyűjteményeket és metakeresési lehetőséget is tartalmaz. A metakeresés az Azalai nevű keresőgép segítségével történik. A rendszer, a keresőgép és a konverter architektúrája az itáliai on-line katalógusok adatbázisára alapszik, és három különböző használói csoport igényeinek megfelelően háromféle használói felülettel rendelkezik. Az adatbázis frissítéséért a MAI szerkesztő bizottságának tagjai felelősek. A MAI öt különálló részből áll, amelyek speciális használó csoportok számára kifejlesztett eszközökből és szolgáltatásokból tevődnek össze.

(Autoref.)

04/331

RODRÍGUEZ BRAVO, Blanca – ALVITE DIEZU, M. Luisa: Propuesta metodológica de evaluación de interfaces de OPACs. INNOPAC versus UNICORN = Rev. Esp.Doc.Cient. 27.vol. 2004. 1.no. 30-44.p. Bibliogr. 11 tétel.

Res. angol nyelven

Módszertani javaslat OPAC interfészek értékeléséhez

Ember-gép kapcsolat; Információkeresési rendszer értékelése; On-line katalógus

A cikk a tudományos és felsőoktatási könyvtárak OPAC-jainak értékelésére használható modellt mutat be, a kidolgozott paraméterekkel és indikátorokkal együtt, valamint ismerteti tíz OPAC e módszerekkel való értékelésének eredményeit. A vizsgálandó két legfontosabb paraméter az interfész keresőszolgáltatásai, illetve az interfész egyéb jellemzői: designja, ergonómiája és barátságossága.

Részletesebben a keresést jellemző kritériumok:

1. A katalógus címlapja: információk a rendszerről; a hozzáférés nyelvei; a keresés szintjei; a különböző katalógusokhoz való hozzáférés; lehetőség a javaslattételre; lehetőség a kölcsönzés kezdeményezésére; integráció a könyvtár más szolgáltatásaival.
2. *A keresés*: A kereshető mezők; kulcsszavas keresés; operátorok használata (csonkolás, Boole stb.); az *authority* adatok megjeleníthetősége és hozzáférése; az indexekben való navigálás; a hipertextualitás szintje; információ az egy bemenő adathoz tartozó tételek számáról; a keresőstratégia limitálásának lehetősége; a folyamat bármely pontjáról új keresés indításának lehető-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sége; a kereső-stratégiák újbóli felhasználhatósága; intelligens keresés.

3. Az eredmények megjelenése: információ a megtalált tételek számáról; az eredmény rendezésének lehetőségei; különböző ablakok nyitva hagyásának lehetősége; rekordformátumok; címkék; példány-információk.
4. *A tartalmak kezelése*: több katalógus párhuzamosan kutatható vagy nem; egy konkrét katalógus használata különböző időpontokban; különböző típusú információs elemek kezelése; a kapcsolódó képek megjelenítése; kapcsolatok külső dokumentumokkal; Z39.50 kliens támogatása.

Az interfész jellemzői:

1. *Design*: megjelenítés (színek, tipográfia, rendező elemek stb.); olvashatóság; a kapcsolódó adatok csoportosítása; a kereső-stratégia megjelenítése; elemek kiemelése.
2. *Ergonómia:* rekordok szelektálhatósága; a rekordok export formátuma; a letöltés lehetőségei; a megjelenés személyre szabhatósága; a tanulmányozás és a visszakeresés személyre szabhatósága; használóiprofil-meghatározás és SDI lehetőség; integráció a kölcsönzési modullal.
3. *Barátságosság*: a rendszerüzenetek szintaxisa; hibaüzenetek; az olvasó számára érthető terminológia; az ikonok és gombok megfelelősége; súgó és kontextuális súgó; a rendszer által automatikusan kínált lehetőségek.

Az elvégzett értékelés szerint a spanyol egyetemi könyvtári OPAC-ok keresési tulajdonságai megfelelnek az olvasók igényeinek, akár az INNOPAC-ot, akár az UNICORN-t alkalmazzák. Ugyanakkor nagyobb figyelmet kell fordítaniuk a tartalmak kezelésére, különösen a multimédiás dokumentumoknak a katalógusokba való integrációjára. Figyelembe kell venni, hogy a bibliográfiai rekord fogalmának fejlődésével már túlléptünk az ISBD szerinti hagyományos leíró elemeken. A rendszer és használója közötti interakció kétségtelenül gazdagabb és közvetlenebb; ennek megfelelően sürgős a keresési technikák kombinációja, valamint a használatukat megkönnyítő terminológia bevezetése. A második fő paramétert tekintve van néhány ergonómiai javítanivaló, a felhasználóhoz való igazítás jobb lehetőségeit is meg kell teremteni. Az UNIOCORN esetében a megjelenésen is bőven van javítanivaló. Más tekintetben az INNOPAC és az UNICORN között lényeges, az értékelést jelentősen befolyásoló különbségek nem voltak.

(Mohor Jenő)

Lásd még 289, 332, 370

Információkeresés

04/332

SALSON, Chantal – HENSENS, Hanka – FOURY, Françoise: La bibliothèque ouverte : Pour un acces unique aux ressources de la recherche et de l'enseignment supérieur en Languedoc-Roussillon = Documentaliste. 41.vol. 2004. 1.no. 14-25.p. Bibliogr. 9 tétel.

Res. angol, német és spanyol nyelven

A nyílt könyvtár: egységesített hozzáférés Languedoc-Roussillon tartomány felsőoktatási és kutatási információforrásaihoz

Együttműködés -regionális; Felsőoktatási intézmény; Gépi információkeresés; Központi katalógus -on-line; Szoftver; Számítógép-hálózat

A francia Agropolis egyesület, a Montpellier egyetemközi könyvtár és a Montpellier /Languedoc-Roussillon európai egyetemi központ együttműködésnek köszönhetően megvalósult a könyvtárosok és használók álma: régiójukban egyidejűleg kereshetnek az összes felsőoktatási és tudományos bibliográfiai adatbázisban. Az egyetlen közös használói felülettel rendelkező, úgynevezett „nyílt könyvtárban" a kutatók, oktatók és hallgatók 40 szakirodal-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mi adatbázisban kereshetnek, megtalálhatják a dokumentumok lelőhelyét, és kiterjeszthetik a keresést külső forrásokra is.

(Autoref.)

04/333

XIE, Hong (Iris): Online IR system evaluation : Online databases versus Web search engines = Online Inf. Rev. 28.vol. 2004. 3.no. 211-219.p. Bibliogr.

On-line információkeresési rendszerek értékelése: on-line adatbázisok és internetes keresőgépek összehasonlítása

Gépi információkeresés; Információkeresési rendszer értékelése; On-line információkeresés; Számítógép-hálózat

A tanulmány kétféle típusú on-line információkeresési rendszert értékelt, használói kritériumok alapján: on-line adatbázisokat és internetes keresőgépeket. Négyféle keresőgép összehasonlító vizsgálatát is bemutatja: tematikus linkgyűjtemények, általános keresőgépek, meta-keresőgépek, és speciális keresőgépek. Az eredmények azt mutatják, hogy a használók három elemet tartanak lényegesnek az információkeresési rendszerek értékelésénél: használói felület, a rendszer teljesítménye és a gyűjtemény tartalma. A résztvevők a könnyű használat és az intuitív felület fontosságát emelték ki, ugyanakkor a kapott információk megbízhatóságát és hasznosságát is lényegesnek tartották. Az on-line adatbázisok és az internetes keresőgépek előnyeinek és problémáinak elemzése alapján a szerző szempontokat javasol az információkeresési rendszerek tervezéséhez.

(Autoref. alapján)

04/334

OTHMAN, Roslina – HALIM, Nor Sahlawaty: Retrieval features for online databases : Common, unique, and expected = Online Inf.Rev. 28.vol. 2004. 3.no. 200-210.p. Bibliogr.

On-line adatbázisok keresési lehetőségei: általános, egyedi és elvárt funkciók

Adatbázis; Felmérés [forma]; Információkeresési rendszer értékelése; On-line információkeresés

A tanulmány a következőket kívánta megállapítani: on-line adatbázisok keresési lehetőségei; a használat nehézségei; a használók részéről elvárt funkciók. 25 adatbázist mértek fel, és a képzést követően 30 használóval készítettek interjút. Az általános keresési funkciók a következők voltak: Boole-operátorok, kifejezések keresése, pontosan megadott szavak vagy kifejezések keresése, mezőspecifikus illetve mezőre korlátozott keresés, csonkolás és helyettesítő karakter. Jóllehet e funkciókat sok rendszer tartalmazza, jelentésük és alkalmazásuk eltérő. Egyedi funkciók: laterális keresés, kifejezések előfordulásának sűrűsége és gyakorisága, referencia-kapcsolat, tartalomjegyzékből való keresés. Elvárt funkciók: relevancia-visszacsatolás és súlyozás, de másmilyen, mint amit az ACM Digital Library és az IEEE Explore kínál. A leggyakoribb nehézségnek a keresési funkciók megfelelő alkalmazása bizonyult. Az adatbázis-szolgáltatóknak gondoskodniuk kell az elvárt funkciók beépítéséről, szinonimákat is kezelő tezauruszról és részletes keresési példákról.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

04/335

ALBERTS, Inge – BERTRAND-GASTALDY, Suzanne: Différences individuelles lors de la navigation dans les espaces virtuels : Impact sur le design des systemes = Doc.Bibl. 49.vol. 2003. 3.no. 111-122.p. Bibliogr.

Res. angol és spanyol nyelven

Navigálás a virtuális térben: az egyéni különbségek hatása a rendszertervezésre

File-szervezés -gépi; Gépi információkeresés; Használói szokások; Számítógép-hálózat

A számítógépes rendszerek gyors fejlődése, azok növekvő bonyolultsága, az új információs technológiák elterjedése a társadalom minden szintjén és a mindennapi életben való alkalmazásaik sokfélesége komoly kihívást jelent az ilyen rendszereket tervező szakemberek számára. Nem támaszkodhatnak többé az általános modellekre, és nem feltételezhetik, hogy szabványos képzésekkel meg lehet oldani a használók összes információkeresési problémáját. Részben ez magyarázza azt a rengeteg tanulmányt, amely az információkeresés egyéni különbségeit vizsgálja. Ebben a cikkben a hiperszövegnek a virtuális tér fogalmára, illetve a virtuális térben való navigálás tanulmányozására gyakorolt hatását vizsgáljuk.

Kiindulási pontként az 1997 óta publikált szakirodalom szemléjét használjuk, majd egy három részből álló elemzést mutatunk be. Az első rész ismerteti az egyének és az új elektronikus környezet közötti kapcsolatot, és bevezeti a fő fogalmakat. A második rész bemutatja az eddigi kísérletek módszertani jellemzőit, és megvizsgálja a hiperszöveges hordozók használati szokásait befolyásolható tényezőket. A harmadik rész összefoglalja a kutatást támogató elméletet, és felhívja a figyelmet az egyes kérdések sokrétűségére.

(Autoref.)

04/336

AWRE, Chris: Finding that document! Enhancing the discovery and locating of journals = Interlend.Doc.Supply. 32.vol. 2004. 1.no. 7-16.p. Webcímek a jegyzetekben.

Találjuk meg a releváns dokumentumokat! A folyóiratok felderítésének és lelőhelyük megállapításának fejlesztése

Dokumentumszolgáltatás; Folyóirat; Központi katalógus -on-line; Szabvány

A brit Joint Information Systems Committee (JISC) egyik célja, hogy támogassa az információs és kommunikációs technológiák újszerű használatát az oktatásban, tanulásban, kutatásban és az intézmények vezetésében. Tevékenysége felöleli egyrészt a folyóiratokkal kapcsolatos kutatások esetében a felderítés és lelőhely-megállapítás eszközeinek fejlesztését, másrészt a tudomásszerzés forrásainak, különösen a katalógusoknak a fejlesztését. A JISC a közelmúltban sikeres projekteket finanszírozott, például egy hatalmas elektronikusforrás-gyűjtemény kiépítését a felnőttoktatási és a felsőoktatási szektorban (Distributed National Electronic Resource, DNER). Az eLib és a JISC Information Environment fejlesztési és infrastruktúra-modernizálási program, valamint a MODELS szemináriumok is a JISC nevéhez fűződnek.

A JISC projektjei az információhoz való hozzáférés mint munkafolyamat különböző „láncszemeivel" foglalkoznak, a források felderítésétől, a lelőhelyek megállapításán és a kérések lebonyolításán keresztül a dokumentumok szolgáltatásáig. Az úgynevezett JOIN-UP projektek (Xgrain, ZBLSA, zetoc Enhancements, Docusend) mind ezeket a területeket kutatják, miközben egymással szorosan összefüggnek, egymás eredményeit és a kifejlesztett eszközöket közösen hasznosítják.

Az Egyesült Királyságban az országos központi katalógus megvalósíthatósági tanulmánya 2001-ben arra a következtetésre jutott, hogy szükség van egy fizikai központi katalógusra az időszaki kiadványokról. Ezt követően indult a SUNCAT projekt,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

amelyet a JISC és az RSLP finanszíroz. Két szakasza során először 2004 decemberéig létrehozzák a katalógus infrastruktúráját, amelyet kiválasztott könyvtárak tesztelnek és rekordokkal feltöltenek, majd 2006 decemberéig alkalmazzák az első fázis eredményeit és több mint 200 könyvtárat bekapcsolnak a katalógusba. A SUNCAT lesz az egyedüli információforrás a folyóiratcímek lelőhelyének megállapítására. Jó minőségű bibliográfiai rekordokat tartalmaz majd, beleépül az ISSN és a CONSER adatbázis is, és az egyes részt vevő könyvtárak letölthetnek belőle rekordokat. A SUNCAT nem akarja felváltani a meglévő központi katalógusokat, hanem azokat a kutatókat szeretné szolgálni, akiket a meglévő források nem látnak el, és/vagy akik a meglévő szolgáltatásokon túlmenőekre tartanak igényt.

A JISC Information Environment különböző összetevőinek integrált és interoperábilis fejlesztése a nyílt szabványok alkalmazásának köszönhető. A JOIN-UP és a SUNCAT ezekre a szabványokra épül. A JISC együttműködik más országos (Re:source, BL) és nemzetközi szervezetekkel (CNI és SURF) e szabványok fejlesztésében és újak létrehozásában.

(Hegyközi Ilona)

04/337

BOUDRY, Christophe – AGOSTINI, Clémence: Étude comparative des fonctionnalités des moteurs de recherche d'images sur Internet = Documentaliste. 41.vol. 2004. 2.no. 96-105.p. Bibliogr. 36 tétel.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Digitális képek visszakeresésére kifejlesztett internetes keresőeszközök funkciókészletének összehasonlító vizsgálata

Gépi információkeresés; Hatékonyság; Képanyag; Számítógép-hálózat

Az internet a digitális képek gazdag forrása; keresésükre általában speciális keresőgépeket használnak. Bár sok cikk foglalkozik a weboldalak keresőeszközeivel, igen kevés ismerteti a képvisszakereső rendszerek működését. A jelen cikk ezeknek az eszközöknek a funkciókészletét hasonlítja össze, megkülönböztetve a weboldal-keresőkből továbbfejlesztett változatokat azoktól, amelyeket kimondottan kép-visszakeresésre terveztek.

(Autoref.)

04/338

SPINK, Amanda – JANSEN, Bernard J.: Searching for people on Web search engines = J.Doc. 60.vol. 2004. 3.no. 266-278.p. Bibliogr.

Személyek keresése webes keresőmotorok segítségével

On-line információkeresés; Számítógép-hálózat; Személynév

A tanulmány a személynevekre való internetes keresések jellemzőit kutatta. A következő kérdésekre kereste a választ: „Jelentős részét képezi-e a személynevek keresése az internetes keresőgépeken végzett kereséseknek?" „Melyek a jellemzői?" „Milyen hatékony a személynevek keresése?" Két keresőgép találomra kiválasztott kérdésmintáit elemezték. Az eredmények a következőket mutatták: a személynév-keresés bevett gyakorlat, de nem meghatározó része az internetes kereséseknek – főleg híreségek neveire keresnek; kevés kérdés tartalmaz idézőjelet vagy egyéb pontosító operátort; az Alta Vista keresések több összetett keresési funkciót tartalmaztak, mint az AlltheWeb keresések. A szerzők végül az eredményeknek az internetes keresésekre, a keresőgépekre, és a jövőbeli kutatásokra gyakorolt lehetséges hatásaival foglalkoznak.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

04/339

JIN, Yi – HUANG, Min: Melody-based retrieval of music = El.Libr. 22.vol. 2004. 3.no. 269-273.p. Bibliogr.

Zenei dokumentumok visszakeresése dallam szerint

Gépi információkeresés; Zenemű

Napjainkban egyre növekszik az elektronikus könyvtárakon és az interneten keresztül hozzáférhető zenei anyagok mennyisége. A zene hatékony visszakeresése komoly kihívást jelent. Sok munkát fordítottak a zene hanghullámokkal való ábrázolására, ám sok ember számára a zene legfontosabb és leghasznosabb jellemzője a dallam. A jelen cikk a zene dallam szerinti visszakeresésére összpontosít, ami a zene tartalom szerinti visszakeresésének tekinthető, de sokkal közelebb áll a zene valódi természetéhez. Ismerteti a dallam azonosításának módszerét a MIDI fájlban, a dallam input-módszereit, valamint a keresési információk és a keresett információk egyeztetésének módszereit.

(Autoref.)

Lásd még 299, 330, 341, 367-368, 371, 381

Tájékoztató munka

04/340

SCHWARTZ, Jennifer: Toward a typology of e-mail reference questions = Internet Ref.Serv.Q. 8.vol. 2003. 3.no. 1-15.p. Bibliogr.

Az e-mailben feltett referensz kérdések típusai: felmérés egy egyetemi könyvtár gyakorlatából

Egyetemi könyvtár; Elektronikus posta; Felmérés [forma]; Referensz

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A cikk egy tanulmány eredményeit mutatja be, amely a New York University könyvtárainak „Ask-a-Librarian" nevű szolgáltatását vizsgálta. Az első 20 hónap e-postán küldött kérdéseit azzal a céllal elemezték, hogy használható kategóriákat állapítsanak meg a kérdések természete alapján. Végül a következő csoporoktba sorolták a kérdéseket: *Megállapítások, Információkérés, Instrukciókérés, Tanácskérés, Igényközlés*. Ezek a típusok informatívabbak, mint az egyszerű *referensz/nem referensz* csoportosítás, és a kérdezők szándékáról is elárulnak valamit, ami különben homályban maradna a személyes találkozás hiánya miatt.

(Autoref.)

04/341

MARKGREN, Susanne – ASCHER, Marie T. – CROW, Suzanne J. [et al].: Asked and answered – online. How two medical libraries are using OCLC's QuestionPoint to answer reference questions = Med.Ref.Serv. Q. 23.vol. 2004. 1.no. 13-28.p. Bibliogr.

On-line kérdés – on-line válasz. Hogyan használja két orvosi könyvtár az OCLC QuestionPoint szolgáltatását a referensz kérdések megválaszolására?

Együttműködés -belföldi; Főiskolai könyvtár -orvostudományi; On-line információkeresés; Referensz

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A Mount Sinai School of Medicine (MSSM; New York) és a New York Medical College (NYMC; Valhalla, N.Y.) könyvtára két hasonló helyzetű, sok szolgáltató helyen működő egészségügyi felsőoktatási könyvtár. Állományuk nagysága 100-200 ezer kötet, az on-line folyóiratok száma több ezer. Mind-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

két könyvtár részt vesz a QuestionPoint nevű on-line tájékoztató szolgáltatásban.

A könyvtári on-line referensz szolgáltatások zöme elektronikus levelezésen alapul, kisebb része használja a csevegőszoftverek valamelyikét. Az utóbbi típus, a helyszínen nyújtott és a telefonos tájékoztatás mellett, a valós idejű szolgáltatások közé tartozik. Az előbbi, bár kevésbé gyors, de alaposabb válaszadást tesz lehetővé. Hátránya, hogy a tájékoztatónak egyetlen, olykor nem is szabatosan megfogalmazott kérdésből kell megállapítania az információkeresés célját. Az on-line tájékoztatás mindkét típusának előnye viszont, hogy a kérdés továbbítható, a válaszhoz csatolhatók dokumentumok, azt a felhasználó másokkal is megoszthatja, mindkét fél később bármikor használhatja, és a tranzakciónak írásos nyoma van. Az utóbbi években számos termék és szolgáltatás jelent meg, ami a referensz szolgáltatás ügyvitelét, a szolgáltatásban keletkező dokumentumok tárolását, visszakeresését és a hatékony együttműködést támogatja.

Ilyen a Kongresszusi Könyvtár és az OCLC által kifejlesztett QuestionPoint is. A rendszert az OCLC felügyeli. Egyaránt tartalmaz csevegőszoftveren és levelezésen alapuló modult. A szolgáltatásban 12 ország több mint 100 könyvtára, könyvtárhálózata vesz jelenleg részt. Könyvtárak előfizethetnek rá egyénileg vagy konzorcium keretei között.

„Ask a Librarian" (Kérdezz egy könyvtárost!) nevű rész-szolgáltatása a levelezéses tájékoztatás alapfunkcióit foglalja magában. A használók kérdéseiket e-mail-címükkel, esetleg további adataikkal együtt űrlapon adhatják fel. Nyomon követhetik kérdéseik feldolgozását, olvashatják a korábbi kérdéseket és válaszokat. A részt vevő könyvtárakban az erre kijelölt munkatárs ellátja az adminisztrátori feladatokat: a helyi szükségletek szerint testre szabja a rendszert, a kérdést a megfelelő munkatárshoz továbbítja, de át is irányíthatja adott könyvtár felé, vagy köröztetheti a többi könyvtár között. A kérdések elintézettségüktől függően a rendszer különböző munkaterületein tárolódnak. Az adminisztrációs modul képes jelentések készítésére. A tranzakciók száma lekérdezhető adott könyvtárra, sőt munkatársra szűkítve, időbontásban is. A QuestionPoint Knowledge Base (tudásbázis) a régebbi referensz anyag keresését és böngészését teszi lehetővé a legkülönbözőbb szempontok szerint.

A MSSM és a NYMC a New York-i Könyvtári Tanács támogatása jóvoltából 2001 végén – 2002 elején csatlakozott a QuestionPoint-hoz, eredetileg a működés tesztelése céljából. Az adatok gyűjtése 2002 júniusával kezdődött. A hosszú távú csatlakozásról 2003 júniusában, az elemzések elvégzése után döntöttek. On-line referensz szolgáltatást korábban is nyújtottak, de rendszereik korlátozottan, illetve csak az intézményi hálózat gépeiről voltak elérhetők, és alkalmatlanok voltak a szolgáltatás statisztikai elemzésére, a referensz anyag elvárható szintű retrospektív kezelésére.

A tájékoztatók munkaidejében a kérdések mintegy 2/3-a érkezik. A terhelés nem indokolja, hogy a jelenleg bárki számára elérhető szolgáltatást a hallgatókra korlátozzák – ez szükség esetén később is megtehető.

Az új szolgáltatás az MSSM esetében csökkentette a hagyományos tájékoztatásban megválaszolandó kérdések számát, de a NYMC-nél a nagyobb nyilvánosság a tájékoztatás egyéb típusainál is emelte a forgalmat. Tartalmilag az on-line referensz kérdések hasonlók a szóbeli tájékoztatásban kapottakhoz. Érdekes többlet az intézményben folyó kutatások utáni érdeklődés – többnyire külső használók részéről.

Az on-line tájékoztatás jelentősége az egészségügyi szakkönyvtárakban is egyre nő. Mivel az on-line források e területen is terjednek, mind több olvasó otthonából vagy munkahelyéről folytatja kutatásait. Ugyancsak fontos, hogy a szolgáltatás ne korlátozódjon a tájékoztatók munkaidejére. Mindezek, valamint a kedvező tapasztalatok hatására a két könyvtár úgy döntött, hogy a kormányzat által fi-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nanszírozott időszak lejártával előfizet a Question-Point-ra. Terveikben szerepel annak kiegészítése a csevegőszoftveres rész-szolgáltatással is.

(Vajda Henrik)

Lásd még 293, 298, 356

Kölcsönzés

04/342

BANKS, Julie: Does the number of subject headings on a bibliographic record affect circulation intensity? = Tech.Serv.Q. 21.vol. 2004. 3.no. 17-24.p. Bibliogr. 8 tétel.

Befolyásolja-e a bibliográfiai rekordban szereplő tárgyszavak mennyisége a kölcsönzés gyakoriságát?

Feldolgozó munka; Kölcsönzés; Tárgyszó

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A hatvanas évek óta vizsgált probléma, hogy miért van a könyvtárak állományában oly sok ritkán vagy sohasem kölcsönzött mű. Egyik okként az állományépítés során elkövetett hibákat, másikként a leírásokon szereplő tárgyszavak, illetve a „hozzáférési pontok" nem megfelelő mennyiségét szokás feltételezni, ez utóbbi ugyanis korlátozza a meghatározott témájú könyvek keresésének lehetőségét.
A tárgyszavas (kulcsszavas) keresés lehetőségének megvalósulása ellenére fokozatosan csökken a kölcsönzések száma. Ennek több oka lehet, köztük az adatbázisok (és a keresőgépek) nagyobb mértékű használata; a nagyobb érdeklődés a távolról is hozzáférhető rövidebb cikkek, mint a csak a könyvtárból megszerezhető hosszú könyvek iránt; a könyvtári forgalom csökkenése; a felsőoktatási hallgatói létszám állandó változásai; az olvasók böngészési szokásainak és intenzitásának változása. Bármi is legyen az ok, a folyamatot meg kell állítani, de legalább le kell lassítani, hiszen az egyetemi könyvtár lelke még mindig a könyv. E cél érdekében a Southeast Missouri Állami Egyetem (SEMO) könyvtárának politikatudományi állományából kiválasztott minta alapján vizsgálták a címben feltett kérdést. Az előzetes szakirodalmi áttekintésből azt állapították meg, hogy a kutatók nem találtak jelentős összefüggést a tárgyszavak mennyisége és a kölcsönzések száma között.

A SEMO vizsgálatának végkövetkeztetése hasonló a korábban elvégzett vizsgálatokéhoz: nincs erős összefüggés a tárgyszavak nagyobb száma és a gyakoribb kölcsönzés között, ám nem ez a tanulmány legfontosabb eredménye. Jelentősebb, hogy a leíráson (bibliográfiai rekordban) található tárgyszavak optimális száma – úgy tűnik – egy vagy kettő, hiszen a mintában szereplő művek közül ezeket kölcsönözték a legnagyobb arányban. Az egyáltalán nem kölcsönzött könyvek legtöbbjét öt tárgyszóval látták el, tehát a több tárgyszó nem befolyásolja pozitív módon a kölcsönzési intenzitást, sőt, lehet, hogy éppen ellenkező hatást vált ki. A kölcsönzések növelését célzó stratégiát tehát nem szolgálja a bibliográfiai rekord kibővítése újabb tárgyszavak hozzáadásával. Érdekes lenne viszont annak vizsgálata, hogy olyan újabb bibliográfiai lehetőségek, mint pl. a tartalomjegyzéknek a bibliográfiai rekordhoz kapcsolt megjelenítése befolyásolja-e a kölcsönzések számát.

Az továbbra sem világos, hogy a gyarapítás mennyiben befolyásolja a kölcsönzést, ám az biztos, hogy a könyvtárosok mindig is az egyetemi közösség érdeklődésének megfelelő műveket próbálják kiválasztani, még ha az a bírálat éri is őket, hogy a gyér kölcsönzés nagyrészt a nem megfelelő válogatás következménye. Ha igaz az a feltételezés, hogy a könyvkölcsönzések mennyiségi csökkenésének valódi oka az internet és az on-line adatbázisok révén

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

elérhető sokféle anyag, akkor a mindenféle könyvtípusra vonatkozó csökkenő kölcsönzés trendje alighanem folytatódni fog, és a tárgyszavak számának növelése ezen nem segít.

(Mohor Jenő)

04/343

GOLLIN, Sarah – PINDER, Chris: The adoption of self-check technology in UK academic libraries = New Rev.Acad.Librariansh. 9.vol. 2003. 42-58.p. Bibliogr. 14 tétel.

Az önkiszolgáló kölcsönzés bevezetésének tapasztalatai a brit felsőoktatási könyvtárakban

Esettanulmány; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Kölcsönzés -önkiszolgáló

Ma már sok brit egyetemi könyvtárban működik az önkiszolgáló kölcsönzési szolgáltatás, amely az 1990-es évek elején jelent meg először. A bevezetéssel kapcsolatos tapasztalatokat és a sikertényezőket a szakirodalomban többen leírták. Egybehangzó az a vélemény, hogy az önkiszolgáló kölcsönzés bevezetése után az olvasók másképpen látják a könyvtárat, és megváltozik az olvasószolgálatos könyvtárosok munkája is, a kölcsönzés adminisztráció helyett más feladatokat vállalhatnak.

Egy újabb, szűk körű felmérés keretében azt vizsgálták, miért költenek a könyvtárak az ehhez szükséges eszközökre jelentős összegeket (12 és 25 ezer font között), és milyen eredményeket érnek el ennek az új technológiának a használata révén. 127 egyetemi könyvtárnak küldtek részletes kérdőívet, amelyre 59%-uk válaszolt. Hat könyvtárban készült esettanulmány, ami jól kompenzálta a kérdőíves módszer időközben tapasztalt hátrányait.

Az önkiszolgáló kölcsönzést többféleképpen valósították meg a könyvtárak. Van, ahol teljességgel kiváltották vele a pultnál végzett hagyományos munkát. Van, ahol akkor biztosítják az önkiszolgálás lehetőségét, amikor a kölcsönzési pult zsúfolt vagy zárva van. A készülék elhelyezése nagyon fontos a siker szempontjából; a legtöbben a pulttól látótávolságon belül helyezték el. Szórólapokon népszerűsítették, és – főleg kezdetben – helyben, személyesen is ösztönözték a használókat, hogy próbálják ki ezt a módszert.

A működtetés során tapasztalt problémák legtöbbje a könyvtári állományon lévő vonalkódok és digitális címkék, valamint az önkiszolgáló kölcsönzőgépek közötti kompatibilitás terén mutatkozott meg. A használók visszajelzéseit eddig még nem elemezték módszeresen.

A könyvtárak 88%-a a szolgáltatások javítási szándékával és a személyzettel összefüggő okokkal (hatékonyabb munka, a monoton munka kiváltása) indokolta, miért vágott bele az önkiszolgáló kölcsönzés bevezetésébe. 76%-uk szerint a könyvtár működésében jelentős pozitív változást (megtakarítást, a személyzet növelése nélkül több használót) hozott ez az újítás.

(Hegyközi Ilona)

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

04/344

JACKSON, Mary E.: The future of interlending = Interlend.Doc.Supply. 32.vol. 2004. 2.no. 88-93.p.

A könyvtárközi kölcsönzés jövője

Dokumentumszolgáltatás; Könyvtárközi kölcsönzés; Prognózis

2003 és 2008 között a könyvtárközi kölcsönzésben (KKK), illetve dokumentumszolgáltatásban (DSZ) a szerző szerint tíz fő tendencia fog érvényesülni.

1. A használók kényelmes, gyors (néhány órán belüli), ingyenes (a referenszhez és a kölcsönzéshez hasonlóan), korlátozásoktól mentes (hazavihető, tetszőleges számú), személyre szabott (tet-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szőleges helyen átvehető), elektronikus (a megrendeléstől az átvételig) KKK-t, illetve DSZ-t várnak. Ezek a várakozások nem irreálisak, bár komoly kihívást jelentenek.

2. A KKK szolgáltatásokat továbbra is közvetítők fogják lebonyolítani, bár a feladataik a maiakhoz képest egész mások lesznek. A központosított KKK-ben az üzenettovábbító és nyilvántartó rendszerek helyett az ISO ILL Protocolra épülő rendszerek lesznek használatban.
3. Nő a használók által kezdeményezett (közvetítő bekapcsolása nélkül lebonyolított) szolgáltatások részaránya. Ez a fajta szolgáltatás több hasonlóságot mutat a kölcsönzéssel, mint a hagyományos, közvetített KKK-sel. A NISO Circulation Interchange Protocolt (NCIP) mint új szabványt 2002-ben hagyták jóvá. Ez olyan üzeneteket határoz meg, amelyek lehetővé teszik két, különböző forgalmazótól származó kölcsönzési alkalmazás információcseréjét.
4. Az elektronikus forrásokhoz való hozzáférés bővül. Úgy tűnik, hogy a könyvtárak nem elégedettek a „nagy üzletek" hatékonyságával. Az ARL felmérésének résztvevői közül 40% azt tervezi vagy fontolgatja, hogy nem újítja meg a folyóirat-csomagok előfizetését. Ehelyett a magfolyóiratokra fognak licencmegállapodást kötni, a többi folyóiratot pedig dokumentumszolgáltatás keretében szerzi be.
5. A nyomtatott kiadványok szerzői joga és az elektronikus folyóiratok és más elektronikus tartalmak licencei a jövőben is sok fejtörést okoznak majd. Az USA-beli fejlemények a szerzői jogtulajdonosoknak kedveznek. A licencek a könyvtárak számára lehetetlenné teszik azt, hogy az elektronikus tartalmat KKK-i kérések kielégítésére használják fel. A német SUBITO DSZ-nak például ilyen okokból meg kellett szüntetnie a külföldre (Németországon, Svájcon és Ausztrián kívülre) irányuló szolgáltatását.
6. A portálok – legyenek azok pusztán fejlett szolgáltatásokat nyújtó webhelyek vagy szuper válogatott linkgyűjtemények – hatását a KKK-re csak most kezdjük érezni. Egyes könyvtárak például nem katalogizálták szakszerűen az e-folyóiratokat, csak jegyzékbe vették azokat a weblapjukon. Portálokon keresve ezek most előbukkannak a használó számára, aki tudomást szerez arról, hogy nyílt URL csatolás révén hozzájuthat a cikkek teljes szövegéhez. Lehetséges, hogy ezáltal csökkenni fog a kérések száma, de legalábbis mérséklődhet a növekedésük.
7. Az on-line katalógusok egyesek szerint portál-jelleget kezdenek ölteni. Az RLG újabb központikatalógus-projektje a RedLightGreen a webre „van kitalálva". A szerzőre keresve az olvasó rangsorral bővített jegyzéket kap, lelőhelyekkel ellátva, majd további csatolásokhoz juthat. Az OCLC WorldCat tartalma is bővül: tartalomjegyzékekkel, összefoglalókkal és a szerzők jegyzeteivel. A tervek szerint más (múzeumi és levéltári) tudásarchívumok digitális objektumaihoz is csatolásokat hoznak létre. Az OCLC KKK-i szolgáltatását is továbbfejleszti, a kérés továbbítása előtt a potenciális kölcsönző könyvtár helyi on-line katalógusában ellenőrizni fogják a mű meglétét és hozzáférhetőségét.
8. A gyűjtés és a hozzáférés közötti határvonal egyre inkább elmosódik. A KKK-t sokan gyors megoldási lehetőségnek tekintik a szűkülő gyűjteményfejlesztési politikák ellensúlyozására. Nem szabad viszont figyelmen kívül hagyni, hogy „gyűjtemények nélkül nincs hozzáférés, és a gyűjteményeknek hozzáférhetőeknek kell lenniük".
9. A műszaki szabványoknak – bár a legtöbb könyvtáros és a használók számára láthatatlanok – nagy a jelentőségük. A KKK-t végzők számára a következő szabványok fontosak: az ISO ILL Protocol (a közvetítővel végzett KKK-ben van jelentősége, egyre inkább terjed); a NISO

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Circulation Interchange Protocol, a Z39.83 (ez két kölcsönzési rendszer, vagy egy könyvtár kölcsönzési és KKK rendszere közötti kommunikációra szolgál); az Open Archives Initiative Metadata Harvesting Protocolja (ezt az archívumok rejtett tartalmának felderítésére használják, és a fizikai központi katalógus alternatívájaként említik); az Open URL (a metaadat-csomagok továbbításának szintaxisát szabványosítja, és megoldja a „megfelelő-e a példány" problémát is).

10. A globalizáció terjedését jelzi, hogy az Ariel szoftver nemzetközileg elfogadottá vált, és az interneten elérhető on-line katalógusokkal kombinálva külföldről ma már ugyanolyan egyszerűen lehet rendelni, mint belföldről. A külföldi kölcsönzés továbbra is tartogat megoldandó problémákat, ilyenek a lelőhelyek és formátumok, a kölcsönzési hajlandóság megállapítása, a mindkét fél számára elfogadható formátumok, a fizikai szolgáltatás magas ára, az elektronikus szolgáltatás nem teljes körű volta és a fizetési nehézségek. Az IFLA Document Delivery and Interlending Section intenzíven foglalkozik ezekkel a kérdésekkel. Vannak innovatív megoldások, ilyenek a Global Resources Network német és japán projektjei és az OCLC Global Sharing Programja.

(Hegyközi Ilona)

04/345

MARK, Niels – KNAKKERGAARD, Lone: Interlibrary lending and document supply: past, present and future = Interlend.Doc.Supply. 32.vol. 2004. 1.no. 41-46.p. Bibliogr.

Könyvtárközi kölcsönzés és dokumentumszolgáltatás: múlt, jelen és jövő

Dokumentumszolgáltatás; Együttműködés -nemzetközi; Könyvtárközi kölcsönzés

Dániában az Arhusi Állami és Egyetemi Könyvtár a könyvtárközi kölcsönzés országos központja. E könyvtár és egy ghánai könyvtárakkal közös projekt tapasztalatait ismerteti a cikk.

Ma a legtöbb tudományos könyvtár ún. hibrid könyvtár; és az olvasó gyakran nem is tudja, hogy a számítógépes hálózat segítségével megkapott információ az adott könyvtárból vagy máshonnan származik. A központi vagy közösen épített katalógusok áttekintést adnak más könyvtárak állományáról, de a hagyományos, nyomtatott dokumentumok és a könyvtárközi kölcsönzés továbbra is megőrzi jelentőségét, miközben az alkalmazott módszerek és eljárások megváltoztak. Az internet megváltoztatta a használók elvárásait: közvetlen és gyors szolgáltatásra számítanak. A térítések bevezetése a keresletben visszaesést okozott.

A távoli dokumentumszolgáltatás a könyvtárak kölcsönös együttműködésén alapszik, és idővel az állományok tervszerű összehangolását – majd közös hasznosítását – eredményezheti. Erre egy-egy könyvtártípus (pl. az egyetemi könyvtárak) vagy egy-egy régió könyvtárai vállalkoznak. Ilyen együttműködésekből országos, majd nemzetközi kezdeményezések nőttek ki. A központi katalógusokhoz sok országban szorosan hozzátartozik a nemzeti bibliográfia és a közös katalogizálás. Gyakori az is, hogy a katalógusok megrendelési lehetőséget és a dokumentumszolgáltatási tranzakciók nyilvántartását is kínálják. A szabványok közül ezen a területen a közös lekérdezésre szolgáló Z39.50 és a folyamat teljes automatizálását kilátásba helyező könyvtárközi kölcsönzési protokol van használatban.

Dániában az EU szerzői jogi irányelvéből adódó on-line dokumentumszolgáltatási problémákat úgy oldották meg, hogy a folyóiratcikkek on-line szolgáltatását kollektív licencek alapján engedélyezték. A jogkezelő szervezetekkel folyó tárgyalások várhatóan 2004-ben lezárulnak. A dán könyvtárak és használóik jelenleg teljességgel a kiadóktól függnek a cikkek elektronikus formátumának elérése terén, de vizsgálják az alternatív (pl. a SPARC-hoz hasonló) megoldásokat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A dokumentumszolgáltatás terén a különböző országokban végzett teljesítménymérési vizsgálatok következtetéseire egy példa Jens Vigen. (CERN, Svájc) javaslata: vásároljunk kölcsönzés helyett; a leggyorsabb és legolcsóbb szolgáltató könyvtárat válasszuk; versenyezzünk; legyünk rugalmasak; egyszerűsítsük a kérések feldolgozását; ne számoljunk fel térítést – túl drága az adminisztrációja.

A használók ma már az önkiszolgálás és a közvetlen hozzáférés előnyeit élvezhetik a dokumentumszolgáltatás terén is. Arhusban a cikkmásolatok szinte teljesen eltűntek a könyvtárközi részleg asztalairól, ugyanakkor más dokumentumok iránt megnőtt a kereslet.

A harmadik világban az egyetemi könyvtárak helyzete egész más. Bár jobban függnek más könyvtárak szolgáltatásaitól, számos akadály nehezíti a hozzáférést. Az IFLA is felismerte ezt, és különböző projektekkel igyekszik segíteni, továbbá a kiadók is kedvezményes üzleteket kínálnak az elektronikus információk elérésére a fejlődő országoknak. Egy ghánai IFLA-projekt azt mutatta, hogy a tudósok fejlett országokbeli kollégáik segítségével igyekeznek a hiányokat pótolni, illetve maguk vásárolnak dokumentumokat saját használatra (ezek aztán nem is kerülnek be a katalógusokba) vagy könyvtáraik számára. A könyvtárak szerepe tehát elenyésző, nagyrészt a hallgatókat szolgálják. Az országos könyvtárpolitika hiánya igen megnehezíti a dokumentumszolgáltatási rendszer kialakítását. Ghánában a projekt keretében sikerült hatalmas mennyiségű elektronikus forráshoz hozzáférést biztosítani a számítógépes hálózaton, többek között dán tudományos könyvtárak mint dokumentumszolgáltatók közreműködésével.

A távoli dokumentumszolgáltatásban a jövőben a könyvtáraknak továbbra is lesz feladatuk. Egyrészt a régi folyóirat-évfolyamok digitalizálása várható, másrészt tért hódít majd egy-egy dokumentum kérésre történő digitalizálása. Az interneten való hozzáférés csökkenti ugyan a könyvtárak dokumentumszolgáltatási tevékenységének volumenét, de a kérések közül egyre többet kezdeményeznek maguk a használók. A könyvtáraknak használói interfészeket (személyre szabott webhelyeket) kell kifejleszteniük, amelyek sokféle könyvtári szolgáltatás – köztük a távoli dokumentumszolgáltatás – elérését teszik lehetővé. Ez újabb lépést jelent majd a digitális tudományos könyvtár megvalósítása felé.

(Hegyközi Ilona)

04/346

PROWSE, Stephen: Recent developments in remote document supply in the UK = Interlend.Doc.Supply. 32.vol. 2004. 2.no. 103-108.p. Bibliogr.

A legutóbbi fejlemények a távoli dokumentumszolgáltatás terén az Egyesült Királyságban

Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus folyóirat; Könyvtárközi kölcsönzés; Szerzői jog

A könyvtárközi kölcsönzés és dokumentumszolgáltatás világa átalakulóban van, többféle modellje él együtt. Magának a műveletnek az elnevezése is többször változott, legújabban a távoli dokumentumszolgáltatás van elterjedőben.
Az Egyesült Királyságban az Európai Szerzői Jogi Irányelvet, amely 2003. október 31-én lépett életbe, nagy várakozás előzte meg. A fő változás az, hogy az irányelv különbséget tesz az üzleti és a nem üzleti célú kérés között. A felmerülő problémákra a British Library (BL) és a könyvtárak és levéltárak szerzői jogi összefogása (Libraries and Archives Copyright Alliance, LACA) igyekezett megoldást kínálni. A BL például különböző szituációkat vázolt fel weblapján azt illusztrálva, hogy mi számít üzleti célú kérésnek. A BLSDS olyan szolgáltatást nyújt, amely a szerzői jogdíjat is tartalmazza („Copyright fee paid"). Ugyanakkor a könyvtárakon kívül más, kereskedelmi cégek és a kiadók is szolgáltatnak. Ezzel együtt lehetnek olyan kérések, amelyek kielégítetlenek maradnak. Egy másik jogszabály, amely viszont kevesebb gondot okozott, a kötelespéldány-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

jogú könyvtárakról szóló 2003. évi törvény. (Az Egyesült Királyságban 1911 óta hat könyvtár kap teljes sort a nyomtatott kiadványtermésből.)

Az elektronikus aláírásról, amely 2000-ben vált legálissá, még nem dőlt el, hogy könyvtári használatára sor kerül-e a távoli kölcsönzés elektronikus úton való lebonyolításánál, és ehhez szükség van-e a jelenlegi jogi szabályozás módosítására. A kérdést a szabadalmi hivatal (Patent Office) vizsgálta. A londoni King's College-ban már egy ideje használják az elektronikus aláírást a WebOPAC-on keresztül feladott dokumentumszolgáltatási kéréseknél. Az olvasó a kérés feladásakor elfogadja a szerzői jogi feltételeket, és ez a nyilatkozata a különböző azonosítóival (ID és PIN) együtt elektronikus aláírásként funkcionál.

A kiadókkal való tárgyalás sok gondot okoz a könyvtáraknak. Az Elsevier például igyekszik megváltoztatni az e-folyóiratok tartalmának előfizetésiár-modelljét (lényegében a nyomtatott formában nem előfizetett folyóiratokért magasabb árat számol fel, illetve szigorúan bünteti az előfizetések lemondását). A brit felsőoktatási könyvtárak NESLI2 konzorciuma az Elsevierrel folytatott tárgyalásokon kedvező eredményt ért el két év időtartamra egy tárgyaló ügynök (Content Complete) bevonásával. Már-már látható volt, hogy a tárgyalások kudarca esetén vissza kell térni az egyedi dokumentumszolgáltatási megoldásokra. A JISC 150 ezer fonttal támogatja a kiadókat, hogy folyóirataiknál áttérjenek a nyílt hozzáférési modellre, amelynél a cikkek publikálásáért fizetnek, nem pedig előfizetési díjat szednek. Ha a jövőben a folyóiratcsomagokat szabadon lehet majd összeválogatni, elképzelhető, hogy a könyvtárak a magfolyóirataiknál az előfizetést, a periferikus folyóiratoknál a dokumentumszolgáltatást választják.

A BLDSC a változásokra úgy reagál, hogy igyekszik a különböző piacokhoz jobban alkalmazkodni, közöttük differenciálni. Az üzleti könyvtárak számára magasabb díjat határozott meg, a nagyobb hasznot hozó külföldi könyvtárak kiszolgálása szintén bővülni fog. Nagy befektetést hajtottak végre a technológiai fejlesztések terén (lábbal működtethető szkennerek, biztonságos szolgáltatás, a Relais International cég közreműködésével, az Adobe eBook-Reader alkalmazásával, stb.). A szoftverek megakadályozzák a többszörözést és az e-mailen való jogtalan továbbítást. Mindezt a kiadók is rég szerették volna már elérni. Ma már a „Copyright fee paid" szolgáltatás helyett a „Secure electronic delivery" szolgáltatást használja a BLDSC (ez az Acrobat 6 szoftvert használja és DRM, azaz Digital rights management, vagyis szerzői jogkezelési eleme is van). Még nem tudni, a használók milyen gyorsan fogadják el ezeket a megoldásokat.

Az időszaki kiadványok országos központi katalógusa (SUNCAT) az e-folyóiratokat is tartalmazza. Azt tervezték, hogy a dokumentumszolgáltatás a Docusend projekt (és a gyors és olcsó LAMDA szolgáltatás újraélesztése) révén bekerül a SUNCAT szolgáltatásai közé, de ez nem a tervek szerint alakult. Az ISO ILL protokolljának meghonosítása a legtöbb helyen még várat magára, jó példával meglepő módon az essexi közkönyvtárak szolgálnak.

2003-ban két jelentés foglalkozott a kutatók információellátásával. A kutatást támogató könyvtárak csoportjának, az RSLG-nek a zárójelentése a Research Libraries Network létrehozását javasolta. Ezzel párhuzamosan a CURL tanulmánya egy alternatív könyvkölcsönzési megoldást szorgalmazott a SHARES program tapasztalatai alapján. Mindkét jelentés hangsúlyozta a BLDSC fontosságát és központi szerepét. Hat követelményt és kilenc megvalósítási módot dolgoztak ki, amely közül végül a BLDSC Plust választották. A BLDSC az egyedi kutatási gyűjteményekkel rendelkező felsőoktatási könyvtárakkal mint partnerekkel konzorciumot alakít, amelynek élén projektmenedzser áll majd.

A könyvek postázásával az utóbbi időben sok gond volt az Egyesült Királyságban. A postai szolgáltató cégek (a Hays DX, de a Royal Mail is) egyre-másra

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megbízhatatlannak bizonyultak. A CURL-jelentés azt terjesztette elő, hogy egy kísérlet keretében a könyvtárakból lehessen otthoni címre könyvkérést kezdeményezni.

(Hegyközi Ilona)

04/347

JACKSON, Mary E.: Loan starts : ILL comes of age = Libr.J. 123.vol. 1998. 2.no. 44-47.p.

A könyvtárközi kölcsönzés ugrásszerű fejlődése az Egyesült Államokban

Könyvtárközi kölcsönzés

A könyvtárközi kölcsönzés világa gyökeresen átalakult öt esztendő alatt az Egyesült Államokban: a könyvtárközi kéréseket ma már elektronikus formátumban továbbítják, a nyilvántartás nem papíron, hanem számítógépen történik, a cikkmásolatok nem faxon, a könyvek (általában) nem postán érkeznek. A technikai vívmányok ellenére azonban ez a tevékenység nagyon munkaigényes, és jóval lassúbb, mint sokan szeretnék.

Jelentős változások történtek a könyvtárközi kölcsönzésben 1986 és 1996 között: a forgalom – elsősorban a tudományos könyvtárakban – ugrásszerűen megnőtt: a kért tételek száma 116%-kal, a kölcsönadottaké 61%-kal emelkedett. A dokumentumok megoszlása nem változott: a kért tételek fele, a küldött anyagok 2/3-a cikkmásolat, a többi könyv. A megnőtt forgalom ellenére a személyzet létszáma nem változott. (Tudnunk kell, hogy a könyvtárközi kölcsönzés a teljes forgalomnak csupán 8%-át teszi ki a felsőoktatási könyvtárakban, míg a tudományos könyvtárakban mindössze 2%-át.)

A fejlődés az igényeknek és a *Maximizing access, minimizing cost: a first step towards the information access future* címet viselő „fehér könyv"-nek (magyarul: Maximális hozzáférés minimális költséggel: az első lépések az információkhoz való hozzáférés jövője felé) volt köszönhető. A tanulmány nyomán született a Tudományos Könyvtárak Szövetségének (ARL) az a programja, amely az alábbi célokat tűzte maga elé: olyan menedzsment-szoftver kifejlesztése, amely valamennyi rendszerrel tud kommunikálni, és alkalmas a számlázásra is, valamint műszaki szabványok alkalmazása a kérések továbbítása, illetve helyi kezelése során. A „fehér könyv" olyan eszményi rendszert ír le, amely épít az olvasók aktív részvételére, gyors, közvetlenül az olvasókhoz továbbítja a kért dokumentumot. (Kedvező fordulatot hozott a konzorciális formák megjelenése is.)

Az olvasók által kezdeményezett kérések több államban egyre jobban előtérbe kerültek (OhioLINK, ILLINET Online, OPLIN, ORBIS stb.), de olyan rendszerek is megjelentek, amelyek közvetlenül az olvasóktól fogadják a kéréseket (UnCover, ISI, UMI, CISTI). Sok könyvtárban kérhet maga az olvasó folyóiratcikkeket, gyakran az OPAC valamelyik menüpontja segítségével. Ez a szolgáltatás nem ingyenes, mert attól fél a könyvtárak zöme, hogy az olvasók „túl sokat" fognak kérni, pedig ez olcsóbb lenne, mint az adminisztrációs munkát végzők bére. (Gyakorlatilag minden könyvtár foglalkozik a könyvtárközi kölcsönzéssel.) Az OCLC könyvtárközi kölcsönzési rendszere1979 óta forradalmasította a munkafolyamatot; azóta több rendszer is született (ezeket fel is sorolja a cikk).

Az elektronikus szövegekhez való hozzáférés (az ún. full-text) új lehetőségekkel gyarapította a könyvtárközi kölcsönzés fegyvertárát, bár a felmérések szerint (1998) a kérések felében tíz évnél régebbi folyóiratokat kértek az olvasók.

A továbbiakban a tanulmány áttekinti a könyvtárközi kölcsönzésben alkalmazott menedzsment-szoftvereket, a számlázás módjait, az elektronikus továbbítás technikai megoldásait (Ariel, DocView, Relais) és a hagyományos dokumentumok eljuttatásának módozatait (pl. futárszolgálattal az olvasó lakcímére), végezetül pedig az ARL teljesítménymé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

résí vizsgálatának eredményeit és fontosabb tényezőit ismerteti részletesen.

(Murányi Lajos)

Lásd még 336

Dokumentációs eljárások és termékeik

04/348

JACSÓ Péter: Citation-enhanced indexing/abstracting databases = Online Inf.Rev. 28.vol. 2004. 3.no. 235-238.p.

Hivatkozásokkal bővített referáló/indexelő szolgáltatások

Adatbázis; Hivatkozás; Információkeresési rendszer értékelése

A szerző ismerteti a referáló/indexelő (R/I) szolgáltatások hivatkozásokkal bővített rekordjaival kapcsolatos tudnivalókat. Bemutatja az összetettebb, beépített kapcsolattal ellátott hivatkozásokat és a teljes szövegű állományokban található hivatkozások keresésének új funkcióját, majd leírja, hogyan lehet hatékony kereséseket végezni a R/I adatbázisokban és teljes szövegű archívumokban a hivatkozott dokumentumok elemeivel (pl. hivatkozott szerző, hivatkozott cím, hivatkozott forrás és hivatkozott kiadási év).

(Autoref.)

04/349

BEAUDIQUEZ, Marcelle: The perpetuation of national bibliographies in the new virtual information environment = IFLA J. 30.vol. 2004. 1.no. 24-30.p.

Res. francia, német, orosz és spanyol nyelven

A nemzeti bibliográfiák fennmaradása az új virtuális információs környezetben

Bibliográfiai számbavétel; Egyesület -könyvtári -nemzetközi; Honlap; Nemzeti bibliográfia

A szerző azt vizsgálja, hogyan lehet alkalmazni az egyetemes bibliográfiai számbavétel alapelveit, továbbá a hagyományos nemzeti bibliográfiák összeállítására vonatkozó, 1970-ban kiadott ajánlásokat a webhelyekre. Különféle forgatókönyveket vázol fel a webhelyek nemzeti bibliográfiáinak elkészítésére, aláhúzva a nemzeti könyvtárak szerepének fontosságát a webhelyek archiválása és számbavétele terén. Végül, az ehhez szükséges új ajánlások kidolgozásával kapcsolatban, az IFLA szerepvállalásának szükségességére hívja fel a figyelmet.

(Autoref.)

04/350

SEMENOVKER, B.A.: Nacional'naâ bibliografiâ : Ploskosti i matricy = Bibliografiâ. 2004. 2.no. 31-38.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Nézőpontok a nemzeti bibliográfia gyűjtőköréről

Nemzeti bibliográfia

1991 után felerősödtek a nemzeti vagy országos bibliográfiáról (mibenlétéről, tartalmáról) folytatott viták. Mára az európai nyelvek analógiájára az orosz terminológia is átvette a „nemzeti" jelzőt. Az Orosz Föderáció országos bibliográfiai központja, az Orosz Könyvkamara által készített szabványokban a „nemzeti bibliográfia" és az „országos bibliográfia" szinonimák.

G. L. Levin definíciója szerint a nemzeti bibliográfia feladata az állammal és/vagy nemzettel bizonyos ismérvek alapján kapcsolatos dokumentumok számbavétele. Több művében megjelent egy mátrix a nemzeti bibliográfia által átfogott kiadványokról és szerzőkről, amelyet e cikk szerzője itt megismétel. A táblázat két oszlopa az „állam" és a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

„nemzet (etnikum)" kategóriákat – ezen belül: kiadványok és szerzők -, hét sora pedig az egyes ismérveket (terület, nyelv, országhoz vagy nemzethez tartozás, az adott állam vagy nép, mint tartalmi ismérv) tartalmazza. Ennek a táblázatnak az alapján a nemzeti bibliográfia körébe tartozó bármely bibliográfia-fajta számára elkészíthető a tartalmát bemutató mátrix. Ezt a szerző példákkal illusztrálja.

1. Az „állam" fogalmába nemcsak az egész együtt, hanem a részei külön-külön is beletartoznak (az Orosz Föderáció egészben, a Föderáció egyedei (szubjektumai) és minden szintű települései. Hasonlóképpen fogható fel a „nemzet" kategóriája, az egyes családokig lemenően.
2. A bibliográfia lehet kurrens, perspektivikus, kumulált és retrospektív. Mindegyikben más-más lehet a számbavétel szempontja. A kurrens bibliográfiában pl. a terület, a retrospektívban a nyelv játszik nagy szerepet.
3. Az állam és a népek különböző időben és különböző kiterjedésben élnek. Oroszország határai egészében és egyes részeinek határai is sokszor változtak. A terület mint ismérv megválasztása ezért a feldolgozandó történelmi korszakoktól függ.
4. A szempontokat növeli a kiadványok és egyéb dokumentumok típusokra bontása.

Az 1998-as nemzeti bibliográfiai szolgálattal foglalkozó nemzetközi konferencia ajánlást adott ki arról, hogy a nemzeti bibliográfia fel kell, hogy ölelje az adott állam területén, bármely nyelven és/vagy írásrendszerben publikált dokumentumokat. Ezt az elvet követik az Orosz Könyvkamara és más bibliográfiai központok által kiadott országos bibliográfiák is. A Knižnaâ letopis' c. nemzeti bibliográfia tartalma szélesebb: Gyűjtőkörébe tartoznak az oroszországi kiadók megrendelésére külföldi nyomdákban készült kiadványok, a közös kiadások, valamint azoknak a nemzetközi szervezeteknek a kiadványai, amelyeknek Oroszország is tagja.

1992-ben az Orosz Könyvkamarának meg kellett védenie a nemzeti bibliográfia területi elvét, több szakember ugyanis szorgalmazta a russzika és a külföldön élő orosz szerzők munkáinak felvételét – ezzel a nemzeti bibliográfiai számbavétel maximumát –, amire azonban nem volt sem kedvező helyzet, sem elegendő forrás. Később, 2002-ben az Oroszországra vonatkozó külföldi kiadványok számbavételének feladata bekerült a Könyvkamara alapító okiratába, de még nem valósult meg.

1992-1993-ban a Könyvkamara kísérletképpen megpróbálta beépíteni a bibliográfiába a FÁK-országok kiadványainak adatait is, de ezt egy év múlva abbahagyták, ugyanis szétfeszítette a nemzeti bibliográfia kereteit.

A helyi sajtótermékek jegyzéke a nemzeti bibliográfia részét képezi. Bibliográfiai számbavételüket a helyi kötelespéldányokat begyűjtő könyvtáraknak kell megvalósítaniuk. Az Orosz Föderáció köztársaságaiban ezt a feladatot vagy könyvkamarák vagy a köztársasági könyvtárak nemzeti bibliográfiai részlegei látják el, valamint a kerületi és megyei könyvtárak is feldolgozzák a helyi kötelespéldányokat.

(Rácz Ágnes)

04/351

LEVIN, G.L.: Funkcii i značenie retrospektivnoj nacional'noj bibliografii = Bibliografiâ. 2004. 2.no. 19-31.p.

A retrospektív nemzeti bibliográfia feladata és jelentősége

Nemzeti bibliográfia; Retrospektív bibliográfia

Az orosz szakirodalomban az 1980-as és 1990-es években az egyik legvitatottabb kérdés a nemzeti bibliográfia, illetve a bibliográfiai információ funkciója volt. E cikk szerzője a közzétett elméleteket elemezve és velük vitázva alakította ki saját nézetét.

A bibliográfiai információnak szerinte három alapfunkciója van:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az azonosító funkció lényege: a dokumentum bemutatása speciális jelrendszer segítségével bibliográfiai leírás formájában (ez a bibliogram). Ennek során a konkrét dokumentumról általános formájú bibliográfiai információ (bibliográfiai tétel – leírással, besorolási adatokkal, osztályozási jelzetekkel, tárgyszavakkal stb.) keletkezik, amely később a bibliográfiai keresés tárgya, illetve a bibliográfiai tájékoztatás eleme lesz.

A keresési funkció annak a folyamatnak a biztosítása, hogy a dokumentumra jellemző legalapvetőbb tájékoztató adatokat megtaláljuk formális (beleértve a dokumentum lelőhelyét is) és tartalmi jellemzők alapján. Fontos szempont, hogy a bibliográfiai keresés folyamatában nem maguk a dokumentumok vesznek részt, hanem a róluk szóló közlések. A bibliográfiai keresésnek két alapvető formáját különbözteti meg: az azonosításra irányulót és a tematikust.

A gyakran kommunikatív vagy információs funkciónak nevezett, de a szerző álláspontja szerint inkább tájékoztatónak vagy orientálónak nevezhető harmadik funkció lényege a bibliográfiai információ szétsugárzása, eljuttatása a használóhoz. Ez a folyamat megvalósulhat konkrét címzett nélkül (általános bibliográfia), vagy célközönség számára (szakbibliográfia, ajánló bibliográfia), illetve konkrét egyéni felhasználó számára (bibliográfiai tájékoztatás).

A bibliográfia (bibliográfiai információ) funkcionális struktúrájának általános elemzéséből kiindulva a nemzeti bibliográfia fő funkcióját a következőképpen lehet megfogalmazni: általános bibliográfiai információ létrehozása és közzététele az állam (ország) vagy nemzet (nép) dokumentumterméséről általános és a potenciális felhasználókra irányuló tájékoztatás céljából.

A kurrens nemzeti bibliográfia jellemzően az azonosító funkciót látja el. A nemzeti bibliográfiai intézethez főként a kötelespéldány-szolgáltatás útján bekerült dokumentumtermés elsődleges bibliográfiai feldolgozását végzi. A retrospektív nemzeti bibliográfiának az azonosító funkciója kevésbé hangsúlyos, mivel ez a korábban már létrehozott bibliográfiai információ átdolgozásával foglalkozik. A retrospektív nemzeti bibliográfiának a legfontosabb funkciója a visszakeresési folyamat biztosítása, ami különösen lényeges a bibliográfiai információnak elektronikus formájúvá alakítása (retrospektív konverzió) során.

Az értékorientáló elemet a nemzeti bibliográfia esetében a minimumra kell leszorítani. A nemzeti bibliográfiai intézetekben a regisztrálandó dokumentumok válogatása nem minőségi, inkább formális szempontok (dokumentumtípus, példányszám, terjedelem stb.) történik.

A retrospektív nemzeti bibliográfia alapfunkciója: általános bibliográfiai információ létrehozása és közzététele egy állam (ország) vagy nemzet (nép) történelmi fejlődése során létrejött dokumentumterméséről általános és a potenciális felhasználókra irányuló tájékoztatás céljából.

A nemzeti bibliográfia egészében egyike azoknak az eszközöknek, amelyek biztosítják az ország és/vagy nemzet kulturális önazonosítását és nemzetközi szintű elismerését. A retrospektív nemzeti bibliográfia azáltal, hogy bibliográfiai tételek formájában számba veszi és rendszerezi az országok és nemzetek által alkotott dokumentumokat, bibliográfiai modellt hoz létre az adott ország vagy nemzet társadalmi életének és a világ kultúrájához való hozzájárulásának történeti szempontú tanulmányozásához.

Sokan a nemzeti bibliográfiát, különösen a retrospektív bibliográfiát a „nemzet emlékezetének" nevezik. Oroszországban a retrospektív nemzeti bibliográfia össze van kapcsolva az írott emlékek megőrzésének programjával, amelynek egyik legfontosabb területe az összegyűjtésük mellett a kéziratos (a 18. századig) és a kézisajtó korában (1830-ig) megjelent könyvek bibliográfiai feldolgozása. Ezáltal a retrospektív nemzeti bibliográfia kulturális je-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lentőségének egyik aspektusa az „emlékeztető" szerep.

A retrospektív nemzeti bibliográfia elsődlegesen a nemzeti könyv- és könyvkiadás-történet tudományos kutatásának bázisa. Több esetben, különösen a régi nyomtatványokkal kapcsolatban a nemzeti bibliográfiai számbavétel gyakorlata és a könyvtörténeti kutatások gyakorlata egyesül. A retrospektív nemzeti bibliográfia forrásul szolgál a nemzeti bibliográfia-, tudomány-, kultúra-, irodalom- és művészettörténet számára.

A retrospektív nemzeti bibliográfia felhasználása a bibliográfiai információ visszakeresése során valósul meg: egyfelől forrásul szolgál különböző típusú és fajtájú bibliográfiai összeállításokhoz, másfelől eszköze a bibliográfiai tájékoztatásnak, leginkább a kiadványok azonosítására irányuló kereséseknek, és kevésbé a tematikus keresésnek. Különleges helyet foglal el a bibliográfiai tevékenységben, valamint a bibliográfiai tevékenység modellezésében, értékelésében és történeti kutatásában a bibliográfiák retrospektív nemzeti bibliográfiája (másodfokú bibliográfia).

(Rácz Ágnes)

04/352

LUCARELLI, Anna – PRATESI, Stefania: C'e posto per i libri scolastici nelle nostre biblioteche? Il contributo della Bibliografia nazionale italiana = Boll.AIB. 44. vol. 2004. 1.no. 37-53.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Res. angol nyelven

Van-e esélyük a tankönyveknek az olasz könyvtárakban? Az olasz nemzeti bibliográfia hozzájárulása

Nemzeti bibliográfia; Tankönyv

Sokéves szünet után jelentette meg az olasz nemzeti bibliográfia (BNI) a tankönyvek leírásait, s ezzel egyrészt felzárkózott az európai nemzeti bibliográfiai rendszerek nagy többségéhez, másrészt bibliográfiai ellenőrzés alá vont egy olyan fontos kiadvány- (és kiadói) típust, melyről az olasz könyvtári-bibliográfiai tájékoztatás (s egyáltalán, az információs áttekintés) hosszú ideig nem vett tudomást, holott a tankönyvkiadás a teljes olasz kiadói ipar teljesítményének 11%-át jelenti. Különösen jelentős ez a lépés most, hiszen az utóbbi években az iskolai könyv, a tankönyv, az oktatási segédlet számos lényeges változáson ment át, a könyvek (a szövegek) jelentős részéhez multimédiás eszközök járulnak, és az iskolai könyvek egyre kevésbé kötődnek egy bizonyos iskolatípus egy tantárgyának oktatásához, általánosabb felhasználásra váltak alkalmassá. Az örvendetes tény mellett számos probléma és nyitott kérdés maradt fenn. A BNI D (didaktika) sorozata (mely CD-ROM-on, három havi frissítéssel jelenik meg) nem tartalmazza pl. a nem iskolai tankönyveket, és számos leírási és osztályozási (illetve tárgyszavazási) problémát vet fel. Nincs meg a kellő összhang a BNI és az SBN (az olasz osztott katalogizálási hálózat) között, így van kiadvány, melyet csak az SBN számára dolgoznak fel, illetve nincs meg a lehetőség az SBN-ben már meglévő rekordok átvételére a BNI számára. A továbblépéshez szükséges lesz a nyitott kérdések tisztázásán kívül a BNI új szolgáltatásának címzettjeit, felhasználóit is jobban behatárolni, és együttműködést kialakítani más könyvtárakkal is.

(Mohor Jenő)

04/353

KAŇKA, Jan: Elektronické versus tištené: produkce soubežných regionálních bibliografií = Čtenář. 56.vol. 2004. 4.no. 110-113.p.

Elektronikus vagy nyomtatott: regionális bibliográfiák párhuzamos kiadása

Elektronikus publikáció; Kurrens bibliográfia; Regionális bibliográfia; Retrospektív bibliográfia

Amióta az elektronikus hordozók a papír és a nyomtatott szöveg konkurensei lettek, gyakorta

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mérlegelik, hogy vajon a nyomtatott szó valóban eltűnik és átveszi szerepét az elektronikus közlés hegemóniája. A nyomtatott publikációk szerepe egyáltalán nem csökken, sőt, publikációs robbanásról beszélhetünk. A nyomtatott publikációk mellett azonban rohamosan és teljes értékűként terjednek az elektronikus publikációk is.

Az elektronikus forma előnyei jelentősen megnövelik a bibliográfiák értéket, elsősorban a kereshetőség miatt. Az adatbázisok a hagyományos cédulakatalógusokkal szemben sokkal gyorsabbak, könnyebben javíthatóak, egyre több tevékenységük automatizálható.

Nem az a cél, hogy szembeállítsuk a nyomtatott bibliográfiát az elektronikussal, vagyis nem az a kérdés, hogy „Melyik jobb?", hanem az, hogy „Melyiknek mi az értelme, a gyakorlati haszna, hogy mennyire igényes a termék?".

Az adatbázis a különböző típusú bibliográfiák esetében ideális forma, az azonnali hozzáférés is rendkívüli előny lehet. Elektronikus környezetben a nyomtatottal szemben a keresési eredményeket tetszés szerint kombinálhatjuk. Az interneten keresztüli elérés ma már természetes szempont, amelynek alapján téridőbeli függetlenségről beszélhetünk az elektronikus formák esetén.

Köztes megoldást jelenthetnek a szilárd fizikai hordozón – CD-ROM/DVD-ROM – közvetített adatbázisok, bár ezeknél is fennáll az elöregedés és olvashatatlanság veszélye.

A nyomtatott formák ezzel szemben rögzítettek, nem függnek energiaforrásoktól és olvasóberendezésektől. Formájuk lehetővé teszi azt, ami felé az elektronikus forma csak most közelít: a lapozás valóságos lehetőségét. Hátrányaikhoz sorolható a téridőbeli függőség, amely a hordozó anyagi jellegéből fakad.

A kurrens elektronikus bibliográfiai adatbázisok keletkezési folyamatukban valóban kurrensek, nyomtatott változatuk viszont szükségszerűen meghatározott, lezárult időszakra vonatkozik.

Ezek a publikációk időszakos jellegűek, nem valódi periodikaként, de leggyakrabban éves, ritkábban féléves vagy kétéves gyakorisággal jelennek meg. A kumulatív jegyzékeknél a hosszabb időszak miatt a folyamatosság már vitatható. Eleinte a digitális verzió csupán közvetlenül a nyomdai előkészületeket megelőző fázis volt, szövegszerkesztett formátumban, később azonban ezek bibliográfiai adatbázisokból kerültek ki.

Felmerül a kérdés: van-e továbbra is értelmük ezeknek a publikációknak és lesz-e értelmük a jövőben? Nem vész-e el éppen az időbeliségük, a kurrens voltuk a nyomtatásuk miatt? Milyen időtávlat okozhatja, hogy a kiadás és a feltárt időszak közt eltelt időkülönbség miatt esetleg már retrospektívvá válhatnak? Milyen célcsoportjaik vannak és léteznek-e még vagy létezni fognak-e a jövőben?

A célcsoport vagy a fogadóképes használók tekintetében az a kérdés merül föl, hogy vajon motivált-e a felhasználó abban, hogy nyomtatott listákat manuálisan böngésszen, amikor saját számítógépéről ugyanolyan jegyzékeket érhet el adatbázis formában.

A kurrens regionális bibliográfiák tényleges kiadása is hasonlóan fontos kérdés. A rendszeres időbeli csúszásokon kívül arról is szó van itt, hogy az adatbázisokban viszonylag nagy mennyiségű hiba és egyenetlenség van (főként a leírásokban), amelyek a nyomtatásban felszínre kerülnek. Senki nem ad ki éves bibliográfiát igényes szerkesztés nélkül. Ez pozitívum, hiszen a nyomtatott változat szakmai szempontból minőségibb munka, mint elektronikus előzménye. A termék költségigényét azonban a kis példányszám és az alacsony ár jelentősen megemeli.

A kurrens regionális bibliográfiák kiadása korunkban olyan anakronizmus, mely hamarosan eltűnik. A cseh nyomtatott kurrens regionális bibliográfiák publikációs trendje (a 60-as évektől a 2000-es évekig vizsgálva) a 80-as években érte el csúcspontját,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a 90-es években némi visszaesést mutat az automatizáció és a digitalizációs optimizmus hatására.
A regionális kurrens bibliográfiáknak a szerepe sem a nyomtatott, sem az elektronikus verziójukban nem csökkent. Nem biztos azonban, hogy ez továbbra is így marad. Azoknak a „pillanatnyi szükségleteknek" a kielégítésére, amely velük kapcsolatban felmerül, az elektronikus adatbázis forma alkalmasabb, mint a költséges, bár minőségileg színvonalasabb nyomtatott forma. Ez technológiai, szerzői jogi és más kérdéseket is felvet. Kétségkívül szükség lesz a jövőben bibliográfusokra is, akiknek a szerepe a megfontolt válogatásban és a minőségi metaadatok szerkesztésében nélkülözhetetlen lesz.

(Prókai Margit)

Lásd még 327, 334, 382

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

04/354

KNIFFEL, Leonard: Nunavut: talk about remote! = Am.Libr. 35.vol. 2004. 3.no. 32-35.p.

Nunavut: Kanada sarkvidéki területének könyvtári ellátása

Községi könyvtár; Nemzetiségi olvasó

Könyvek és számítógépek könnyítik meg az eszkimó közösségek életét Kanada egyik sarkköri tartományában, Nunavutban (a helyi eszkimó nyelven „A mi földünk"-ön), amely 2,1 millió négyzetkilométer nagyságú (ez ötször nagyobb, mint Kalifornia!), és 37 500 lakosa 28 településen él. A lakosság 85%-a őslakos eszkimó.
A hideg mellett a magány jelenti a legnagyobb problémát. A könyvtári központ (NPLS) fontosnak tartja az őslakosok bevonását a könyvtári munkába: a több funkciót ellátó (iskolai és közösségi) könyvtárak a családok kulturális központjai, és a külvilággal való kapcsolattartás helyei is. A számítógépes hálózat kiépítése 1997-ben kezdődött, jelenleg 17 településen vannak közösségi hozzáférési pontok. Új könyvtár építésére is sor került, Pond Inletben (1500 lakos); a gépparkot a Gates Alapítvány programja biztosította.
Mivel a népesség fele fiatalkorú, a könyvtárak a tanulásra, ismeretszerzésre helyezik a hangsúlyt, és a téli hónapokban programozási tanfolyamot szervezenek nekik. Az idősek napjának megrendezése is a tanulást és a hagyományok megismerését szolgálja.
A számítógépek miatt sokan keresik fel a könyvtárakat: megduplázódott a látogatók és a tájékoztató kérdések száma. A tartomány gondjait a munkanélküliség mellett az alkoholizmus, a családon belüli erőszak és az öngyilkosságok magas száma is tetézi.
A helyi kultúra inkább a nyomolvasásra, mintsem a könyvolvasásra koncentrál. A fiatalok is inkább a számítógépekhez vonzódnak, mint a könyvekhez, de végül is ez is az olvasáskultúrát szolgálja.
A Gates Alapítvány két, tizenegy laptopból álló vándorlaboratóriumot adományozott tizenegy település könyvtárosainak és olvasóinak képzésére.

(Murányi Lajos)

Lásd még 303-304

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

TÁJÉKOZTATÁSI RENDSZEREK

Hálózatok, regionális rendszerek

04/355

EDWARDS, Eli: Ephemeral and enduring: the Internet Archive and its role in preserving digital media = Inf.Technol.Libr. 23.vol. 2004. 1.no. 3-8.p. Bibliogr. 29 tétel.

Kísérletek az internet tartalmának megőrzésére: az Internet Archívum program

Elektronikus publikáció; Fejlesztési terv; Megőrzés; Számítógép-hálózat

A technika, az üzleti és a társadalmi élet szinte minden területén gyökeres változásokat hozó internet a növekvő elektronikus publikálás és terjesztés révén alaposan átalakította a könyvtárügyet is. Ma az új közlemények több mint 90%-a digitális formában jön létre, ám miközben az internet – különösen a web – rohamosan növekszik, a rajta lévő tartalmak nemritkán egy évig sem maradnak fenn. A szakma megteremtette a digitális dokumentumok archiválásának, gyűjtésének és katalogizálásának módszertani feltételeit, és létrejöttek digitális könyvtárak; de tevékenységük még mindig az eredetileg nyomtatott kiadványokra összpontosul.

Tartalmi gazdagsága a teljes internet archiválását is indokolná, de mindeddig nincs olyan szervezet, amely ezt a célt tűzné maga elé. Egyetlen összehangolt erőfeszítés hiányában több kisebb projekt indult az internet egyes részeinek archiválására. A British Library új nemzeti projektjének mintájára a legtöbb országban tervbe vették az adott webterületen található dokumentumok megőrzését.

Az Internet Archívumot (Internet Archive, IA) Brewster Kahle alapította nonprofit szervezetként 1996-ban. Az IA-ba a teljes internetről robotprogramok által összegyűjtött források kerülnek be kapcsolataikkal, használati statisztikájukkal és üzemeltetőik adataival együtt. A 2004 januárjában 300 terabájt méretű archívum anyaga három fő digitális dokumentumtípusba sorolható: weboldalak, multimédia és nyomtatott források digitalizált változatai.

Az IA-nak komoly hiányosságai is vannak. A robotprogram csakis az ún. látható weben működhet, és nem elhanyagolható a különböző technikai okok miatti veszteség sem. Nem vesz fel az archívum olyan dokumentumokat, amelyeket például állambiztonsági okokból letiltanak.

A nemzeti könyvtáraknál digitális archiválás nincs engedélyeztetési eljárások és tudatos válogatás nélkül. A nem hivatásos kiadók vagy nem hivatalos szervezetek dokumentumai általában kimaradnak. Az IA gyűjteményének építése teljesen automatizált, és ez lehetetlenné teszi, hogy minden forrás archiválását tárgyalások előzzenek meg. Üzemeltetői szerint az IA-ra nem vonatkozhatnak a szerzői jog elérést korlátozó rendelkezései, mivel ez kulturális értékeket őrző és szolgáltató internet-könyvtár, de a tulajdonos kérésére bármilyen tartalmat eltávolítanak. Az IA valójában az alapvető könyvtári funkcióknak nem felel meg. Gyűjteményét nem katalogizálja. Tudatos gyűjteményépítés nem létezik. Vannak ugyan tematikus gyűjteményrészek (pl. az elnökválasztásokkal vagy a 2001-es amerikai terrorcselekményekkel kapcsolatos webhelyek és televíziós híradások, kereskedelmi és szervezeti oldalak a web „hőskorából", nemzetközi digitalizálási projek-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tek eredményei), de lényegében az internetről minden bekerül az IA-ba.

A két koncepció a könyvtárosok és a számítástechnikusok igen eltérő nézetrendszerét tükrözi a digitális archívumokról. Mindkettő létező problémákra kínál megoldásokat. Az utóbbi létjogosultságát is igazolni látszanak történészek és jövőkutatók olyan aggályai, miszerint már a közeljövőben a történeti kutatásnak nem áll majd rendelkezésére olyan digitális anyag, amely napjaink aktívan kutatott kisnyomtatványaival és kéziratával volna egyenértékű. Az IA már eddig is óriási adattömeget mentett meg a végleges eltűnéstől. A közgyűjteményeknek tanulniuk kell sikereiből és kudarcaiból egyaránt.

(Vajda Henrik)

04/356

FIORENTINI, Barbara: I blog bibliotecari : Nouvi servizi di informazione = Boll.AIB. 44.vol. 2004. 1.no. 29-36.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Res. angol nyelven

A könyvtári blogok mint új információs szolgáltatások

Elektronikus hirdetőtábla

A röviden *„blog"* néven is emlegetett *weblog* a legutóbbi években feltűnt jelenség, és mint az on-line kommunikáció egy újformája, rövid idő alatt felhívta magára a figyelmet, különösen az információ- és tájékoztatástudományban működő szakemberekét.

A weblog voltaképpen a szerkesztés, publikálás egy új típusa, mely az interneten született meg. Naplószerű feljegyzéseket tartalmaz, melyekben a szerző különböző témákhoz fűz kommentárokat. A szerző, akit ez esetben *„blogger"*- nek neveznek, nem csak szerző, hanem olvasó, szerkesztő, kiadó is egyben. Olvasója a neten megjelenő dolgoknak, amelyekből válogat, gyűjt és kommentál, mint saját blogjának szerkesztője. A neten igen sokféle bloghoz juthatunk hozzá, sokuk meglehetősen messzire megy spontaneitás és a kifejezés szabadsága tekintetében, mások viszont értékes információt kínálnak, és további reflexiókra is alkalmat adnak. A blognak leginkább a következő három fő funkciója érdemel említést: valóra váltja a kifejezés igényét; közösségi érzést teremt; biztosítja a neten való állandó jelenlétet. A blog annyiban emlékeztet a webfórumra, hogy vitáknak ad helyet, ám míg a fórum eredendően közösségi hely, mely a vita érdekében, a kommentárok igényével jött létre, a blog magánjellegű, melyhez ugyan esetenként lehet kommentárt fűzni. A blog és a levelezőlista különbözősége abban áll, hogy míg a levelezőlistára feliratkozván ha tetszik, ha nem, a postaláda megtelik (jó esetben) a témához tartozó küldeményekkel és irományokkal, a blog nem küld semmit, az érdeklődő maga dönti el, hogy éppen megnézi-e az érdeklődési körébe vágót.

A blogok és használatuk iránt az internethasználók legkülönfélébb kategóriái érdeklődnek, s nem maradnak ki ebből a könyvtárosok sem. A blog rendkívül rugalmas, és éppen a szinte napi megújulásának köszönhetően igen friss információkat nyújthat. Éppen ezért alkalmas arra, hogy egy könyvtár mindig friss tájékoztatással lássa el olvasóit blogján keresztül, és a könyvtár körül kialakuló közösség érzését is táplálhatja. Rugalmasságának köszönhetően a blog számos célra, így nem csak a könyvtári marketingtevékenységre, hanem akár könyvtárosok oktatására, továbbképzésére is felhasználható eszköz. A kevés olasz blog közül említést érdemel néhány egyetemi kezdeményezés; egyikük egy hipertext-szeminárium anyagához is kapcsolódik (http://roncaglia.homeip.net/seminario), egy középiskolai könyvtári, mely az intézmény diákjait segíti; és a könyvtárosok virtuális közösségének szánt *Bibliopolis* (http://bibliopolis.pantarei.it), melyen keresztül a világ számos könyvtári tematikájú blogja is tanulmányozható.

(Mohor Jenő)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

04/357

TRUŠINA, Irina Aleksandrovna: Cenzura v bibliotekah: staraâ problema v novyh usloviâh = Bibliotekovedenie. 2004. 1.no. 30-34.p. Bibliogr. 12 tétel.

Cenzúra a könyvtárakban: régi gond új körülmények között

Cenzúra; Számítógép-hálózat; Tájékoztatás szabadsága

Oroszországban a XIX. századtól befolyásolta a könyvtárak alapítását és tevékenységét a központilag irányított cenzúra. A század folyamán a nagyobb könyvtárakban kötelező volt létrehozni a tiltott könyveket és kéziratokat őrző ún. zárt gyűjteményrészeket. A XX. század folyamán a könyvtárak a pártirányítás alatt működő központi cenzúraszervezetektől rendszeresen megkapták a tiltott, tűrt és engedélyezett könyvek jegyzékét. A központi rendelkezés egészen a XX. század utolsó évtizedéig érvényben volt, 1991-ben nyitották meg és tették mindenki számára nyilvánossá az addig zárt gyűjteményrészeket.

Ezzel párhuzamosan a kilencvenes években a cenzúra témáját érintő konferenciák sorát rendezték meg: az elsőt 1991 szeptemberében az orosz tudományos akadémia könyvtárában, majd ezt újabbak követték 1993-ban Moszkvában amerikai kutatók közreműködésével, 1995 szeptemberében pedig Szentpéterváron „Cenzúra Oroszországban: múlt és jelen" címmel.

Az információhoz való szabad hozzáférés deklarálása érdekében az Európai Parlament 1998-ban határozatot fogadott el a könyvtáraknak a modern társadalomban betöltött szerepéről, az IFLA 1999-ben nyilatkozatot adott ki a könyvtárak és az intellektuális szabadság összefüggéseiről, az Európa Tanács pedig 2000-ben elfogadta a szabad véleménynyilvánításról szóló, európai kulturális intézményekre vonatkozó politikai irányelveket. Az orosz nemzeti könyvtár és az orosz kulturális minisztérium e fontos dokumentumok orosz nyelvű fordítását 2001-ben egy kötetbe rendezve nyomtatásban jelentette meg.

Éppen abban az időben, amikor Oroszország leszámolt a cenzúrával, az európai országokban és az USA-ban új típusú cenzúratörekvések jelentek meg: a könyvtári állomány cenzúrázásának kísérletei helyi társadalmi, politikai, egyházi szervezetek oldaláról. Emellett az internet megjelenésével és fejlődésével a cenzúra kérdése újra előtérbe került, hiszen léteznek olyan veszélyek és indokok, amelyek alapján a világháló információit szűrni, ill. blokkolni kell: ezek közé tartozik a hackerek tevékenysége csakúgy, mint a terrorista szervezetek honlapjai vagy a kábítószerek reklámjai. A szűrés nagyon fontos szerepet játszhat a különböző életkorú internethasználók szempontjából is, pl. a gyermekpornó terjesztése vagy az öngyilkosság módszereinek felsorolása a fiatalabb korosztály számára lehet káros. A szűrés általában a tárolt információ metaadatainak vizsgálata alapján történik, és bizonyos szavak, webhelyek, grafikai ábrázolások blokkolásán alapul. E módszer azonban egyelőre nem tökéletes: gyakran fontos és értékes információk is blokkolás alá kerülnek.

A Recreational Software Advisory Council az internetes tartalmak ellenőrzésére ötfokozatú értékelési rendszert (RSACi) dolgozott ki a következő kategóriák szűrésére: erőszak, meztelenség, szex, nyelvezet.

Az információt szolgáltató könyvtárak munkatársainak, a könyvtárosoknak rendkívül nagy a felelőssége ezen a téren, nem véletlen, hogy nagyon sok ország könyvtáros etikai kódexe foglalkozik ezzel a kérdéssel. Ellentmondást kell ugyanis feloldani, hiszen a könyvtáros szakmailag meghatározott feladata az információhoz való szabad hozzáférés biztosítása, ugyanakkor erkölcsi-etikai kötelessége használói személyének, személyiségének védelme – akár azon az áron, hogy az interneten található információk egy részét nem engedi eljutni hozzájuk.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A cikk szerzőjének gyors körkérdésére adott válaszokból kiderül, hogy az oroszországi könyvtárakban eltérő az internethasználat engedélyezésének mértéke: a legtöbb helyen a könyvtárakban nem lehet pornóoldalakat látogatni, csevegni, számítógépes játékokat játszani, elektronikus levelezést folytatni. A szűrést és a blokkolást egyelőre azonban szinte kizárólag technikai eszközökkel oldják meg anélkül, hogy a könyvtár használatára vonatkozó alapdokumentumokban rögzítenék az internethasználattal kapcsolatos ajánlásokat, szabályokat.

(Hangodi Ágnes)

Lásd még 309, 311, 326, 332-333, 335, 337-338, 349, 374, 382, 391

Közgazdasági tájékoztatás

04/358

MARIN, Jane – POULTER, Alan: Dissemination of competitive intelligence = J.Inf.Sci. 30.vol. 2004. 2.no. 165-180.p. Bibliogr. 40 tétel.

A versenytársfigyelés információterjesztési vonatkozásai

Felmérés; Információszervezés; Információtechnológia; Személyzet; Üzemi tájékoztatási központ

A tanulmány állítja, hogy a versenytársfigyelés (competitive intelligence, CI) igen jelentős tevékenység, és tanulmányozni kívánja az ilyen információknak a vállalaton belüli, különféle információs és kommunikációs technológiák segítségével történő terjesztését. Foglalkozik még kapcsolódó témákkal, valamint a CI forrásaival, fogadóival és terjesztőivel is. Az irodalomkutatáson túlmenően a szerzők kvantitatív felmérést végeztek a SCIP (Society of Competitive Information Professionals) tagjai között, és email-interjúkat készítettek néhány találomra kiválasztott résztvevővel. A tanulmány arra a következtetésre jut, hogy a technológiák segíthetik ugyan a CI folyamatát, de az eredmény csak akkor lehet igazán hatékony, ha „személyközpontú". A CI-t nem annyira információterjesztési funkcióként, mint a tudásmenedzsment egyik formájaként kell szemlélni. Ez a szemlélet figyelembe veszi a forrásokat és a CI előállítóinak szakmai hátterét is. A következő kutatási lépés a tanulmány szerint a versennyel kapcsolatos információellátás értékelése lehetne.

(Autoref.)

Kutatás és termelés információellátása

Lásd 367

Oktatás információellátása

04/359

ALAIN, Jean-Marc: Les services de bibliothèque pour la formation a distance = Doc.Bibl. 49.vol. 2003. 3.no. 105-109.p. Bibliogr.

Res. angol és spanyol nyelven

Könyvtári szolgáltatások a távoktatás igényeinek kielégítésére

Felsőoktatási intézmény; Igény; Szabvány; Szolgáltatások; Távoktatás

A távoktatás az egész világon egyre fontosabb szerepet kap a felsőoktatásban. Napjainkra ismeretessé váltak az ilyen képzésre jelentkezők szükségletei és elvárásai, amelyek hasonlók az egyetemre bejáró hallgatókéihoz. A távoktatásban részt vevők számára nyújtandó hasonló színvonalú szolgáltatások ki-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

fejlesztése céljából számos országos egyesület dolgozott ki szabványokat és szervezett képzést a könyvtárosok számára. Eljött az ideje, hogy a könyvtári személyzet mindent megtegyen azért, hogy szolgáltatásai és állományai távolról is elérhetők legyenek.

(Autoref.)

Lásd még 373

Zenei tájékoztatás

Lásd 315

VEZETÉS, IRÁNYÍTÁS

Általános kérdések

Lásd 294

Tervezés

Lásd 301

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

Lásd 333-335, 348, 371

Pénzügyi és gazdasági kérdések

04/360

WELLS, Kathleen L.: Hard times in technical services : How do academic libraries manage? A survey = Tech. Serv.Q. 21.vol. 2004. 4.no. 17-30.p. Bibliogr. 8 tétel.

Hogyan birkóznak meg az egyetemi könyvtárak a feldolgozó munkát sújtó költségvetési korlátozásokkal? Egy felmérés eredményei

Egyetemi könyvtár; Feldolgozó munka; Felmérés [forma]; Gazdálkodás -könyvtárban; Munkaszervezés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az új évszázad sok amerikai könyvtár számára különösen nehéz anyagi körülményeket hozott. Mivel az olvasószolgálati személyzet teljes létszámára mindenütt szükség van, a feldolgozó osztályokat

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

különösen érzékenyen érinti, amikor egy státuszt elveszítenek. Az Egyesült Államok délkeleti államainak egyetemi könyvtáraiban kérdőíves felmérést végeztek a feldolgozó osztályok vezeti között, hogy megállapítsák, milyen hatást gyakorolnak a nehéz idők részlegeik személyzetére és működésére. A válaszolók több mint 60%-a tapasztalt osztályán státuszveszteséget, ami különösen a katalogizálást sújtotta. Ezt a problémát a legtöbben átszervezéssel és szakképzettség nélküli munkatársak alkalmazásával igyekeztek megoldani.

(Autoref.)

Lásd még 305, 312, 378

Gépesítési kérdések

Lásd 296

Személyzet

04/361

MESTROVIC DEYRUP, Marta: Is the revolution over? Gender, economic, and professional parity in academic library leadership positions = Coll.Res.Libr. 65.vol. 2004. 3.no. 242-250.p. Bibliogr.

Vége van-e a forradalomnak? Nemek szerinti, gazdasági és szakmai egyenlőség a felsőoktatási könyvtári vezetői állások területén

Felsőoktatási könyvtár; Könyvtárosi hivatás; Női munkaerő; Statisztika; Vezetés

Ma már a felsőoktatási könyvtárak igazgatóinak legtöbbje a nők közül kerül ki (a legnagyobb presztízzsel rendelkező 124 ARL-könyvtárban arányuk 52,1%-os; 1972-ben 4,6% volt). Nők töltik be az ALA végrehajtó tanácsi és tisztségviselői és az ACRL igazgatótanácsi helyeinek legnagyobb részét. Ennél is fontosabb talán, hogy a női egyetemi könyvtárigazgatók fizetése esetenként meghaladja férfi társaikét, átlagosan pedig 92%-át teszi ki (összehasonlításul: a közkönyvtárakban 14%-kal kevesebbet keresnek a női igazgatók). A női vezetők először a humán tudományi, az óvónő- és tanítóképző főiskolák könyvtárainak vezetésében tűntek fel.

Egy két részből álló vizsgálat keretében a következő kérdésekre keresték a választ: Hogyan fest mindez az üzleti és az oktatási szektorral összevetve? Minek köszönhetik ezek a sikeres nők a karrierjüket és szakmai sikereiket? Megváltozott-e (ti. nőközpontúbb lett-e) a nők által a felsőoktatási könyvtárak szervezeti kultúrája? Modellként szolgálhat-e mindez?

A felsőoktatási könyvtárvezetők tevékenysége a vezetőket tekintve hasonlít az üzleti szektorhoz: ügyfélszolgálat, fejlett technológia alkalmazásával, miközben szakmai pályafutásuk nagyban emlékeztet az egyetemi oktatókéra. Az egyetemi könyvtárigazgatónők jóval nagyobb arányban értek el vezetői pozíciót, mint az üzleti életben és a felsőoktatásban dolgozó társaik. A fizetések között nagyobb az összhang a felsőoktatási szektor oktatási és könyvtári ágában. Bár a felsőoktatási könyvtárak és könyvtárügy marginalizálódását emlegetik az egyetemi és felsőoktatási könyvtárak, valamint női vezetőik nagyon jelentős pénzügyi és emberi erőforrásokért viselnek felelősséget (4,6 milliárd dollár és közel 97 ezer fő).

A ma ötven-hatvanéves női könyvtárvezetők már megélték a feminista mozgalmat, és ez karrierjükre is hatással volt. 1982 és 1997 között a női könyvtárigazgatók aránya a jelentős tudományos könyvtárakban 22,4%-ról 45,2%-ra nőtt. B. Turock feminista nézőpontból a nők vezetői szerepvállalását az utóbbi harminc évet tekintve négy szakaszra osztotta. Paula T. Kaufman azt regisztrálja, hogy a könyvtárosi szakmában nőközpontú vezetési stílus van kialakulóban. A Carnegie Alapítvány által támoga-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tott felsőoktatási könyvtárak vezetői körében folytatott vizsgálat ugyanakkor nem ezt állapította meg, hanem azt, hogy a vezetési stílust inkább az oktatási kultúra és a több millió dolláros költségvetéssel dolgozó, a felsőoktatást segítő részlegek gyakorlati szempontjai határozzák meg.

A Carnegie Alapítvány által támogatott 151 kutatóintézeti könyvtár vezetői körében folytatott vizsgálat a könyvtárigazgató nemével összefüggésben a könyvtárak honlapján közzétett szervezeti felépítést és küldetésnyilatkozatot elemezte. A könyvtárak 45%-ának volt férfi, 55%-ának női vezetője. A könyvtárak 20%-a létesített csatolást a honlapról a hagyományos szervezeti sémához, és 48%-uk adta meg a személyzet munkaköri leírásait a hierarchikus szervezeti felépítés szerint (26%-kal valószínűbb volt, hogy ez a nőknél szerepel). 33% adta közre a könyvtár küldetésnyilatkozatát. A legtöbben a szolgáltatást, hozzáférést, technológiát, használóképzést, gyűjteményfejlesztést, a könyvtár és az oktatói gárda partnerkapcsolatát hangsúlyozták, 14%-nál jelent meg a személyzet sokszínűsége mint szempont. A női vezetők szövegében nagyobb valószínűséggel szerepeltek olyan női értékek, mint a munkatársak támogatása, rugalmasság, kreativitás és hasonlók.

A mai pályakezdő nők előtt más perspektívák állnak, mint elődeik előtt – ők az igazi haszonélvezői a női egyenlőségért küzdő mozgalmak eredményeinek. A könyvtárosképzés ugyanakkor nem készíti fel őket megfelelően a menedzsment-ismeretekből. Az ACRL személyzeti ügyekkel foglalkozó ad hoc munkacsoportja 2002-es fehér könyvében kimutatta, hogy az ARL könyvtárvezetőinek 60%-a nyugdíjba vonul az elkövetkező tíz évben, a női vezetőknél a következő húsz évben várható ez tömeges mértékben. Ezután azt lenne érdemes kutatni, hogy milyen módszerekkel lehetne a jövendő vezetőit (nőket és férfiakat egyaránt) a felsőoktatási könyvtárakba vonzani, ott megtartani, és vezetői képzésben részesíteni, akik egyéb szempontokból megfelelnek a követelményeknek.

(Hegyközi Ilona)

04/362

BRADFORD PERRY, Emma: Let recruitment begin with me = Am.Libr. 35.vol. 2004. 5.no. 36-38.p.

Két amerikai egyetem együttműködése a hatékony könyvtárostoborzás előmozdítására

Együttműködés -regionális; Könyvtárostoborzás

2010-ben közel 80 ezer könyvtáros fogja elérni a nyugdíjkorhatárt (65) az Egyesült Államokban (Louisianában már most jelentős szakemberhiány van). Az Amerikai Könyvtárosegyesület (ALA) 1997-ben indította el *Spectrum Initiative* nevű programját, melynek célja az utánpótlás toborzása és egy olyan ösztöndíjrendszer kialakítása, amelynek révén új, fiatal fekete tehetségek kerülnek a szakmába. Önmagában véve a program édeskevés lenne ehhez: minden könyvtárosnak részt kell vennie a kiválasztásban és a leendő szakemberek segítésében.

A Déli Egyetem (Southern University, SU) és a Louisiana Állam Egyetem (LSU) olyan személyre szabott modellt alakított ki, amelyben a támogatás és a folyamatos segítés a lényeg. Az SU már eddig is sokat tett 1993 óta az ügy érdekében, amikor a leendő könyvtárosok segítésének rendszerét kidolgozta. A két egyetem szoros együttműködése nyomán azután a Déli Egyetem könyvtárának, a *J. B. Cade Könyvtár*nak több mint egy tucat munkatársa szerzett könyvtáros diplomát. (Az LSU-n 1990-től majdnem száz afroamerikai diák végzett; mostanra az arányuk 10% fölé emelkedett – a korábbi 3-5%-kal szemben.)

A segítségnyújtás és a toborzás mindennapos feladat a Cade könyvtárban: egyenként keresik fel a jelölteket, megígérik a folyamatos szakmai segítséget, a könyvtári tanszék pedig anyagi támogatást is ad. A tanulmányok alatt a továbbtanulók munkabe-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

osztását órarendjükhöz igazítják. Van, aki ösztöndíjat is kap, de arra is volt példa, hogy valaki fél évig fizetett szabadságon tanulhatott. A folyamatos szakmai segítségnek (mentorálásnak) fontos szerepe van a sikerben: minden továbbtanuló egy-egy munkahelyi segítőt választhat (két jelölt közül, de egyik sem lehet közvetlen vezetőjük). Mindössze egyetlen hallgató akadt eddig, aki nem fejezte be tanulmányait – de már nem is dolgozik a szakmában.

Jelenleg a két egyetem egy 300 ezer dolláros állami támogatást pályázott meg közösen, hogy a hagyományosan fekete főiskolákról és egyetemekről toborozzanak könyvtároshallgatókat. (Felhívásokat tűztek ki a könyvtárban és a tanulmányi osztályon is, hogy minél szélesebb körben propagálják a könyvtári tanulmányok felvételét.)

A „keretes" részben az egykori Spectrum-ösztöndíjasok nyilatkozatai, illetve a szakmai utánpótlás biztosításának „tízparancsolata" olvasható.

(Murányi Lajos)

Lásd még 295

Marketing, közönségkapcsolatok

04/363

KERESZTURY, Tina: Super Librarian to the rescue! = Libr.J. 129.vol. 2004. 9.no. 32-34.p.

A „Szuperkönyvtárosnő" mint marketingeszköz

Közművelődési könyvtár; Marketing

A hölgy állát előreszegezve száguld egy számítógép-egéren állva. Erős és eltökélt. Bal kezében könyvek. Orrán szemüveg, alakja fantasztikus. Lila, testhez simuló ruhában feszítve fürkészi, hol van olyan információkereső felnőtt vagy gyerek, akinek segítségére siethet.

A Szuperkönyvtárosnő szédítő karrierje 2003 szeptemberében New Jersey államban indult egy sajtótájékoztatón. A New Brunswick-i Közkönyvtárban zajló eseményt 2100 kábeltévé közvetítette. Hősnőnk nem az űrből jött, szárnyra kelését a könyvtárosok egyéves munkája előzte meg. A New Jersey-i Állami Könyvtár, a könyvtáros egyesület és a könyvtári hálózat képviselőiből alakult az a bizottság, mely az egész államra kiterjedő marketingkampányt kitervelte. Céljuk az volt, hogy ezzel a meglepő és hatásos figurával hívják fel a lakosság figyelmét a helyi könyvtárakra. Azt is meg akarták mutatni, hogy a könyvtári szolgáltatások lépést tartanak a használók igényeivel, a könyvtárosok pedig nyitott és barátságos emberek.

Az ötlet a bizottság áprilisi ülése után született. Ott sok szó esett a könyvtárosok képességeiről, arról, hogy nap mint nap magától értetődő módon válaszolnak a könyvtárlátogatók vég nélküli kérdéseire, oldják meg problémáikat. Óhatatlanul felmerült a mindenhol és mindenkor segítőkész hős alakja, aki jelen esetben a száguldó könyvtárosnő alakjában öltött testet. Jó ötletnek bizonyult. Az államszerte vetített tévéreklámban ugyan csak öt másodpercig látható a fantasztikus könyvtárosnő, mégis fotelhoz ragasztja a nézőket a további huszonöt másodpercre, mikor valódi könyvtárosok mutatnak be számos könyvtári szolgáltatást.

Szeptember folyamán több mint ötvenezer látogatója volt a Szuperkönyvtárosnő honlapjának (www.njlibraries.org), ahol a kampányban résztvevő könyvtárak számos sikertörténete is olvasható. A megkérdezett használók legtöbbjének tetszett a kezdeményezés, egyedülállónak és igazán figyelemfelkeltőnek találták. Sok helyről kérték a hősnőről szóló videót, hogy a helyi kábeltévében is bemutassák.

Vannak ugyan kollégák, akik féltik a könyvtáros pályát az ilyen komolytalan reklámtól, a legtöbben azonban jól fogadták. Bátor és vállalkozó kedvű – valódi – könyvtárosok még a hősnő jelmezét is magukra öltik egyes rendezvényeken. A bizottságot

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

már megkeresték azzal a kéréssel is, hogy a közeljövőben a férfi szuperkönyvtáros is feltétlenül jelenjen meg a színen.

Nyolc hónappal a kampány kezdete után már a következő évi terveken törik a fejüket a figura megteremtői. A siker hatására számos új támogatót sikerült megnyerniük. Remélik, hogy még több helyet kapnak majd a rádióműsorokban és a közszolgálati televíziók adásaiban. Fontolgatják egy pályázat kiírását is, ahol a serdülők kipróbálhatják írói tehetségüket. Feladatuk a Szuperkönyvtárosnő „életrajzának" megírása lesz. A legjobbat képregény formájában tervezik kiadni.

(Fazokas Eszter)

04/364

länkaiken väärä imago? = Kirjastolehti. 97.vsk. 2004. 3.no. 9-13.p.

Könyvtári imázs és kommunikáció. Tematikus rész, 4 cikk

Könyvtárkép; Könyvtárpropaganda; Közművelődési könyvtár; Public relations

Nagy szükség volna a közkönyvtárak kifelé irányuló kommunikációjának javítására Finnországban. Egy – 19 könyvtárban folytatott – felmérésből kiviláglik, hogy a könyvtárosok elvben egyetértenek ezzel, ám úgy látják, az időhiány és a csökkentett létszámból következő túlterheltség lehetetlenné teszi a PR-munkát. Ők is érzik, hogy hiányos a döntéshozók ismerete a könyvtárak munkájának mibenlététől és lehetőségeiről, s még nagyobb hibának tartják, hogy a könyvtáraknak nem igazán sikerült szövetségeseket és támogatókat szerezniük a településeken.

A könyvtárosoknak általában elegük van a „stratégia" szóból, a kommunikációs stratégiájuk kimunkálása azonban rendkívül fontos volna: annak a megtervezése, hogy milyen célcsoportokat mikor, milyen kommunikációs csatornákon keresztül és milyen eszközökkel kívánnak megcélozni. Rossz politika ugyanis, ha csak akkor fordulnak hirtelenjében a nyilvánossághoz, ha már válság, vészhelyzet van.

Egyik leglényegesebb kérdés a döntéshozók folyamatos informálása a könyvtár tevékenységi köréről, ennek jelentőségéről, a végzett munkáról és feltételeiről, költségigényeiről. Hasznos volna olyan regionális hírleveleket kiadni, amelyek segíthetnék a helyi információs stratégiák és intézkedési tervek készítését.

Ugyancsak nagyon fontos és gondosan megtervezendő a könyvtári jelenlét a médiában. Ez a kistelepülések helyi lapjaiban egyszerűbb, mint a (nagy)városi és országos fórumokon, amelyeknél egészen más a hírküszöb. Ismerniük kell és figyelembe kell venniük a könyvtárosoknak a médiakapcsolataikban az újságírás olyan sajátosságait, mint hogy a riporter nem az ő (nem egyetlen szakma), hanem az állampolgárok szemszögéből ítéli meg a kérdéseket, hogy kritikusnak kell lennie, a közölt információnak pedig eladhatónak. Ahhoz, hogy a könyvtár üzenete eljusson az olvasókhoz, elengedhetetlen, hogy az adott alapinformációk jók és pontosak legyenek: így lehet ugyanis leginkább a valóságnak megfelelő a cikk kialakította kép. Ritka eset az, ha egy könyvtár (könyvtáros) saját írásának, információinak közlésére vállalkoznak a lapok: az ilyesmi gyakran csak pénzért lehetséges. De vannak jó példák is: egyik kisvárosban megállapodás született a helyi lappal egy könyvtári rovat létesítéséről, amelyben rendszeresen megjelennek a könyvtár tevékenységét, új szolgáltatásait, rendezvényeit bemutató írások. E sikerhez az is hozzájárult, hogy a könyvtár különböző projektekben (tanulási központ, számítógépes rendszer lecserélése, tanintézetekkel közös információs hálózat) együttműködik más helyi intézményekkel, és ezek is érdekeltek a könyvtár munkájának támogatásában.

Tovább lehetne javítani a társadalom könyvtárképét a különösen aktív könyvtárhasználók segítségét felhasználva is, s egyúttal olyan támogatói kört szerezni és szervezni a könyvtárnak, amilyet más intézmények és szervezetek (sportegyletek, óvodák, iskolák stb.) már kialakítottak maguknak. Számos olyan olvasó van, aki identitása részének érzi a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtárhasználatot, büszke rá: belőlük bizonyos „előjogokkal" rendelkező könyvtárbaráti kört lenne célszerű alakítani. Például személyre szóló meghívólevelet küldeni nekik a könyvtár rendezvényeire, levélben tudósítani őket a változásokról, az új szolgáltatásokról, meghívni őket az olyan belső, könyvtárosi összejövetelekre, mint a szokásos évi grillezés, vagy előzetes válogatási lehetőséget biztosítani nekik a kiselejtezett könyvek árverése előtti délután. És viszonzásul apró szolgálatokat kérhetne tőlük a könyvtár: részvételt a rendezvények előkészítő munkálataiban, a hírleveleiknek a baráti körben történő terjesztését s persze válságos helyzetekben a könyvtár melletti fellépést. Ezeket a használóknak célzott könyvtári hírleveleket egyébként érdemes volna általánossá tenni – akár regionális összefogással. Ha a könyvtárak szükségesnek látják, a *Kirjastolehti* kész évi két, a használók számára készített különszámot is kiadni.

(Sz. Nagy Lajos)

04/365

TORRES, Ingrid: Représentation et perception du marketing par les professionnels de l'information et documentation = Documentaliste. 41.vol. 2004. 1.no. 26-33.p.

Marketingszemlélet és gyakorlat az információs szakmában

Felmérés [forma]; Marketing

A cikk ismerteti, hogy Franciaország Midi-Pyrennes tartományában az információs szakemberek hogyan viszonyulnak a könyvtári marketingtevékenységhez. Közreadja egy-egy, 2003-ban végzett kvantitatív, illetve kvalitatív felmérés eredményeit. A fő kérdések: Mi a szakemberek véleménye a marketingről? Hogyan alkalmazzák könyvtáraikban? Melyek a motivációik, illetve miért vonakodnak tőle?

(Autoref.)

FELHASZNÁLÓK ÉS HASZNÁLAT

Használat- és igényvizsgálat

04/366

HERMAN, Eti: Research in progress. Part 2 – some preliminary insights into the information needs of the contemporary academic researcher = Aslib Proc. 56.vol. 2004. 2.no. 118-131.p. Bibliogr.

Beszámoló egy folyamatban lévő kutatásról. 2. rész. Korunk felsőoktatásban dolgozó tudományos kutatóinak információigényei

Egyetemi könyvtár; Egyetemi oktató; Használói szokások; Igény; Könyvtártudományi kutatás

A tanulmány második része ismerteti a kutatás első részéből eredő előzetes következtetéseket [összefoglalóját lásd a KF 04/3. számában, a 255. tételszám alatt]. Az első részben folytatott vizsgálat a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kutatók információs igényeinek 11 szempontját vette figyelembe, melyek közül az első kettővel (tárgy, funkció) részletesen foglalkozott. A második rész a fennmaradó szempontokat tárgyalja (természet, intellektuális szint, nézőpont, mennyiség, minőség/megbízhatóság, dátum/frissesség, szolgáltatási idő, kiadás helye/eredete, és feldolgozás/csomagolás).

(Autoref. alapján)

04/367

POLL, Roswitha: Informationsverhalten und Informationsbedarf der Wissenschaft. Teil 1 der Nutzungsanalyse des Systems der überregionalen Literatur- und Informationsversorgung = Z.Bibliothekswes.Bibliogr. 51.Jg. 2004. 2.no. 59-75.p.

Res. angol nyelven

A tudomány információigénye, 1. rész. Az országos szakirodalom- és információellátási rendszer használatának elemzése

Felmérés [forma]; Gépi információkeresés; Használói szokások; Kutatás információellátása; Kutató -mint olvasó

Németországban a kutatás információellátása egy, a Német Kutatási Társaság (Deutsche Forschungsgemeinschaft, DFG) által kidolgozott rendszer feladata, amelyben 23 egyetemi könyvtár, 47 szakkönyvtár és 3 központi könyvtár (műszaki tudományok, orvostudományok és sport) felelős meghatározott szakterületek irodalmának átfogó gyűjtéséért. A DFG programot indított a rendszer hatékonyságának használó-szempontú értékelésére. A hatékonyabb tervezés érdekében a valóságos használatot kívánták összevetni a lehetséges igényekkel. Az egész rendszer példájaként szolgálandó, öt szakterületet jelöltek ki értékelésre: angol tanulmányok, biológia, alkalmazott közgazdaság, történelem és gépgyártás. A projektet egy kereskedelmi céggel együttműködve (infas GmbH) a Münsteri Egyetemi és Tartományi Könyvtár vezette. A jelen cikk a kutatók információkeresési szokásait vizsgáló rész eredményeiről számol be.

(Autoref.)

04/368

MACK, Thura – MANOFF, Maribeth – MILLER, Tamara J.: Designing for experts: how scholars approach an academic library web site = Inf.Technol.Libr. 23.vol. 2004. 1.no. 16-22.p. Bibliogr. 6 tétel.

Gyakorlott keresők és aktív kutatók információkeresési szokásainak tanulmányozása egy amerikai egyetemi könyvtár webhelyének használata alapján

Egyetemi könyvtár; Felmérés [forma]; Gépi információkeresés; Honlap; Kutató -mint olvasó

A tanulmány azt vizsgálja, hogy tapasztalt keresők és aktív kutatók hogyan használják egy egyetemi könyvtár webhelyét. A vizsgálat része volt egy szélesebb körű kutatásnak annak megértésére, hogy a tapasztalt keresők hogyan közelednek az on-line információforrásokhoz, és a könyvtári webhely milyen mértékben elégíti ki szükségleteiket. A részvevőket nyolc on-line feladat elvégzésére kérték fel, amelyek mindegyikét a könyvtár honlapján kellett elkezdeniük. Az adatgyűjtést különféle szoftverek, illetve emberi megfigyelők segítségével végezték, akik követték a keresők munkáját. Az eredményeket a következő változók szerint elemezték: a részvevők keresési gyakorlata, a siker aránya, és a legjobb útvonalra való első kattintás aránya. A sikeres megoldások aránya a legtöbb feladat esetében magas volt. A legnehezebb feladatnak a folyóirat-információk kikeresése és a megfelelő cikkek megtalálása bizonyult. Az adatok elemzése a tapasztalt keresőknél kimutatott néhány olyan tulajdonságot, amely felhasználható a webhely felületének javítására, és összefüggést mutatott a keresés sikeressége és a részvevők kettős jártassága (a szakterület ismerete és a könyvtár webhelyének gyakori használata) között.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

04/369

BECKER, Nancy J.: Google in perspective: understanding and enhancing student search skills = New Rev.Acad.Librariansh. 9.vol. 2003. 84-100.p. Bibliogr. 22 tétel.

A Google más nézőpontból. Értsük meg és fejlesszük a diákok keresési készségeit!

Egyetemi hallgató; Használók képzése -felsőoktatásban; On-line információkeresés

A cikkben ismertetett tanulmány alsóéves egyetemisták keresési viselkedését vizsgálta, tudományterületek szerint. Olyan új eredményekkel szolgált, amelyek segítik a problémák jobb megértését, és előmozdíthatják hatékonyabb képzési programok kifejlesztését. A tanulmány részét képező beszélgetések során a legtöbb hallgató megfelelő tájékozottságot árult el a források értékelésével kapcsolatban, és ismert megfelelő elektronikus módszereket is a webes információforrások megbízhatóságának értékelésére. A gyakorlatban azonban ugyanezek a hallgatók legtöbbször megfeledkeztek a forrásértékelésről, és a legkisebb ellenállás alapelvét követve kizárólag a legegyszerűbb Google-keresésekre szorítkoztak. Az ilyen hozzáállás megalkuvást jelent a keresési eredmények minősége tekintetében, megzavarja a kutatási folyamatot, és gondolkozásra kell, hogy késztesse az információs jártasságot oktató programok tervezőit. A tanulmány és a hozzá kapcsolódó kutatások eredményeinek közlése után a szerző gyakorlati javaslatokat közöl, melyekben kifejti, hogyan lehetne jobb képzési programokkal megváltoztatni az ilyen helytelen keresési magatartást.

(Autoref. alapján)

04/370

SRIDHAR, M.S.: OPAC vs card catalogue : A comparative study of user behaviour = El.Libr. 22.vol. 2004. 2.no. 175-183.p. Bibliogr.

Hogyan tanulmányozzák az olvasók az on-line-, illetve a cédulakatalógust? Összehasonlító tanulmány

Cédulakatalógus; Használói szokások; On-line katalógus

Napjainkban ritkaságnak számít a cédulakatalógusok használatának vizsgálata, szemben az on-line katalógusokéval, amit az 1980-as évek elejétől kezdődően intenzíven tanulmányoznak. Igen kevés azonban az olyan összehasonlító tanulmány, amely ugyanabban a könyvtárban, ugyanazon használók bevonásával vizsgálná a cédulakatalógus, illetve az on-line katalógus használati szokásait. A cikkben közölt tanulmány az indiai ISRO Satellite Center (ISAC) OPAC-jának használatát hasonlítja össze ugyanazon könyvtár cédulakatalógusának használatával (az utóbbi vizsgálatot 17 évvel ezelőtt végezték). Ismerteti az on-line katalógus használatának különféle szempontjait, a használói szokások közötti különbségeket az on-line-, illetve a cédulakatalógus esetében, és a manuális rendszerről az automatizált rendszerre való áttérésnek a használókra gyakorolt hatását.

(Autoref.)

04/371

XUE, Susan: Web usage statistics and Web site evaluation: a case study of a government publications library Web site = Online Inf.Rev. 28.vol. 2004. 3.no. 180-190.p. Bibliogr.

Webhasználati statisztika és webhely-értékelés: egy kormányzati kiadványokat gyűjtő könyvtár honlapjának vizsgálata

Hatékonyság; Hivatalos kiadvány; Honlap; Statisztika; Szolgáltatások használata

A webhasználati statisztikát, hátrányai ellenére, gyakran használják webhelyek minősítésére. A jelen cikk is a használati adatok alapján kísérli meg egy kormányzati kiadványokat kínáló webhely érté-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kelését. Megvizsgálja a honlap szerkezetét, valamint a tárgy szerinti csoportosításban kínált dokumentumok hozzáférhetőségét és kereshetőséget. Megállapítja, hogy a tárgy szerinti könyvtárszerkezetre épülő webhely hatékony eszköz az elektronikus kormányzati információk terjesztésére, de folyamatos fejlesztést igényel. A használati statisztika hasznos eszköz a keresőgépek rangsorolására, továbbá a grafika, a szerkezet és a kereshetőség fejlesztésére.

(Autoref.)

04/372

ANTELL, Karen: Why do college students use public libraries? A phenomenological study = Ref.User Serv.Q. 43.vol. 2004. 3.no. 227-236.p. Bibliogr.

Miért használják a főiskolai hallgatók a közkönyvtárakat tanulmányaik során? A jelenség vizsgálata

Egyetemi hallgató; Felmérés; Közművelődési könyvtár; Szolgáltatások

Szerzőnk – egy egyetemi város közkönyvtárának munkatársa – tanulmányában tizenhét főiskolást kérdezett meg egy négy kérdésből áll, egyszerű felmérés keretében. A megkérdezettekkel folytatott kötetlen beszélgetéseket magnetofonnal rögzítette. Interjúalanyai a városi közkönyvtár (Norman, Oklahoma) szolgáltatásait használták főiskolai feladataik elvégzéséhez.

Arra volt kíváncsi, miért részesítik előnyben a közkönyvtárat a főiskola könyvtárával szemben. A kapott válaszok nagyjából öt tényező köré voltak csoportosíthatók:

- személyes okok,
- a könyvanyag,
- a könnyű használat és ismertség,
- barátságos személyzet és
- egyéb, szubjektív okok (pl. a könnyebb parkolás).

Többen említették, hogy gyermekük van, dolgoznak, és egyéb teendőik is vannak a tanulás mellett, vagyis akik közkönyvtárba járnak tanulni, nem hagyományos diákok. Ennek a kérdésnek további vizsgálatára érdemes visszatérni.

(Murányi Lajos)

04/373

RIEGER, Oya Y. – HORNE, Angela K. – REVELS, Ira: Linking course web sites to library collections and services = J.Acad.Librariansh. 30.vol. 2004. 3.no. 205-211.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Az egyetemi oktatás webhelyeinek hozzákapcsolása a könyvtári gyűjteményekhez és szolgáltatásokhoz

Didaktika -felsőoktatási; Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Honlap; Szolgáltatások

Az egyetemeken egyre több, különböző kurzusokhoz kapcsolódó webhely és az ún. kurzus-szerver létesül. Ezek szoftvere (CMS, course management software; példái a BlackBoard, WebCT, CourseInfo) különböző tanítási és tanulási eszközöket (terveket, vázlatokat, segédanyagokat, időbeosztásokat, feladatokat, elektronikus vitafórumokat, a tanárokkal való on-line kommunikációs lehetőségeket) foglal magában egy webes felületen.

A Cornell University könyvtárában (CUL) végzett öthónapos kutatás során azt vizsgálták, hogy a könyvtári szolgáltatásokat hogyan lehet a BlackBoard 5-be, a campus CMS-ébe integrálni. Az oktatók körében végzett felmérést megelőzően tájékozódtak az integráció kérdéseiről, a technikai és egyéb kihívásokról. Az oktatók közül azokra koncentráltak, akik élen járnak a korszerű technológiai megoldások alkalmazásában. 250 CourseInfo-kurzus mintáján értékelték a CMS használatát, és az oktatástechnológiai központtal együttműködve felkeresték azokat az oktatókat, akik ezt a szoftvert használják. A weben végzett felmérést személyes interjúk egészítették ki. A 82 válaszoló 45%-a szerepeltette a könyvári forrásokat az általa gondozott webhelyen, 34% tervezte ezt. 42% az elektronikus

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

archívumokat, 30% a tematikus adatbázisokat vette fel. 22% volt bizonytalan abban, hogyan lehet elérni és használni az e-archívumokat. 6,5% nem ismerte, hogyan használhatná a könyvtárat oktatási tevékenysége támogatására. 11% nem volt tisztában azzal, hogy a távoli és a campuson tartózkodó hallgatók ugyanolyan hozzáférési jogosultsággal bírnak.

A felmérést követően kilenc ajánlást fogalmaztak meg a könyvtár vezetői teamje számára:

- meg kell értetni a könyvtár szerepeltetésének stratégiai fontosságát az oktatók által létrehozott webhelyeken;
- az oktatástechnológusokkal együttműködve kell az integrációs stratégiát kialakítani;
- az oktatókat segíteni kell a források kiválasztásában és az eszközök fejlesztésében;
- aktívan részt kell venni a könyvtári on-line katalógus (ENCompass) és a BlackBoard fejlesztésében;
- meg kell vizsgálni az egyetemi uPortal felhasználási lehetőségeit;
- ki kell választani, milyen új, személyre szabott szolgáltatásokra van szükség a virtuális tanulási környezetben;
- segíteni kell a tanulási tevékenységet a CUL gyűjteményének és a kurzusok webhelyein nyújtott szolgáltatásoknak a népszerűsítésével;
- meg kell határozni azokat a tevékenységeket és forrásokat, amelyek a távhallgatókat segítik;
- fel kell tárni, milyen alternatívák vannak az azonosításra a NetID rendszer mellett.

A könyvtár vezetése a vizsgálatot követően egy bizottságot hozott létre (Personalized Library Services, PLS Committee), amely tevékenysége során nagy súlyt helyezett arra, hogy a személyzetet szemináriumi formában kiképezzék a CourseInfo használatára, továbbá hogy a könyvtári forrásokat és szolgáltatásokat integrálják az új tanulási környezetbe. Ezenkívül a könyvtár is részt vesz az egyesített egyetemi szolgáltatások munkacsoportjában, amely az oktatók számára nyújtott szolgáltatások ésszerűsítésével foglalkozik.

(Hegyközi Ilona)

04/374

ABRAM, Stephen – LUTHER, Judy: Born with the chip = Libr.J. 129.vol. 2004. 8.no. 34-37.p.

A chip-pel együtt születtek ... A következő nemzedék várható hatása a könyvtárügyre

Használói szokások; Ifjúsági olvasó; Igény; Információtechnológia

Az internet, a web, az elektronikus dokumentumok elterjedését szakmájukban megélt könyvtárosok kitűnően alkalmazkodtak az új technika követelményeihez. A többségében ötvenes éveiben járó nemzedék után azonban most van felnövőben az 1982-2002 között születettek hasonlóan nagy létszámú nemzedéke, mely a kezdetektől fogva számítógépes környezetben nevelkedik. Elvárásaik és információhasználati szokásaik jelentős hatást fognak gyakorolni a könyvtárügyre. Az új nemzedék információs kultúráját több szakmai szervezet vizsgálta. Az alábbiakban főbb vonásaikat ismertetjük ezek következményeivel együtt.

Az új nemzedék tagjai nem tulajdonítanak nagy jelentőséget az információ megjelenési formájának vagy forrásának. Korlátlanul hozzáférnek cenzúrázatlan és olykor manipulált információhoz is. Mindez ösztönözni fogja a sok és változatos (szöveges, képi, hangzó stb.) forrást integráló keresőeszközök fejlődését, fokozott igényeket támaszt a forráskritika és az állampolgári ismeretek iránt.

Elvárják, hogy az információhoz és szórakozási lehetőségekhez bármikor és bárhol hozzáférjenek. A személyes kapcsolattartáshoz szükséges szolgáltatások exponenciálisan növekednek. A jövőben a könyvtárnak is el kell érnie őket szolgáltatásaival a legkülönbözőbb eszközökön és platformokon.

Jellemző, hogy sok alkalmazást egyszerre használnak, ami azonban nem tereli el figyelmüket a lé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyegtől. A könyvtárak olvasói számítógépei – takarékosságból, vagy pl. mert a katalógus szolgáltatását helyezik előtérbe – nem alkalmasak erre. Az új nemzedék igényeinek is megfelelő könyvtári hardver megteremtéséig legalább megkülönböztető jelzéssel kellene ellátni a „buta" PC-ket.

Az interaktív játékok és az oktatás hatására a nyelvi készségekkel szemben náluk a problémamodellezés dominál. A tanulásnak már nem elsődleges formája az olvasás. Erősen vizuálisak, előnyben részesítik a grafikus elemekben gazdag weboldalakat. Az adatbázisokban és OPAC-okban nagy távlatokat nyithat a grafikus és szöveges elemek kombinációja. Az új nemzedék tagjai már a képi információt hordozó összes lehetséges dokumentumtípust igénylik. Az ilyen gyűjtemények rugalmas kezelésére már vannak megfelelő felhasználói felületek.

Igen elterjedt körükben az IM (instant messaging), ami akár 20-nál is több résztvevő közös tanulását, beszélgetését, játékát teszi lehetővé, illetve mindezeket ötvözi. Az on-line könyvtári referensznek lépéseket kell tennie az ilyen kommunikációs formák felé. Az IM ismét módot ad a referensz interjúra, a kutatás, információkeresés közvetlen segítésére.

Határozott, tudatosan vállalt értékrendjük és érdeklődési körük van, ezért mind a kapcsolattartásban, mind a gyűjteményfejlesztésben arra kell törekednünk, hogy az alternatív nézőpontokat a lehetőségek szerint érvényre juttassuk.

A mai egyetemi hallgatók mintegy 15%-át egészségi okok (csökkent látás, koncentráció-, olvasászavarok stb.) akadályozzák a tanulásban. A különböző adaptív műszaki megoldások sokak számára nyújtanák ismét a tanulás lehetőségét bármely szinten. A felsőoktatási könyvtáraknak sokkal intenzívebb kapcsolatot kellene tartaniuk anyaintézményükkel, hogy mindenkinek készségei szerinti szolgáltatást biztosíthassanak.

Az új nemzedék igen közvetlen; elégedetlenségének is könnyen hangot ad. Ez megkönnyíti annak eldöntését, hogy mely szolgáltatásokat fejlesszük, és melyekkel hagyjunk fel, de a nemzedékek közti kommunikációs problémák mindkét fél kellő felkészítését is szükségessé teszik.

(Vajda Henrik)

Lásd még 388

Olvasáskutatás

04/375

ÂKOVEC, Vera Petrovna: „Čitaŭšaâ Orlovšina": nekotorye itogi realizacii proekta = Bibliotekovedenie. 2004. 1.no. 66-70.p.

„Olvasó Orlovscsina": egy projekt tanulságai

Megyei könyvtár; Olvasásra nevelés; Olvasásvizsgálat; Rendezvény

Az orlovi kerületben – amelynek a nagy irodalmi hagyományokkal rendelkező Orel város a központja – folytatott szociológiai kutatások azt mutatták ki, hogy a lakosság 30%-a egyáltalán nem olvas, és ez az arány még kedvezőtlenebb az ifjúság és a gyerekek körében.

A helyzet javítása érdekében az orlovi megyei könyvtár kezdeményezte saját bázisán egy könyvcentrum létrehozását. A centrumot az Open Society Institute (Soros Alapítvány) támogatásával, „A legjobb könyveket a gyerekeknek!" akció keretében 2001 októberében nyitották meg. A könyvcentrum a könyvtár módszertani osztályának egyik részlege, amely az olvasáskutatással és a könyv társadalmi presztízsének emelésével foglalkozik. Kutató, felvilágosító és módszertani funkciókat lát el.

A csoport munkatervében elsőként „Mit és hogyan olvasnak az orloviak" címmel kezdeményeztek kutatást, főként a családi olvasás megteremtése és a deviáns gyerekek olvasásra szoktatása céljából. Ezt tették az „Olvasó Orlovscsina" nevű projekt alapjává, amely a következő feladatokkal foglalkozik: a ré-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gió könyves közösségének összefogása; a lakosság igényeinek kutatása, információs hálózat megteremtése a könyvkiadással és könyvterjesztéssel foglalkozó intézmények együttműködése érdekében; nagyszabású akciók, kampányok, programsorozatok lebonyolítása az olvasás iránti érdeklődés felkeltése céljából; a könyvvel foglalkozók szakképzésének javítása, beleértve az új információs technológiák használatát is.

A projekt eddigi eredményei:

A gyerekek körében lefolytatott olvasásvizsgálat nyomán a területi önkormányzat támogatásával a megyei könyvtár „Klasszikusok" néven indított olvasási programot. Már hagyományossá vált az „Orlovi könyv az ... évben" című rendezvény, amelynek keretében könyvkiállításokat rendeznek, bemutatják a terület könyvkiadóit, könyvkereskedőit, megrendezik a könyvgyűjtők klubjának találkozóját. A könyvtár együttműködik a szociális ellátó szolgálatokkal, pl. irodalmi esteket rendeznek nyugdíjasok számára, könyvtárakat telepítettek az öregek otthonába és a gyermekotthonokba. Évente megrendezik Orel város központi parkjában a könyvvásárt, összekötve szabadtéri színi előadásokkal, vetélkedőkkel, író-olvasó találkozókkal.

Nagy gondot fordítanak a projekt információellátására. E célból speciális honlapot hoztak létre az interneten, amely a könyvcentrum programjait mutatja be. A helyi rádióban „nyitott könyv" néven létesítettek szerkesztőséget, és tévéadást is terveznek. Minden kezdeményezésükről hírt adnak a megyei sajtóban.

2002-2003-ban „Könyv és olvasás az Önök életében" címmel kutatást végeztek, amelynek célja az volt, hogy a közvélemény figyelmét az olvasásra irányítsa, értékelje az olvasói érdeklődés helyzetét és fejlődési tendenciáit, megrajzolja egy kisváros vagy falu mai olvasójának portréját, elemezze a könyvtár szerepét a lakosság olvasói igényeinek kielégítésében. A kutatás a kerületi könyvtárak vezetésével folyt. 24 kerületi könyvtár 754 főt kérdezett kérdőív segítségével. Az adatok azt mutatták, hogy a leginkább olvasó csoport a válaszadók között a 30 év alatti, iskolai tanulók és felsőoktatási hallgatók csoportja, akik tanulmányaikhoz használják a könyvet. 29,1% szeret olvasni, de nincs ideje, 5,8% pedig ritkán olvas (ők többnyire 50 év felettiek). 71% számolt be házi könyvtár létéről, és csak 7,4%-nak nincs otthon könyve. A házi könyvtárak között sok a 100 kötetes alatti (39,3%), mindössze 0,4%-nak van 3000 kötetesnél nagyobb könyvtára. 66,7% gyakran kölcsönöz a könyvtárból, 83,5% a könyvtár állandó olvasója. Mindössze 15 fő (2%) nem veszi igénybe a könyvtár szolgáltatásait. A válaszolók 58,2%-a nem szokott könyvet venni, 31,2% vásárol rendszeresen.

Az olvasás tartalmára vonatkozó adatok: 71,3% a szépirodalmat, 20% az ismeretterjesztő irodalmat, és 5,7% a tudományos irodalmat részesíti előnyben. A szépirodalom vezető szerepe vitathatatlan, de a válaszadók csak 30%-ának családjában beszélgetnek az olvasottakról. A legolvasottabb könyv a felmérés idején Bulgakov A Mester és Margarita c. műve volt. A kutatási eredmények alapján az Orlov megye mai olvasójának portréja: középkorú nő, elég magas intelligenciával, ugyanakkor beszűkült, jórészt a szépirodalomra korlátozódó olvasással.

A könyvcentrum a megyei lapban levelező olvasókonferenciát rendezett arról, hogy kinek milyen szerepet játszik az életében a könyv, melyik könyv tette rá a legerősebb benyomást és miért. Az olvasók elég aktívan részt vettek a levelezésben, és kiemelték az olvasás fontosságát, de azt is, hogy sokan a könyvet és az olvasást manapság nem becsülik, hanem az új információs technológiákat részesítik előnyben.

(Rácz Ágnes)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Használók képzése

04/376

SENST, Erik: Mehr als nur ein Hilfetext. Multimediale und interaktive Unterstützung für Nutzer der Universitätsbibliothek Bielefeld = BuB. 56.Jg. 2004. 4.no. 276-279.p.

Res. angol és francia nyelven

Több mint egy súgó. Interaktív segítségnyújtás a használóknak a Bielefeldi Egyetemi Könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Számítógép-hálózat

Egy egyetemi könyvtár szervezete, szolgáltatásai és szakzsargonja komoly problémát jelent, különösen az új használóknak, például az elsőéves hallgatóknak. Ezenkívül az új információhordozók (pl. audiovizuális anyagok, adatbázisok, elektronikus folyóiratok és internetforrások) igen szétdarabolttá és bonyolulttá teszik az állományt. Ugyanakkor az adatbázisok és keresőgépek használathoz szükséges jártasságot már lehet a könyvtáron belül, személyes kapcsolatok révén megszerezni, hiszen az on-line szolgáltatásokat bármikor, távolról is igénybe lehet venni. Sok könyvtáros tudatában van ennek a hiányosságnak, ezért a könyvtár honlapján elkezdtek on-line segítséget és képzési anyagokat közreadni, melyek azonban a legtöbbször pusztán szöveges információkat tartalmaznak. Ezek rövid távon, konkrét kérdések esetében hasznosak lehetnek, de nem késztetik a használókat arra, hogy átfogóan is megismerkedjen a könyvtárral.

A Bielefeld Egyetem könyvtára megkísérelt túllépni a hagyományos lineáris szerkezeten, és virtuális „súgó"-szolgáltatását három modulba szervezte. *(1) Probléma-meghatározás és segítség.* Mielőtt bármilyen segítséghez fordulnánk, mindig létezik valamilyen probléma, és csak ennek ismeretében lehet megfelelő segítséget nyújtani. A könyvtár élő beszélgetési (chat) lehetőséggel és a leggyakrabban előforduló kérdések és válaszok listájával (FAQ) segít a használó problémájának megoldásában. *(2) Segítség az on-line rendszerek használatához.* Ez a modul egy interaktív kalauz keretein belül megismerteti a használót az egyetem információkeresési rendszereinek működésével. (3). *Lépjünk be a könyvtárba!* Egy virtuális, háromdimenziós, szórakoztató séta segítségével a használó megismerkedhet a valódi, fizikai könyvtár részlegeivel és szolgáltatásaival.

(Autoref. alapján)

04/377

DOMBROVSKÁ, Michaela – LANDOVÁ, Hana – TICHÁ, Ludmila: Informační gramotnost – teorie a praxe v ČR = Nár.Knih. 15.roč. 2004. I.no. 7-19.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Információs írástudás – elmélet és gyakorlat Csehországban

Használói szokások; Használók képzése; Tájékoztatási politika

Az információs írástudás definíciójának problémája köré 2000-ben szerveződött Csehországban a felsőoktatási intézmények információs nevelésével és az információs írástudással foglalkozó szakbizottság (IVIG). A tanulmány szerzői a bizottság közreműködő tagjai.

Az információs írástudás szakkifejezést először Paul Zurkowski használta 1974-ben. Információs írástudással szerinte azok rendelkeznek, akik képesek információs forrásokat használni, a problémamegoldásban megtanulták az információs eszközök és technikák széles körű hasznosítását.

A legközismertebb definíció minden bizonnyal (az ALA részeként működő), Szakbizottság az Információs Írástudásért által 1989-ben közzétett meghatározás lett:

„Az információs írástudással rendelkező emberek megtanulták, hogyan tanuljanak. Ismerik a tanulá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

si módszereket, mert tudják, hogy az ismeretek hogyan szerveződnek, hogyan lehet az információt megkeresni és úgy hasznosítani, hogy abból mások is tanulhassanak. Ezek az emberek készek az élethosszig tartó tanulásra, mert mindig képesek megtalálni azokat a nélkülözhetetlen információkat, amelyek adott döntések vagy feladatok megoldásához elengedhetetlenek." A számítógépes írástudás terminus is ebben az időszakban jelent meg, mint alárendelt fogalom.

Az információs írástudás fogalmi fejlődésében a 80-as évek közepe kulcsidőszaknak számított. Az 1986-os definíció lényege szerint az információs írástudás az információ szerepének és hatásának felismerése a döntéshozatalban, az információ előállításának és az információs technológiák alkalmazásának a készsége, a hagyományos írástudás átlépése, mely válasz arra a forradalmi időszakra, amelyben élünk.

Az információs írástudás a Cseh Köztársaság képző intézményeinek gyakorlatában a képzési folyamat részévé vált. Az oktatás valamennyi szintjén megfogalmazták az információs műveltség és nevelés tananyagba való illesztését, a könyvtárak szerepének fontosságát.

A felsőoktatásban a hallgatóknak nem csak azt kell elsajátítaniuk, hogyan keressék meg az információt, hanem hogy a megkeresett információt értékeljék, azonosítsák információs szükségleteiket és kiválasszák azokat az információs forrásokat, amelyek ezeknek a szükségleteknek megfelelnek. Ezért valamennyi szak tanulmányi terve a lehető legszélesebb skálán tartalmazza az információs műveltség elemeit, a könyvtárak szerepkörének bővülését, az oktatási folyamatba való beépülését. A felsőoktatási könyvtáros pedagógusként is felkészült, és az oktatásban közreműködni képes.

Fontos az információs műveltség kérdéseiben a könyvtárosok együttműködése a tanárokkal, az iskola képviselőivel, azokkal az intézményekkel, amelyek a jövő információ- és könyvtártudományi szakembereinek képzését végzik, a szakmai szervezetekkel, szakképző intézményekkel és a politika közszereplőivel.

Az információs írástudás problémaköre a Cseh Köztársaság nyilvános politikai gyakorlatában több területet érintő dokumentumokban jelent meg. Az információs írástudást ezekben általában a számítógépes írástudással azonosítják, ami önmagában sem állja meg a helyét.

Az információs írástudás, mint struktúra több összetevőre bontható. Része az információs jártasság és funkcionális írástudás.

Az írástudás eredeti fogalma az írás és olvasás képességét jelenti. A funkcionális írástudás azonban a szövegkörnyezetben való tájékozódás képességére utal. A funkcionális írástudás három összetevője: irodalmi írástudás, mely az információ megtalálásának és megértésének képessége szövegkörnyezetben, dokumentációs írástudás, mely a pontos információ megkeresésének és használatának módja, és numerikus írástudás, amely a számokkal való manipulálás képessége.

Fontos része a funkcionális írástudásnak az idegennyelv-ismeret (az információs társadalom meghatározó nyelve elsősorban az angol), mely a Cseh Köztársaságban alacsonyabb, mint a fejlett országokban.

Az utóbbi időkben funkcionális írástudás helyett jártasságról, rátermettségről (life skills), mint integrált készségről és képességről is szokás beszélni. Ennek összetevői többnyire a képzési folyamatban alakulnak ki:

- kommunikációs készség, idegen nyelvek ismerete,
- személyes és személyközi kapcsolatok képessége (csoport-affinitás),
- problémamegoldó és szituációmegoldó készség,
- problémamegoldás matematikai eszközökkel,
- információs technológiák alkalmazása, információval való bánás képessége,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az információs írástudás meghatározásában a funkcionális írástudás definíciójából indulunk ki. Az információs és kommunikációs technológiák használatának képességét ICT írástudásnak nevezhetjük (a gyakorlatban elterjedt a számítógépes írástudás fogalma is).

Az információs írástudás fogalma tehát = funkcionális írástudás + ICT írástudás.

A 21. századi kompetencia pedig = információs írástudás + mediális kreativitás + szociális jártasság és felelősség egysége.

Az információs írástudás felsőoktatási összetevőit:

- irodalmi írástudás: értelmező szövegolvasás, a szöveg interpretálása, szemináriumi dolgozatok és szakszövegek írása, szakkifejezések és stílus használata stb.
- dokumentáló írástudás: űrlapok használata, információs források használata, idézés stb.
- numerikus írástudás: grafikonok alkalmazása, táblázatok készítése, számítások stb.
- nyelvi írástudás: idegen nyelv használatának képessége, főként az angol nyelvé, anyanyelven a szöveg stilizálása (nyelvkultúra),
- számítógépes (és internetes) írástudás: az információs és kommunikációs technológiák alkalmazásának képessége.

Az információs írástudás európai és nemzetközi kontextusban politikai problémává is vált. 1993-ban alakult a „Művelődés a 21. században" nevű nemzetközi bizottság, mely fontos problémaként állapítja meg azt az egyre növekvő szakadékot, amely azok között keletkezik, akik képesek az információval való bánásban az új eszközök használatára és azok között, akiknek nincs erre lehetőségük.

Az információs írástudás témájáról zajlott Prágában 2003-ban az a konferencia, amelynek Information Literacy Meeting of Experts volt a címe. 23 ország képviselői záródokumentumként fogalmazták meg a The Prague Declaration (Prágai deklaráció) című dokumentumot az információs írástudás legújabb értelmezéséről.

(Prókai Margit)

Lásd még 314, 369

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

INFORMÁCIÓELŐÁLLÍTÁS, -MEGJELENÍTÉS ÉS -TERJESZTÉS

Digitalizálás

04/378

MELROSE, Elizabeth: The Unnetie digitisation project: enthusiasm and persistence master limited resources = New Rev.Inf.Libr.Res. 9.vol. 2003. 145-155.p. Bibliogr. 27 tétel.

Az Unnetie digitalizálási projekt: a lelkesedés és a kitartás győzedelme a korlátozott erőforrások felett

Digitalizálás; Fotoarchívum; Megyei könyvtár; Munkafolyamat; Támogatás -pénzügyi -általában

Az Egyesült Királyság North Yorkshire megyei önkormányzatának könyvtári-levéltári és művészeti szolgálata értékes és egyedi fotógyűjteményét, az 1940-es években működött helyi fotós, a svéd származású Bertram Unné életművét (portrék, tájképek és népszokások; a fotók annak idején hírlapokban is megjelentek) digitalizálással kívánta közkinccsé tenni. Ehhez kezdetben sem a megfelelő szakismeret, sem az anyagiak nem álltak rendelkezésre.

A fotós 1979-ben ajánlotta fel gyűjteményét megvásárlásra a megyei könyvtárnak, amelynek megvásárlását az anyagot látva a Victoria and Albert Museum és a British Library is támogatta. Gondoskodni kellett a gyűjtemény feltárásáról és állományvédelméről, így merült fel a digitalizálás gondolata más projektek (Durham Record, Tomorrow's History, Knowsley local history: its people and heritage) és más országokból (Ausztrália, USA) vett példák alapján. Eközben sok országos projekt előírta a különböző szektorok (levéltárak, múzeumok és könyvtárak) együttműködésének szükségességét a pályázatokban. A NOF (New Opportunities Fund, Új Lehetőségek Alap) támogatásának lehetőségéről 1998-ban szereztek tudomást. A pályázóknak azt ígérték, hogy a NOF-digitise program kidolgozza a szükséges szabványokat és irányelveket. A pályázat elkészítése során a közreműködő intézményeket a könyvtár fogta össze. A pályázatírás nehézségeit keményen megszenvedték, de a szakirodalomból és a vonatkozó webhelyeken sok hasznos háttér-információt és irányelv jellegű dokumentumot találtak. Végül a Szerencsejáték Alapból finanszírozott NOF biztosította a szükséges pénzügyi támogatást a projekt számára a 2001-ben futó 150 digitalizálási projektje egyikeként (e projektek közös portálon is elérhetők: http://enrichuk.orf.uk). Az Unnetie projektet kis projektnek minősítették, és egy több kezdeményezést összefogó regionális konzorciumhoz javasolták csatolni.

A megyei könyvtárban irodát létesítettek a projekt vezetője és egy indexelő munkatárs számára. Sok előre nem látható gond adódott: a munka koordinálása a részt vevő intézményekben zajló személyi változások miatt nehézkes volt; a digitalizálást végző cégnek „vastagon fogott a ceruzája"; a digitalizálás során történt néhány baki; közben zajlott a könyvtár átépítése; a munkatársak folyamatosan, a gyakorlatban tanulták meg, hogyan lehet a NOF-digitise technológiai követelményeinek eleget tenni. A legnagyobb elmaradás és túlköltés a tartalomkezelő rendszer kialakításánál keletkezett.

Tízezer fotót digitalizáltak, a megyei könyvtár és a megye két másik könyvtára anyagából. A fotókhoz

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a megyei levéltár, a megyei múzeum és a helytörténeti társaság további, magyarázó képeket és hanganyagokat fűzött hozzá. Az együttműködés hatékonynak bizonyult. A munka még nem zárult le teljesen, de hároméves munka után nyilvánosan elérhetővé tették a képeket az Unnetie webhelyen (www.northyorks.gov.uk/unnetie).

(Hegyközi Ilona)

04/379

LESLIE, Fiona: Bringing collections to life, digitising local studies and special collections = El.Libr. 22.vol. 2004. 3.no. 261-263.p.

Helytörténeti és speciális gyűjtemények digitalizálása a COLLAGE projekt keretében

Digitalizálás; Képanyag; Fejlesztési terv

A Corporation of London Library and Art Gallery Electronic (COLLAGE) projekt létrehozói felismerték, hogy a szükség lenne a Guildhall Library (London) jelentős vizuális gyűjteményének és a Guildhall Art Gallery több mint négyezer műalkotásának digitalizálására és elektronikus szolgáltatására. Ezzel nemcsak a katalógus gazdagodna és a képanyag hozzáférhetősége szélesedne, hanem az eredeti dokumentumok megőrzését is biztosítani lehetne a jövő számára. A használói felület már elkészült, s mivel a projekt legfontosabb mozgatórugója az elérhető források körének kiszélesítése, közvetlen kapcsolat kialakítását tervezik a COLLAGE és a könyvtár OPAC-ja között, hogy a használók a „hagyományos" források mellett a képekhez is kényelmesen hozzáférhessenek.

(Autoref.)

04/380

NURMINEN, Hannele: Digitoinnilla ja verkkokirjoilla paikataan aukkoja kokoelmissa – kokemuksia verkko-oppimateriaalien hankinnasta Tampereen yliopiston kirjastossa = Signum. 2004. 4.no. 9-13.p.

Tapasztalatok a virtuális egyetemi oktatás dokumentumigényének kielégítéséről

Cikk; Digitalizálás; Egyetemi könyvtár; Oktatás információellátása; Tankönyv

A Tamperei Egyetemi Könyvtárban 2001-ben elindított „Tanulási Központ" projekt egyik fejlesztési célja új szolgáltatási egység létrehozása volt, amely a virtuális oktatás számára szükséges tananyagok beszerzésére, előállítására és szétsugárzására alakult. Az e-dokumentumok beszerzéséről a FinElib (Finn Elektronikus Könyvtár) konzorcium tagjaként voltak már tapasztalataik: most azonban szükség volt arra is, hogy a virtuális kurzusok részére nélkülözhetetlen anyagokat ők is digitalizálják, mivel ezeknek jelentős része a hálón nem volt hozzáférhető.

A digitalizálandó dokumentumokat a virtuális tanfolyamokat előkészítő oktatókkal közösen válogatták ki, majd következett a kiadási engedélyek beszerzése. A finn szerzői jogi törvény szerint mind a kiadótól, mind a szerző(k)től meg kell kérni az engedélyt a digitalizálásra, ha pedig a mű idegen nyelvből fordított, a fordítótól is. Az engedélyek túlnyomó részét nemcsak jelszavas védelemmel történő, hanem nyílt használatra kapta meg a könyvtár, s a legnagyobb részét térítés nélkül. Vállalta viszont, hogy a másolást az engedélyező kívánságára megtiltja. A diákok számára a használat ingyenes.

A digitalizált anyagok jelentős része szakfolyóiratcikk volt, mivel a hazai folyóiratok teljes szövegű cikkeiből még kevés volt (van a hálón). A nyomtatott cikkeket az Abbyy Fine Reader szövegfelismerő programmal pdf formátumra alakították át, és ezt feltették az internetre.

A könyvek és a jegyzetek tekintetében kétlépcsős programot valósítottak meg. Feltérképezték a hálón hozzáférhető hivatalos kiadványokat, kutatási összefoglalókat, disszertációkat. Az egyetem vizsgakövetelményeinek teljesítéséhez szükséges adatokat – a szabadon hozzáférhetőek közül – összegyűj-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tötték a Tanulási Központ Hálódokumentumok elnevezésű oldalára. 2002 végén elvégezték a hálón kínált könyvcsomagok értékelését is, különös tekintettel az ebrary és a netLibrary szolgáltatásokra. Mivel az ebrary nagy gyűjteményt kínál ugyan, válogatni azonban nem lehet benne, a netLibrary mellett döntött a könyvtár. Az innen megvásárolt könyvek egyharmada tanfolyami jegyzet (tankönyv) volt.

Felmerült azonban az igény a könyvek saját digitalizálására is, mivel bizonyos kiadványok (jegyzetek is) nehezen hozzáférhetők, és az e-könyvek közvetítői sem kínálják őket. A kiadók hozzájárulása azonban jóval nehezebben szerezhető meg, s egyelőre árlistája sincs az engedélyeknek, így ennek megoldása még várat magára.

(Sz. Nagy Lajos)

Lásd még 288, 301

Nyomtatott dokumentumtípusok

Lásd 280, 352-353

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

04/381

WARREN, Scott: Deeplinking and e-reserves. A new generation = J.Interlibr.Loan Doc.Del.Inf.Supply. 14.vol. 2003. 2.no. 65-81.p.

A mélylinkekkel közvetlenül hozzáférhető cikkek és az e-archívumok

Cikk; Elektronikus folyóirat; Hozzáférhetőség; Megőrzés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A folyóiratcikk-archívumok jelentősége manapság már nem vitatott. Használhatók a könyvtár nyitvatartási idején túl, egyszerre több olvasó által is. Az archívumokat hagyományosan a könyvtár nyomtatottfolyóirat-állományából kiindulva építik, de a fénymásolás, szkennelés, majd a weben való közzététel igen munkaigényes folyamat. A módszer további hátránya, hogy sokszor nem kielégítő a képminőség, a pdf-fájlok letöltése hosszadalmas; csökkent látásúak nem mindig tudják használni, ráadásul nagy tárolókapacitást is igényel a könyvtár oldalán. A cikkarchívumok építésének fő célja mindig is a könyvtár állományának jobb hozzáférhetősége volt, az utóbbi években viszont igencsak megnőtt az elektronikusan is létező folyóiratok száma, ami a fenti eljárást sokszor feleslegessé tenné. A nagy adatbázisok, amelyekre a költségvetés mind nagyobb részét költik, nehezen illeszthetők be a hagyományos könyvtári struktúrákba, jelenleg gyakran csak referensz célokra használják őket.

Az Észak-Karolinai Állami Egyetemen (NCSU) a folyóiratcikk-archívumok új generációját fejlesztették ki. Ebben jelen vannak olyan elektronikus cikkek is, melyekhez az adatbázis- és folyóirat-honlapokat megkerülő közvetlen linkek vezetnek. A 2001/2002-ben indított projekt célja az elektronikus források nagyobb mértékű bevonása és ezáltal a hatékonyság növelése volt. Ahhoz, hogy a távoli elérésű cikkeket beépítsék az egységes könyvtári archívumba, algoritmust dolgoztak ki közvetlenül használható, cikk szintű, statikus URL-ek kinyerésére és eltárolására. Ez nem mindig lehetséges, rá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

adásul az egyes szolgáltatók, az aggregátorok és önálló elektronikus folyóiratok igen változatos módokon nyújtanak hozzáférést a tartalomhoz, az URL-ek szolgáltatónként különböző módon működnek. Az újonnan beépített, on-line cikkek helytől független elérhetősége érdekében a szolgáltatáshoz új, proxy-azonosításon alapuló rendszert vezettek be.

A rendszer próbaüzeme a 2002. őszi félév végén kezdődött mintegy 100 folyóiratcikkel. Miután működése sikeresnek bizonyult, megkezdték állományának kiterjesztését további szolgáltatók folyóiratcikkeire is. Kétségtelen ugyanakkor, hogy a linkekkel ily módon elérhetővé tett tartalmakat a szolgáltató áthelyezheti vagy eltávolíthatja. Ezért az NCSU könyvtárában – egyelőre a ScienceDirect cikkeinél – már digitális objektum-azonosító (DOI) használatára tértek át.

(Vajda Henrik)

04/382

MACHOVEC, George – STOCKTON, Melissa: OpenURL link resolvers : A practical approach with Gold Rush = Tech.Serv.Q. 21.vol. 2004. 4.no. 1-16.p. Bibliogr. 7 tétel.

A digitális tartalomhoz való hozzáférés megkönnyítése: a nyílt URL és a Gold Rush nevű központi digitális adatbázis- és elektronikusfolyóirat-nyilvántartó rendszer

Adatbázis; Dokumentumazonosítás; Elektronikus folyóirat; Hozzáférhetőség; Nyilvántartás -általában; Számítógép-hálózat

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A nyílt URL kapcsolat-közvetítő rendszer megváltoztatta a módszert, amellyel a könyvtárak digitális dokumentumokhoz, különösen elektronikus folyóiratokhoz biztosítanak hozzáférést. A nyílt URL koncepciója, amelyet Herbert Van de Sompel, a Ghenti Egyetem munkatársa dolgozott ki 1999-ben, várhatóan még a közeljövőben NISO szabvánnyá válik. A Gold Rush nevű, adatbázisokat és elektronikus folyóiratokat tartalmazó központi nyilvántartás a keresés hatékonyságának növelése céljából beépítette rendszerébe az említett kapcsolatközvetítő mechanizmust. A cikk megvizsgálja a nyílt kapcsolat-közvetítés gyakorlati problémáit és jövőjét.

(Autoref.)

04/383

CARON, Susan: Transition to DVD = Libr.J.Supplement. May 15, 2004. 4-5.p.

Áttérés a DVD-re: a Toronto Public Library tapasztalatai

Tervezés; Városi könyvtár; Videotár

A Toronto Városi Könyvtárban 2000-ben jelentek meg az első DVD-kérések, 2001-ben kísérletképpen a legnépszerűbb filmeket VHS és DVD formában is beszerezték. Az új formátum iránti hatalmas érdeklődés, az a tapasztalat, hogy mindkét forma párhuzamos beszerzése mellett nem lehet megfelelően komoly gyűjteményt építeni, és az adott anyagi lehetőségek (melyek nem tették lehetővé az AV-költségek növelését) körültekintő tervezést tettek szükségessé. Ennek során figyelembe kellett venni a piac és a technológia lehetséges jövőbeni változásait is. (Ehhez jó támpontot nyújtottak az ipari jelentések, a piackutatások, a készülék-eladási adatok mellett a helyi videotékák gyakorlati tapasztalatai is.)

2002-ben megszületett a terv, mely szerint első lépésben komoly retrospektív DVD-gyűjtemény épül, az újdonságokat pedig továbbra is VHS-en szerzik be, és második lépésben, még meg nem határozott időpontban állnának át teljesen DVD-re. A gyűjtés tartalma kevésbé volt befolyásolható: ami

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megjelent, illetve ami kapható volt, azt lehetett beszerezni a kiválasztott két nagy és 17 körzeti könyvtárban építeni kezdett DVD-gyűjtemény számára. 2003 közepére világossá vált, hogy az átmenet gyorsabb lesz a vártnál (Észak-Amerika videotékáiban 2003 júniusában kölcsönöztek először több DVD-t, mint VHS-t, a DVD-k eladása 40%-kal múlta felül az előző évét, és több mint 26 ezer cím volt kapható). 2003 végére a VHS-re szánt összeg elköltése kezdett gondot okozni: régebbi hiányokat nem lehetett pótolni, mert már nem voltak kaphatók, az előrejelzések szerint lassabban átálló dokumentum-, ismeretterjesztő stb. („*nonfiction*") anyagok is formát váltottak. Feltételezték, hogy (lévén a készülékek drágák az iskolák számára) az oktatási anyagok még sokáig VHS-en maradnak, ám a készülékárak csökkentek, és sok gyártó ingyen készülékeket kínált az iskoláknak. 2004-re gyakorlatilag elérkezett a második lépés ideje: alig van néhány kisebb kiadó, ahonnan még VHS-kiadások érkeznek, egyébként a torontói könyvtár már csak akkor vásárol VHS-t, ha a szükséges cím nem érhető el DVD-formátumban. Azok a fiókkönyvtárak, ahol eddig nem volt gyűjtemény, 50 filmes induló állományt és folyamatos fejlesztést kapnak.

Ugyanakkor a DVD-nek is megvannak a hátrányai: még mindig jóval többe kerül, mint a VHS, nagy az elveszési aránya (mint általában minden új formátumé), problémák vannak a többnyelvű változatok beszerzésével, és a telhetetlen igényeket – legalábbis rövid távon – nem képes a könyvtár kielégíteni. A számok viszont azt mutatják, hogy a döntés helyes volt: 2002 és 2003 között az angol nyelvű videokazetták kölcsönzése 3,2 millió maradt (az állomány 230 ezer darab), ugyanezen idő alatt a DVD kölcsönzés 86%-kal, a DVD állomány 55%-kal (9 ezerre) emelkedett. Azt még nem lehet tudni, hogy milyen tartós a DVD. Egyes szakértők szerint ez a videorögzítés utolsó állomása. Az évtized végére, vagy még korábban, az olvasó a könyvtár honlapjáról vagy katalógusából töltheti le a videót PC-jére (vagy hordozható készülékére), s a kölcsönzési idő leteltével a cím egyszerűen eltűnik: sem állománybiztonsági, sem címkézési, sem kezelési, sem tárolási gondok nem lesznek.

(Mohor Jenő)

04/384

SCHOLTZ, James: To repair or not to repair = Libr.J.Supplement. May 15, 2004. 22-24.p.

Javítsuk vagy ne javítsuk meghibásodott DVD/CD-ROM lemezeinket? – Hibákról, javításról, javító készülékekről

CD-ROM; Hardver; Videolemez

A könyvtárnak – a papirusztekercs óta – szembe kell néznie anyagai megsérülésével: vagy elfogadja a veszteséget, vagy pótlást vásárol, vagy megjavítja a sérült darabot. A digitális kor ezen kérdések némelyikénél új megközelítést hozott, de lényegében a választási lehetőségek megmaradtak. Annak, hogy a VHS, az audiokazetta, a hajlékony lemez (floppy) és a mikrofilm lassan emlékké halványul, egy előnye van, hogy egyetlen hordozó lép sok másik helyére. A 4 és 3/4 hüvelykes merevlemez számos módon formázható: CD-ként zenét, hangos könyvet, CD-ROM-ként adatot vagy szoftvert, DVD-ként videót tartalmazhat, de a fizikai hordozó azonos marad.

Az „elpusztíthatatlannak" tartott kompakt diszk igen sebezhetőnek bizonyult a gyakorlatban: törhet, karcolódhat és a hőt sem bírja, a könyvtári használat, és a kölcsönzés pedig szinte természetessé teszi ezeket a károkat. A CD hangos könyvek viszonylag drágák (30-250 $), a többlemezes kiadványok egyetlen lemezének sérülése miatt meggondolandó az egész pótlása, viszont a lemezenkénti pótlás lehetőségét csak a kiadók egy része biztosítja, általában csak egy évig. A zenei CD, a DVD viszonylag olcsóbb (16-22 $), ám a pótlás itt is járulékos költségeket vonz, ha egyáltalán még kapható az adott cím. Mindezek figyelembevételével (és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mert többféle tartalom azonos méretű és technikájú hordozójáról van szó) a javítás kézenfekvő választásnak tűnik. A javítás (azaz az olvasható oldal fedőrétegének tisztítása és sérüléseinek (karcolódásainak) eltüntetése (pótlása) érdekében több módszert és készüléket fejlesztettek ki, ám a néhány éve kapható, olcsó házi készülékek lassúk, és tartósságuk is kétséges. A videotékák számára gyártott, kielégítő teljesítményű készülékek most „találták meg" a könyvtárakat, mint lehetséges új piacot (hiszen számos közkönyvtárban az audiovizuális anyagok forgalma eléri az összes kölcsönzés 30-40%-át). Figyelmeztetés: a kétoldalas DVD-k javítása problémás, illetve a gyári hibákat (egy könyvtári tapasztalat szerint ez 0,2%-ot tesz ki) egyetlen eljárás sem tudja kijavítani, így még állományba vétel (címkézés) előtt ellenőrizni kell a minőséget.

A javító eljárás lehet száraz és nedves, történhet egy vagy több műveletben, a készülék lehet automatikus vagy kézi működtetést igénylő. A javítás időigénye 20 másodperc és 6 perc között változik, a készülékek ára nem egészen 400 és majdnem 6000 dollár között van, garanciális idejük többnyire egy év (ám egy készülékre mindössze 30, egy másikra pedig 90 nap garanciát vállal a gyártó). A hozzávalók költsége lemezenként 5-30 dollárcent között mozog. Ha a lemezen biztonsági, vagy azonosító címke van, jobb a száraz eljárást választani. Ha az egy év alatti összes sérült lemez pótlási költségének 70%-a eléri valamelyik készülék árát, érdemes a javítás lehetőségét (ill. a készülék beszerzését) komolyan megfontolni.

(Mohor Jenő)

Lásd még 280, 290, 292, 319, 323, 325, 337, 346, 353, 380, 390

KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS, KÖNYVTÁRÉPÜLET

Könyvtárépítés, berendezés

04/385

MULLER, Joelle: La bibliothèque de Sciences Po = Bull.Bibl.Fr. 49.vol. 2004. 4.no. 102-108.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol, német és spanyol nyelven

A politikai tudományok könyvtárának megújulása

Átépítés; Építési terv; Szakkönyvtár -politikai

A politikai tudományok egyetemi könyvtárának az U3M (université du IIIe millénaire) terv keretében megvalósult átépítése 2002-2003-ban rekordidő alatt fejeződött be. Ez többek között a következőket jelent: az épület megfelel a biztonsági előírásoknak; a nyílt olvasói tereket korszerűsítették, és több dokumentum hozzáférhető a szabadpolcokon. A cikk

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az épülettel kapcsolatos munkálatokat ismerteti, amelyek egy nagyobb projekt részeit képezik.

(Autoref.)

Lásd még 300

Számítógépes könyvtári rendszerek

04/386

FELSTEAD, Alison: The library systems market: a digest of current literature = Program. 38.vol. 2004. 2.no. 88-96.p. Bibliogr.

A könyvtári rendszerek piaca: áttekintés a legfrisseb irodalom alapján

Információpiac; Integrált gépi rendszer

A cikk egy irodalomkutatás alapján elemzi az integrált könyvtári rendszerekről szóló, 1999 és 2003 között publikált írásokat, különös tekintettel a brit és az amerikai felsőoktatás piacára. Bemutatja, hogy a szolgáltatók hogyan ajánlanak folyamatosan újabb funkciókat rendszereikhez, rákényszerítve a könyvtárakat a váltásra és az újabb kiadásokra. Ismerteti az integrált rendszerek legújabb irányzatait, és megkísérli előrevetíteni jövőjüket. Úgy véli, e rendszerek jövőjére nagy hatással lesznek az úgynevezett nyílt forráskódú (open source) szoftverek, bár kezdetben a szolgáltatók elzárkóztak ezektől. Összegzésként megállapítja, hogy a webes szolgáltatások növekedése új módszerekhez vezethet az integrált könyvtári rendszerek beszerzésében.

(Autoref.)

04/387

HIRKO, Buff: Get vendor savvy = Libr.J.Supplement. Spring 2004. 12-14.p.

Tanácsok könyvtárosoknak az információtechnológia-forgalmazó cégek kiismerésére

Adatbázis-szolgáltató vállalat; Szoftverválasztás

A könyvtárgépesítés húsz évvel ezelőtti jelentős cégeinek egy része eltűnt, mások beolvadtak más cégekbe; mindebből – egyebek mellett – azt a következtetést vonta le a könyvtáros közösség, hogy a technológia-szállítónak igen fontos tulajdonsága az életképesség. Egy a virtuális referensz pult kérdéseivel foglalkozó konferencia résztvevői sokkal fontosabbnak tartották ezt, mint a szállítandó szoftver tulajdonságait. Évtizedekkel ezelőtt a könyvtárak elsősorban az árat, másodsorban a rendszer tulajdonságait vették figyelembe, ma – nagyon helyesen – lényegesen nagyobb szerepet kap a beszerzési döntések során a szállító cég teljesítménye, megbízhatósága, életképessége. A könyvtáraknak a kutatási, információkeresési gyakorlatukat a szállító kiválasztásánál a szállítókról való információszerzésre is ki kell használniuk.

Figyelmeztetések: az ingyenes szoftver néha sokba kerülhet. Előnyös lehet, hogy elterjedt, főleg a fiatal olvasók amúgy is használják már ezeket, viszont, ha a könyvtári szempontok miatt fejlesztésre, módosításra van szükség, ez komoly költségekkel járhat (akár van rá belső kapacitás, akár az előállító-forgalmazó céget próbáljuk meg rávenni a módosításra). Az ingyenesség nem tart örökké: lehet, hogy csak az első könyvtári vásárló számára ingyenes, lehet, hogy csak az alapverzió ingyenes és a fejlesztéseket már pénzért kell megvenni. Fontos szempont, hogy a kiegészítő funkciók, mint pl. a statisztikai adatgyűjtés és az adatok feldolgozhatósága, összegezhetősége milyen szinten, milyen idő- és mennyiségi kapacitással működik. Lényeges, hogy a szállító milyen technikai segítséget biztosít (ne feledjük: ha az adott terméket más könyvtárak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

is használják, egy potenciális segítőcsoport áll rendelkezésünkre). Nem elhanyagolható, hogy milyen feltételekkel kaphatjuk meg a frissítéseket, az új verziókat, illetve, hogy a termék használatához milyen oktatást, továbbképzést biztosít a szállító.
Csábító szolgáltatásokat akarunk nyújtani, ezért vásárolunk új termékeket, de közben ne feledkezzünk meg a részletekről. Mindaz, ami az első számítógépes könyvtári rendszerek beszerzésénél fontos szempont, és a gondos beszerzés feltétele volt, ma is igaz, a virtuális referensz pult felszerelésére beszerzendő szolgáltatásokkal kapcsolatban is. Húsz éve tapasztalhatjuk, hogy a piac folyamatos változásban van. Ha vásárolni akarunk, készüljünk fel, beszéljünk más kollégákkal, teszteljük a terméket, és tanulmányozzuk alaposan a szerződést, mielőtt aláírnánk.

(Mohor Jenő)

04/388

PROCTOR, Edward: Mind the gap = Am.Libr. 35.vol. 2004. 5.no. 46-48.p.

A számítógépes rendszerek tervezői és használói közötti szakadék áthidalásának szükségessége

Ember-gép kapcsolat

Az a szakadék, ami elválasztja a számítógépes rendszerek tervezőit azok használóitól, komolyan fenyegeti szakmai jövőnket. Míg a rendszerfejlesztők nem elefántcsont-, hanem szilíciumtoronyban ülve, a végfelhasználóra igen ritkán gondolva finomítják a rendszer belső működését, a referensz könyvtárosokat elönti az új változatokkal kapcsolatos tudnivaló, s mivel igen kevés ráhatásuk van a rendszerek fejlődésére, használni is, az olvasónak segíteni is igen nehezükre esik.
A rendszertervezők és -fejlesztők legtöbbje a technológia bűvöletében él, és a „felhasználóbarát" jelszavak ellenére többnyire csak az érdekli, hogy a rendszer mint olyan jól működjék. Gyakran hallani: a rendszer sokkal jobban fut, ha egyáltalán nincs rajta bejelentkezett használó. A referensz könyvtárosok legtöbbje pedig él-hal a ranganathani törvényekért: „minden olvasónak a maga könyvét" (vagy korszerűsítve: a maga adatbázisát, vagy weblapját), illetve „takarékoskodj az olvasó idejével". Ezekből kiindulva, a referensz könyvtárost egyáltalán nem érdekli a technika és a technológia, csak az, hogy ebből mi haszna származik az olvasónak. Szerintük az információtechnológia inkább eszköz, mintsem lényegi érték, s kevésbé tartják sürgősnek, hogy állandóan újabb verziók érkezzenek, amelyek ha mást nem, leginkább a már megszokott interfészt cserélik le valami újabbra, amin az olvasó ismét nem ismeri ki magát. A számítógép-orientált és a szolgáltatás-orientált könyvtáros között a szakadék leginkább a referensz interjú során mutatkozik meg; a jó referensz könyvtáros ugyanis nem csak azt érti, amit az olvasó mond, hanem azt is, amit mondani (kérdezni) akar: lehet, hogy a jó referensz könyvtáros a valóban felhasználóbarát interfész?

Könyvtári környezetben a kétfajta kultúra képviselőinek békés egymás mellett élése gyakorlatilag lehetetlen: a referensz és a rendszer útjai keresztezik egymást, és a könyvtári működésről alkotott eltérő fogalmaik óhatatlan ütközésekhez vezetnek. A technikai szempontból rendkívül elegáns megoldás ugyanis nem biztos, hogy az olvasó (felhasználó) számára rendkívül hatékony megoldást eredményez, ám az sem igaz, hogy „a rendszer működésének egyetlen oka, hogy a referensz könyvtárosok szeretik újra és újra elmagyarázni a használatát". A szakadék áthidalásának módja egymás munkájának kölcsönös megismerése lehet. Néhány nyitott szemmel eltöltött óra a referensz pult mögött a legtöbb számítógépes munkatárs számára revelációszámba mehet, a rendszeres továbbképzésből pedig a referensz könyvtárosok húzhatnak nagy hasznot.

(Mohor Jenő)

Lásd még 331

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Számítógép-hardver

Lásd 384

Számítógép-szoftver

Lásd 390

Elektronikus könyvtár

04/389

MOYO, Lesley M.: Electronic libraries and the emergence of new service paradigms = El.Libr. 22.vol. 2004. 3.no. 220-230.p. Bibliogr.

Elektronikus könyvtárak: új típusú szolgáltatások megjelenése

Elektronikus könyvtár; Ésszerűsítés; Szolgáltatások

Az információtechnológia fejlődése átalakulást hozott a könyvtári munkafolyamatokban és szolgáltatásokban. Az utóbbi tíz évben ez a fejlődés jelentősen felgyorsult és a modern elektronikus könyvtár is sok újítást eredményezett.

Az új információs környezetben a használók a nap 24 órájában, a hét 7 napján információhoz juthatnak a weben. Komplex várakozásaik vannak: letölthető, kinyomtatható szövegeket, gyors és könnyen elérhető szolgáltatást, önkiszolgálást, mindentudó könyvtárosi asszisztenciát, csak elektronikus formátumokat, többféle választási lehetőséget, működő webes és önállóan használható on-line könyvtári szolgáltatásokat, hatékony keresőmotorokat várnak el. Ráadásul a máshol (pl. a banki és a távoktatási szférában) elérhető távoli szolgáltatások megnövelik igényeiket.

A felsőoktatási könyvtárak az igények kielégítését stratégiai feladatuknak tekintik. Használóik profilja jelentősen megváltozott, közöttük vannak helyben tanulók, ingázók, távoli, levelező, sőt külföldi hallgatók, akiknek egy része csak a weben végzi tanulmányait. Az elektronikus hozzáférés biztosítása és az elektronikus tanulás támogatása a felsőoktatási könyvtárak lényeges feladata lett.

A hozzáférés és a dokumentumszolgáltatás terén a paradigmaváltás azt jelenti, hogy a könyvtári gyűjtemény legnagyobb használatnak örvendő részei mára valószínűleg a távolról is elérhető elektronikus források lettek. Az olvasószolgálati tevékenységek ennek megfelelően alakulnak át. A távoli felhasználó ma már nem csak a távoktatás résztvevőjét jelenti, hanem azt is, aki a kollégiumból, szobájából, a campuson lévő tantermekből vagy otthonról használja a szolgáltatásokat. A gyűjteményfejlesztés középpontjában nem a birtoklás, hanem az elérés áll. Nyomtatott folyóiratok helyett teljes szövegű folyóirat-adatbázisokra fizetnek elő a könyvtárak, és olyan fejleményekkel bajlódnak, mint a licencek kezelése, a hitelesítés, archiválás, a szolgáltatások technikai hátterének biztosítása, a könyvtárosok megfelelő kiképzése stb. Az elektronikus hozzáférés további előnye, hogy több felhasználó számára lehetséges ugyanabban az időben. A teljes szövegű adatbázisoknak, a rendkívül népszerű e-folyóiratoknak és a kereshető e-könyveknek továbbra is jó kiegészítői a dokumentumszolgáltató rendszerek (ILLiad, Ariel és Ingenta). A fiatalok digitális korosztálya a „multitasking" híve (miközben feladatán dolgozik, szobájában szeret zenét hallgatni, on-line csevegni, tévét nézni), és nem szeret kérdezni. Ez aggodalomra ad okot: vajon a megfelelő forrásokat használja-e, nem idegenedik-e el a könyvártól, sőt, észreveszi-e egyáltalán, hogy a könyvtár biztosítja számára az e-forrásokat. A különböző formátumokat (képeket, hangzó anyagokat, videókat, stb. egyesítő elektronikus tananyaggyűjtemények a kurzusokat kezelő (menedzselő) rendszerekkel integrálva újabb áttörést képviselnek, és elengedhetetlenné teszik a könyvtárosok

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

együttműködését az egyetem más szolgáltatóival (a számítógépesekkel, az oktatókkal, a másoló irodákkal és így tovább).

A referensz szolgáltatás terén a paradigmaváltás igen gyors ütemben zajlik. Az elektronikus források jelentős mértékben megnövelték a referensz és a használóképzés iránti igényeket. Az e-referensz sikerének az a kulcsa, hogy a használó helyben és minimális idő alatt megkapja a választ, amelyre szüksége van, valamint a segítséget, hogy hatékonyan és önállóan boldoguljon a munkájában. Ehhez digitális referensz szolgáltatásra van szükség (csevegő, e-postai vagy webes formában, és újabban SMS-ben és internetes hangos kommunikáció formájában, mégpedig 24/7-es elérhetőséggel); kereshető adatbázisokra a gyakran feltett kérdésekből; online használóképzésre; webportálokra; megbeszélhető időpontokban „élő" tanácsadásra; a könyvtárosok állandó továbbképzésére.

A használók képzésében a paradigmaváltás azt jelenti, hogy az oktatáshoz kapcsolódó csoportos, bevezető képzés mellett más, webes oktatási forrásokat is kínál a könyvtár a hatékony irodalomkutatáshoz. A távoli használóképzés nagy kihívás a könyvtárosok számára, így került bevezetésre a webes oktatás, és a könyvtári csatornákat és a kurzusokat menedzselő szoftvereket tartalmazó hallgatói portálok, amelyek a kutatási kalauzokhoz és az oktatási tartalmakhoz kapcsolódnak. A portálokba integrálható még: a virtuális referensz, az OPAC, az adatbázisok elérése, a használói kalauzok és a dokumentumszolgáltatások. A Penn State University könyvtárában ilyen hallgatói portál a http://portal.psu.edu. Az egyénre szabott segítségnyújtásra tovább él az igény, sőt a hallgatók eltérő technikai felkészültsége miatt nagy szükség is van rá.

Az elektronikus könyvtárakban a használók sokféle formátumban, technológiával és segítséggel szeretnék elérni a rendelkezésükre álló változatos elektronikus információkat. A könyvtárak erre az igényre újszerű megoldásokkal válaszolnak. Ilyen például az „information commons" koncepciója, amely különböző modellek keretében valósul meg. Egy másik trend a laptopok kölcsönzése mint szolgáltatás. Az egyetem épületeiben ezek a laptopok bárhol csatlakoztathatók a számítógép-hálózathoz és a könyvtár számítógépes tájékoztatási rendszeréhez. A Pollock Laptop Library-ben helyben lehet technikai jellegű segítséget kérni; a könyvtárból 40, floppy- és CD-meghajtóval ellátott laptop, valamint zip-meghajtó és CD-író kölcsönözhető. 2004 nyarától drót nélküli laptopokat fognak kölcsönözni.
A pénzügyi következmények súlyosak: az előfizetési díjak és a digitalizálási-előállítási költségek mellett felmerülnek infrastrukturális, szoftver- és hardverkiadások, támogatásra, képzésre fordított kiadások. A technológiát egyre nehezebb elválasztani a szolgáltatásoktól és a szolgáltatott tartalomtól. A használóknak és a szolgáltatásban részt vevő könyvtárosoknak egyaránt információs és technológiai jártasságot kell biztosítani, a műszaki szakemberekkel együttműködve. Gondoskodni kell továbbá a tervezéshez felhasználandó statisztikai adatok összegyűjtéséről, az ehhez szükséges szoftvertermékek beszerzéséről. Az elektronikus gyűjteményekkel kapcsolatban felmerülő, eddig megoldatlan problémákkal foglalkozni kell (például, hogy milyen célszerű megoldást lehet találni a korábban előfizetett, majd lemondott e-folyóirat-évfolyamokhoz való hozzáférésre).

(Hegyközi Ilona)

04/390

CERVONE, H.Frank: The repository adventure = Libr.J. 129.vol. 2004. 10.no. 44-46.p.

Digitális archívumok és hatásuk a tudományos kommunikáció rendszerére

Elektronikus könyvtár; Letéti könyvtár; Szabvány; Szoftver

A digitális archívumok születése 2000 végére tehető, amikor is a Southamptoni Egyetem megjelent

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

EPrints nevű szoftvercsomagjával. Az intézményi archívumok kialakítása komplex kérdéseket vet fel a szervezeti erőforrásokat és a stratégiát, valamint a szerepeket és felelősségeket illetően, motiválója pedig a tudományos kommunikáció jelenlegi modelljének megváltoztatása, vagyis a saját kiadói tevékenység kialakítása és a kereskedelmi kiadók kiiktatása. A kutatóintézetek és az egyetemek egyre másra hoznak létre elektronikus archívumokat szerte a világon, mindegyiket más céllal, mégis hasonló jegyekkel. *Steven Harnad* professzor szerint öt cél jellemzi őket általában: az intézmény kutatási eredményeinek az archiválása, a meglévő digitális gyűjtemény kezelése, digitális dokumentumaik megőrzése, tananyagok tárolása, elektronikus folyóiratok és könyvek kiadása.

A tárolt dokumentumok széles skálán mozognak (szürke irodalom, kutatási jelentések, beszámolók, fotók stb.), de az alkalmazott szoftverek is különbözőek: kereskedelmi és nyílt forráskódú szoftvereket egyaránt használnak. Utóbbiak közül a legrégebbi az *EPrints*, amely a hagyományosan szöveg alapú tudományos irodalomra koncentrál, míg a *DSpace* (MIT – Hewlett-Packard) a dokumentumtípusok széles skáláját kezeli. A *Fedora* (Flexible Extensible Digital Objects and Repository Architecture) az intézményi archívumokat szolgálja ki, de nem „kulcsrakész" módon (a Virginia és a Cornell egyetem fejleszti), a *Greenstone* pedig a digitális könyvtárak kiépítését és használatát támogatja (az Új-zélandi Digitális Program keretében készült, és az Unescoval és a Human Info NGO-nal közösen fejlesztik, terjesztik), míg a holland *i-Tor* adatfüggetlen archívumok kiépítésére alkalmas. Számos kereskedelmi szoftver is forgalomban van – felsorolásukat a 46. oldalon találjuk -, ezek számos könyvtári funkciót (modult) is tartalmaznak.

Ezekben az archívumokban a legjelentősebb probléma a (hosszú távú) megőrzés biztosítása: ennek a tervezés, kialakítás és a finanszírozás mellett fontos szerepe van; a folyamatos hozzáférést csakis szabványok és protokollok alkalmazásával lehet biztosítani: ebben az OAIS (Open Archival Information System) már *de facto* keretszabványként funkcionál, de fontos a tartalmi visszakereséshez az egyedi és tartós azonosítók alkalmazása is.

(Murányi Lajos)

04/391

MURATOVA, U.R.: Sovremennaâ biblioteka v usloviâh razvitiâ novyh sredstv dostupa k publikaciâmi = Naučn.-Teh.Inf. 1. ser. 2004. 5.no. 14-17.p. Bibliogr. 7 tétel.

Modern könyvtár – elektronikus könyvtár

Elektronikus könyvtár; Marketing; Számítógép-hálózat; Terminológia

A könyvtár több évezredes története során sokszor átformálódott belsőleg és külsőleg is, de fő feladata mindig az ismeretek megőrzése, rendszerezése és terjesztése volt. A 20. század utolsó évtizedeiben az információs technológiák erőteljes fejlődésével a hagyományos könyvtár komoly változások küszöbére ért. Olyan kérdésekkel kell szembenéznie, mint pl. milyen eszközöket részesít előnyben a modern ember a mindennapi és a tudományos életben, az internetes forrásokat vagy a hagyományos könyvtárat?

Mára világossá vált, hogy meg kell változtatni a könyvtár fogalmának korábbi megközelítését. A hagyományos könyvtár lépést tart az idővel, kihasználja azokat a technikai lehetőségeket, amelyeket a társadalom nyújt a számára: a cédulakatalógusokat felváltják az elektronikus katalógusok, a könyvtárközi kölcsönzésben kért dokumentumok sokkal operatívabb módon és olcsóbban jutnak el a kérőhöz az elektronikus posta segítségével stb. Az *„Elektronikus Oroszország 2010-ig"* elnevezésű nagy szövetségi program keretében a közeljövőben a különböző szintű könyvtáraknak, a nemzetitől a falusiig, a bármely hordozón (beleértve a hang- és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

képi hordozókat is) létező és különböző módon (helyben vagy számítógépes hálózaton) hozzáférhető információkat kell szolgáltatniuk a felhasználó számára.

A használó már ma is sok nagykönyvtárban nem az eredeti dokumentumot keresi, hanem annak elektronikus másolatát, illetve olyan információt kér, amelynek forrása az internet. Az orosz műszaki könyvtárban (GPNTB) az olvasók 30%-a nem használja sem a cédulakatalógust, sem az elektronikus katalógust, hanem az interneten található információkkal dolgozik. A könyvtár webszerverének napi látogatottsága 8-10-szer meghaladja a személyes könyvtárlátogatások számát.

A világháló eddigi rövid élete alatt már hatalmas számban alakultak olyan vállalkozások, amelyek térítésért biztosítanak hozzáférést nagy teljes szövegű adatbázisokhoz. Figyelemre méltó az „Ebrary" cég projektje, amelynek keretében a legjobb akadémiai kiadók könyveihez lehet térítésért hozzáférni. A cég számlálja az elektronikus szövegek használatát, és ennek alapján fizeti meg a szerzői jogdíjakat a szerzőknek és a kiadóknak. A projekt nagy előnye, hogy nincsenek szkennelési költségei, mert a könyveknek azt az eredeti, elektronikus változatát szolgáltatják, amelyet a kiadáshoz felhasználtak.

Az orosz könyvtárak tevékenységében is lassan mindennapossá válik a teljes szövegű elektronikus források előfizetése. Az első ilyen jellegű konzorcium 1998. december 1-jén csatlakozott az *Elibrary* nevű tudományos elektronikus könyvtárhoz.

Az utolsó évtizedekben a „könyvtár" terminust másokkal próbálják felváltani: „medioteka" (olyan könyvtár, amely a nyomdatermékek mellett audiovizuális és multimédiás dokumentumokat is gyűjt és szolgáltat); „virtuális könyvtár" (olyan könyvtár, amely távoli elérésű információforrások használatát biztosítja); „elektronikus könyvtár" (a hagyományos módon megjelent – nyomtatott – dokumentumok digitalizált teljes szövegét őrző gyűjtemény); „hibrid könyvtár" (az a könyvtár, amelynek állománya különböző hordozókon található dokumentumokból áll, különböző, helyi és távoli szervereken helyezkedik el, és használóinak integrált hozzáférést biztosít a teljes gyűjteményhez). A modern könyvtárak a fentiek közül leginkább az elektronikus könyvtárak irányában fejlődnek, az orosz akadémiai könyvtárban például kb. ezer elektronikus folyóirathoz és csaknem 500 ezer cikkhez lehet hozzáférni.

A könyvtár sikeres működése nagyban függ a marketingtevékenységétől. A nyugati könyvtárak sokat tesznek népszerűségük megőrzése, valamint a hagyományos könyvtári miliő és a korszerű szolgáltatások ötvözése érdekében. A mai realitások, főként a globalizáció, a könyvtári gyakorlatban uralkodóvá váló információs technológiák, a könyvtáraknak az a törekvése, hogy megfeleljenek a nemzetközi ajánlásoknak és szabványoknak mind elősegítik a könyvtári szférában a nemzetközi együttműködés erősödését. Példaként a szerző az USA és Oroszország, illetve a FÁK között kialakult bibliográfiái és egyéb információcserét említi.

A könyvtári marketingben két ellentétes tendencia figyelhető meg. A hagyományos könyvtárak egyik vitathatatlan előnye a használat ingyenessége. A nyugati könyvtárak már rég felismerték ezt, és igyekeznek minél kevesebb pénzt kérni szolgáltatásaikért a felhasználóiktól, különösen akkor, ha a könyvtárat közpénzekből tartják fenn. A fénymásolást is mindinkább átengedik más cégeknek úgy, hogy bérbe adják területüket önkiszolgáló másológépek üzemeltetésére. Minél kevesebb pénzt szed a könyvtár a használóitól, annál több esélye van a különböző támogatásokra és adományokra. Oroszországban és a FÁK-ban ezzel ellentétes tendencia uralkodik, amely főleg az intézmények szegénységéből fakad, abból a követelményből, hogy biztosítani kell a személyzet számára a fizetést és a könyvtár számára a megfelelő technikai eszközöket. Az elektronikus dokumentumszolgáltatás mindig térítéses szolgáltatás, míg a hagyományos olvasótermi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kiszolgálás ingyenes. Ezért a könyvtárak igyekszenek emelni a térítéses szolgáltatások arányát költségvetésükben, s e téren minden lehetőséget kihasználni a fizetős másolatszolgáltatástól a könyvtári helyiségek bérbeadásáig. Ez a tendencia azonban oka lehet az olvasók elvesztésének.

(Rácz Ágnes)

KAPCSOLÓDÓ TERÜLETEK

Múzeumok, levéltárak

Lásd 285

Kiadói tevékenység

Lásd 291, 323

Az ismertetett cikkek forrásai:

Acq.Libr. – Acquisitions Librarian (US)
Alexandria – Alexandria (GB)
Am.Libr. – American Libraries (US)
Aslib Proc. – Aslib Proceedings (GB)
Bibliografiâ – Bibliografiâ (RU)
Biblioteka – Biblioteka (RU)
Bibliotekarz – Bibliotekarz (PL)
Bibliotekovedenie – Bibliotekovedenie (RU)
Boll.AIB – - Bolletino AIB (IT)
BuB – BuB Forum für Bibliothek und Information (DE)
Bull.Bibl.Fr. – Bulletin des Bibliothèques de France (FR)
Coll.Res.Libr. – College and Research Libraries (US)
Collect.Manage. – Collection Management (US)
Čtenář – Čtenář (CZ)
Doc.Bibl. – Documentation et Bibliothèques (CA)
Documentaliste – Documentaliste (FR)
El.Libr. – The Electronic Library (I)
IFLA J. – IFLA Journal (I)
Inf. Outlook – Information Outlook (US)
Inf.Bull.RBA – Informacionnyj Bulleten' RBA (RU)
Inf.Technol.Libr. – Information Technology and Libraries (US)
Interlend.Doc.Supply – Interlending and Document Supply (GB)
Internet Ref.Serv.Q. – Internet Reference Services Quarterly (US)
J.Acad.Librariansh. – The Journal of Academic Librarianship (US)
J.Doc. – Journal of Documentation (GB)
J.Inf.Sci. – Journal of Information Science (GB)
J.Interlibr.Loan Doc.Del.Inf.Supply – Journal of Interlibrary Loan, Document Delivery and Information Supply (US)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

J. Librariansh. Inf. Sci – Journal of Librarianship and Information Science (GB)
Kirjastolehti – Kirjastolehti (FI)
Knižnica – Knižnica (SK)
Libr.J. – Library Journal (US)
Libr.Rev. – Library Review (GB)
Med.Ref.Serv.Q. – Medical Reference Services Quarterly (US)
Nár.Knih. – Národní Knihovna (CZ)
Naučn.-Teh.Inf. – Naučno-Tehničeskaâ Informaciâ (RU)
New Rev.Acad.Librariansh. – The New Review of Academic Librarianship (GB)
New Rev.Inf.Libr.Res. – The New Review of Information and Library Research (GB)
Online Inf. Rev. – Online Information Review (I)
Program – Program (GB)
Ref.User Serv.Q. – Reference & User Services Quarterly (US)
Rev. Esp. Doc.Cient. – Revista Espanola de Documentación Científica (ES)
Signum – Signum (FI)
Tech.Serv.Q. – Technical Services Quarterly (US)
Z. Bibliothekswes. Bibliogr. – Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Útmutató a Könyvtári Figyelő szerzői és közreműködői számára

- *A lap célja:* a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy elméletével és gyakorlatával foglalkozó eredeti tanulmányok közlése, kiegészítve a külföldi könyvtárügyi fejleményeket bemutató rovatokkal.
- *Műfajok, terjedelem:* eredeti tanulmányok (20-25 A/4-es oldal), az ennél hosszabb tanulmányokat több részben jelentetjük meg), szemletanulmányok (10-20 A/4-es oldal), tömörítések, fordítások (5-15 A/4-es oldal), recenziók (3-6 A/4-es oldal), referátumok (1-2 A/4-es oldal). A megadott terjedelemtől a szerkesztővel megegyezve, el lehet térni.
- *Szövegszerkesztővel* készült kéziratokat e-mailben (csatolt fájlként) vagy mágneslemezen lehet küldeni (a lemezt visszaküldjük). A formázás nélkül írt szöveget tudjuk a legkönnyebben használni; a címhierarchiát számozással célszerű jelölni. Idézeteket, neveket, fontosnak ítélt részleteket lehet kurziválni. Jó, ha a mondandó áttekinthetősége érdekében alcímekkel tagolják a szöveget. A rövidítések, betűszók feloldását az első előfordulásuk után kérjük megadni. A gépelt kéziratokat egy példányban 25 soros (50-52 betűhelyes, kettes sortávolságú) A/4-es oldalon, folyamatos oldalszámozással, egy példányban kérjük benyújtani.
- *Javítás, tipográfia:* a szerkesztőség stiláris és nyelvhelyességi szempontok alapján javíthatja a kéziratokat, a tartalmat érintő változtatást csak a szerző jóváhagyásával lehet végrehajtani. Az írások tipográfiai kialakítását a szerkesztőség végzi el, a szerző kérheti a betördelt cikket korrektúrára.
- *Illusztrációk:* illusztrációkat (ábrák, táblázatok, grafikonok stb.) a kézirat mellékleteként kell beadni és a szövegben, a margón kell megjelölni a helyüket. Az ábrákat számozzák be (folyamatosan, arab számokkal) és adják meg az ábrafeliratot.
- *Tartalmi összefoglaló:* a Tanulmányok és a Kitekintés rovat írásaihoz az angol és német nyelvű rezümék elkészítéséhez kb. 10-15 mondatos tartalmi összefoglalást is kérünk mellékelni.
- *Irodalomjegyzék, hivatkozások:* A szövegben említett hivatkozások forrásait a cikk végén irodalomjegyzékben kell megadni Irodalom vagy Jegyzetek cím alatt. A szövegben a felső indexbe írják a hivatkozás számát. A lábjegyzetet csillaggal kérjük jelölni és az oldal alján lehet megadni. Ha 3-nál több a megjegyzések száma, folyamatos sorszámozással kérjük a jegyzeteket, de ilyenkor a cikk végén az irodalomjegyzékbe beépítve Jegyzetek cím alatt közöljük majd.

  Folyóiratcikkre történő hivatkozás az Irodalomban:

  1. ROCKMANN, I. M.: Coping with library incidents.
     In: College and Research Library News, vol. 56. 1995. no. 7. pp. 456-457.

  Vagy

  1. TÓTH Gyula: Áttörések. A public library megjelenése, első térhódítása Magyarországon.
     In: Könyvtári Figyelő. 1999. 45. évf. 2. sz. 223-235. p.

  Könyvekre történő hivatkozásnál:

  1. Magyar helyesírási szótár. A Magyar Tudományos Akadémia szabályai szerint.
     Szerk. Deme László, Fábián Pál, Tóth Etelka. Bp. : Akad. K., 1999. 587 p.
  1. BATÁRI Gyula: Fejezetek a külföldi magyar sajtó történetéből. (1853–1920).
     Bp. : OSZK, 1999. 88 p. (Az Országos Széchényi Könyvtár Füzetei, 12.)

  Könyvrészletre történő hivatkozásnál:

  2. MARX György: Az informatikai kultúra. In: Trendek magyar módra. Bp. : OMIKK, 1989. 116-126. p.
- *Honorárium:* A szerzőkkel felhasználási és megbízási szerződést köt a szerkesztőség, mely alapján a folyóiratszám megjelenése után tiszteletdíjat fizetünk. A felhasználással kapcsolatos részleteket a felhasználási szerződés tartalmazza. Támogatjuk a szerző által leszámlázott tiszteletdíj kifizetését is.
- *Szerzői jog:* amennyiben a folyóiratban közölt írások máshol is megjelennek, kérjük hivatkozzanak a folyóiratban történt közlésre.
- *Tiszteletpéldány:* a Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle, CD-ROM bemutató című rovatok szerzőit a folyóirat megjelenése után 1 tiszteletpéldány illeti meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A KÖVETKEZŐ SZÁM TARTALMÁBÓL

AZ INFORMATIKUS KÖNYVTÁROSKÉPZÉS HELYZETE ÉS TENDENCIÁI

NYITOTT KÉRDÉSEK A KÖNYVTÁROSKÉPZÉSBEN

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI GYŰJTEMÉNYEK MAGYARORSZÁGON (KONFERENCIAI ELŐADÁSOK)

A JÖVŐ A KÖNYVTÁR – A KÖNYVTÁR JÖVŐJE (KONFERENCIAI ELŐADÁSOK)

KÖTELESPÉLDÁNY-SZOLGÁLTATÁS ÉS NEMZETI BIBLIOGRÁFIA

HIRDESSEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.

ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben